This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

A 468340

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recenſuit J. N. Lallemand.

TOMUS SEXTUS.

PARISIIS,

Apud { Saillant, viâ S. Joannis Bellov.
Desaint, viâ Fœneâ.
Barbou, viâ Mathurinenſium.

M DCC LXVIII.

John S. Lawrence Estate
9t
3-31-1925

POST REDITUM

IN SENATU.

ORATIO VIGESIMA SEPTIMA.

Cicero a Coſſ. Piſone & Gabinio proditus, a Cæſare & Pompeio derelictus, lege Clodiâ pulſus in exsilium fuerat, quòd in conſulatu cives indemnatos necaſſet. Elapsis ſexdecim mensibus tandem revocatus, Romam rediit pridie Nonas Septembris, anno urbis 696. Poſtridie, ut ipſe ſcribit ad Atticum libro IV, 1. senatui gratias egit hac oratione, quæ poſt reditum in senatu inſcripta eſt, in qua commemorat atque amplificat ejus ordinis erga ſe merita: laudat coſſ. P. Lentulum & Q. Metellum; tribunos plebis octo, & in iis præcipuè Milonem &

nus & maximè fidelem, & minimè timidum, si dimicare placuiſſet, defenſorem ſalutis meæ. Poſteaquam vobis poteſtas decernendi non eſt permiſſa per eum tribunum plebis, qui, quum per ſe rempublicam lacerare non poſſet, ſub alieno ſcelere delevit; numquam de me siluiſtis, numquam meam ſalutem non ab his conſulibus, qui vendiderant, flagitaviſtis.

4. Itaque veſtro ſtudio, atque auctoritate perfectum eſt, ut ille ipſe annus, quem ego mihi, quàm patriæ, malueram eſſe fatalem, hos tribunos haberet, qui & promulgarent de ſalute mea, & ad vos ſæpenumero referrent: nam conſules modeſti, legumque metuentes, impediebantur lege, non eâ, quæ de me, ſed eâ, quæ de ipsis lata erat, quum meus inimicus promulgavit, ut, si revixiſſent ii, qui hæc pene delerunt, tum ego redirem: quo facto utrumque confeſſus eſt, & ſe illorum vitam desiderare, & magno in periculo rempublicam futuram, si aut hostes atque interfectores reipublicæ revixiſſent, aut ego non revertiſſem. Itaque illo ipſo anno, quum ego cessiſſem; princeps autem civitatis, non legum præsidio, ſed parietum, vitam ſuam tueretur; reſpublica sine conſulibus eſſet, neque ſolùm parentibus perpetuis, verùm etiam tutoribus annuis eſſet orbata; ſententias di-

tæ tenebris ac ſordibus, nomen ipſum conſulatûs, ſplendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec tueri, nec ſuſtinere, nec capere potuerunt; non conſules, ſed mercatores provinciarum, ac venditores veſtræ dignitatis: quorum alter a me Catilinam, amatorem ſuum, multis audientibus; alter Cethegum, conſobrinum, repoſcebat: qui me duo ſceleratissimi poſt hominum memoriam, non conſules, ſed latrones, non modò deſeruerunt, in cauſa præſertim publica & conſulari, ſed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non ſolùm ſuo, ſed etiam veſtro, ceterorumque ordinum, ſpoliatum eſſe voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit.

V. Quis enim ullam ullius boni ſpem haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuiſſet ad omnium libidines divulgatum? qui ne a ſanctissima quidem parte corporis potuiſſet hominum impuram intemperantiam propulſare? qui, quum ſuam rem non minùs ſtrenuè, quàm poſtea publicam confeciſſet, egeſtatem & luxuriam domeſtico lenocinio ſuſtentavit? qui niſi in aram tribunatûs confugiſſet, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proſcriptionem effugere potuiſſet? Quo in magiſtratu, niſi rogationem de piratico bello tuliſſet, profec-

veſtem mutandam cenſuiſſetis, cunctique mutaſſetis, atque idem omnes boni jam antè feciſſent; ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores ædileſque tum abjecerant, irrisit ſqualorem veſtrum, & luctum gratissimæ civitatis; fecitque quod nemo umquam tyrannus, ut quò minùs occultè veſtrum malum gemeretis, nihil diceret; ne apertè incommoda patriæ lugeretis, ediceret.

VI. Quum verò in Circo Flaminio, non a tribuno plebis conſul in concionem, ſed a latrone archipirata, productus eſſet; primùm processit, quâ auctoritate vir? vini, ſomni, ſtupri plenus, madenti comâ, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, preſſâ voce & temulentâ: quòd in cives indemnatos eſſet animadverſum, id ſibi dixit, gravis auctor, vehementissimè diſplicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris & helluationibus hujus calamiſtrati ſaltatoris tam eximia virtus tamdiu ceſſavit? Nam ille alter Cæſoninus Calventius ab adoleſcentia verſatus eſt in foro, quum eum præter ſimulatam verſutamque triſtitiam, nulla res commendaret: non juris ſtudium, non dicendi, non rei militaris, non cognoſcendorum hominum, non liberalitas: quem præteriens quum incultum, horridum, mœſtumque vidiſſes; etiam si

artibus eruditus, ita contempsit hanc pudentissimam civitatem, ut omnes ſuas libidines, omnia flagitia latere poſſe arbitraretur, si modò vultum importunum in forum detuliſſet.

VII. Is me quidem minimè (cognoram enim, propter Piſonum affinitatem, quamquam longè hunc ab hoc genere cognatio materna Tranſalpini ſanguinis abſtuliſſet) ſed vos populumque Romanum, non consilio, neque eloquentiâ, quod in multis ſæpe accidit, ſed rugis, ſuperciliοque decepit. L. Piſo, tune auſus es iſto oculo, non dicam iſto animo; iſtâ fronte, non vitâ; tanto ſupercilio, non enim poſſum dicere, tantis rebus geſtis, cum A. Gabinio conſociare consilia peſtis meæ? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamiſtri notata veſtigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, quum illius re similis fuiſſes, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non liceret? cum hoc coire auſus es, ut conſularem dignitatem, ut reipublicæ ſtatum, ut ſenatûs auctoritatem, ut civis optimè meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? te conſule, tuis edictis & imperiis, ſenatui populoque Romano non eſt licitum, non modò ſententiis atque auctoritate ſuâ, ſed ne vultu quidem ac veſtitu reipublicæ ſubvenire.

Capuæne te putabas, in qua urbe domicilium quondam ſuperbiæ fuit, conſulem eſſe, ſicut eras eo tempore; an Romæ, in qua civitate omnes ante vos conſules ſenatui paruerunt?

17. Tu es auſus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te ſemper miſericordem fuiſſe? quo verbo ſenatum, atque omnes bonos tum, quum a patria peſtem depuliſſem, crudeles demonſtrabas fuiſſe. Tu miſericors me affinem tuum, quem comitiis prærogativæ primum cuſtodem præfeceras, quem Kalendis Januarii tertio loco ſententiam rogaras, conſtrictum inimicis reipublicæ tradidiſti: tu meum generum, propinquum tuum; tu affinem tuam, filiam meam, ſuperbissimis & crudelissimis verbis a genibus tuis repuliſti: idemque tu clementiâ ac miſericordiâ ſingulari, quum ego unà cum republica non tribunitio, ſed conſulari ictu concidiſſem; tanto ſcelere, tantâque intemperantiâ fuiſti, ut ne unam quidem horam intereſſe paterere inter meam peſtem, & tuam prædam; ſaltem dum conticeſceret illa lamentatio, & gemitus urbis.

18. Nondum palam factum erat occidiſſe rempublicam, quum tibi arbitria funeris ſolvebantur: uno eodemque tempo-

re domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum conſulem de Palatio; de Tuſculano ad item vicinum alterum conſulem deferebantur: quum, iiſdem operis ſuffragium ferentibus, eodem gladiatore latore; vacuo non modò a bonis, ſed etiam a liberis, atque inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, ſenatu verò oppreſſo & afflicto, duobus impiis nefariiſque conſulibus, ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur.

VIII. Horum conſulum ruinas vos conſules veſtrâ virtute fulsiſtis, ſummâ tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentiâ ſublevati. Quid ego de præſtantissimo viro T. Annio, dicam? aut quis de tali cive ſatis dignè umquam loquetur? qui quum videret, ſceleratum civem, aut domeſticum potiùs hoſtem, si legibus uti liceret, judicio eſſe frangendum: sin ipſa judicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi eſſe ſuperandam; primò de vi poſtulavit: poſteaquam ab eodem judicia ſublata eſſe vidit; ne ille omnia vi poſſet efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine ſumma virtute, ac maximis opibus & copiis ab inteſtino latrocinio poſſe defendi: qui pri-

bus, poſt meum diſceſſum, metum bonis, ſpem audacibus, timorem huic ordini, ſervitutem depulit civitati.

20. Quam rationem pari virtute, animo, fide, P. Sextius ſecutus, pro mea ſalute, pro veſtra auctoritate, pro ſtatu civitatis, nullas ſibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ diſcrimen vitandum umquam putavit: qui cauſam ſenatus, exagitatam concionibus improborum, ſic ſua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quàm veſtrum nomen; nihil tam omnibus carum aliquando, quàm veſtra auctoritas videretur: qui me quum omnibus rebus, quibus tribunus plebis potuit, defendit; tum reliquis officiis, juxtà, ac ſi meus frater eſſet, ſuſtentavit: cujus ego clientibus, libertis, familiâ, copiis, litteris ita ſum ſuſtentatus, ut meæ calamitatis non *adjutor* ſolùm, verùm etiam ſocius videretur.

21. Jam ceterorum officia, ſtudiaque vidiſtis: quàm cupidus mei C. Ceſtilius, quàm ſtudioſus veſtri, quàm non varius fuerit in cauſa. Quid M. Ciſpius? cui ego ipſi, parenti, fratrique ejus, ſentio quantum debeam: qui, quum a me voluntas eorum in privato judicio eſſet offenſa, publici mei beneficii memoriâ privatam

offenſionem oblitteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæſtor fuit, M'. Curtius, cujus ego patri quæſtor fui, ſtudio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messius, & amicitiæ, & reipublicæ causâ, dixit: legem ſeparatim initio de ſalute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus eſt, ea contra vim & ferrum perficere potuiſſet; menſe Januario noſtrum ſtatum recuperaſſemus: quem ad ſalutem meam. voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas veſtra revocavit.

IX. Jam verò prætores quo animo in me fuerint, vos exiſtimare potuiſtis, quum L. Cæcilius privatim me ſuis omnibus copiis ſtuduerit ſuſtentare; publicè promulgarit de mea ſalute cum collegis pene omnibus; direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi poteſtatem non fecerit. M. autem Calidius, ſtatim designatus, ſententiâ ſuâ, quàm eſſet cara sibi mea ſalus, declaravit.

23. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, ſumma & in me, & in rempublicam conſtiterunt: quæ quum libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefariè commiſſa prætereo: non eſt mei temporis injurias meminiſſe; quas ego

cunčti ex omni Italia, qui rem
ſalvam vellent, ad me unum, l
fračtum & propè diſſipatum, reſti
& defendendum venirent? ut,
ter omnino poſt Romam condita
uſus eſſet pro univerſa republica
ſolùm, qui ejus vocem exaudire
eadem voce ſenatus omnis omni
atque oppidis, cives, totamque I
unius ſalutem defendendam excit

X. Quid ego glorioſius meis
potui relinquere, quàm hoc ſen
dicaſſe, qui civis me non deſ
eum rempublicam ſalvam noluiſſe
tantum veſtra aučtoritas, tantu
conſulis dignitas valuit, ut dedec
gitium ſe committere putaret, si
veniret. Idemque conſul, quum i
dibilis multitudo Romam, & pe
ipſa veniſſet, vos frequentiſſime
pitolium convocavit: quo tempe
tam vim naturæ bonitas haberet,
nobilitas, intelligere potuiſtis: na
tellus, & inimicus, & frater inin
ſpečtâ veſtrâ voluntate, omni
odia depoſuit: quem P. Servi
quum clariſſimus, tum verò opti
hique amiciſſimus, & aučtoritati
tionis ſuæ divinâ quadam gravi
ſui generis, communiſque ſangu

nihil aliud fuit, nisi conſtans, perpetua, fortis, invicta defenſio ſalutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui ſuam erga me benevolentiam & fidem non ſolùm animi dolore, ſed etiam corporis vulneribus oſtendit? Vobis verò, Patres conſcripti, ſingulis & egi, & agam gratias: universis, egi ab initio, quantum potui; ſatis ornatè agere nullo modo poſſum. Et quamquam ſunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo poſſunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non eſt conari commemorare beneficia in me singulorum: nam difficile eſt, non aliquem; nefas, quemquam præterire. Ego vos univerſos, Patres conſcripti, deorum numero colere debeo: ſed, ut in ipsis diis immortalibus non ſemper eoſdem, atque aliàs alios ſolemus & venerari, & precari; sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda.

31. Hodierno autem die nominatim a me magiſtratibus ſtatui gratias eſſe agendas, & de privatis uni, qui pro ſalute mea municipia, coloniaſque adiſſet, populum Romanum ſupplex obſecraſſet, ſententiam dixiſſet eam, quam vos ſecuti, mihi dignitatem meam reddidiſtis. Vos me florentem ſemper ornaſtis; laborantem,

mutatione veſtis, & propè luctu veſtro, quoad licuit, defendiſtis. Noſtrâ memoriâ ſenatores ne in ſuis quidem periculis mutare veſtem ſolebant: in meo periculo ſenatus veſte mutatâ fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò ſuo præsidio, ſed etiam veſtrâ deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, quum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem conſul non armis, ſed veſtrâ auctoritate ſuperaram; multa mecum ipſe reputavi.

XIII. Dixerat in concione conſul, ſe clivi Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum: nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus templorum erant non ſolùm præsidiis & manu, verùm etiam demolitione ſublati. Alterum conſulem, ut me, & rempublicam non modò deſereret, ſed etiam hoſtibus reipublicæ proderet, pactionibus Clodius ſuorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu; quem ego inimicum mihi fuiſſe non dico; tacuiſſe, quum diceretur eſſe inimicus, ſcio.

33. Duæ partes eſſe in republica quum putarentur, altera me depoſcere, propter inimicitias; altera timidè defendere, propter ſuſpicionem cædis putabatur. Qui

autem me depoſcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quòd numquam infitiando ſuſpicionem hominum, curamque minuerunt. Quare quum viderem ſenatum ducibus orbatum, me a magiſtratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum; ſervos simulatione collegiorum nominatim eſſe conſcriptos; copias omnes Catilinæ pene iiſdem ducibus, ad ſpem cædis & incendiorum eſſe revocatas; equites Romanos, proſcriptionis; municipia, vaſtitatis; omnes, cædis metu eſſe permotos: potui, potui, Patres conſcripti, multis auctoribus fortiſſimis viris, me vi, armiſque defendere; nec mihi ipſe ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit: ſed videbam, si vicissem præſentem adverſarium, nimium multos mihi alios eſſe vincendos; si victus eſſem, multis bonis & pro me, & mecum, etiam poſt me eſſe pereundum; tribunitiique ſanguinis ultores eſſe præſentes; meæ mortis pœnas judicio, & poſteritati reſervari.

XIV. Nolui, quum conſul communem ſalutem sine ferro defendiſſem, meam privatus armis defendere; bonoſque viros lugere malui meas fortunas, quàm ſuis deſperare: ac, si ſolus eſſem interfectus, mihi turpe; si cum multis, reipublicæ fu-

neſtum

39. Quare quum me veſtra auctoritas arceſſierit, populus Romanus revocarit, reſpublica implorarit, Italia cuncta pene ſuis humeris reportarit; non committam, Patres conſcripti, ut, quum ea mihi ſint reſtituta, quæ in poteſtate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipſe præſtare possim, præſertim quum illa amiſſa recuperarim, virtutem & fidem numquam amiſerim.

illi, & mihi eum reddidiſtis. Res familiaris ſua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc incolumi afferebant. Amicitiæ, conſuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique & dies feſti, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo.

4. Jam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia veſtra, quamquam mihi ſemper clarissima viſa ſunt, tamen ea nunc renovata, illuſtriora videntur, quàm si obſcurata non eſſent. Ipſa autem patria, dii immortales! dici vix poteſt, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ ſpecies Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ veſtra majeſtas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed sicut bona valetudo jucundior eſt eis, qui e gravi morbo recreati ſunt, quàm qui numquam ægro corpore fuerunt; sic ea omnia desiderata magis, quàm assiduè percepta, delectant.

II. Quorſum igitur hæc diſputo? quorſum? ut intelligere possitis, neminem umquam tantâ eloquentiâ fuiſſe, neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui veſtrorum magnitudinem multitu-

dinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, & liberos noſtros contuliſtis, non modò augere, aut ornare oratione, ſed enumerare, aut conſequi possit. A parentibus, id quod neceſſe erat, parvus ſum procreatus; a vobis natus ſum conſularis. Illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus eſſet, dederunt: vos ſpectatum, & incredibili pietate cognitum reddidiſtis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, quæ pene amiſſa eſt; a vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes unius operâ ſervatam judicarunt. Dii immortales mihi liberos dederunt; vos reddidiſtis: multa præterea a diis immortalibus optata conſecuti ſumus; nisi veſtra voluntas fuiſſet, omnibus divinis muneribus caruiſſemus. Veſtros denique honores, quos eramus gradatim singulos aſſecuti, nunc a vobis univerſos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobiſmetipsis, tantum hoc tempore universum cuncto populo Romano debeamus. Nam, quum in ipſo beneficio veſtro tanta magnitudo eſt, ut eam complecti oratione non possim: tum in ſtudiis veſtris tanta animorum declarata eſt voluntas, ut non ſolùm calamitatem mihi detraxiſſe, ſed etiam dignitatem auxiſſe videamini.

III. Non enim pro meo reditu, ut pro

P. Popilii, nobiliſsimi hominis, adoleſcentes filii, & multi præterea cognati atque affines deprecati ſunt: non, ut pro Q. Metello, clariſsimo viro, jam ſpectatâ ætate filius L. Diadematus, conſularis, ſummâ auctoritate vir; non Metellus cenſorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum conſulatum petebat, non ſororum filii, Luculli, Servilii, Sciviones; permulti enim Metelli, aut Metellarum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus veſtris ſupplicaverunt: quòd si ipsius dignitas, maximæque res geſtæ non ſatis valerent; tamen filii pietas, propinquorum preces, adoleſcentium ſqualor, majorum natu lacrymæ populum Romanum movere potuerunt.

7. Nam C. Marii, qui poſt illos veteres clariſsimos conſulares, veſtrâ patrumque memoriâ, tertius ante me conſularis, ſubiit indigniſsimam fortunam præſtantisſimâ ſuâ gloriâ, diſsimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, ſed in diſſenſu civium, exercitu ſe, armiſque revocavit. Me autem nudum a propinquis, nullâ cognatione munitum, nullo armorum ac tumultûs metu, C. Piſonis, generi mei, divina quædam & inaudita auctoritas, atque virtus, fratriſque miſerrimi atque optimi quotidianæ lacrymæ, ſordeſque lugubres a vobis deprecatæ ſunt.

8. Frater erat unus, qui ſuo ſqualore veſtros oculos inflecteret; qui ſuo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret; qui ſtatuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidiſſetis, eamdem ſubire fortunam: tanto in me amore exſtitit, ut negaret fas eſſe non modò domicilio, ſed ne ſepulcro quidem ſe a me eſſe ſejunctum. Pro me præſente ſenatus, hominumque præterea viginti millia, veſtem mutaverunt: pro me abſente unius ſqualorem ſordeſque vidiſtis. Unus hic, qui in foro poſſet eſſe, mihi pietate filius inventus eſt, beneficio parens, amore idem, qui ſemper fuit, frater. Nam conjugis miſeræ ſqualor & luctus, atque optimæ filiæ mœror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus neceſſariis, aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur.

IV. Quare hòc majus eſt veſtrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquorum, ſed nobiſmetipsis nos reddidiſtis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt; sic illud, quod mea virtus præſtare debuit, adjutores, auctores, hortatoreſque ad me reſtituendum ita multi fuerunt, ut longè ſuperiores omnes hac dignitate copiâque ſuperarem. Numquam de P. Po-

pilio, clariſsimo atque fortiſsimo viro; numquam de Q. Metello, nobiliſsimo & conſtantiſsimo cive; numquam de C. Mario, cuſtode civitatis atque imperii veſtri, in ſenatu mentio facta eſt.

10. Tribunitiis ſuperiores illi rogationibus, nullâ auctoritate ſenatûs ſunt reſtituti: Marius verò non modò a ſenatu, ſed etiam oppreſſo ſenatu eſt reſtitutus; nec rerum geſtarum memoria in reditu C. Marii, ſed exercitus, atque arma valuerunt. At de me ut valeret, ſemper ſenatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, quum primùm licuit, frequentiâ, atque auctoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus eſt: at me in patriam ter ſuis decretis Italia cuncta revocavit. Illi, inimicis interfectis, magnâ civium cæde factâ, reducti ſunt: ego iis, a quibus ejectus ſum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro & mitiſsimo, altero conſule referente reductus ſum; quum is inimicus qui ad meam perniciem vocem ſuam communibus hoſtibus præbuiſſet, ſpiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus eſſet.

V. Numquam de P. Popilio L. Opimius, fortiſsimus conſul, numquam de Q. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, ſed ne is quidem, qui ſecutus

eſt, M. Antonius, homo eloquentiſſimus, cum A. Albino collega ſenatum aut populum eſt cohortatus. At pro me ſuperiores conſules ſemper, ut referrent, efflagitati ſunt; ſed veriti ſunt, ne gratiæ cauſâ facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat; alterius cauſam capitis receperam: qui provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas ſenatûs, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis verò Januariis poſteaquam orba reſpublica conſulis fidem, tamquam legitimi tutoris, imploravit, P. Lentulus conſul, parens, deus, ſalus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, ſimulac de ſolenni religione retulit, nihil humanarum rerum ſibi priùs, quàm de me agendum judicavit.

12. Atque eo die confecta res eſſet, niſi is tribunus plebis, quem ego maximis beneficiis quæſtorem conſul ornaveram, quum & cunctus ordo, & multi eum ſummi viri orarent, & Cn. Oppius ſocer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret; noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur; ſed, ut patefactum eſt, in augenda mercede conſumpta eſt. Poſtea res acta eſt in ſenatu alia nulla; & quum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perfecta ſenatûs,

cauſa ad vos menſe Januario deferebatur.

13. Hîc tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, quum homines in tribunali Aurelio palam conſcribi, centuriarique vidiſſem: quum intelligerem, veteres ad ſpem cædis Catilinæ copias eſſe revocatas: quum viderem, ex ea parte homines, cui parti nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inviderent, partim quòd ſibi timerent, aut proditores eſſe, aut deſertores ſalutis meæ: quum duo conſules, empti pactione provinciarum, auctores ſe inimicis reipublicæ tradidiſſent: quum egeſtatem, avaritiam, libidines ſuas viderent expleri non poſſe, niſi me conſtrictum domeſticis hoſtibus dediſſent: quum ſenatus equiteſque Romani flere pro me, ac, mutatâ veſte, vobis ſupplicare edictis atque imperiis vetarentur: quum omnium provinciarum pactiones, quum omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, ſanguine meo ſancirentur: quum omnes boni non recuſarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea ſalute nolui, quod potui, quoniam & vincere, & vinci luctuoſum reipublicæ fore putavi. At inimici mei menſe Januario quum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine ſanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.

VI. Itaque quum ego abſui, eam rempublicam habuiſtis, ut æquè me, atque illam, reſtituendam putaretis: ego autem, in qua civitate nihil valeret ſenatus, omnis eſſet impunitas; nulla judicia, vis & ferrum in foro verſarentur: quum privati ſe parietum præſidio, non legum tuerentur: tribuni plebis vobis inſpectantibus vulnerarentur, ad magiſtratuum domos cum ferro & facibus iretur, conſulis faſces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur; rempublicam eſſe nullam putavi. Itaque neque republicâ exterminatâ, mihi locum in hac urbe eſſe duxi; nec, si illa reſtitueretur, dubitavi, quin me ſecum ipſa reduceret.

15. An ego, quum mihi eſſet exploratiſſimum, P. Lentulum proximo anno conſulem futurum, qui illis ipsis reipublicæ periculosiſſimis temporibus ædilis curulis, me conſule, omnium meorum conſiliorum particeps, periculorumque ſocius fuiſſet; dubitarem, quin is me confectum conſularibus vulneribus, conſulari medicinâ ad ſalutem reduceret? Hoc duce, collegâ autem ejus, clementiſſimo atque optimo viro, primò non adverſante, pòſt etiam adjuvante, reliqui magiſtratus pene omnes fuerunt defenſores ſalutis meæ: ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, præſidio, copiis, T. Annius, &

P. Sextius, præſtanti in me benevolentiâ, & divino ſtudio exſtiterunt: eodemque P. Lentulo auctore, & pariter referente collegâ, frequentiſſimus ſenatus, uno diſſentiente, nullo intercedente, dignitatem meam quibus potuit verbis ampliſſimis ornavit; ſalutem vobis, municipiis, coloniiſque omnibus commendavit.

16. Ita me nudum a propinquis, nullâ cognatione munitum, conſules, prætores, tribuni plebis, ſenatus, Italia cuncta, ſemper a vobis deprecata eſt: denique omnes, qui veſtris maximis beneficiis honoribuſque ſunt ornati, producti ad vos ab eodem, non ſolùm ad me conſervandum vos cohortati ſunt, ſed etiam rerum mearum geſtarum auctores, teſtes, laudatoreſque fuerunt.

VII. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui ſunt, fuerunt, erunt, princeps virtute, ſapientiâ, ac gloriâ, qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ univerſæ reipublicæ, ſalutem, otium, dignitatem: cujus oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita: primùm vos docuit, meis conſiliis rempublicam eſſe ſervatam, cauſamque meam cum communi ſalute conjunxit; hortatuſque eſt, ut auctoritatem ſenatûs, ſtatum civitatis, fortunas civis be-

:ravit.

. Huic ego homini, Quirites, tan- debeo, quantum hominem homini re vix fas eſt. Hujus consilia, P. Len- ententiam, ſenatus auctoritatem vos i, in eo me loco, in quo veſtris ficiis fueram, iiſdem centuriis, qui- ollocaratis, repoſuiſtis. Eodem tem- audiſtis eodem ex loco ſummos vi- ornatissimos atque amplissimos ho- s, principes civitatis, omnes conſu- , omnes prætorios, eadem dicere, nnium teſtimonio per me unum rem- cam conſervatam eſſe conſtaret. Ita- quum P. Servilius, gravissimus vir, natissimus civis, dixiſſet, operâ meâ ublicam incolumem magiſtratibus eps traditam, dixerunt in eamdem ntiam ceteri. Sed audiſtis eo tempore ſimi viri non ſolum auctoritatem, ſed teſtimonium L. Gellii, qui, quia claſſem attentatam magno cum ſuo

tes, hac auctoritate ſenatûs, tantâ conſenſione Italiæ, tanto ſtudio bonorum omnium, agente P. Lentulo, conſentientibus ceteris magiſtratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, frugum ubertate, copiâ, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipublicæ reſtitutus, tantum vobis, quantum facere poſſum, Quirites, pollicebor: primùm, quâ ſanctissimi homines pietate erga deos immortales eſſe ſolent, eâdem me erga populum Romanum ſemper fore; numenque veſtrum æquè mihi grave & ſanctum, ac deorum immortalium, in omni vita futurum; deinde, quoniam me in civitatem reſpublica ipſa reduxit, nullo me loco reipublicæ defuturum.

19. Quòd si quis exiſtimat, me aut voluntate eſſe mutatâ, aut debilitatâ virtute, aut animo fracto, vehementer errat: mihi, quod potuit vis, & injuria, & ſceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abſtulit, dissipavit: quod viro forti adimi non poteſt, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliquâ fatali necessitate, non ſolùm cum his, qui hæc delere voluiſſent, ſed etiam cum fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, quum eſſet ſummâ ſe-

nectute, non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, ſed confirmato, atque renovato.

20. Quem egomet dicere audivi, tum ſe fuiſſe miſerum, quum careret patriâ, quam obsidione liberaviſſet: quum ſua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: quum adoleſcentem filium videret ejuſdem ſocium calamitatis: quum in paludibus demerſus, concurſu ac miſericordiâ Minturnensium corpus ac vitam ſuam conſervaſſet: quum parvâ naviculâ trajectus in Africam, quibus regna ipſe dederat, ad eos inops ſupplexque veniſſet: recuperatâ verò ſuâ dignitate, ſe non commiſſurum, ut, quum ea, quæ amiſerat, sibi reſtituta eſſent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidiſſet. Sed hoc inter me atque illum intereſt; quòd ille, quâ re plurimùm potuit, eâ ipſâ re inimicos ſuos ultus eſt, armis; ego, quâ conſuevi, utar; quoniam illi arti in bello ac ſeditione locus eſt; huic in pace atque otio. Quamquam ille animo irato nihil niſi de inimicis ulciſcendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi reſpublica permittet, cogitabo.

IX. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio reipublicæ, quòd eam ipsis invitis conſervaram, mihi

inimiciſſimi fuerunt; alterum, qui per ſimulationem amicitiæ, nefariè prodiderunt; tertium, qui, quum propter inertiam ſuam eadem aſſequi non poſſent, inviderunt laudi & dignitati meæ; quartum, qui quum cuſtodes reipublicæ eſſe debuerunt, ſalutem meam, ſtatum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipſos, vendiderunt: ſic ulciſcar facinorum ſingula, quemadmodum a quibuſque ſum provocatus; malos cives, rempublicam bene gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo; invidos, virtuti & gloriæ ſerviendo; mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.

22. Quamquam mihi majori curæ eſt, quemadmodum quidem vobis, qui de me eſtis optimè meriti, gratiam referam, quàm, quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque perſequar. Etenim ulciſcendæ injuriæ facilior ratio eſt, quàm beneficii remunerandi, propterea quòd ſuperiorem eſſe contra improbos, minùs eſt negotii, quàm bonis exæquari: tum etiam ne tam neceſſarium quidem eſt malè meritis, quàm optimè meritis, referre quod debeas.

23. Odium vel precibus mitigari poteſt, vel temporibus reipublicæ communique utilitate deponi, vel difficultate ulciſcen-

ſi teneri, vel vetuſtate ſedari: bene meritos quin colas, nec exorari fas eſt, nec id reipublicæ repetere utcumque neceſſe eſt, neque eſt excuſatio difficultatis, neque æquum eſt tempore & die memoriam beneficii definire. Poſtremò qui in ulciſcendo remissior fuit, mox apertè laudatur: at gravissimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contuliſtis, remunerandis, eſt tardior; neque ſolùm ingratus, quod ipſum grave eſt, verùm etiam impius appelletur, neceſſe eſt. Atque in officio perſolvendo dissimilis eſt ratio, & pecunia debita; propterea quòd pecuniam qui retinet, non diſſolvit; qui reddidit, non habet: gratiam & qui retulit, habet; & qui habet, diſſolvit.

X. Quapropter memoriam veſtri beneficii colam benevolentiâ ſempiternâ, non ſolùm dum animâ ſpirabo meâ, ſed etiam quum mortuo monumenta veſtri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, ſemperque præſtabo, mihi neque in consiliis de republica capiendis, diligentiam; neque in periculis a republica propulſandis, animum; neque in ſententia simpliciter referenda, fidem; neque in hominum voluntatibus pro republica lædendis, libertatem; nec in perferendo labore, induſtriam; nec in veſtris commodis augendis, gratam animi benevolentiam defuturam.

25. Atque hæc cura, Quirites, erit infixa animo meo ſempiterna, ut, quum vobis, qui apud me deorum immortalium vim & numen tenetis, tum poſteris veſtris, cunctiſque gentibus dignissimus ea civitate videar, quæ ſuam dignitatem non poſſe tenere ſe, nisi me recuperaſſet, cunctis ſuffragiis judicavit.

PRO DOMO SUA,

AD PONTIFICES.

ORATIO VIGESIMA NONA.

Reſtituto in patriam Cicerone, magna fuit contentio de ejus domo, quam publicatam & everſam Clodius Libertati conſecrarat, ne umquam profana fieri poſſet. Populus quidem eam jure eodem eſſe juſſerat, quo fuiſſet: verùm ſenatus decreverat, ut de ejus religione ad Pontificum collegium referretur. Igitur Cicero pridie Calendas Octobris pro domo ſua hanc dixit orationem, in qua primùm reſpondet Clodio, qui ſententiam ejus de poteſtate rei frumentariæ Pompeio permittenda reprehenderat. Deinde domum ſuam, propter Clodii conſecrationem, ſa-

cram non eſſe, ſed ab omni religione vacuam & puram eſſe oſtendit, quòd ea conſecratio neque jure, neque ritè facta sit. Atque ita decreverunt Pontifices. Hinc Cicero in Piſonem 52. Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, quâ me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conſules, patres conſcripti collocaverunt; mihique, quod ante me nemini, pecuniâ publicâ ædificandam domum cenſuerunt. *Vide Epiſt. 2. Libri 4. ad Atticum.*

I. QUUM multa divínitus, Pontifices; a majoribus noſtris inventa, atque inſtituta ſunt, tum nihil præclarius, quàm quòd vos eoſdem & religionibus deorum immortalium, & ſummæ reipublicæ præeſſe voluerunt: ut amplissimi & clarissimi cives rempublicam benè gerendo, pontifices religiones ſapienter interpretando, rempublicam conſervarent. Quòd si ullo tempore magna cauſa in ſacerdotum populi Romani judicio, ac poteſtate verſata eſt; hæc profectò tanta eſt, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium ſalus, vita, libertas, aræ,

aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia, veſtræ ſapientiæ, poteſtatique commiſſa, creditaque eſſe videantur.

2. Vobis hodierno die conſtituendum eſt, utrùm poſthac amentes ac perditos magiſtratus improborum ac ſceleratorum civium præsidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes ac flamma reipublicæ ſuum illum peſtiferum & funeſtum tribunatum, quem æquitate humanâ tueri non poteſt, divinâ religione defenderit; aliæ cæremoniæ nobis erunt, alii antiſtites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi: sin autem veſtrâ auctoritate, ſapientiâque, Pontifices, ea, quæ furore improborum in republica ab aliis oppreſſa, ab aliis deſerta, ab aliis prodita, geſta ſunt, reſcinduntur; erit cauſa, cur consilium majorum, in amplissimis viris ad ſacerdotia deligendis, jure ac meritò laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in ſenatu de republica ſensi, vituperaſſet, aliquem ſe aditum ad aures veſtras eſſe habiturum putavit, omittam ordinem dicendi meum; reſpondebo hominis furiosi non orationi, quâ ille uti non poteſt, ſed convicio, cujus exercitationem quum intolerabili petulantiâ, tum etiam diuturnâ impunitate munivit.

II. Ac primùm illud a te, homine veſano ac furioſo, requiro, quæ te tanta pœna tuorum ſcelerum, flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non ſolùm consiliis ſuis, ſed etiam ſpecie ipsâ dignitatem reipublicæ ſuſtinent, quòd ego in ſententia dicenda ſalutem civium cum honore Cneii Pompeii conjunxerim, mihi eſſe iratos, & aliud de ſumma hoc tempore religione ſenſuros, ac me abſente ſenſerint, arbitrere.

4. Fuiſti tu, inquit, apud pontifices ſuperior; ſed jam, quoniam te ad populum contuliſti, sis inferior, neceſſe eſt. Itane verò? quod in imperita multitudine eſt vitiosissimum, varietas, & inconſtantia, & crebra, tamquam tempeſtatum, sic ſententiarum, commutatio, hoc tu ad hos transferas, quos ab inconſtantia gravitas, a libidinoſa ſententia certum & definitum jus religionum, vetuſtas exemplorum, auctoritas litterarum, monumentorumque deterret? Tune es ille, inquit, quo ſenatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem reſpublica desideravit? quo reſtituto, ſenatûs auctoritatem reſtitutam putabamus? quam primùm adveniens prodidisti? Nondum de mea ſententia dico: impudentiæ primùm reſpondebo tuæ.

III. Hunc igitur, funeſta reipublicæ peſtis, hunc tu civem ferro, & armis, &

exercitûs terrore, & conſulum ſcelere, & audacissimorum hominum minis, ſervorum delectu, obſessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo & patriâ, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curaſti, quem a ſenatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum, conſervandæ reipublicæ causâ, confiteris?

6. At enim in ſenatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuiſti. Ego verò neque veni, & domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit; quum ſervos tuos ad rapinam, ad bonorum cædem paratos, cum illa tua conſceleratorum ac perditorum manu, armatos in Capitolium tecum veniſſe constabat: quod quum mihi nuntiaretur, ſcio me domi mansiſſe, & tibi, & gladiatoribus tuis inſtaurandæ cædis poteſtatem non feciſſe: poſtea quàm mihi nuntiatum eſt, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariæ, conveniſſe; miniſtros autem ſcelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugiſſe; veni non ſolùm sine ullis copiis, ac manu, verùm etiam cum paucis amicis.

7. An ego, quum P. Lentulus conſul, optimè de me, ac de republica meritus,

quum Q. Metellus, qui, quum meus inimicus eſſet, frater tuus, & diſſensioni noſtræ, & precibus tuis ſalutem ac dignitatem meam prætuliſſet, me arceſſerent in ſenatum: quum tanta multitudo civium tam recenti officio ſuo me ad referendam gratiam nominatim vocarent, non venirem, quum præſertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu diſcessiſſe conſtaret? Hîc tu me etiam cuſtodem, defenſoremque Capitolii, templorumque omnium, hoſtem Capitolinum appellare auſus es, quòd, quum in Capitolio ſenatum duo conſules haberent, eò venirem? Utrúmne eſt tempus aliquod, quo in ſenatum veniſſe turpe ſit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipſam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare deberem?

IV. Primùm dico ſenatoris eſſe boni, ſemper in ſenatum venire: nec cum his ſentio, qui ſtatuunt minùs bonis temporibus in ſenatum ipsi non venire; non intelligentes, hanc ſuam nimiam perſeverantiam vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam & jucundam fuiſſe. At enim nonnulli propter timorem, quòd ſe in ſenatu tutò non eſſe arbitrabantur, diſceſſerunt. Non reprehendo; nec quæro, fueritne aliquid pertimeſcendum: puto, ſuo quemque arbitratu timere oportere. Cur ego non timuerim, quæris? quia

ſe illinc abiiſſe conſtabat. Cur, quum viri boni nonnulli putarint, tutò ſe in ſenatu eſſe non poſſe, ego non idem ſenſerim? Cur, quum ego me exiſtimaſſem tutò omnino in civitate eſſe non poſſe, illi non item? an aliis licet, & rectè licet, in meo metu sibi nihil timere; mihi uni neceſſe erit & meam, & aliorum vicem pertimeſcere?

9. An, quia non condemnavi ſententiâ meâ duo conſules, ſum reprehendendus? eos igitur ego potissimùm damnare debui, quorum lege perfectum eſt, ne ego indemnatus, atque optimè de republica meritus, damnatorum pœnam ſuſtinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conſervando voluntatem, non modò me, ſed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimùm, per eos in meam priſtinam dignitatem reſtitutus, consilio repudiarem meo? At quam ſententiam dixi? Primùm eam, quam populi ſermo in animis noſtris jam antè defixerat: deinde eam, quæ erat ſuperioribus diebus agitata in ſenatu: deinde eam, quam ſenatus frequens, tum, quum mihi eſt aſſenſus, ſecutus eſt: ut neque allata sit a me res inopinata, ac recens; nec, si quod in ſententia vitium eſt, magis sit ejus, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. At enim liberum ſenatûs ju-

dicium, propter metum, non fuit. Si timuiſſe eos facis, qui diſceſſerunt, concede, non timuiſſe eos, qui remanſerunt: sin autem sine iis, qui tum abſuerunt, nihil decerni liberè potuit; quum omnes adeſſent, cœptum eſt referri de inducendo ſenatuſconſulto: ab univerſo ſenatu reclamatum eſt.

V. Sed quæro, in ipſa ſententia, quoniam princeps ego ſum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrùm cauſa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in ea cauſa non præcipuæ fuerunt? an aliò potiùs confugiendum fuit? Quæ vis, quæ cauſa major eſſe, quàm fames, potuit? quàm ſeditio? quàm consilia tua, tuorumque; qui, facultate oblatâ ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funeſta latrocinia ob annonæ cauſam putarunt?

11. Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum miſerant; partim, quò gratius eſſet, tum, quum in ipſa fame ſubveniſſent, cuſtodiis ſuis clauſum continebant, ut ſubitò novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, ſed in præſenti, atque ante oculos propoſito periculo: neque id conjecturâ proſpiciebamus, ſed jam experti videbamus: nam, quum ingraveſceret anno-

ſia, ut jam planè inopia ac fames, non caritas timeretur, concurſus eſt ad templum Concordiæ factus, ſenatum illuc vocante Metello conſule: qui ſi verus fuit, ex dolore hominum, & fame; certè conſules cauſam ſuſcipere, certè ſenatus aliquid conſilii capere potuit: ſin cauſa fuit annona, ſeditionis quidem inſtimulator & concitator tu fuiſti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem ſubtraheremus furori tuo?

12. Quid, ſi utrumque fuit, ut & fames ſtimularet homines, & tu in hoc ulcere, tamquam unguis, exſiſteres? nonne fuit eò major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum ſanare poſſet? Erat igitur & præſens caritas, & futura fames: non eſt ſatis: facta lapidatio eſt. Si ex dolore plebei, nullo incitante; magnum malum: ſi P. Clodii impulſu; uſitatum hominis facinoroſi ſcelus: ſi utrumque, ut & res eſſet ea, quæ ſuâ ſponte multitudinis animos incitaret, & parati atque armati ſeditionis duces; videturne ipſa reſpublica & conſulis auxilium imploraſſe, & ſenatûs fidem? Atqui utrumque fuiſſe perſpicuum eſt; difficultatem annonæ, ſummamque inopiam rei frumentariæ, ut homines non jam diuturnam caritatem, ſed ut famem planè timerent, nemo negat: hanc iſtum, otii & pacis hoſtem, cauſam

arrepturum fuiſſe ad incendia, cædem, rapinas, nolo, Pontifices, ſuſpicemini, nisi videritis.

13. Qui ſunt homines a Q. Metello, fratre tuo, conſule, in ſenatu palam nominati, a quibus ille ſe lapidibus appetitum, etiam percuſſum eſſe dixit? L. Sergium, & M. Lollium nominavit. Quis eſt iſte Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum eſt: qui te tribuno plebis, nihil de me dicam, ſed qui Cn. Pompeium interficiendum depopoſcit. Quis eſt Sergius? armiger Catilinæ, ſtipator tui corporis, signifer ſeditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percuſſor, lapidator, fori depopulator, obſeſſor curiæ. His, atque hujuſmodi ducibus, quum tu in annonæ caritate in conſules, in ſenatum, in bona, fortunaſque locupletium, per cauſam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares: quum tibi ſalus eſſe in otio nulla poſſet: quum deſperatis ducibus decuriatos, ac deſcriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum ſenatui fuit, ne in hanc tantam materiem ſeditionis iſta funeſta fax adhæreſceret? Fuit igitur cauſa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meæ pene præcipuæ.

VI. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceteræ peſtes in lapidatione

illa nominabant? quem annonam præſtare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa concurſatio nocturna? num a te ipſo inſtituta? Me frumentum flagitabant. Quaſi verò ego aut rei frumentariæ præfuiſſem, aut compreſſum aliquod frumentum tenerem, aut in iſto genere omnino quidquam, aut curatione, aut poteſtate valuiſſem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat. Quum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi ſenatus frequentissimus, uno iſto diſſentiente, decreviſſet; ſubitò, illo ipſo die, carissimam annonam nec opinata vilitas conſecuta eſt.

15. Erant qui deos immortales (id quod ego ſentio) numine ſuo reditum meum dicerent comprobaſſe: nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant, qui, quòd in meo reditu ſpes otii & concordiæ sita videbatur, in diſceſſu autem quotidianus ſeditionis timor, jam pene belli depulſo metu, commutatam eſſe annonam dicebant: quæ quia rurſus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur.

VII. Ego denique non ſolùm ab operis tuis, impulſu tuo, nominabar, ſed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano univerſo, qui tum in Capitolium

convenerat, quum illo die minùs valerem, nominatim in ſenatum vocabar. Veni exſpectatus: multis ſententiis jam dictis, rogatus ſum ſententiam: dixi reipublicæ ſaluberrimam, mihi neceſſariam. Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas: num poſſem aliquid in ea re gerenda, ratio non habebatur. Flagitabar bonorum expoſtulatione; improborum convicia ſuſtinere non poteram: delegavi amico locupletiori, non quò illi, ita de me merito, onus illud imponerem (ſuccubuiſſem enim potiùs ipſe) ſed quia videbam, id quod omnes; quod nos de Cn. Pompeio polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique ſuâ facillimè perfecturum.

17. Itaque, sive hunc dii immortales fructum mei reditûs populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum diſceſſu meo frugum inopia, fames, vaſtitas, cædes, incendia, rapinæ, ſcelerum impunitas, fuga, formido, diſcordia fuiſſet; sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, ſpes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, ſenatûs auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentiâ pro tanto beneficio populo Romano præſtare debui; præſto, promitto, ſpondeo: nihil dico amplius: hoc, quod ſatis eſt huic tempori, dico, rem-

publicam annonæ nomine in id diſcrimen, quò vocabatur, non eſſe venturam.

VIII. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meum, ſententia mea reprehenditur? Rem maximam eripui a peſte ſummi periculi, non ſolùm eam, ſed etiam vos a cæde, incendiis, vaſtitate: nemo negat: quum ad cauſam caritatis accederet iſte ſpeculator communium miſeriarum, qui ſemper in reipublicæ malis ſceleris ſui faces inflammarit. Negat oportuiſſe quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic reſpondebo, ut ceteris; Cn. Pompeio plurima, periculosiſſima, maxima, terrâ marique bella extra ordinem eſſe commiſſa: quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Romani pœnitere: non ita tecum ago.

19. Cum his hæc a me haberi oratio poteſt, qui ita diſputant, ſe, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potiſſimùm; ſed ſe extra ordinem nihil cuiquam dare: quum Pompeio datum sit, id ſe pro dignitate hominis ornare ac tueri ſolere. Horum ego ſententiam ne laudem, impedior Cn. Pompeii triumphis; quibus ille, quum eſſet extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honeſtavit: conſtantiam probo, quâ mihi quoque utendum fuit, quo ille

auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneque geſſit.

20. Sed cum illis tamen poſſum aliquid diſputare: tua verò quæ tanta impudentia eſt, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui quum lege nefariâ Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causâ incognitâ, publicaſſes, populumque Romanum ſcelere obligaſſes: quum in ejus regnum, bona, fortunas, latrocinium hujus imperii immisiſſes, cujus cum patre, avo, majoribus ſocietas nobis & amicitia fuiſſet: hujus pecuniæ deportandæ, &, si quis ſuum jus defenderet, bello gerendo M. Catonem præfeciſti. Dices, Quem virum? ſanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipublicæ, virtute, consilio, ratione vitæ mirabili ad laudem, & propè singulari. Sed quid ad te, qui negas eſſe verum, quemquam ulli rei publicæ extra ordinem præfici.

IX. Atque in hoc ſolùm inconſtantiam redarguo tuam; qui in ipſo Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, ſed pro tuo ſcelere ſubduxeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, ceteriſque cædis & incendiorum ducibus objeceras; quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis aucto-

rem fuiſſe dixeras: ad hunc, honorem & imperium extra ordinem nominatim rogatione tuâ detuliſti; & tantâ fuiſti intemperantiâ, ut illius tui ſceleris rationem occultare non poſſes.

22. Litteras in concione recitaſti, quas tibi a C. Cæſare miſſas diceres: Cæsar Pulchro: quum etiam es argumentatus, amoris eſſe hoc signum, quum nominibus tantùm uteretur, neque adſcriberet, *Proconſule*, aut *Tribuno plebis*. Deinde gratulari tibi, quòd idem in poſterum M. Catonem tribunatu tuo removisses, & quòd idem in poſterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademiſſes: quas aut numquam tibi ille litteras misit; aut, si misit, in concione recitari noluit; aut, sive ille misit, sive tu finxiſti; certè consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum eſt. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides & continentia, tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ.

23. Quis provinciam homini poſt homines natos turpissimo, ſceleratissimo, contaminatissimo? quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros conſtitutam, ereptam vi ex Cæſaris rebus actis, quis imperium infinitum de-

dit? Cui quidem quum Ciliciam dediſſes; mutaſti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem tranſtuliſti; Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dediſti. Quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium ſcelerum, libidinumque maculis notatissimo, L. Piſoni, nonne nominatim populos liberos multis ſenatuſconſultis, etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos & conſtrictos tradidiſti? nonne, quum ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ meo ſanguine tibi eſſet perſolutum, tamen ærarium cum eo partitus ès?

24. Itane verò? tu provincias conſulares, quas C. Gracchus, qui unus maximè popularis fuit, non modò non abſtulit ab ſenatu, ſed etiam, ut neceſſe eſſet quotannis conſtitui per ſenatum, decretâ lege ſanxit; eas lege Semproniâ per ſenatum decretas reſcidiſti? extra ordinem, sine ſorte, nominatim dediſti, non conſulibus, ſed reipublicæ peſtibus? nos, quòd nominatim rei maximæ pene jam deſperatæ ſummum virum, ſæpe ad extrema reipublicæ diſcrimina delectum, præfecimus, a te reprehendemur?

X. Quid tandem, si, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæciſque nubibus & procellis, quum ſenatum a gubernaculis dejeciſſes, populum e navi exturbaſſes,

ipſe archipirata cum grege prædonum impuriſſimo pleniſſimis velis navigares; si, quæ tum promulgaſti, conſtituiſti, promiſiſti, vendidiſti, perferre potuiſſes, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis faſcibus, atque imperio Clodiano fuiſſet?

25. Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii (dicam ipſo audiente, quod ſensi, & ſentio, quoquo animo me auditurus eſt) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeii nimiùm diu reconditus, & penitus abſtruſus animi dolor ſubvenit ſubitò reipublicæ, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam ſpem libertatis, & priſtinæ dignitatis erexit. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu helluoni ſpurciſſimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentiſſimo & facinoroſiſſimo Sex. Clodio, ſocio tui ſanguinis, qui ſuâ linguâ etiam ſororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tuâ tradidiſti: qua ex re primùm caritas nata eſt; deinde inopia: impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis & bonis.

26. Queritur etiam importuna peſtis ex

ore impuriſſimo Sex. Clodii rem frumentariam eſſe ereptam, ſummiſque in periculis ejus viri auxilium imploraſſe rempublicam, a quo ſæpe ſe & ſervatam, & amplificatam eſſe meminiſſet. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tuliſſe te dicis, patricida, fratricida, ſororicida, nonne extra ordinem tuliſti? An de peſte civis, quemadmodum omnes jam dii atque homines judicaverunt, conſervatoris reipublicæ, quemadmodum autem tute ipſe confiteris, non modò indemnati, ſed ne accuſati quidem, licuit tibi ferre non legem, ſed nefarium privilegium, lugente ſenatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppreſsâ, captâque republicâ; mihi, populo Romano implorante, ſenatu poſcente, temporibus reipublicæ flagitantibus, non licuit de ſalute populi Romani ſententiam dicere? qua quidem in ſententia, si Cn. Pompeii dignitas aucta eſt, conjuncta cum utilitate communi, certè laudandus eſſem, si ejus dignitati ſuffragatus viderer, qui meæ ſaluti opem & auxilium tuliſſet.

XI. Desinant, desinant homines iiſdem machinis ſperare me reſtitutum poſſe labefactari, quibus antea ſtantem perculerunt. Quod enim par amicitiæ conſularis fuit umquam in hac civitate conjunctius, quàm

fuimus inter nos, ego & Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de illius dignitate induſtriùs, quis ſenatui ſæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate ſuſceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benevolentiæ prætermiſſa eſt?

28. Hanc noſtram conjunctionem, hanc conſpirationem in republica bene gerenda, hanc jucundissimam vitæ atque officiorum omnium ſocietatem, certi homines fictis ſermonibus & falsis criminibus diremerunt; quum iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent; iidem apud me, mihi illum eſſe uni inimicissimum dicerent: ut neque ego ab illo quæ mihi petenda eſſent, ſatis audaciter petere poſſem; neque ille, tot ſuſpicionibus certorum hominum & ſcelere exulceratus, quæ meum tempus poſtularet, ſatis proliſè mihi polliceretur.

29. Data merces eſt erroris mei magna, Pontifices, ut me non ſolùm pigeat ſtultitiæ meæ, ſed etiam pudeat: qui, quum me non repentinum aliquod meum tempus, ſed veteres multò antè ſuſcepti & provisi labores, cum viro fortissimo & clarissimo conjunxiſſent, sim paſſus a tali amicitia diſtrahi; neque intellexerim, qui-

bus aut ut apertis inimicis obsiſterem, aut ut insidiosis amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me iiſdem inflammare verbis: Quid sibi iſte vult? neſcit, quantum auctoritate valeat, quas res gesſerit, quâ dignitate sit reſtitutus? cur ornat eum, a quo deſertus eſt?

30. Ego verò neque me tum deſertum puto, ſed pene deditum; nec, quæ sint in illa reipublicæ flamma geſta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi eſſe arbitror. Si utile reipublicæ fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem; etiam hoc utile sit, quorum id ſcelere conflatum sit, me occultare, & tacere. Illud verò eſt hominis ingrati, tacere: itaque libentissimè prædicabo, Cn. Pompeium ſtudio & auctoritate æquè, ut unumquemque veſtrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipuè pro ſalute mea laboraſſe.

XII. Hic tuis, P. Lentule, quum tu nihil aliud dies & noctes, nisi de ſalute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad inſtituendam, fidelissimus ſocius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniaſque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in ſenatu princeps ſententiæ fuit: idem-

que quum dixiſſet, tum etiam pro ſalute mea populum Romanum obſecravit.

31. Quare iſtam orationem, quâ es uſus, omittas licet; poſt iſtam ſententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos eſſe mutatos: perinde, quasi iſti aut de Cn. Pompeio aliter, atque ego exiſtimo, ſentiant; aut, quid mihi pro exſpectatione populi Romani, pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, si cujus fortè pontificis animum, quod certò ſcio aliter eſſe, mea ſententia offendit, alio modo ſit conſtituturus aut de religione pontificum, aut de republica, quàm eum aut cæremoniarum jus, aut civitatis ſalus coëgerit.

32. Intelligo, Pontifices, me plura extra cauſam dixiſſe, quàm aut opinio tulerat, aut voluntas mea: ſed quum me purgatum vobis eſſe cuperem, tum etiam veſtra in me attentè audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compenſabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipſam cognitionem veſtram: quæ quum ſit in jus religionis, & in jus reipublicæ diſtributa, religionis partem, quæ multò eſt verboſior, prætermittens, de jure reipublicæ dicam. Quid eſt enim aut tam arrogans, quàm de religione, de rebus divinis, de cæremoniis ſacris, pontifi-

cum collegium docere conari ; aut tam ſtultum, quàm, ſi quis quid in veſtris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curioſum, quàm ea ſcire velle, de quibus majores noſtri vos ſolos & conſuli, & ſcire voluerunt?

XIII. Nego potuiſſe jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ullâ ejuſmodi calamitate affici, sine judicio : hoc juris in hac civitate, etiam tum, quum reges eſſent, dico fuiſſe; hoc nobis eſſe a majoribus traditum; hoc eſſe denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine judicio ſenatûs, aut populi, aut eorum, qui de quaque re conſtituti judices sint, detrahi poſſit.

34. Videſne me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum eſt, te omnino nihil geſſiſſe jure, non fuiſſe tribunum plebis? hoc dico, eſſe patricium : dico apud pontifices; augures adſunt; verſor in medio jure publico. Quod eſt, Pontifices, jus adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos poſſit, &, quum potuerit, ſit expertus. Quæ deinde cauſa cuique ſit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ ſacrorum, quæri a pontificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta adoptione quæſitum? Adop-

tat annos viginti natus, etiam minor, ſenatorem. Liberorumne cauſa? At procreare poteſt: habet uxorem: ſuſcepit etiam liberos: exheredabit igitur pater filium. Quid? ſacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te eſt? quæ omnis notio pontificum, quum adoptarere, eſſe debuit.

35. Niſi fortè ex te ita quæſitum eſt, num perturbare rempublicam ſeditionibus velles; & ob eam cauſam adoptari, non ut filius eſſes, ſed ut tribunus plebis fieres, & funditus everteres civitatem. Reſpondiſti, credo, te ita velle: pontificibus bona cauſa viſa eſt: approbaverunt. Non ætas ejus, qui adoptabat, quæſita eſt, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio; quorum uterque noſtrâ memoriâ ſummâ ſenectute, alter Oreſtem, alter Piſonem adoptavit; quas adoptiones, ſicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniæ, ſacrorum ſecutæ ſunt. Tu neque Fonteius es, qui eſſe debebas; neque patris heres: neque, amiſſis ſacris paternis, in hæc adoptiva veniſti. Ita perturbatis ſacris, contaminatis gentibus, & quam deſeruiſti, & quam polluiſti, jure Quiritium legitimo tutelarum & hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater eſſe potuiſti.

XIV. Dico apud pontifices: nego, iſtam adoptionem pontificio jure eſſe fac-

acta C. Cæſaris, viri fortiſſimi? Minimè: neque enim mea jam quidquam intereſt, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immiſſa ſunt.

40. Sed hæc de auſpiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta ſunt a te: tu, tuo præcipitante jam & debilitato tribunatu, auſpiciorum patronus ſubitò exſtitiſti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxiſti: te interrogante augures reſponderunt, quum de cœlo ſervatum ſit, cum populo agi non poſſe: tibi M. Bibulus quærenti, ſe de cœlo ſervaſſe reſpondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quòd contra auſpicia adoptatus eſſes, tribunum plebis non fuiſſe: tua denique omnis actio poſterioribus mensibus fuit, omnia, quæ C. Cæſar egiſſet, quòd contra auſpicia eſſent acta, per ſenatum reſcindi oportere; quod ſi fieret, dicebas te tuis humeris me cuſtodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per ſuum tribunatum Cæſaris actis illigatus teneretur. Si & ſacrorum jure pontifices, & auſpiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quæris ampliùs? an etiam apertius aliquod jus populi, atque legum?

XVI. Horâ fortaſſe ſextâ diei queſtus ſum in judicio, quum C. Antonium, collegam

legam meum, defenderem, quædam de republica, quæ mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere : hæc homines improbi ad quoſdam viros fortes longè aliter, atque a me dicta erant, detulerunt : horâ nonâ, illo ipſo die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus trinûm nundinûm eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt, trium eſſe horarum ; nihil reprehendo : sin eadem obſervanda ſunt : si decrevit ſenatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ eſſent, populum non teneri : jam intelligis, omni genere juris, quod in ſacris, quod in auſpiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuiſſe.

42. Atque ego hoc totum non sine cauſa relinquo. Video enim quoſdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicaſſe, te cum plebe jure agere potuiſſe ; qui etiam de me ipſo, quum tuâ rogatione funere elatam rempublicam eſſe dicerent, tamen id funus, etsi miſerum atque acerbum fuiſſet, jure indictum eſſe dicebant : quòd de me cive ac de republica bene merito tuliſſes, funeſtum funus te indixiſſe reipublicæ ; quòd ſalvis auſpiciis tuliſſes, jure egiſſe dicebant. Quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus conſtitutum tribunatum tuum comprobaverunt.

Fueris ſanè tribunus plebis tam jure, quàm lege, quàm fuit hic ipſe Rullus, vir omnibus rebus clariſſimus atque ampliſſimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tuliſti?

XVII. Vetant leges ſacratæ, vetant XII. tabulæ, leges privatis hominibus irrogari: id eſt enim privilegium: nemo umquam tulit: nihil eſt crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minùs hæc civitas ferre poſſit. Proſcriptionis miſerrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maximè ſit inſigne ad memoriam crudelitatis? opinor, pœnam in cives Romanos nominatim ſine judicio conſtitutam.

44. Hanc vos igitur, Pontifices, judicio atque auctoritate veſtrâ tribuno plebis poteſtatem dabitis, ut proſcribere poſſit quos velit? quæro enim, quid ſit aliud proſcribere. VELITIS, JUBEATIS, *ut M. Tullius in civitate ne ſit, bonaque ejus ut mea ſint.* Ita enim fecit, etſi aliis verbis tulit. Hoc plebiſcitum eſt? hæc lex? hæc rogatio eſt? hoc vos pati poteſtis? hoc ferre civitas, ut ſinguli cives ſingulis verſiculis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus ſum: nullam vim, nullum impetum metuo; explevi animos invidorum; placavi odia improborum; ſaturavi etiam perfidiam, &

ſcelus proditorum : denique de mea cauſa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam eſſe proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines judicaverunt.

45. Vobiſmetipsis, Pontifices, & veſtris liberis, ceteriſque civibus, pro veſtra auctoritate & ſapientiâ conſulere debetis: nam quum tam moderata judicia populi sint a majoribus conſtituta : primùm, ut ne pœna capitis cum pecunia conjungatur; deinde, ne, nisi prodictâ die, quis accuſetur; ut ter antè magiſtratus accuſet, intermiſſâ die, quàm multam irroget, aut judicet; quarta sit accuſatio trinûm nundinûm prodictâ die, quâ die judicium sit futurum : tum multa etiam ad placandum, atque ad miſericordiam reis conceſſa ſunt: deinde exorabilis populus, facilis ſuffragatio pro ſalute : denique etiam si qua res illum diem aut auſpiciis, aut excuſatione ſuſtulit, tota cauſa judiciumque ſublatum eſt.

XVIII. Hæc quum ita sint in re, ubi crimen eſt ? ubi accuſator ? ubi teſtes ? Quid indignius, quàm, qui neque adeſſe sit juſſus, neque citatus, neque accuſatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos sicarios egentes & perditos ſuffragium ferre, & eam legem putare ? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem

dignitas, quem cauſa, quem reſpublica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter converſionem ſtatûs, & inclinationem communium temporum; quid tandem futurum eſt iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illuſtri gratia eſt; pecuniæ autem tantæ ſunt, ut eas nimiùm multi, egentes, ſumptuosi, nobiles concupiſcant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini pauliſper animis juventutem, & eos maximè, qui imminere jam cupiditate videntur in tribunitiam poteſtatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coëant de hominum locupletiſsimorum bonis, prædâ præſertim populari, & ſpe largitionis oblatâ.

47. At quid tulit legum ſcriptor peritus & callidus? VELITIS, JUBEATIS, *ut M. Tullio aquâ & igni interdicatur?* Crudele, nefarium, ne in ſceleratissimo quidem cive sine judicio ferendum. Non tulit, ut interdicatur: quid ergo? *Ut interdictum sit.* O cœnum, ô portentum, ô ſcelus! Hanc tibi legem Clodius ſcripsit, ſpurciorem linguâ ſuâ, ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noſter, bona venia, quoniam jam dialecticus es, & hoc quoque liguris; quod factum non eſt, ut sit factum, ferri ad populum, aut ver-

bis ullis ſanciri aut ſuffragiis confirmari poteſt?

48. Hoc tu ſcriptore, hoc conſiliario, hoc miniſtro, omnium non bipedum ſolùm, ſed etiam quadrupedum impuriſſimo, rempublicam perdidiſti: neque tu eras tam excors, tamque demens, ut neſcires hunc Clodium eſſe, qui contra leges faceret; alios, qui leges ſcribere ſolerent: ſed neque eorum, neque ceterorum, in quibus eſſet aliquid modeſtiæ, cujuſquam tibi poteſtas fuit; neque tu legum ſcriptoribus iiſdem potuiſti uti, quibus ceteri, neque operum architectis; neque pontificem adhibere quem velles; poſtremò ne in prædæ quidem ſectione mancipem, aut prædæ ſocium, extra tuorum gladiatorum numerum; aut denique ſuffragii latorem in iſta tua proſcriptione quemquam, nisi furem aut sicarium, reperire potuiſti.

XIX. Itaque quum tu florens ac potens per medium cohortis popularis volitares; amici illi tui, te uno amico tecti & beati, qui ſe populo commiſerant, ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent: qui in judicium venerant, sive accuſatores erant, sive rei, te deprecante damnabantur: denique etiam ille novitius Ligur, venalis adſcriptor & ſubſcriptor tuus, quum M. Papirii, ſui fratris, eſſet teſtamento & judicio improbatus, mor-

tem ejus ſe velle perſequi dixit : nomen Sexti Propertii detulit : accuſare alienæ damnationis, ſceleriſque ſocios ; propter calumniæ metum, non eſt auſus.

50. De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur ; cujus quam quiſque partem tetigit, digito, voce, prædâ, ſuffragio, quocumque venit, repudiatus, convictuſque diſcessit. Quid, si iis verbis ſcripta eſt iſta proſcriptio, ut ſe ipſa dissolvat ? eſt enim, *Quòd M. Tullius falſum ſenatuſconſultum retulerit*. Si igitur retulit falſum ſenatuſconſultum, tum eſt rogatio ; si non retulit, nulla eſt. Satiſne tibi videtur a ſenatu judicatum, me non modò non ementitum eſſe auctoritatem ejus ordinis, ſed etiam unum poſt urbem conditam diligentissimè ſenatui paruiſſe ? Quot modis doceo, legem iſtam, quam vocas, non eſſe legem ? Quid, si etiam pluribus de rebus uno ſcitu tuliſti ? tamenne arbitraris, id, quod M. Druſus in legibus ſuis pleriſque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Craſſus conſularis non obtinuerint, id te poſſe, omnium facinorum & ſtuprorum omnium, Decimis & Clodiis auctoribus, obtinere ?

XX. Tuliſti de me, ne reciperer, non ut exirem ; quem tu ipſe non poteras dicere non licere eſſe Romæ. Quid enim diceres ? damnatum ? certè non : expulſum ?

qui licuit? ſed tamen ne id quidem eſt ſcriptum, ut exirem: poena eſt, qui receperit; quam omnes neglexerunt: ejectio nuſquam eſt. Verùm sit: quid? operum publicorum exactio: quid? nominis inſcriptio; tibi num aliud videtur eſſe, ac meorum bonorum direptio: præterquam quòd ne id quidem per legem Liciniam, ut ipſe tibi curationem ferres, facere potuiſti? Quid hoc ipſum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum conſecraſſe, te monumentum feciſſe, in meis ædibus te signum dedicaſſe, eaque te ex una rogatiuncula feciſſe; unum & idem videtur eſſe, atque id, quod de me ipſo nominatim tuliſti?

52. Tam hercule eſt unum, quàm quod idem tu lege unâ tuliſti, ut Cyprius rex, cujus majores huic populo ſocii atque amici ſemper fuerunt, cum bonis omnibus ſub præcone ſubjiceretur, & exſules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi: ſed quid, si eidem negotium dediſſes, ut in Asia ciſtophorum flagitaret, inde iret in Hiſpaniam; quum Româ decessiſſet, conſulatum ei petere liceret; quum factus eſſet, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine ſcriberes, una res eſſet?

53. Quòd si jam populus Romanus de iſta re conſultus eſſet, & non omnia per

ſervos latroneſque geſſiſſes, nonne fieri poterát, ut populo de Cyprio rege placeret, de exſulibus Byzantinis diſpliceret? Quæ eſt quasi alia vis, quæ ſententia Cæciliæ legis & Didiæ, nisi hæc, ne populo neceſſe sit in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere; aut id, quod velit, repudiare? Quid si per vim tuliſti? tamenne lex eſt? aut quidquam jure geſtum videri poteſt, quod per vim geſtum eſſe conſtet? an, si in ipſa latione tua, captâ jam urbe, lapides jacti, si manus collata non eſt, idcirco tu ad illam labem, atque eluviem civitatis, sine ſumma vi pervenire potuiſti?

XXI. Quum in tribunali Aurelio conſcribebas palam non modò liberos, ſed etiam ſervos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas: quum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim imperitæ multitudinis, ſed hominum honeſtorum modeſtiam, prudentiamque quærebas: quum arma in ædem Caſtoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi poſſet, machinabare: quum verò gradus Caſtoris convelliſti, ac removiſti, tum, ut modeſtè tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu atque adſcenſu repuliſti: quum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de ſalute mea fecerant, adeſſe juſſiſti, eorum-

que advocationem, manibus, ferro, lapidibus diſcuſſiſti; tum profectò oſtendiſti, vim tibi maximè diſplicere. Verùm hæc furioſa vis veſani tribuni plebis facilè ſuperari, frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine.

55. Quid? quum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Piſoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi ſuos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent; te ſuis ſceleratis concionibus ſublevarent, ſenatûs auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem proſcriptionemque minitarentur; me terrerent minis; mihi cædem & dimicationem denuntiarent; meam domum, refertam viris bonis, per amicos ſuos terrore complerent; proſcriptionis metu me frequentiâ nudarent virorum bonorum, me præſidio ſpoliarent; ſenatum pro me non modò pugnare, ampliſſimum ordinem, ſed etiam plorare & ſupplicare, mutatâ veſte, prohiberent; ne tum quidem vis erat?

XXII. Quid igitur ego ceſſi, aut qui timor fuit? non dicam in me: fac me timidum eſſe naturâ: quid? illa tot virorum fortiſſimorum millia: quid? noſtri equites Romani: quid? ſenatus: quid? denique omnes boni, ſi nulla erat vis, cur me

flentes potiùs proſecuti ſunt, quàm aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur more inſtitutoque majorum, ut posſem præſens ſuſtinere?

57. Utrùm si dies dicta eſſet, judicium mihi fuit pertimeſcendum? an sine judicio privilegium? Judicium in cauſa tam turpi? ſcilicet is homo ſum, qui, etiam si cauſa eſſet ignota, dicendo non poſſem explicare. An eam cauſam probare non poteram, cujus tanta bonitas eſt, ut ea ipſa non modò ſe, ſed etiam me abſentem per ſe probarit? an ſenatus, an ordines, an ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, ſegniores me præſente ad me retinendum & conſervandum fuiſſent in ea cauſa, quam ipſe jam parricida talem dicat fuiſſe, ut me ab omnibus ad meam priſtinam dignitatem expetitum, atque revocatum queratur?

58. An verò in judicio periculi nihil fuit; privilegium pertimui, ne, mihi præſenti si multa irrogaretur, nemo intercederet? Tam inops autem ego eram ab amicis, aut tam nuda reſpublica a magiſtratibus? Quid? si vocatæ tribus eſſent, proſcriptionem, non dicam in me, ita de ſua ſalute merito, ſed omnino in ullo cive comprobaviſſent? An, si ego præſens fuiſſem, veteres illæ copiæ conjuratorum,

tuique perditi milites atque egentes, & nova manus ſceleratissimorum conſulum corpori meo pepercisſent? qui quum eorum omnium crudelitati ſcelerique cesſisſem, ne abſens quidem luctu meo mentes illorum ſatiare potui.

XXIII. Quid enim vos uxor mea miſera violarat? quam vexaviſtis, raptaviſtis, omni crudelitate laceraviſtis: quid mea filia? cujus fletus assiduus, ſordeſque lugubres vobis erant jucundæ; ceterorum omnium mentes oculoſque flectebant: quid parvus filius? quem quamdiu abſui, nemo nisi lacrymantem confectumque vidit; quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluiſtis? quid frater meus? qui quum aliquantò poſt meum diſceſſum ex provincia veniſſet, neque sibi vivendum, nisi me reſtituto, putaret, quum ejus mœror, ſqualor incredibilis & inauditus, omnibus mortalibus miſerabilis videretur; quoties ex veſtro ferro, ac manibus eſt elapſus?

60. Sed quid ego veſtram crudelitatem expromo, quam in ipſum me, ac meos adhibuiſtis; qui parietibus, qui tectis, qui columnis, ac poſtibus meis horrificum quoddam, & nefarium, omni imbutum odio bellum intuliſtis? Non enim te arbitror, quum poſt meum diſceſſum, omnium locupletium fortunas, omnium pro-

vinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona ſpe & avaritiâ devoraſſes, argenti & ſupellectilis meæ cupiditate eſſe cæcatum: non exiſtimo, Campanum illum conſulem cum ſaltatore collega, quum alteri totam Achaiam, Theſſaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque Barbariam, bona civium Romanorum condonaſſes; alteri Syriam, Babylonem, Perſas, integerrimas pacatissimasque gentes ad diripiendum tradidiſſes; illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valvarum fuiſſe.

61. Neque porrò illa manus, copiæque Catilinæ, cæmentis ac teſtis tectorum meorum ſe famem ſuam expleturas putaverunt. Sed, ut hoſtium urbes, nec omnium hoſtium, verùm eorum, quibuſcum acerbum bellum internecivumque ſuſcepimus, non prædâ adducti, ſed odio ſolemus exſcindere, quòd, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes noſtræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac ſedibus residere aliquod bellum ſemper videtur. * * *

Deeſt nonnihil.

XXIV. Nihil erat latum de me; non adeſſe eram juſſus; non citatus: abfueram: eram etiam tuo judicio civis incolumis, quum domus in Palatio, villa in Tuſculano, altera ad alterum conſulem

transferebatur : ſenatum conſules vetabant : columnæ marmoreæ ex ædibus meis , inſpectante populo Romano , ad ſocrum conſulis portabantur : in fundum autem vicini conſulis non modò inſtrumentum , aut ornamenta villæ , ſed etiam arbores transferebantur ; quum ipſa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ ?) ſed odio & crudelitate funditus everteretur : domus ardebat in Palatio non fortuito , ſed oblato incendio : conſules epulabantur , & in conjuratorum gratulatione verſabantur , quum alter ſe Catilinæ delicias , alter Cethegi conſobrinum fuiſſe diceret.

63. Hanc ego vim , Pontifices , hoc
celus , hunc furorem meo corpore oppo-
to , ab omnium bonorum cervicibus de-
li , omnemque impetum diſcordiarum ,
mem diu collectam vim improborum ,
inveterata , compreſſo odio atque ta-
jam erumpebat , nacta tam audaces
, excepi meo corpore : in me uno
[illegible] anibus tribunitiis ;
quondam retude-
a tela adhæſe-
iſſimis viris pla-
decertare vo-
axima interne-
tamen civium ;
ibus , quod illis

de meo reditu ferendam non cenſuit : » qui me conſuluiſſe reipublicæ, cessiſſe » tempeſtati ; amiciorem vobis ceteriſque » civibus, quàm mihi ac meis exſtitiſſe ; » vi, armis, diſſensione hominum ad cæ» dem inſtitutâ, novoque dominatu pul» ſum eſſe dixit : nihil de meo capite po» tuiſſe ferri ; nihil eſſe jure ſcitum, aut » poſſe valere : omnia contra leges moreſ» que majorum temerè, turbulentè, per » vim, per furorem eſſe geſta : quòd si illa » lex eſſet, nec referre ad ſenatum con» ſules, nec ſententiam dicere sibi licere ; » quorum utrumque quum fieret, non » oportere, ut de me lex ferretur, decer» ni ; ne illa, quæ nulla eſſet, eſſe lex ju» dicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ nulla eſſe potuit : hominis enim ſcelere & furore notato, similis a republica labes in poſterum demovebatur.

69. Neque hoc Cn. Pompeius, qui ornatissimam de me ſententiam dixit, voſque, Pontifices, qui me veſtris ſententiis auctoritatibuſque defendiſtis, non vidiſtis, illam eſſe nullam, atque eſſe potiùs flammam temporis, interdictum ſceleris, vocem furoris : ſed proſpexiſtis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio reſtituti videremur : eodemque consilio, M. Bibuli, for-

tiſſimi viri, ſenatus ſententiam ſecutus eſt, ut vos de mea domo ſtatueretis; non quòd dubitaret, quin ab iſto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure eſſet actum; ſed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem reſidere diceret: nam legem quidem iſtam nullam eſſe, quotieſcumque de me ſenatus ſententiam dixit, toties judicavit; quoniam quidem ſcripto illo iſtius ſententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud ſimile, Piſo & Gabinius, vidit. Homines legum, judiciorumque metuentes, quum frequentiſſimus ſenatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non ſe rem improbare dicebant, ſed lege iſtius impediri. Erat hoc verum: nam impediebantur, verùm eâ lege, quam idem iſte de Macedonia, Syriaque tulerat.

XXVII. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque conſul legem eſſe umquam putaſti: nam tribunis plebis referentibus, ſententiam de me deſignatus conſul ſæpe dixiſti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta res eſt, de me retuliſti: legem promulgaſti, tuliſti: quorum tibi, ſi eſſet illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clariſſimus, quam legem eſſe homines alieniſſimi a P. Clodio judicarant, Piſo & Ga-

75. Nam quid ego illa divina ; atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius Italiæ decreta commemorem, quibus tamquam gradibus, mihi videor in cœlum adſcendiſſe, non ſolùm in patriam revertiſſe? Ille verò dies quis fuit, quum te, P. Lentule, legem de me ferentem populus Romanus ipſe vidit, ſenſitque, quantus, & quantâ dignitate eſſes? conſtat enim nullis umquam comitiis, campum Martium tantâ celebritate, tanto ſplendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruiſſe. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum judicium, unumque conſenſum. Adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? utrùm me patria sic accepit, ut lucem ſalutemque redditam sibi ac reſtitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere ſolebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum ſuâ celebritate lætitiâque comitatum honeſtavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conſcelerata illa vis non modò non propulſanda, ſed etiam emenda fuiſſe videatur. Quare illa calamitas (si ita eſt appellanda) excuſſit hoc genus totum maledicti, ne quiſquam audeat jam reprehen-

dere conſulatum meum tot, tantis, tam ornatis judiciis, teſtimoniis, auctoritatibus comprobatum.

76. Quòd ſi in iſto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum objectas, ſed etiam laudem illuſtras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius poteſt? uno enim maledicto, bis a me patriam ſervatam eſſe concedis; ſemel, quum id feci, quod omnes non negent immortalitati, ſi fieri poteſt, mandandum, tu ſupplicio puniendum putaſti; iterum, quum tuum, multorumque propter te inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam ſervaſſem inermis, armatus in diſcrimen adducerem.

XXIX. Eſto, non fuit in me pœna ulla peccati: at fuit judicii. Cujus? quis me umquam ullâ lege interrogavit? quis poſtulavit? quis diem dixit? Poteſt igitur damnati pœnam ſuſtinere indemnatus? hoc tribunitium eſt? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, niſi quum pro populo feciſti, potes dicere? Scilicet quum hoc juris a majoribus proditum ſit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem poſſit amittere, niſi ipſe auctor factus ſit; quod tu ipſe potuiſti in tua cauſa diſcere: credo enim, quamquam in illa adoptione legitimè factum eſt nihil, tamen te eſſe interogatum, *Auctorne eſ-*

nec denique universi populi Romani poteſtas, quæ ceteris in rebus eſt maxima, labefactare possit.

81. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tuliſti Anagnino neſcio cui Menulæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem ſtatuam in meis ædibus poſuit, ut locus ipſe in tua tanta injuria legem & inſcriptionem ſtatuæ refelleret: quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multò majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator ſcelera Anagniæ fecerat.

XXXI. Quid si, ne ſcriptum quidem uſquam eſt in iſta ipſa rogatione, quam ſe Sedulius negat ſciviſſe; tu hujus, ut acta tui præclari tribunatûs hominis dignitate cohoneſtes, auctoritatem amplecteris? ſed, tametsi nihil de me tuliſti, quò minùs eſſem non modò in civium numero, ſed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt; tamenne eum tuâ voce violabis, quem poſt nefarium ſcelus conſulum ſuperiorum, tot vides judiciis ſenatûs, populi Romani, totius Italiæ honeſtatum? quem ne tum quidem, quum aberam, negare poteras eſſe tuâ lege ſenatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aquâ & igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popilio, Saturninus de Metello tulit: homines ſeditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut eſſet interdictum,

tum,

quod ferri non poterat, tulerunt, interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo co cenſor in ſenatum legeret? quod nibus, etiam quibus damnatis in- um eſt, ſcriptum eſt in legibus. Quære hoc e Sex. Clodio, ſcrip- egum tuarum: jube adeſſe: latitat ſed ſi requiri juſſeris, invenient apud ſororem tuam; occultan- capite demiſſo. Sed ſi patrem tuum, medius fidius egregium, diſſimi- e veſtri, nemo umquam ſanus exſu- pellavit, qui, quum de eo tribunus promulgaſſet, adeſſe propter ini- in illius Cinnani temporis noluit, imperium eſt abrogatum: ſi in illo legitima turpitudinem non habuit r vim temporum; in me, cui dies numquam eſt, qui reus non fui, qui iam ſum a tribuno plebis citatus, ei poena eſſe potuit, ea præſertim, e ipsâ quidem rogatione perſcripta

XII. At vide, quid interſit inter il- iquiſſimum patris tui caſum, & hanc am, conditionemque noſtram. Pa- uum, civem optimum, clariſſimi um, qui ſi viveret, quâ ſeveritate u profectò non viveres, L. Philip- nſor avunculum ſuum præteriit in do ſenatu: nihil enim poterat di-

cere, quare rata non eſſent, quæ erant acta in ea republica, in qua ſe illis ipsis temporibus cenſorem eſſe voluiſſet? me L. Cotta, homo cenſorius, in ſenatu juratus dixit, ſe, si cenſor tum eſſet, quum ego aberam, meo loco ſenatorem recitaturum fuiſſe.

85. Quis in meum locum judicem ſubdidit? quis meorum amicorum teſtamentum diſceſſu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & si adeſſem? quis me non modò civis, ſed ſocius recipere contra tuam legem, & juvare dubitavit? Denique univerſus ſenatus multò antè, quàm eſt lata lex, de me GRATIAS AGENDAS CENSUIT CIVITATIBUS IIS, QUÆ M. TULLIUM; tantúmne? immo etiam, CIVEM OPTIME DE REPUBLICA MERITUM, RECEPISSENT. Et tu unus peſtifer civis, eum reſtitutum negas eſſe civem, quem ejectum univerſus ſenatus non modò civem, ſed etiam egregium civem ſemper putavit?

86. At verò, ut annales populi Romani, & monumenta vetuſtatis loquuntur, Cæſo ille Quintius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala, quum eſſent optimè de republica meriti, tamen populi incitati vim iracundiamque ſubierunt; damnatique comitiis centuriatis quum in exsilium profugiſſent, rurſus ab eodem populo

placato ſunt in ſuam priſtinam dignitatem reſtituti. Quòd si iis damnatis non modò non imminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, ſed etiam honeſtavit (nam, etsi optabilius eſt, curſum vitæ conficere sine dolore & sine injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert desideratum eſſe a ſuis civibus, quàm omnino numquam eſſe violatum) mihi sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis reſtituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit?

87. Fortis & conſtans in optima ratione civis, P. Popilius, ſemper fuit; tamen ejus in omni vita nihil eſt ad laudem illuſtrius, quàm calamitas ipſa: quis enim jam meminiſſet, eum bene de republica meritum, nisi & ab improbis expulſus eſſet, & per bonos reſtitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia cenſura, omnis vita plena gravitatis; tamen hujus viri laudem ad ſempiternam memoriam temporis calamitas propagavit.

XXXIII. Quòd si & illis, qui expulsi ſunt iniquè, ſed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate ſenatûs, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit; in me, qui profectus ſum integer, abſui simul cum republica, redii

te vivo, & tecum, & cum illis, armis decertandum fuit.

92. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda: ad ſervos, medius fidius, res perveniſſet: tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inuſtum nefariis mentibus bonorum odium retinebat. Hîc tu me etiam gloriari vetas: negas eſſe ferenda, quæ ſoleam de me prædicare; & homo facetus, inducis etiam ſermonem urbanum ac venuſtum: me dicere ſolere, eſſe me Jovem: eumdemque dictitare, Minervam eſſe ſororem meam. Non tam inſolens ſum, quòd Jovem eſſe me dico, quàm eruditus, quòd Minervam ſororem Jovis eſſe exiſtimo: ſed tamen, ego mihi ſororem virginem adſciſco: tu ſororem tuam virginem eſſe non siviſti. Sed vide, ne tu te debeas Jovem dicere, quòd tu jure eamdem ſororem & uxorem appellare poſſis.

XXXV. Et quoniam hoc reprehendis, quòd ſolere me dicas de me ipſo glorioſiùs prædicare; quis umquam audivit, quum ego de me, nisi coactus, ac neceſſariò dicerem? nam si, quum mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego reſpondere ſoleo, meis consiliis, periculis, laboribus, patriam eſſe conſervatam; tam ſum exiſtimandus de geſtis rebus gloriari, quàm de objectis non confiteri: ſed si mihi

ante hæc duriſſima reipublicæ tempora nihil umquam aliud objectum eſt, niſi crudelitas illius temporis, quum a patria perniciem depuli. quid? ſi me huic maledicto utrum non reſpondere, an demiſſè reſpondere decuit?

94. Ego verò etiam reipublicæ ſemper intereſſe putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate ſenatûs, conſenſu bonorum omnium, pro ſalute patriæ geſſiſſem, ſplendorem verbis dignitatemque retinere; præſertim quum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, operâ meâ hanc urbem & hanc rempublicam eſſe ſalvam jurato dicere fas fuiſſet.

95. Exſtinctum eſt jam illud maledictum crudelitatis, quòd me non ut crudelem tyrannum, ſed ut mitiſſimum parentem, omnium civium ſtudiis desideratum, repetitum, arceſſitum vident. Aliud exortum eſt: objicitur mihi meus ille diſceſſus: cui ego crimini reſpondere sine meâ maximâ laude non poſſum. Quid enim, Pontifices, debeo dicere? peccati me conſcientiâ profugiſſe? At id, quod mihi crimini dabatur, non modò peccatum non erat, ſed erat res, poſt natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuiſſe? At id, nec propoſitum ullum fuit; &, si fuisset, duplicatâ gloriâ diſceſſiſſem. Bonorum, mihi præſidium defuiſſe? Fal-

ſum eſt. Me mortem timuiſſe? Turpe eſt.

XXXVI. Dicendum igitur eſt id, quod non dicerem, niſi coactus (nihil enim umquam de me dixi ſublatiùs adſciſcendæ laudis causâ potiùs, quàm criminis depellendi) dico igitur, & quàm poſſum maximâ voce dico: Quum omnium perditorum & conjuratorum incitata vis, duce tribuno plebis, conſulibus auctoribus, afflicto ſenatu, perterritis equitibus Romanis, ſuſpensâ ac ſollicitâ totâ civitate, non tam in me impetum faceret, quàm per me in omnes bonos; me vidiſſe, ſi viciſſem, tenues reipublicæ reliquias; ſi victus eſſem, nullas futuras: quod quum judicaſſem, deflevi conjugis miſeræ diſcidium, liberorum carissimorum ſolitudinem, fratris abſentis amantissimi atque optimi caſum, ſubitas fundatissimæ familiæ ruinas: ſed his omnibus rebus vitam antepoſui meorum civium; remque publicam concidere unius diſceſſu, quàm omnium interitu occidere malui: ſperavi, id quod accidit, me jacentem poſſe a vivis viris fortibus excitari; ſi unà cum bonis interiiſſem, nullo modo poſſe recreari.

97. Accepi, Pontifices, magnum atque incredibilem dolorem; non nego: neque iſtam mihi adſciſco ſapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto eſſe atque afflicto loquebantur.

An ego poteram, quum a tot rerum tanta varietate divellerer (quas idcirco prætereo, quòd ne nunc quidem ſine fletu commemorare poſſum) infitiari me eſſe hominem, & communem naturæ ſenſum repudiare? Tum verò neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rempublicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicæ causâ reliquiſſem, quibus æquo animo carerem; eamque animi duritiem, sicut corporis, quod quum uritur, non ſentit, ſtuporem potiùs, quàm virtutem putarem.

XXXVII. Suſcipere tantos animi dolores, atque ea, quæ, captâ urbe, accidunt victis, ſtante urbe unum perpeti, & jam ſe videre diſtrahi a complexu ſuorum, diſturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causâ patriam ipſam amittere, ſpoliari populi Romani beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondum morte comploratâ, arbitria petentes funeris; hæc omnia ſubire conſervandorum civium causâ, atque ita, ut quum dolenter abſis, non tam ſapiens, quàm ii, qui nihil curant, ſed tam amans tuorum, ac tui, quàm communis humanitas poſtulat; ea laus præclara, atque divina. Nam, qui ea, quæ numquam cara ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causâ deſerit,

nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat: qui autem ea relinquit, reipublicæ causâ, a quibus cum ſummo dolore divellitur, ei patria cara eſt; cujus ſalutem caritati anteponit ſuorum.

99. Quare diſrumpatur licet iſta furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessivit: bis ſervavi; ut conſul togatus armatos vicerim; privatus conſulibus armatis ceſſerim. Utriuſque temporis fructum tuli maximum; ſuperioris, quòd ex ſenatus auctoritate, & ſenatum, & omnes bonos, meæ ſalutis causâ, mutatâ veſte vidi; poſterioris, quòd & ſenatus, & populus Romanus, & omnes mortales, & privatim & publicè judicarunt, sine meo reditu rempublicam ſalvam eſſe non poſſe.

100. Sed hic meus reditus, Pontifices, veſtro judicio continetur: nam, si vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea cauſa ſemper ſtudiis, consiliis, auctoritatibus, ſententiiſque feciſtis; video me planè, ac ſentio reſtitutum: sin mea domus non modò mihi non redditur, ſed etiam monumentum præbet inimico, doloris mei, ſceleris ſui, publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc reditum potiùs, quàm pœnam ſempiternam putet? In conſpectu præterea totius urbis domus eſt mea, Pontifices; in qua si manet illud non monumentum urbis, ſed ſepulcrum

inimico nomine inſcriptum ; demigrandum potiùs aliquò eſt, quàm habitandum in ea urbe, in qua tropæa & de me, & de republica videam conſtituta.

XXXVIII. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus urbis ſervatorem me eſſe ſenatus omnium aſſenſu toties judicarit, in ea possim intueri domum meam everſam non ab inimico meo, ſed ab hoſte communi, & ab eodem exſtructam ; & positam in oculis civitatis, ne umquam conquieſcere possit fletus bonorum ? Spurii Melii, regnum appetentis, domus eſt complanata : ecquid aliud ? æquum accidiſſe Melio populus Romanus judicavit ; nomine ipſo Æquimelii, Melii pœna comprobata eſt. Sp. Cassii domus ob eamdem cauſam everſa ; atque in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata eſt, & everſa, ut illius facinus memoriâ & nomine loci notaretur. M. Manlius, quum ab adſcenſu Capitolii Gallorum impetum repuliſſet, non fuit contentus beneficii ſui gloriâ ; regnum appetiſſe eſt judicatus : ergo ejus domum everſam, duobus lucis conveſtitam videtis. Quam igitur majores noſtri ſceleratis ac nefariis civibus maximam pœnam conſtitui poſſe arbitrati ſunt, eamdem ego ſubibo, ac ſuſtinebo, ut apud

homo fanatice, ſacrificium, quod alienæ domi fieret, inviſere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos ſatis poſſe placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuiſſes? quem umquam audiſti majorum tuorum, qui & ſacra privata coluerunt, & publicis ſacerdotiis præfuerunt, quum ſacrificium Bonæ deæ fieret, interfuiſſe? neminem, ne illum quidem, qui cæcus eſt factus. Ex quo intelligitur, multa in vita falsò homines opinari; quum ille, qui nihil viderat ſciens quod nefas eſſet, lumina amisit; iſtius, qui non ſolùm adſpectu, ſed etiam inceſto flagitio, & ſtupro polluit cæremonias, pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis eſt converſa. Hoc auctore tam caſto, tam religioſo, tam ſancto, tam pio, poteſtis, Pontifices, non commoveri; quum ſuis dicat ſe manibus domum civis optimi evertiſſe, & eam iiſdem manibus conſecraſſe?

106. Quæ tua fuit conſecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod jus non eſſet rogare, ne eſſet rogatum? Jus igitur ſtatuetis eſſe, uniuſcujuſque veſtrûm ſedes, aras, focos, deos Penates, ſubjectos eſſe libidini tribunitiæ? in quem quiſque per homines concitato irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non ſolùm affli-

ngionibus ſuſcipiendis, caput eſſe, in-
etari, quæ voluntas deorum immor-
m eſſe videatur; nec eſt ulla erga
pietas, niſi honeſta de numine eo-
ac mente opinio, quum expeti nihil
is, quod ſit injuſtum atque inhoneſ-
, arbitrere. Hominem invenire iſta
tum, quum omnia tenebat, nemi-
potuit, cui meas ædes addiceret, cui
ret, cui donaret: ipſe quum loci il-
quum ædium cupiditate flagraret, ob
que cauſam unam, unâ juſtâ illâ roga-
ſuâ vir bonus dominum ſe in meis bo-
voluiſſet; tamen illo ipſo in furo-
non eſt auſus meam domum, cujus
ditate inflammatus erat, poſſidere:
immortales exiſtimatis, cujus labore
ſilio ſua ipſi templa tenuerunt, in
domum afflictam & everſam per unius
inis ſceleratiſſimi nefarium latrocinium
igrare voluiſſe?
Civis eſt nemo in tanto populo,

ſe contagione prædæ, ſocietatis, emptionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio ſceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Iſta tua pulchra Libertas deos Penates & familiares meos Lares expulit, ut a te ipſa, tamquam in captivis ſedibus collocaretur?

109. Quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quàm domus uniuſcujusque civium? hìc aræ ſunt, hìc foci, hìc dii Penates, hìc ſacra, religiones, cæremoniæ, continentur: hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit.

XLII. Quò magis eſt furor iſtius ab auribus veſtris repellendus, qui, quæ majores noſtri religionibus tuta nobis & ſancta eſſe voluerunt, ea iſte non ſolùm contra religionem labefactavit, ſed etiam ipsius religionis nomine evertit. At quæ dea eſt? Bonam eſſe oportet, quandoquidem eſt abs te dedicata. Libertas, inquit, eſt. Eam tu igitur domi meæ collocaſti, quam ex urbe totâ ſuſtuliſti?

110. Tu, quum collegas tuos, ſummâ poteſtate præditos, negares liberos eſſe: quum in templum Caſtoris aditus eſſet

Romano a pediſequis conculcari ju-
quum indemnatum exturbares, pri-
tyrannicis irrogatis: quum princi-
rbis terræ virum, incluſum domi
eres: quum forum armatis catervis
rum hominum poſſideres: Liber-
mulacrum in ea domo collocabas,
omus erat ipſa indicio tui crudelis-
ominatûs, & miſerrimæ populi Ro-
ervitutis? Eumne potiſſimum Li-
domo ſuâ debuit pellere, qui niſi
in ſervorum poteſtatem civitas to-
iſſet?

III. At unde inventa eſt iſta Liber-
uæſivi enim diligenter. Tanagræa
n meretrix fuiſſe dicitur: ejus non
t Tanagris ſimulacrum e marmore
lcro poſitum fuit. Hoc quidam ho-
bilis, non alienus ab hoc religioſo
tis ſacerdote, ad ornatum ædilita-
deportavit: etenim cogitarat om-

tibus, honoris populi Romani causâ, ſanè frugaliter domum ſuam deportavit.

112. Is poſteaquam intellexit, poſſe ſe, interverſâ ædilitate, a L. Piſone conſule prætorem renuntiari, ſi modò eâdem primâ litterâ competitorem habuiſſet aliquem; ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis ſuis collocavit: ſignum de buſto meretricis ablatum iſti dedit, quod eſſet ſignum magis iſtorum, quàm publicæ libertatis. Hanc deam quiſquam violare audeat, imaginem meretricis, ornamentum ſepulcri, a fure ſublatam, a ſacrilego collocatam? hæc me domo meâ pellet? hæc ultrix afflictæ civitatis, reipublicæ ſpoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento, quod poſitum eſt, ut eſſet indicium oppreſſi ſenatûs ad memoriam ſempiternam turpitudinis?

113. O Q. Catule (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii eſt, & cum rebus meis geſtis conjunctior) tantúmne te fefellit, quum mihi ſumma, & quotidie majora præmia in republica fore putabas? negabas fas eſſe, duo conſules eſſe in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo ſunt inventi, qui ſenatum tribuno furenti conſtrictum traderent: qui pro me patres conſcriptos deprecari, & populo ſupplices eſſe, edictis atque imperio vetarent: quibus inſpectantibus domus

ſtea diſturbaretur, diriperetur: qui denique ambuſtas fortunarum mearum reliquias, ſuas in domos comportari juberent.

114. Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, quum is fratris tui ſocer fuiſſet, monumentum tuarum manubiarum eſſe voluiſti, ut ejus, qui pernicioſa reipublicæ consilia cepiſſet, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, quum is tribunus plebis, qui auctoritatem ſenatûs, judicium bonorum omnium neglexiſſet, tuum monumentum, conſulibus non modò inſpectantibus, verùm adjuvantibus diſturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex ſenatûs auctoritate conſul defendiſſet, domô conjungeret; nonne reſponderes, id, nisi eversâ civitate, accidere non poſſe.

XLIV. At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam & effrenata cupiditate. Monumentum iſte umquam, aut religionem ullam excogitavit? habitare laxè & magnificè voluit; duaſque & magnas, & nobiles domos conjungere: eodem puncto temporis, quo meus diſceſſus iſti cauſam cædis eripuit, a Q. Sejo contendit, ut sibi domum venderet: quum ille id negaret, primò ſe luminibus ejus eſſe obſtructurum minabatur. Affirmabat

Poſtumius, ſe vivo, illam domum iſtius numquam futuram. Acutus adoleſcens ex ipsius ſermone intellexit, quid fieri oporteret; hominem veneno apertiſſimè ſuſtulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, propè dimidio cariùs, quàm æſtimabat.

116. Quorſum igitur hæc oratio pertinet? Domus mea illa propè tota vacua eſt: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum acceſſit: cauſa fuit ambulatio, & monumentum, & iſta Tanagræa, oppreſſâ libertate, Libertas: in Palatio, pulcherrimo proſpectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentûm pedum concupierat, ampliſſimum periſtylum; cetera ejuſmodi, facilè ut omnium domos & laxitate, & dignitate ſuperaret. Et homo religioſus, quum ædes meas idem emeret, & venderet; tamen illis tantis tenebris non eſt auſus ſuum nomen emptioni illi adſcribere: poſuit ſcilicet Scatonem illum, hominem ſuâ virtute egentem, ut is, qui in Marsis, ubi natus eſt, tectum, quo imbris vitandi causâ ſuccederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobiliſsimas emisſe ſe diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non ſuæ genti Fonteiæ, ſed Clodiæ, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egeſtate, aut ſcelere perditus.

XLV. Hanc vos, Pontifices, tam va-

riam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem, comprobabitis? Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, quum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuiſſe; præſertim quum tribunus plebis, vel denuntiare potueris, vel etiam cogere? Eſto: collegium non adhibuiſti: quid? de collegio quis tandem affuit? poſuerat enim auctoritatem in uno, quæ eſt in his omnibus; ſed tamen auget & ætas, & honos dignitatem: opus erat etiam ſcientià; quam etsi omnes conſecuti ſunt, tamen certè peritiores vetuſtas facit.

118. Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus; etsi id eſt ætatis, ut nondum conſecutus ſit; tamen quanta eſt in adoleſcente auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor eſt putanda: sin autem ſcientia eſt quæſita; quis erat minùs peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obſtrictus beneficio recenti, quum ſe, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. Etsi in eo providiſti, ne frater te accuſare poſſet. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adoleſcentem quemquam, quum haberes

in collegio familiariſsimos, adhibere potuiſti? Affuit is, ſi modò affuit, quem tu impuliſti, ſoror rogavit, mater coëgit.

119. Videte igitur, Pontifices, quid ſtatuatis in mea cauſa de omnium fortunis. Verbone pontificis putatis, ſi is poſtem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujuſque conſecrari poſſe? An iſtæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, ſine ulla civium calamitate a majoribus noſtris conſtitutæ ſunt? Eſt inventus tribunus plebis, qui conſularibus copiis inſtructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit, quem perculſum ipſa respublica ſuis manibus extolleret.

XLVI. Quid, ſi quis ſimilis iſtius (neque enim jam deerunt, qui imitari velint) aliquem mei diſsimilem, cui reſpublica non tantum debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit; id vos iſtâ auctoritate conſtituetis ratum eſſe oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? & tribunus plebis idem eſſe non poteſt pontifex? M. Druſus, ille clariſsimus tribunus plebis, pontifex fuit: ergo, ſi is Q. Cæpionis, inimici ſui, poſtem ædium tenuiſſet, & pauca verba feciſſet, ædes Cæpionis eſſent dedicatæ?

121. Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipſius verbis dedicationis, nihil

de religione, cæremoniis: non diſſimulo me neſcire ea, quæ etiam ſi ſcirem, diſſimularem, ne aliis moleſtus, vobis etiam curioſus viderer: etsi effluunt multa ex veſtra diſciplina, quæ etiam ad noſtras aures ſæpe permanant. Poſtem teneri in dedicatione oportere videor audiſſe templi: ibi enim poſtis eſt, ubi templi aditus eſt, & valvæ. Ambulationis poſtes nemo umquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem, aut aram si dedicaſti, sine religione loco moveri poteſt. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem poſtem tenuiſſe dixiſti.

XLVII. Quamquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de veſtro jure & religione, contrà quàm propoſueram, diſputabo? Ego verò, si omnia ſolennibus verbis, veteribus & priſcis inſtitutis acta eſſe dicerem; tamen me reipublicæ jure defenderem. An, quum tu ejus civis diſceſſu, cujus unius operâ ſenatus atque omnes boni civitatem eſſe incolumem toties judicaſſent, oppreſſam teterrimo latrocinio cum duobus ſceleratissimis conſulibus rempublicam teneres; domum ejus, qui patriam a ſe ſervatam perire ſuo nomine noluiſſet, per pontificem aliquem dedicaſſes; poſſet recreata reſpublica ſuſtinere?

129. Date huic religioni aditum, Pontifices; jam nullum fortunis communibus

exitum reperietis. An, si poſtem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium compoſita, ad perniciem civium tranſtulerit, valebit ad injuriam nomen ſanctissimum religionis; si tribunus plebis verbis non minùs priſcis, & pene ſolennibus bona civis cujuſpiam conſecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoriâ, bona Q. Metelli, qui eum ex ſenatu cenſor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, conſecravit, foculo posito in Roſtris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, ſummo illi & clariſsimo viro? Certè non fuit.

124. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo cenſori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocatâ, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Perſarumque donaras, conſecraſti. Quod si tum nihil eſt actum; quid in meis bonis agi potuit? sin eſt ratum, cur ille gurges, helluatus tecum simul reipublicæ ſanguinem, ad cœlum tamen exſtruxit villam in Tuſculano viſceribus ærarii; mihi meas ruinas, quarum

ego

ego ſimilem totam urbem eſſe paſſus non ſum, adſpicere non licuit?

XLVIII. Omitto Gabinium: quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus, atque optimus, conſecravit? quod si, quia ad te pertinet, ratum eſſe negas oportere; ea jura conſtituiſti, in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recuſares, alios everteres? sin iſta conſecratio legitima eſt; quid eſt, quod profanum in tuis bonis eſſe possit? An conſecratio nullum habet jus, dedicatio eſt religioſa? Quid ergo illa tua tum obteſtatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid priſca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem voluiſti? Nam si eſt illud ratum; mitto Gabinium; tua domus certè, &, quidquid habes aliud, eſt Cereri conſecratum: sin ille tibi ludus fuit; quid te impurius, qui religiones omnes pollueris, aut ementiendo, aut ſtuprando?

126. Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuiſſe. Quippe vides, pœnam illam a te in alium inſtitutam, in te ipſum eſſe converſam. Sed, homo omnium ſcelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adoleſcentiæ, dedecus & egeſtatem reliquæ vitæ, latrocinium con-

ſulatûs vidimus ; cui ne iſta quidem ipſa calamitas injuriâ potuit accidere : id in me infirmas ? & gravius eſſe dicis, quod uno adoleſcente, quàm quod concione totâ teſte, feciſti ? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem.

XLIX. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui ? diſcite orationem, Pontifices, & vos, Flamines : etiam tu, rex, diſce a gentili tuo ; quamquam ille gentem iſtam reliquit : ſed tamen diſce ab homine religionibus dedito, juſto, tum omnium religionum perito. Quid ? in dedicatione nonne & quis dicit, & quid, & quomodo, quæritur ? An tu hæc ita confundis, & perturbas, ut, quicumque velit, quod velit, quomodo velit, possit dedicare ? quis eras tu, qui dedicabas ? quo jure ? quâ lege ? quo exemplo ? quâ poteſtate ? ubi te iſti rei populus Romanus præfecerat ? video enim eſſe legem veterem tribunitiam, quæ vetet, injuſſu plebis ædes, terram, aram conſecrare : neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, ſensit, neque ſuſpicatus eſt, fore periculum, ne domicilia, aut poſſessiones indemnatorum civium conſecrarentur : neque enim id fieri fas erat, neque quiſquam fecerat, neque erat cauſa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quàm admonere.

128. Sed quia conſecrabantur ædes, non privatorum domicilia, ſed quæ ſacræ nominantur: conſecrabantur agri, non ita ut noſtra prædia, si quis vellet, ſed ut imperator agros de hoſtibus captos conſecraret: ſtatúebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipſo si loco eſſent conſecratæ: hæc, nisi plebs jussiſſet, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de noſtris ædibus atque agris ſcripta eſſe, non repugno: ſed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædes meas conſecrares: ubi tibi hæc poteſtas data sit: quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, ſed de bonis omnium noſtrûm, nec de pontificio, ſed de jure publico diſputo.

L. Lex Papiria vetat, ædes injuſſu plebis conſecrari. Sit ſanè hoc de noſtris ædibus, ac non de publicis templis. Unum oſtende verbum conſecrationis in ipſa tua lege; si illa lex eſt, ac non vox ſceleris & crudelitatis tuæ. Quòd si tibi tum in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuiſſent, aut si tuus ſcriptor in illo incendio civitatis non ſyngraphas cum Byzantiis exſulibus, & cum legatis regiis faceret, ſed vacuo animo tibi iſta non ſcita, ſed portenta conſcriberet: eſſes omnia, si minùs re, at verbis legitimis conſecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum; fœdera feriebantur pro-

vinciarum ; regum appellationes venales erant ; ſervorum omnium vicatim celebrabatur totâ urbe deſcriptio ; inimici in gratiam reconciliabantur ; imperia adſcribebantur novæ juventuti ; Q. Sejo venenum miſero parabatur ; de Cn. Pompeio, propugnatore, & cuſtode imperii interficiendo consilia inibantur ; ſenatus ne quid eſſet, ut lugerent boni ſemper, ut capta reſpublica conſulum proditione, vi tribunitiâ teneretur : hæc quum tot, tantaque agerentur, non mirum eſt, præſertim in furore animi & cæcitate, multa illum & te fefelliſſe. At videte, quanta vis sit hujus Papiriæ legis in re tali ; non qualem tu affers, ſceleris plenam & furoris. Q. Marcius, cenſor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat : hoc signum C. Caſſius cenſor quum in curiam tranſtuliſſet, collegium veſtrum conſuluit, num quid eſſe cauſæ videretur, quin id signum, curiamque Concordiæ dedicaret.

LI. Quæſo, Pontifices, & hominem cum homine, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat ſummâ modeſtiâ, & gravitate cenſor ; hic tribunus plebis, ſcelere, & audaciâ singulari : tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum ſenatûs ; tuum porrò tempus, libertate populi Romani oppreſſâ, ſenatûs auctoritate

deletâ : res illa plena juſtitiæ, ſapientiæ, dignitatis : cenſor enim, penes quem majores noſtri (id quod tu ſuſtuliſti) judicium ſenatûs de dignitate eſſe voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare.

131. Præclara voluntas, atque omni laude digna : præſcribere enim ſe arbitrabatur, ut, sine ſtudiis diſſensionis, ſententiæ dicerentur, si ſedem ipſam ac templum publici consilii, religione Concordiæ devinxiſſet. Tu quum ferro, quum metu, quum edictis, quum privilegiis, quum præſentibus copiis perditorum, abſentis exercitûs terrore & minis, conſulum ſocietate, & nefario fœdere, ſervitute oppreſſam civitatem teneres; Libertatis signum poſuiſti magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cujuſquam incommodo, dedicabat; tu in civis optimè de republica meriti cruore, ac pene oſſibus, simulacrum non libertatis publicæ, ſed licentiæ, collocaſti. Atque ille tamen ad collegium retulit : tu ad quem retuliſti?

132. Si quid deliberares; si quid tibi aut piandum, aut inſtituendum fuiſſet religione domeſticâ; tamen inſtituto ceterorum vetere, ad pontificem detuliſſes : novum delubrum quum in urbis clarissimo loco, nefando quodam atque inaudito in-

ſtituto, inchoares; referendum ad ſacerdotes publicos non putaſti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur; nemone horum tibi idoneus viſus eſt, qui ætate, honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contempsiſti, ſed pertimuiſti dignitatem.

LII. An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo, quorum ego consilio atque auctoritate rempublicam conſul ex veſtris manibus ac faucibus eripui, quibuſnam verbis, aut quo ritu, primùm hoc dico, civis domum conſecrares; deinde civis ejus, cui princeps ſenatus, cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, pòſt cunctæ gentes, teſtimonium hujus urbis atque imperii conſervati dediſſent? Quid diceres, ô nefanda & pernicioſa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili, dum dedico domum Ciceronis, ut mihi præeatis, poſtemque teneatis. Es tu quidem quum audaciâ, tum impudentiâ singulari; ſed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidiſſent, quum te viri, qui ſuâ dignitate perſonam populi Romani, atque auctoritatem imperii ſuſtinerent, verbis gravissimis perterruiſſent; neque sibi fas eſſe dixiſſent, furori intereſſe tuo, atque in patriæ parricidio, & ſcelere.

134. Quæ quum videres, tum te ad

m affinem non delectum a te, ſed re-
am a ceteris contuliſti: quem ego ta-
n credo, si eſt ortus ab illis, quos me-
riæ proditum eſt ab ipſo Hercule, per-
ßo jam laboribus, ſacra didiciſſe, in
fortis ærumnis non ita crudelem fuis-
ut in vivi etiam ſpirantis caput bus-
ı ſuis manibus imponeret: qui aut nihil
it, aut, si fecit, omnino pœnam hanc
ternæ temeritatis tulit, ut mutam in de-
ɔ perſonam, nomenque præberet: aut,
ixit aliquid verbis hæsitantibus, poſtem-
tremebundâ manu tetigit; certè nihil
, nihil caſtè, nihil more inſtitutoque
fecit. Viderat ille Murenam, vitricum
n, conſulem designatum, ad me con-
m cum Allobrogibus communis exitii
cia afferre: audierat ex illo, ſe a me
ſalutem accepiſſe, ſeparatim ſemel,
ım cum universis.

35. Quare quis eſt, qui exiſtimare pos-
huic novo pontifici, primam hanc poſt
ːrdotium initum religionem inſtituenti,
emque mittenti, non & linguam ob-
tuiſſe, & manum obtorpuiſſe, & men-
ı debilitatam metu concidiſſe: præſer-
quum ex collegio tanto, non regem,
flaminem, non pontificem videret;
que particeps alieni ſceleris invitus co-
etur, & gravissimas pœnas affinitatis
urissimæ ſuſtineret?

LIII. Sed, ut revertar ad jus publicum dedicandi, quod ipsi pontifices ſemper non ſolùm ad ſuas cæremonias, ſed etiam ad populi juſſa accommodaverunt: habetis in commentariis veſtris, C. Cassium cenſorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retuliſſe, eique M. Æmilium, pontificem maximum, pro collegio reſpondiſſe, nisi eum populus Romanus nominatim præfeciſſet, atque ejus juſſu faceret; non videri ea rectè poſſe dedicari. Quid, quum Licinia virgo Veſtalis, ſummo loco nata, ſanctissimo ſacerdotio prædita, T. Flaminino, Q. Metello conſulibus, aram & ædiculam, & pulvinar ſub ſaxo ſacro dedicaſſet, non eam rem ex auctoritate ſenatûs ad hoc collegium Sextus Julius prætor retulit? quum P. Scævola, pontifex maximus, pro collegio reſpondit, quòd in loco publico Licinia, Caii filia, injuſſu populi dedicaſſet, ſacrum non videri. Quam quidem rem quantâ ſeveritate, quantâque diligentiâ ſenatus ſuſtulerit, ex ipſo ſenatusconſulto facilè cognoſcetis. Recita. SENATUSCONSULTUM.

137. Videtiſne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id ſacrum eſſet? & ut, si quæ eſſent inciſæ, aut inſcriptæ litteræ, tollerentur? O tempora, ô mores! Tum censorem, hominem ſan-

Licinium, ſimulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: poſt autem ſenatus in loco auguſto conſecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum cenſuit, neque ullum eſt paſſus ex ea dedicatione litterarum exſtare monumentum: tu, procella patriæ, turbo ac tempeſtas pacis atque otii, quod in naufragio reipublicæ tenebris offuſis, demerſo populo Romano, everſo atque ejecto ſenatu, dirueris, ædificaris, religione omni violatâ, reipublicæ tamen nomine contaminaris; in civis hujuſce ædibus, & in urbe, quam ſuis laboribus ac periculis conſervaſſet, monumentum deletæ reipublicæ collocaris: ad equitum notam; ad dolorem bonorum omnium, ſublatoque Q. Catuli nomine incideris; id ſperaſti rempublicam diutius, quàm, quoad mecum ſimul expulſa careret his mœnibus, eſſe laturam? At, si, Pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit; quid me attinet jam illud tertium, quod propoſueram, docere, non his inſtitutis, ac verbis, quibus cæremoniæ poſtulant, dedicaſſe?

LIV. Dixi a principio, nihil me de ſcientia veſtra, nihil de ſacris, nihil de abſcondito jure pontificum, dicturum: quæ ſunt adhuc a me de jure dedicandi

F v

diſputata, non ſunt quæſita ex o
aliquo genere litterarum, ſed ſump
medio, ex rebus palam per magiſ
actis, ad collegiumque delatis, ex
tuſconſulto, ex lege. Illa interiora
veſtra ſunt, quid dici, quid præci
quid tangi, quid teneri jus fuerit.

139. Quæ si omnia ex Coruncanii
tiâ, qui peritissimus pontifex fuiſſe
tur, acta eſſe conſtarent; aut si M.
ratius ille Pulvillus, qui, quum ejus
cationem multi, propter invidiam,
religionibus impedirent, reſtitit, &
ſtantissimâ mente Capitolium dedi
hujuſmodi alicui dedicationi præfu
tamen in ſcelere religio non valeret
dum valeat id, quod imperitus a
cens, novus ſacerdos, ſororis prec
matris minis adductus, ignarus, in
sine collegis, sine libris, sine au
sine fictore, furtim, mente ac ling
tubante feciſſe dicatur: præſertim
iſte impurus atque impius hoſtis o
religionum, qui contra fas inter vir
pe mulier, & inter mulieres vir fi
ageret illam rem ita raptim, & turbu
ut neque mens, neque vox, neque
conſiſteret.

LV. Delatum tum eſt ad vos, P
ces, & poſt omnium ſermone celebr

quemadmodum iſte præpoſteris verbis, ominibus obſcœnis, identidem ſe ipſe revocando, dubitans, timens, hæſitans, omnia aliter ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minimè mirum eſt, in tanto ſcelere, tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuiſſe. Etenim ſi nemo umquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui quum fana ſpoliaſſet, deinde aram aliquam in littore deſerto, ſomniis ſtimulatus, aut religione aliquâ, conſecraret, non horreret animo, quum divinum numen ſcelere violatum placare precibus cogeretur: quâ tandem iſtum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiuſque urbis prædonem fuiſſe cenſetis, quum pro deteſtatione tot ſcelerum unam aram nefariè conſecraret?

142. Non potuit ullo modo (quamquam & inſolentiâ dominatûs extulerat animos, & erat incredibili armatus audaciâ) non in agendo ruere, ac ſæpe peccare, præſertim illo pontifice, & magiſtro, qui cogeretur docere, antequam ipſe didiciſſet. Magna vis eſt quum in deorum immortalium numine, tum verò in ipſa republica. Dii immortales ſuorum templorum cuſtodem, ac præſidem ſceleratiſſimè pulſum

quum viderent, ex ſuis templis in ejus ædes immigrare nolebant: itaque iſtius vecordissimi mentem curâ, metuque terrebant. Res verò publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obverſabatur ante oculos exſtinctoris ſui, & ab iſtius inflammato atque ignito furore jam tum me, ſeque repetebat. Quare quid eſt mirum, si iſte metu, si furore inſtinctus, ſcelere præceps, neque inſtitutas cæremonias perſequi, neque verbum ullum ſolenne potuit effari?

LVI. Quæ quum ita sint, Pontifices, revocate jam animos veſtros ab hac ſubtili noſtra diſputatione ad univerſam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac verò cauſa ſoli veſtris cervicibus ſuſtinetis. Vobis universi ſenatûs perpetua auctoritas, cui voſmetipsi præſtantissimè ſemper in mea cauſa præfuiſtis; vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumque concurſus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuiſtis; vobis omnes ſocietates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut ſpe denique ſunt boni; omnes hi ſuum erga meam dignitatem ſtudium, & judicium non modò commiſſum, verùm etiam commendatum eſſe arbitrantur.

143. Deniquè ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur; ut esset omnibus gentibus posteritatique perſpicuum, divino me numine esse reipublicæ redditum, idcirco mihi videntur fructum ipſum reditûs, & gratulationis meæ ad ſuorum ſacerdotum potestatem, judiciumque revocasse. Hic eſt enim reditus, Pontifices, hæc reſtitutio in domo, in ſedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis: quorum ipſe ſuis ſceleratissimis manibus tecta, ſedeſque convellit; ducibuſque conſulibus, tamquam urbe captâ, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, ſibi delendam putavit; tamen illi, dii penates, ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt reſtituti.

LVII. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque, Juno regina, & te, cuſtos urbis, Minerva, quæ ſemper adjutrix conſiliorum meorum, teſtis laborum exſtitiſti, precor ac quæſo; vóſque, qui maximè me repetiſtis, atque revocaſtis, quorum de ſedibus hæc mihi propoſita eſt contentio, Patrii penates, familiareſque, qui huic urbi & reipublicæ præſidetis, vos obteſtor, quorum ego a templis ac delubris peſti-

biſmetipsis, qui in mea ſalute principem ſemper locum auctoritatemque tenuiſtis, gratum & jucundum meum reditum intelligitis eſſe, quæſo, obteſtorque vos, Pontifices, ut me, quem auctoritate, ſtudio, ſententiis reſtituiſtis, nunc, quoniam ſenatus ita vult, manibus quoque veſtris in ſedibus meis collocetis.

DE ARUSPICUM RESPONSIS.

ORATIO TRIGESIMA.

Auditus erat in agro Latiniensi ſtrepitus quidam ſubterraneus, & horribilis armorum fremitus. Igitur ſenatus, ut ſolebat in ejuſmodi prodigiis & oſtentis, cenſuit conſulendos aruſpices. Hi reſponderunt deos iratos eſſe, quum ob alia, tum quòd loca ſacra & religiosa, profana haberentur. Hanc occasionem arripiens Clodius ædilis, dixerat in concione deſignari domum Ciceronis, quæ ſacra & religioſa, quippe a ſe Libertati conſecrata, profana habebatur. Itaque Cicero, ſuæ domûs defendendæ invidiâque liberandæ causâ, hanc in ſenatu orationem habuit,

in qua primùm docet domum ſuam ab omni religione vacuam & puram eſſe : deinde ſingula aruſpicum reſponſa contra Clodium interpretatur, totamque ejus vitam criminando percurrit. Denique ſenatum ad concordiam, & ad religiones diligenter procurandas hortatur. Anno urbis 697. Ciceronis 51.

I. HESTERNO die, Patres conſcripti, quum me & veſtra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus ſenatus dabatur, magnopere commoviſſet, putavi mihi reprimendam eſſe P. Clodii impudentiam, quum is publicanorum cauſam ſtultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei ſeſe, cui totus venierat, etiam vobis inſpectantibus, venditaret. Itaque hominem furentem, exſultantemque continui, ſimulac periculum judicii intendi: duobus incœptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamque compreſsi.

2. Attamen ignarus ille qui conſules eſſent, exſanguis, atque æſtuans, ſe ex curia repentè proripuit, cum quibuſdam fractis jam atque inanibus minis, & cum illius Piſoniani temporis, Gabinianique ter-

roribus. Quem quum egredientem inſequi cœpiſſem, cepi equidem fructum maximum, & ex conſurrectione omnium veſtrûm, & ex comitatu publicanorum: ſed vecors repentè sine ſuo vultu, sine colore, sine voce conſtitit: deinde reſpexit, & simulac Cn. Lentulum conſulem adſpexit, concidit in curiæ pene limine, recordatione, credo, Gabinii ſui, desiderioque Piſonis: cujus ego de effrenato & præcipiti furore quid dicam? haud poteſt gravioribus a me verbis vulnerari, quàm eſt ſtatim, in facto ipſo, a gravissimo viro, P. Servilio, confectus, ac trucidatus: cujus si etiam vim, & gravitatem illam singularem, ac pene divinam aſſequi poſſem, tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus, quàm ea, quæ collega patris emisit, leviora, atque hebetiora eſſe videantur.

II. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui heſterno die dolore me elatum, & iracundiâ longiùs propè digreſſum arbitrabantur, quàm ſapientis hominis cogitata ratio poſtularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multò antè meditatum. Ego enim, Patres conſcripti, inimicum me ſemper eſſe profeſſus ſum duobus, qui me, qui rempublicam quum defendere deberent, ſervare poſſent; quum-

que ad conſulare officium ipsis insignibu illius imperii, ad meam ſalutem non ſolùm auctoritate, ſed etiam precibus veſtris vocarentur; primò reliquerunt, deinde prodiderunt, poſtremò oppugnaverunt præmiiſque nefariæ pactionis funditus una cum republica oppreſſum, exſtinctumque voluerunt: quique ſuo ductu, & imperio cruento illo, atque funeſto, ſupplicia neque a ſociorum mœnibus prohibere, neque hoſtium urbibus inferre potuerunt excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem, vaſtitatem eam ſua cum præda, meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum his furiis, & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pene hujus imperii peſtibus bellum mihi inexpiabile dico eſſe ſuſceptum neque id tamen ipſum tantum, quantum meus, ac meorum, ſed tantum, quantum veſter, atque omnium bonorum dolor poſtulavit.

III. In Clodium verò non eſt hodie meum majus odium, quàm illo die fuit quum illum, ambuſtum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu, ex inceſto ſtupro, atque ex domo pontificis maximi emiſſum: tum, inquam, tum vidi, ac multò antè proſpexi, quanta tempeſtas excitaretur, quanta impenderet procella reipublicæ. Videbam, illud ſcelus tam im-

portunum, audaciam tam immanem adoleſcentis furentis, nobilis, vulnerati, non poſſe arceri otii finibus: erupturum illud malum aliquando, si impunitum fuiſſet, ad perniciem civitatis.

5. Non multum mihi ſanè pòſt ad odium accessit: nihil enim contra me fecit odio mei, ſed odio ſeveritatis, odio dignitatis, odio reipublicæ: non me magis violavit, quàm ſenatum, quàm equites Romanos, quàm omnes bonos, quàm Italiam cunctam: non denique in me ſceleratior fuit, quàm in ipſos deos immortales. Etenim illos eo ſcelere violavit, quo nemo antea: in me fuit eodem animo, quo etiam ejus familiaris Catilina, si viciſſet, fuiſſet. Itaque eum numquam a me eſſe accuſandum putavi, non plus, quàm ſtipitem illum, qui quorum hominum eſſet, neſciremus, nisi ſe Ligurem ipſe eſſe diceret. Quid enim hunc perſequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum & glande corruptum? qui si ſensit, quo ſeſe ſcelere devinxerit; non dubito, quin sit miſerrimus: sin autem id non videt; periculum eſt, ne ſe ſtuporis excuſatione defendat. Accedit etiam, quòd, exſpectatione omnium, fortissimo & clarissimo viro, T. Annio, devota, & conſtituta iſta hoſtia eſſe videtur; cui me præripere deſponſam jam, & deſtinatam laudem,

quam ipſe ejus operâ & dignitatem, & ſalutem recuperârim, valde eſt iniquum.

IV. Etenim, ut P. ille Scipio natus mihi videtur ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam a multis imperatoribus obſeſſam, oppugnatam, labefactatam, pene captam aliquando, quaſi fatali eventu, ſolus evertit: ſic T. Annius ad illam peſtem comprimendam, exſtinguendam, funditus delendam natus eſſe videtur, & quaſi divino munere donatus reipublicæ. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde incendiiſque terreret, non modò vincere, verùm etiam vincire oporteret.

7. Huic ego & tali, & ita de me, ac de patria merito viro, numquam meâ voluntate præripiam eum præſertim reum, cujus ille inimicitias non ſolùm ſuſcepit propter ſalutem meam, verùm etiam appetivit. Sed si etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio honorum omnium, exſpectatione ſupplicii jam non diuturnâ implicatus, feretur tamen hæsitans, & in me impetum impeditus facere conabitur; reſiſtam, & aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut heſterno die,

ius, quæ commisit, jam ſe eſſe con-
m Miloni : si quod in me telum in-
t, ſtatim me eſſe arrepturum arma
rum, atque legum. Atqui paulò an-
tres conſcripti, concionem habuit,
t ad me tota delata; cujus concio-
nùm univerſum argumentum, ſen-
ıque audite : quum riſeritis impu-
ri hominis, tum a me de tota con-
audietis.

De religionibus ſacris, & cæremo-
t concionatus, Patres conſcripti,
s : P. inquam, Clodius ſacra & re-
s negligi, violari, pollui, queſtus
on mirum, si hoc vobis ridiculum
: etiam ſua concio risit hominem,
ıdo ipſe gloriari ſolet, ducentis con-
ſenatusconſultis, quæ ſunt omnia
illum pro religionibus facta, ho-
ıque eum, qui pulvinaribus Bonæ
tuprum intulerit, eaque ſacra, quæ

9. Itaque nunc proxima concio ejus exſpectatur de pudicitia. Quid enim intereſt, utrùm ab altaribus religiosissimis fugatus, de ſacris & religionibus conqueratur, an ex ſororum cubiculo egreſſus, pudorem pudicitiamque defendat? Reſponſum aruſpicum hoc recens de fremitu, in concione recitavit; in quo cum aliis multis ſcriptum etiam illud eſt (id quod audiſtis) *loca ſacra, & religioſa, profana haberi.* In ea cauſa eſſe dixit domum meam, a religiosissimo ſacerdote, P. Clodio, conſecratam.

10. Gaudeo mihi de toto hoc oſtento, quod haud ſcio, an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modò juſtam, ſed etiam neceſſariam cauſam eſſe dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque reſponſo, nos de iſtius ſcelere ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, propè jam voce Jovis optimi maximi præmoneri. Sed primùm expiabo religionem ædium mearum, si id facere verè, ac sine cujusquam dubitatione potero: sin ſcrupulus tenuissimus residere aliquis videbitur; non modò patienti, ſed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, religionique parebo.

VI. Sed quæ tandem eſt in hac urbe tanta domus, ab iſta religionis ſuſpicione tam

tam vacua, atque pura? Quamquam veſtræ domus, Patres conſcripti, ceterorumque civium, multò maxima ex parte ſunt liberæ religione; tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe ſola eſt. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe: ex hoc aruſpicum reſponſo decrevit ſenatus, ut de locis ſacris religiosis ad hunc ordinem referretis: poteſtiſne referre de mea domo? quæ (ut dixi) ſola, in hac urbe, omni religione, omnibus judiciis, liberata eſt: quam primùm inimicus ipſe in illa tempeſtate ac nocte reipublicæ, quum cetera ſcelera ſtilo illo impuro Sex. Clodii ore tincto conſcripsiſſet, ne unâ quidem attigit litterâ religionis: deinde eamdem domum populus Romanus, cujus eſt ſumma poteſtas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium ætatum ordinumque ſuffragiis, eodem jure eſſe jussit, quo fuiſſet.

12. Poſtea vos, Patres conſcripti, non quòd dubia res eſſet, ſed ut huic furiæ, si diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, vox interdiceretur, decreviſtis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio eſt, quâ non in noſtris dubitationibus, atque in maximis ſuperſtitionibus, unius P. Servilii, ac M. Luculli reſponſo, ac verbo liberemur? De ſacris

publicis, de ludis maximis, de deorum Penatium], Veſtæque matris cæremoniis, de illo ipſo ſacrificio, quod fit pro ſalute populi Romani, quod poſt Romam conditam, hujus unius caſti tutoris religionum ſcelere violatum eſt, quod tres pontifices ſtatuiſſent, id ſemper populo Romano, ſemper ſenatui, ſemper ipsis diis immortalibus ſatis ſanctum, ſatis augustum, ſatis religioſum eſſe viſum eſt. At verò meam domum P. Lentulus, conſul & pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M'. Glabrio, M. Meſſalla, L. Lentulus, flamen Martialis, P. Galba, Q. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus, L. Claudius, rex ſacrorum, M. Scaurus, M. Craſſus, C. Curio, Sex. Cæſar, flamen Quirinalis, Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, causâ cognitâ, duobus locis dictâ, maximâ frequentiâ amplissimorum ac ſapientissimorum civium adſtante, omni religione unâ mente omnes liberaverunt.

VII. Nego umquam poſt ſacra conſtituta, quorum eadem eſt antiquitas, quæ ipsius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Veſtalium, tam frequens collegium judicaſſe: quamquam ad facinoris diſquiſitionem intereſt adeſſe quamplurimos (ita eſt enim interpretatio illa pontificum, ut iidem poteſtatem habeant.

o die frequentissimus ſenatus, te con-
esignato, Lentule, ſententiæ prin-
P. Lentulo & Q. Metello, conſu-
referentibus, ſtatuit, quum omnes
ices, qui erant hujus ordinis, ades-
quumque alii, qui honoribus populi
ni antecedebant, multa de collegii
verba feciſſent, omneſque iidem
ido adeſſent, domum meam, judi-
ædificium, religione liberatam videri.
De hoc igitur loco ſacro potissi-
videntur aruſpices dicere, qui locus
ex privatis locis omnibus hoc præ-
juris habet, ut ab ipsis, qui ſacris
, ſacer non eſſe judicatus ſit? Ve-
forte, quod ex ſenatusconſulto ſa-
ebetis: aut vobis cognitio dabitur,
lmi de hac domo ſententiam dixiſ-
eam religione omni liberaſtis; aut
ipſe judicabit, qui, uno illo ſolo
ſacrorum diſſentiente, frequentiſ-

blicas commendarunt. Quid ergo hi poſſunt aliud judicare, ac judicaverunt? Multæ ſunt domus in hac urbe, Patres conſcripti, atque haud ſcio, an pene cunctæ jure optimo; ſed tamen jure privato, jure hereditario, jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi: nego eſſe ullam domum aliam æquè privato jure, atque optimâ lege, publico verò omni præcipuo, & humano, & divinò jure munitam: quæ primùm ædificatur ex auctoritate ſenatûs, pecuniâ publicâ; deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot ſenatusconſultis munita, atque ſepta eſt.

VIII. Primùm negotium iiſdem magiſtratibus eſt datum anno ſuperiore, ut curarent, ut sine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, univerſa reſpublica commendari ſolet: deinde, quum ille ſaxis, & ignibus, & ferro vaſtitatem meis ſedibus intuliſſet; decrevit ſenatus, eos, qui id feciſſent, lege de vi, quæ eſt in eos, qui univerſam rempublicam oppugnaſſent, teneri. Vobis verò referentibus, ô poſt hominum memoriam fortissimi, atque optimi conſules, decrevit idem ſenatus frequentissimus, qui meam domum violaſſet, contra rempublicam eſſe facturum.

16. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot ſenatûs exſtare conſulta, quot de mea domo, quam

ſenatus unam, poſt hanc urbem conſtitutam, ex ærario ædificandam, a pontificibus liberandam, a magiſtratibus defendendam, a judicibus puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in rempublicam beneficiis, data domus eſt in Velia publicè; at mihi in Palatio reſtituta: illi locus; at mihi etiam parietes, atque tectum: illi, quam ipſe privato jure tueretur; mihi, quam publicè magiſtratus omnes defenderent. Quæ quidem ego si aut per me, aut ab aliis haberem, non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer: ſed, quum ſint mihi data a vobis, quum ea attententur ejus linguâ, cujus antea manu everſa vos mihi & liberis meis, manibus veſtris, reddidiſtis; non ego de meis, ſed de veſtris factis loquor; nec vereor, ne hæc mea veſtrorum beneficiorum prædicatio, non grata potius, quàm arrogans videatur.

17. Quamquam, si me tantis laboribus pro communi ſalute perfunctum efferret aliquando ad gloriam, in refutandis maledictis improborum hominum, animi quidam dolor, quis non ignoſceret? Vidi enim heſterno die quemdam murmurantem: quem aiebant negare ferre me posse, quia, quum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cujus eſſem civitatis, reſpondi, me, probantibus & vobis,

& equitibus Romanis, ejus eſſe, quæ carere me non potuiſſet. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur reſponderem? quæro ex eo ipſo, qui ferre me non poteſt: me civem eſſe Romanum? litteratè reſpondiſſem: tacuiſſem? deſertum negotium. Poteſt quiſquam vir in rebus magnis cum invidia verſatus, ſatis graviter contra inimici contumeliam sine ſua laude reſpondere? At ipſe non modò reſpondet, quidquid poteſt, quum eſt lacessitus; ſed etiam gaudet, ſe ab amicis, quid reſpondeat, admoneri.

IX. Sed, quoniam mea cauſa expedita eſt, videamus nunc, quid aruſpices dicant. Ego enim fateor, me & magnitudine oſtenti, & gravitate reſponsi, & unâ atque conſtanti aruſpicum voce vehementer eſſe commotum. Neque is ſum, qui, si cui fortè videor plus, quàm ceteri, qui æquè, atque ego, ſunt occupati, verſari in ſtudio litterarum, his delecter, aut utar omnino litteris, quæ noſtros animos deterrent, atque avocant a religione. Ego verò primùm habeo auctores ac magiſtros religionum colendarum, majores noſtros; quorum mihi tanta fuiſſe ſapientia videtur, ut ſatis ſuperque prudentes sint, qui illorum prudentiam non dicam aſſequi, ſed, quanta fuerit, perſpicere poſsint; qui ſtatas ſolenneſque cæremonias,

pontificatu; rerum bene gerendarum auctoritates, augurio; fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libris; portentorum explanationes, Etruſcorum diſciplinâ contineri putarunt: quæ quidem tanta eſt, ut noſtrâ memoriâ primùm Italici belli funeſta illa principia, pòſt Sullani, Cinnanique temporis extremum pene diſcrimen, tam hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurationem, non obſcurè vobis paulò antè prædixerit.

19. Deinde etiam cognovi, multa homines doctissimos ſapientissimoſque & dixiſſe, & ſcripta de deorum immortalium numine reliquiſſe: quæ quamquam divinitus perſcripta video, tamen ejuſmodi ſunt, ut ea majores noſtri docuiſſe illos, non ab illis didiciſſe videantur. Etenim quis eſt tam vecors, qui aut, quum ſuſpexerit in cœlum, deos eſſe non ſentiat, & ea, quæ tantâ mente fiunt, ut vix quiſquam arte ullâ ordinem rerum ac necessitudinem perſequi possit, caſu fieri putet; aut, quum deos eſſe intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium eſſe natum, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet, Patres conſcripti, ipsi nos amemus: tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ip-

ſo hujus gentis, ac terræ domeſtico, nativoque ſenſu, Italos ipſos, ac Latinos; ſed pietate ac religione, atque hac unâ ſapientiâ, quòd deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perſpeximus, omnes gentes, nationeſque ſuperavimus.

X. Quare, ne plura de re minimè loquar dubiâ, adhibete animos; & mentes veſtras, non ſolùm aures, ad aruſpicum vocem admovete: *Quòd in agro Latinienſi auditus eſt ſtrepitùs cum fremitu.* Mitto aruſpices, mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, ut hominum fama eſt, Etruriæ datam diſciplinam: nos nonne aruſpices eſſe poſſumus? *Exauditus in agro propinquo, & ſuburbano, eſt ſtrepitus quidam reconditus, & horribilis fremitus armorum.* Quis eſt ex gigantibus illìs, quos poëtæ ferunt bellum diis immortalibus intuliſſe, tam impius, qui hoc tam novo, tantoque motu, non magnum aliquid deos populo Romano præmonſtrare, & præcinere fateatur?

21. De ea re ſcriptum eſt, poſtulationes eſſe Jovi, Saturno, Neptuno, Tellurì, diis cœleſtibus. Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: ſed, hominum quæ ob delicta, quæro. *Ludos minùs diligenter factos, pollutoſque.* Quos ludos? te appello, Lentule: tui ſacerdotii ſunt

thenſæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum: voſque, Pontifices, ad quos epulones Jovis optimi, maximi, si quid eſt prætermiſſum aut commiſſum, afferunt; quorum de ſententia illa eadem renovata, atque inſtaurata celebrantur: qui ſunt ludi minùs diligenter facti? quanto, aut quo ſcelere polluti? reſpondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio, nihil cujuſquam aut negligentiâ contemptum, aut ſcelere eſſe pollutum: omnia ſolennia ac juſta ludorum, omnibus rebus obſervatis, ſumma cum cæremonia eſſe ſervata.

XI. Quos igitur aruſpices ludos minùs diligenter factos, pollutoſque eſſe dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, atque illa Mater Idea, te, te, Cn. Lentule, cujus ab avia manibus eſſet accepta, ſpectatorem eſſe voluit: quòd ni tu Megalesia illo die ſpectare voluiſſes; haud ſcio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret: vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta ſervorum ab hoc ædili religioſo, repentè fornicibus, oſtiiſque omnibus, in ſcenam, signo dato, immiſſa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo: te, nomen, imperium, vocem, adſpectum, impetum tuum

ſtans ſenatus, equiteſque Romani, & omnes boni ſequebantur, quum ille ſervorum & ludiorum multitudini ſenatum, populumque Romanum, vinctum ipſo conſeſſu, & conſtrictum ſpectaculis, atque impeditum turbâ & anguſtiis tradidiſſet.

23. An, si ludius conſtitit, aut tibicen repentè conticuit, aut puer ille patrimus, & matrimus si terram non tenuit, aut thenſam, aut lorum omisit, aut, si ædilis verbo, aut simpulo aberravit, ludi ſunt non ritè facti, eaque errata expiantur, & mentes deorum immortalium, ludorum inſtauratione placantur: si ludi ab lætitia ad metum traducti ſunt; si non intermissi, ſed perempti, atque ſublati ſunt; si civitati univerſæ ſcelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, exſtiterunt dies illi feſti pene funeſti; dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos eſſè pollutos? Ac, si volumus ea, quæ de quoque deo nobis tradita ſunt, recordari, hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pene ad cædem & ad funus civitatis conversi ſunt, hanc, inquam, accepimus, agros & nemora cum quodam ſtrepitu, fremituque peragrare.

XII. Hæc igitur vobis, hæc populo Romano, & ſcelerum indicia oſtendit, & periculorum signa patefecit: nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio

noſtri majores ante templum, in ipſo Matris magnæ conſpectu, Megalenſibus fieri, celebrarique voluerunt ? qui ſunt more, inſtitutiſque maximè caſti, ſolennes, religioſi : quibus ludis primùm ante populi conſeſſum, ſenatui locum P. Africanus iterum ille conſul major dedit ; ut eos ludos hæc lues impura pollueret : quò, ſi quis liber, aut ſpectandi, aut etiam religionis causâ, accesſerat, manus afferebantur : quò matrona nulla adiit propter vim, conſeſſumque ſervorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta eſt, ut ex ultimis terris arceſſita in hac urbe conſederit ; qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipſo & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine ſuſcepta declaretur : hos ludos ſervi fecerunt, ſervi ſpectaverunt ; tota denique, hoc ædile, ſervorum Megaleſia fuerunt

25. Proh dii immortales ! quî magis nobiſcum loqui poſſetis, ſi eſſetis, verſareminique nobiſcum ? ludos eſſe pollutos ſignificatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perverſum, conturbatum dici poteſt, quàm, omne ſervitium, permiſſu magiſtratûs, liberatum, in alteram ſcenam immiſſum, alteri præpoſitum, ut alter conſeſſus poteſtati ſervorum objiceretur, alter ſervorum totus eſſet ? Si examen apum ludis in ſcenam

veniſſet, aruſpices acciendos ex Etruria putaremus: videmus universi repentè examina tanta ſervorum immiſſa in populum Romanum, ſeptum atque incluſum, & non commovemur? Atque in apum fortaſſe examine, nos ex Etruſcorum ſcriptis aruſpices, ut a ſervitio caveremus, monerent.

26. Quod igitur ex aliquo disjuncto diverſoque monſtro significatum caveremus, id quum sibi ipſum monſtrum eſt, & quum in eo ipſo periculum eſt, ex quo periculum portenditur, non pertimeſcemus? Iſtiuſmodi Megalesia fecit pater tuus? iſtiuſmodi patruus? Is mihi etiam generis ſui mentionem facit, quum Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quàm Caii, aut Appii Claudiorum? Illi quum ludos facerent, ſervos de cavea exire jubebant; tu in alteram ſervos immisiſti, ex altera liberos ejeciſti: itaque qui antea voce præconis a liberis ſemovebantur, tuis ludis non voce, ſed manu liberos a ſe ſegregabant.

XIII. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat Sibyllino ſacerdoti, hæc ſacra majores noſtros ex veſtris libris expetiſſe? si illi ſunt veſtri, quos tu impiâ mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate ſuadente quondam, defeſsâ Italiâ Punico bello,

atque ab Annibale vexatâ, ſacra iſta majores noſtri adſcita ex Phrygia Romæ collocaverunt; quæ vir is accepit, qui eſt optimus populi Romani judicatus, P. Scipio; femina autem, quæ matronarum caſtiſſima putabatur, Quinta Claudia: cujus priſcam illam ſeveritatem ſacrificii mirificè tua ſoror exiſtimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui conjuncti cum his religionibus, neque ſacerdotium ipſum, quo eſt hæc tota religio conſtituta, neque curulis ædilitas, quæ maximè hanc tueri religionem ſolet, permovit, quò minùs caſtiſſimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, ſcelere obligares? XIII.

28. Sed quid ego id admiror? qui acceptâ pecuniâ Peſſinuntem ipſum, ſedem, domiciliumque Matris deorum, vaſtaris, & Brogitaro Gallogræco, impuro homini ac nefario, cujus legati, te tribuno, dividere in æde Caſtoris tuis operis nummos ſolebant, totum illum locum, fanumque vendideris? ſacerdotem ab ipsis aris, pulvinaribuſque detraxeris? omnia illa, quæ vetuſtas, quæ Perſæ, quæ Syri, quæ reges omnes, qui Europam, Aſiamque tenuerunt, ſemper ſummâ religione coluerunt, perverteris? quæ denique noſtri majores tam ſancta duxerunt, ut, cum refertam urbem atque Italiam fano-

rum haberemus, tamen noſtri imperatores maximis & periculosissimis bellis huic deæ vota facerent, eaque in ipſo Peſſinunte ad illam ipſam principem aram; & in illo loco, fanoque perſolverent.

29. Quod quum Dejotarus religione ſuâ caſtissimè tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum noſtri nominis; Brogitaro, ut antè dixi, addictum pecuniâ tradidiſti. Atque hunc tamen Dejotarum ſæpe a ſenatu regali nomine dignum exiſtimatum, clarissimorum imperatorum teſtimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes: ſed alter eſt rex, judicio ſenatûs, per nos; pecuniâ Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit unde tibi ſolvat, quod ei per ſyngrapham credidiſti. Nam quum multa regia ſunt in Dejotaro, tum illa maximè, quòd tibi nummum nullum dedit; quòd eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio ſenatûs, ut ipſe rex eſſet, non repudiavit; quòd Peſsinuntem per ſcelus a te violatum, & ſacerdote, ſacriſque ſpoliatum, recuperavit, ut in priſtina religione ſervaret; quòd cæremonias, ab omni vetuſtate acceptas, a Brogitaro pollui non sinit, mavultque generum ſuum munere tuo, quàm illud fanum antiquitate religionis carere. Sed,

ut ad hæc aruſpicum reſponſa redeam ; ex quibus eſt primum de ludis : quis eſt, qui id non totum in iſtius ludos prædictum, & reſponſum eſſe fateatur ? Sequitur de locis ſacris religiosis.

XIV. O impudentiam miram ! de mea domo dicere audes ? Committe vel conſulibus, vel ſenatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata eſt. At in iis ædibus, quas tu, Q. Sejo, equite Romano, viro optimo, per te apertiſſimè interfecto, tenes, ſacellum dico fuiſſe, & aras : tabulis hoc cenſorum, memoriâ multorum firmabo, ac docebo.

31. Agatur modò hæc res : quod ex eo ſenatuſconſulto, quod nuper eſt factum, referri ad vos neceſſe eſt : habeo, quæ de locis religiosis velim dicere : quum de domo tua dixero ; in qua tamen ita eſt inædificatum ſacellum, ut alius fecerit, tibi tantummodo sit demoliendum : tum videbo, num mihi neceſſe sit de aliis etiam aliquid dicere : putant enim nonnulli ad me pertinere, armamentarium Telluris aperire : nuper id patuiſſe dicunt, & ego recordor : nunc ſanctiſſimam partem ac ſedem maximæ religionis privato dicunt veſtibulo contineri. Multa me movent ; quòd ædes Telluris eſt curationis meæ ; quòd is, qui illud armamentarium ſuſtu-

lit, meam domum pontificum judicio liberatam, ſecundùm fratrem ſuum judicatam eſſe dicebat: movet me etiam in hac caritate annonæ, ſterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eò magis, quòd eodem oſtento Telluri poſtulatio deberi dicitur. Vetera fortaſſe loquimur; quamquam hoc si minùs civili jure perſcriptum eſt, lege tamen naturæ, communi jure gentium ſancitum eſt, ut nihil mortales a diis immortalibus uſu capere possint.

XV. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, quæ fiunt quum maximè? quæ videmus? L. Piſonem quis neſcit, his ipsis temporibus, maximum & ſanctissimum Dianæ ſacellum in Cœliculo ſuſtuliſſe? adſunt vicini ejus loci: multi ſunt etiam in hoc ordine, qui ſacrificia gentilia illo ipſo in ſacello, ſtatuto loco, anniverſaria factitarint. Et conquirimus, dii immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A Sex. Serrano ſanctissima ſacella ſuffoſſa, incenſa, inædificata, oppreſſa, ſummâ denique turpitudine eſſe fœdata neſcimus?

33. Tu meam domum religioſam facere potuiſti? Ecquâ mente? quam amiſeras: quâ manu? quâ diſturbaras: quâ voce? quâ incendi juſſeras: quâ lege? quam ne in illa quidem impunitate tua ſcripſeras:

ulvinari? quod ſtupraras: quo simu-
? quod ereptum ex meretricis ſepul-
imperatoris monumento collocaras.
habet mea domus religiosi, nisi quòd
i & ſacrilegi parietem tangit? Ita-
ne quis meorum imprudens introſpi-
ossit tuam domum, ac te ſacra illa
cientem videre, tollam altiùs tec-
non ut ego te deſpiciam, ſed ne tu
ias urbem eam, quam delere vo-

I. Sed jam aruſpicum reliqua res-
videamus. *Oratores, contra jus fas-
terfectos.* Quid eſt hoc? de Alexan-
eſſe video ſermonem; quem ego
efuto: sic enim ſentio, jus legato-
quum hominum præsidio munitum
im etiam divino jure eſſe vallatum.
uæro ab illo, qui omnes indices tri-
e carcere in forum effudit, cujus
o sicæ omnes nunc, atque omnia
a tractantur, qui cum Hermacho
yngraphas fecit; ecquid ſciat, unum
num adverſarium Hermachi, Theo-
n, legatum ad ſenatum a civitate
miſſum, sicâ percuſſum? quod non
, quàm de Alexandrinis, indignum
mortalibus eſſe viſum, certò ſcio.
Nec confero nunc in te unum om-
ſpes major eſſet ſalutis, si, præter
mo eſſet impurus: plures ſunt: hoc

& tu tibi confidis magis, & nos propè jure diffidimus. Quis Platorem ex Oreſtide, quæ pars Macedoniæ libera, hominem in illis locis clarum ac nobilem, legatum Theſſalonicam ad noſtrum (ut ſe ipſe appellavit) imperatorem veniſſe neſcit? quem ille, propter pecuniam, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, & medicum intromisit ſuum, qui legato, ſocio, amico, libero fœdiſſimè & crudelissimè venas incideret. Secures ſuas cruentari ſcelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto ſcelere contaminavit, ut id nullâ re possit, nisi ipſius ſupplicio, expiari. Quales hunc carnifices putamus habere, qui etiam medicis ſuis non ad ſalutem, ſed ad necem utatur?

XVII. Sed recitemus, quid ſequatur. *Fidem, & jusjurandum neglectum.* Hoc quid ſit, per ſe ipſum non facilè interpretor; ſed ex eo, quod ſequitur, ſuſpicor de tuorum judicum manifeſto perjurio dici; quibus olim erepti eſſent nummi, nisi a ſenatu præſidium poſtulaſſent: quare autem de his dici ſuſpicer, hæc cauſa eſt, quòd sic ſtatuo, & illud in hac civitate eſſe maximè illuſtre atque inſigne perjurium, & te ipſum tamen in perjurii pœnam ab iis, quibuſcum conjuraſti, non vocari.

'. Et video, in aruſpicum reſponsis
eſſe ſubjuncta, *Sacrificia vetuſta, oc-
que, minùs diligenter facta, polluta-*
Aruſpices hæc loquuntur, an patrii,
teſque dii? multi enim ſunt, credo,
uos hujus maleficii ſuſpicio cadat.
i præter hunc unum? Obſcurè dici-
quæ ſacra polluta ſint? quid planiùs,
graviùs, quid religioſiùs dici poteſt?
ta, occultaque. Nego ulla verba Len-
n, gravem oratorem ac diſertum,
is, quum te accuſaret, uſurpaſſe,
n hæc, quæ nunc ex Etruſcis libris in
onverſa, atque interpretata dicuntur.
iim quod ſacrificium tam vetuſtum
quàm hoc, quod a regibus æquale
urbi accepimus? quod autem tam
ltum, quàm id, quod non ſolùm
pſos oculos excludit, ſed etiam er-
ns? quò non modò improbitas, ſed
mprudentia quidem possit intrare?
l quidem ſacrificium nemo ante P. Clo-
ı omni memoriâ violavit, nemo um-
n adiit, nemo neglexit, nemo vir
icere non horruit? quod fit per virgi-
Veſtales, fit pro populo Romano,
ı ea domo, quæ eſt in imperio, fit
:dibili cæremonia; fit ei deæ, cujus
ıomen quidem viros ſcire fas eſt:
ı iſte idcirco Bonam dicit, quòd in
ı sibi ſcelere ignoverit.

XVIII. Non ignovit, mihi crede : non : niſi fortè tibi ignotum putas, quòc te judices emiſerunt excuſſum, & exhauſtum; ſuo judicio abſolutum, omniun condemnatum : aut quòd oculos, ut opinio illius religionis eſt, non perdidiſti Quis enim ante te ſacra illa vir ſciens vi derat, ut quiſquam pœnam, quæ ſequè retur illud ſcelus, ſcire poſſet ? An tib luminis obeſſet cæcitas, plus quàm libidi nis ? ne id quidem ſentis, conniventes il los oculos abavi tui magis optandos fuiſſe quàm hos flagrantes ſororis ? Tibi verò si diligenter attenderis, intelliges homi num pœnas deeſſe adhuc, non deorum homines te in re fœdissima defenderunt homines turpissimum, nocentissimumqu laudarunt; homines propè confitentem ju dicio liberaverunt; hominibus injuria tu ſtupri, illata in ipſos, dolori non fuit homines tibi arma, alii in me, alii pò in illum invictum civem dederunt; hom num beneficia prorſus concedo tibi ; a majora non eſſe quærenda.

39. A diis quidem immortalibus qu poteſt homini major eſſe pœna furore atque dementiâ ? niſi fortè in tragœdiis quos vulnere, ac dolore corporis crucia vides, & conſumi, graviores deorum im mortalium iras ſubire, quàm illos, qu furentes inducuntur, putas. Non ſunt il

ejulatus & gemitus Philoctetæ tam miſeri (quamquam ſunt acerbi) quàm illa exſultatio Athamantis, & quàm ſomnium matricidarum. Tu, quum furiales in concionibus voces mittis, quum domos civium evertis, quum lapidibus optimos viros foro pellis, quum ardentes faces in vicinorum tecta jactas, quum ædes ſacras inflammas, quum ſervos concitas, quum ſacra, ludoſque conturbas, quum uxorem ſororemque non diſcernis, quum, quod ineas cubile, non ſentis, quum baccharis, quum furis, tum das eas pœnas, quæ ſolæ ſunt hominum ſceleri a diis immortalibus conſtitutæ. Nam corporis quidem noſtri infirmitas multos ſubit caſus per ſe; denique ipſum corpus tenuiſſima ſæpe de cauſa conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur: quare miſerior es, quum in omnem fraudem raperis oculis, quàm si omnino oculos non haberes.

XIX. Sed, quoniam de iis omnibus, quæ aruſpices commiſſa eſſe dicunt, ſatis eſt dictum; videamus, quid iidem aruſpices a diis jam immortalibus dicant moneri. Monent: *Ne per optimatium diſcordiam, diſſenſionemque, patribus, principibuſque cædes, periculaque creentur, auxilioque diminuti deficiantur: quare ad unum imperium provinciæ redeant, exerci-*

tuſque pulſus , diminutioque accedat
ruſpicum verba ſunt hæc omnia :
addo de meo. Quis igitur hanc opt
tium diſcordiam molitur ? idem iſte
ullâ vi ingenii , aut consilii ſui , ſed
dam errore noſtro ; quem quidem
quòd obſcurus non erat , facilè perſp
hòc enim etiam turpiùs afflictatur r
blica , quòd ne ab eo quidem vexa
tit , tamquam fortis in pugna vir , a
tis a forti adverſario vulneribus adve
cadere videatur.

41. Tib. Gracchus convellit ſtatum
vitatis : quâ gravitate vir ! quâ eloc
tiâ ! quâ dignitate ! nihil ut a patris ,
que Africani præſtabili insignique vir
præterquam quòd a ſenatu deſciverat
flexiſſet. Secutus eſt C. Gracchus :
ingenio ! quantâ vi : quantâ gravitat
cendi ! ut dolerent boni omnes , no
tanta ornamenta ad meliorem ment
voluntatemque eſſe converſa. Ipſe L
turninus ita fuit effrenatus , & pene
mens , ut auctor eſſet egregius , & ad
mos imperitorum excitandos , inflam
doſque perfectus. Nam quid ego de P
picio loquar ? cujus tanta in dicendo
vitas , tanta jucunditas , tanta bre
fuit , ut poſſet , vel ut prudentes erra
vel ut boni minùs bene ſentirent , p
cere dicendo. Cum his conflictari , &

ſalute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum rempublicam gubernabant, moleſtum; ſed habebat ea moleſtia quamdam tamen dignitatem.

XX. Hic verò, de quo ego ipſe tam multa nunc dico, proh dii immortales? quid eſt? quid valet? quid affert, ut tanta civitas, ſi cadet (quod dii omen obruant!) a viro tamen confecta videatur? qui poſt patris mortem, primam illam ætatulam ſuam ad ſcurrarum locupletium libidines detulit; quorum intemperantiâ expletâ, in domeſticis eſt germanitatis ſtupris volutatus: deinde jam robuſtus, provinciæ ſe, ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpeſſus, etiam Cilicum libidines, Barbarorumque ſatiavit: pòſt, exercitu L. Luculli ſollicitato per nefandum ſcelus, fugit illinc, Romæque, recenti adventu ſuo, cum propinquis ſuis decidit, ne reos faceret: a Catilina pecuniam accepit, ut turpiſſimè prævaricaretur: inde cum Murena ſe in Galliam contulit; in qua provincia mortuorum teſtamenta conſcripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis ſcelerum pactiones, ſocietateſque conflavit: unde ut rediit, quæſtum illum maximè fecundum, uberemque, campeſtrem, totum ad ſe ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbiſſimè populum, idemque

vir clemens diviſores omnium tril domi ipſe ſuæ crudelissimâ morte : taret.

43. Exorta eſt illa, reipublicæ, ſa religionibus, auctoritati veſtræ, ju publicis funeſta quæſtura: in qua iſte Deos, hominesque, pudorem, dicitiam, ſenatûs auctoritatem, jus, leges, judicia, violavit. Atque hic ei dus (ô miſera tempora, ſtultasque tras diſcordias!) P. Clodio gradu rempublicam, hic primus eſt aditu popularem jactationem, atque adſce Nam Tib. Graccho invidia Numa fœderis, cui feriendo, quæſtor C. I cini conſulis quum eſſet, interfuerat in eo fœdere improbando ſenatûs ſe tas dolori, & timori fuit; iſtaque re lum, fortem & clarum virum, a g tate patrum deſciſcere coëgit. C. a Gracchum mors fraterna, pietas, dc magnitudo animi, ad expetendas do tici ſanguinis pœnas excitavit. Sat num, quòd in annonæ caritate quæſt a ſua frumentaria procuratione ſei amovit, eique rei M. Scaurum præf ſcimus, dolore factum eſſe popula Sulpicium ab optima cauſa profecti Caioque Julio, conſulatum contra l petenti, resiſtentem, longiùs, quàm luit, popularis aura provexit.

X

ſis XXII. Fuit in his omnibus cauſſa, etsi non juſta (nulla enim poteſt cuiquam malè de republica merendi juſta eſſe cauſſa) gravis tamen, & cum aliquo animi, & virili dolore conjuncta. P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus ſoleis, purpureiſque faſciolis, a ſtrophio, a pſalterio, a flagitio, a ſtupro, eſt factus repentè popularis. Niſi eum mulieres exornatum, ita deprehendiſſent; niſi ex eo loco, quò eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emiſſus eſſet; populari homine populus Romanus, reſpublica cive tali careret. Hanc ob amentiam in diſcordiis noſtris, de quibus ipſis, his prodigiis recentibus, a diis immortalibus admonemur, arreptus eſt unus ex patriciis, cui tribuno plebis fieri non liceret.

45. Quod anno antè frater Metellus, & concors etiam tum ſenatus, principi Cn. Pompeio ſententiam dicenti, excluſerat, acerrimèque una voce ac mente reſtiterat; id poſt diſſidium optimatium, de quo ipſo nunc monemur, ita perturbatum, itàque permutatum eſt, ut, quod frater conſul ne fieret, obſtiterat; quod affinis & ſodalis, clariſſimus vir, qui illum reum non laudarat, excluſerat; id is conſul efficeret in diſcordiis principum, qui illi unus inimiciſſimus eſſe debuerat; & eo feciſſe auctore ſe diceret, cujus auctorita-

quemquam clarum hominem, atque optimè de republica ſæpe meritum, impuriſsimi voce hominis violari facilè patiuntur: deinde, quòd exiſtimant, perditi hominis profligatique maledictis poſſe, id quod minimè conducit ipsis, cujuſquam gloriam, dignitatemque violari: poſtremò, quòd non ſentiunt id, quod tamen mihi jam ſuſpicari videntur, illius furentes ac violentos impetus in ſe ipſos poſſe converti.

47. Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione a quibuſdam, hærent ea tela in republica, quæ quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, ſed aliquantò leviùs ferebam. An iſte, nisi primò ſe dediſſet iis, quorum animos a veſtra auctoritate ſejunctos eſſe arbitrabatur; nisi eos in cœlum ſuis laudibus præclarus auctor extolleret; nisi exercitum C. Cæſaris, in quo fallebat, ſed eum nemo redarguebat, nisi eum, inquam, exercitum signis infeſtis in curiam ſe immiſſurum minitaretur; nisi Cn. Pompeio adjutore, M. Craſſo auctore, quæ faciebat, facere clamaret; nisi conſules cauſam conjunxiſſe ſecum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret; tam crudelis mei, tam ſceleratus reipublicæ vexator eſſe potuiſſet?

XXIII. Idem, poſteaquam reſpirare vos a metu cædis, emergere auctorita-

tem veſtram e fluctibus illis ſervitutis, reviviſcere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis ſe cœpit ſubitò fallacissimè venditare. Tum, leges Julias contra auſpicia latas, & hîc, & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum ejus tribunatum continebat; quam cæcus amentiâ non videbat: producebat fortissimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæſare leges ferente, de cœlo ſemperne ſervaſſet? ſemper ſe ille ſervaſſe dicebat. Augures interrogabat quæ ita lata eſſent, recténe lata eſſent? illi vitio lata eſſe dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti, ſed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longiùs proceſsit: in ipſum Cn. Pompeium, auctorem, ut prædicare eſt ſolitus, consiliorum ſuorum, invehi cœpit. Inibat gratiam a nonnullis.

49. Tum verò eſt ratus ſe poſſe, quoniam togatum domeſtici belli exſtinctorem nefario ſcelere fœdaſſet, illum etiam, illum externorum bellorum, hoſtiumque victorem affligere: tum eſt illa in templo Caſtoris ſcelerata, & pene deletrix hujus imperii sica deprehenſa: tum ille, cui nulla hoſtium diutius urbs umquam fuit clauſa, qui omnes anguſtias, omnes altitudines, omnium objecta tela, ſemper vi &

virtute perfregit, obſeſſus eſt ipſe domi; meque nonnullâ imperitorum vituperatione timiditatis meæ, consilio & facto ſuo liberavit: nam, si Cn. Pompeio, viro uni omnium fortissimo, quicumque nati ſunt, miſerum magis fuit, quàm turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non adſpicere, carere publico, minas ejus perferre, quum in concionibus diceret, velle ſe in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio reſponderet; certè mihi exire domo meâ, ad privatum dolorem fuit luctuoſum, ad rationem reipublicæ glorioſum.

XXIV. Videtis igitur, hominem per ſeipſum jampridem afflictum, ac jacentem, perniciosis optimatium diſcordiis excitari; cujus initia furoris, diſſensionibus eorum, qui tum a vobis ſejuncti videbantur, ſuſtentata ſunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatûs, etiam poſt tribunatum, obtrectatores eorum, atque adverſarii defenderunt: ne a republica reipublicæ pestis removeretur, reſtiterunt: etiam, ne cauſam diceret: etiam, ne privatus eſſet. Etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam, ac peſtiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, eſſe, qui in concione detrahat de Pompeio. Detrahat ille vituperando? Velim, sic hoc

vir ſummus, atque optimè de mea ſalute meritus, accipiat, ut a me dicitur: dicam quidem certè, quod ſentio. Mihi, medius fidius, tum de illius amplissima dignitate detrahere, quum maximis laudibus efferebat, videbatur.

51. Utrùm tandem C. Marius ſplendidior, quum eum C. Glaucia laudabat, an quum eumdem iratus poſtea vituperabat? An ille demens, & jampridem ad pœnam exitiumque præceps, fœdior atque inquinatior in Cn. Pompeio accuſando, quàm in univerſo ſenatu vituperando fuit? quod quidem miror, quum alterum gratum ſit iratis, alterum eſſe tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor; in qua Pompeium ornat, an potius deformat? Certè laudat, & unum eſſe in hac civitate dignum hujus imperii gloriâ dicit; & significat, ſe illi amicissimum eſſe, & reconciliationem eſſe gratiæ factam.

52. Quod ego quamquam, quid ſit, neſcio; tamen hoc ſtatuo, hunc, si amicus eſſet Pompeio, laudaturum illum non fuiſſe. Quid enim, si illi inimicissimus esſet, ampliùs ad ejus laudem minuendam facere potuiſſet? Videant ii, qui illum Cn. Pompeio inimicum eſſe gaudebant, ob eamque cauſam in tot tantiſque ſcele-

ribus connivebant, & nonnunquam ejus indomitos atque effrenatos furores plauſu etiam ſuo proſequebantur; quàm ſe citò inverterit: nunc enim jam laudat illum; in eos invehitur, quibus ſe antea venditabat. Quid exiſtimatis, eum, si reditus ei gratiæ patuerit, eſſe facturum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat?

XXV. Quas ego alias optimatium diſcordias a diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quiſquam de gregalibus ejus, aut de consiliariis designatur. Habent Etruſci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere poſſunt: *Deteriores*, *repulſos*, quod jam audietis, hos appellant, quorum & mentes, & res ſunt perditæ, longéque a communi ſalute disjunctæ. Quare, quum dii immortales monent de optimatium diſcordiis; de clarissimorum, & optimè meritorum civium diſſensione prædicunt: quum principibus periculum, cædemque portendunt; in tuto collocant Clodium, qui tantum abeſt a principibus, quantum a puris, quantum a religiosis.

54. Vobis, ô clarissimi, atque optimi cives, & veſtræ ſaluti conſulendum, & proſpiciendum vident: cædes principum oſtenditur; id, quod interitum optimatium ſequi neceſſe eſt, adjungitur: etiam,

ne in unius imperium res recidat, admonemur : ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi noſtro ſenſu, conjecturâque raperemur. Neque enim ullus alius diſcordiarum ſolet eſſe exitus inter claros & potentes viros, nisi aut univerſus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Diſſensit cum Mario, clarissimo cive, conſul nobilissimus & fortissimus, L. Sulla : horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna diſſensit: utriſque horum ſecunda fortuna regnum eſt largita, adverſa mortem. Idem iterum Sulla ſuperavit: tum sine dubio habuit regalem poteſtatem, quamquam rempublicam recuperavit.

55. Ineſt hoc tempore haud obſcurum odium, atque id insitum penitus, & inuſtum animis hominum amplissimorum : diſsident principes : captatur occasio : qui non tantum opibus valent, neſcio quam fortunam tamen, ac tempus exſpectant: qui sine controversia plus poſſunt, hi fortaſſe nonnumquam consilia, ac ſententias inimicorum ſuorum extimeſcunt. Tollatur hæc e civitate diſcordia: jam omnes iſti, qui portenduntur metus, exſtinguentur : jam iſta ſerpens, quæ tum hic deliteſcit, tum ſe emergit, & fertur illuc, compreſſa atque illiſa morietur.

XXVI. Monent enim iidem, ne occultis consiliis reſpublica lædatur. Quæ ſunt occultiora, quàm ejus, qui in concione auſus eſt dicere, juſtitium edici oportere, juriſdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli? niſi fortè exiſtimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque everſionem civitatis, in mentem ſubitò in Roſtris nec cogitanti venire potuiſſe. Eſt quidem ille plenus vini, ſtupri, ſomni, plenuſque inconſideratissimæ ac dementiſſimæ temeritatis: verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, juſtitium illud concoctum, ac meditatum eſt. Mementote, Patres conſcripti, verbo illo nefario tentatas aures veſtras, & perniciosam viam, audiendi conſuetudine, eſſe munitam.

56. Sequitur illud, *Ne deterioribus, repulsiſque honos augeatur*. Repulſos videamus; nam deteriores qui ſint, pòſt docebo: ſed tamen in eum cadere hoc verbum maximè, qui ſit unus omnium mortalium ſine ulla dubitatione deterrimus, concedendum eſt. Qui ſunt igitur repulsi? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem vitio civitatis, non ſuo, non ſunt aſſecuti: nam id quidem multis ſæpe optimis civibus, atque honeſtissimis viris, accidit. Repulsi ſunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges

gladiatoria parantes, quos apertiſſimè largientes, non ſolùm alieni, ſed etiam ſui, vicini, tribules, urbani, ruſtici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet eſſe gratum, quod prædicunt: ſed tamen huic malo populus Romanus ipſe, nullo aruſpicum admonitu, ſuâ ſponte proſpexit.

57. Deteriores cavete; quorum quidem magna eſt natio: ſed tamen eorum omnium hic dux eſt, atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poëta præſtanti aliquis ingenio, fictis, conquiſitiſque vitiis deformatum, vellet inducere, nullum profectò dedecus reperire poſſet, quod in hoc non ineſſet; multaque in eo penitus defixa, atque hærentia præteriret.

XXVII. Parentibus, & diis immortalibus, & patriæ nos primùm natura conciliat: eodem enim tempore & ſuſcipimur in lucem, & hoc cœleſti ſpiritu augemur, & certam in ſedem civitatis, ac libertatis adſcribimur. Iſte parentum nomen, ſacra, memoriam, gentem, Fonteiano nomine obruit: deorum ignes, ſolia, menſas, abditos ac penetrales focos, occulta & maribus non inviſa ſolùm, ſed etiam inaudita ſacra, inexpiabili ſcelere pervertit: idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis ſubvenitur.

58. Quid de patria loquar? qui primùm eum civem vi, ferro, periculis, urbe, omnibus patriæ præſidiis depulit, quem vos patriæ conſervatorem eſſe ſæpissimè judicaveratis: deinde everſo ſenatûs, ut ego ſemper dixi, comite, duce, ut ille dicebat, ſenatum ipſum, principem ſalutis mentiſque publicæ, vi, cæde, incendiiſque pervertit: ſuſtulit duas leges, Æliam & Fuſiam, maximè reipublicæ ſalutares: cenſuram exſtinxit: intercessionem removit: auſpicia delevit: conſules, ſceleris ſui ſocios, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges qui erant, vendidit; qui non erant, appellavit: Cn. Pompeium vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit, inimicorum domos diſturbavit: veſtris monumentis nomen ſuum inſcripsit. Infinita ſunt ſcelera, quæ ab illo in patriam ſunt edita. Quid, quæ in ſingulos cives, quos necavit? ſocios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit?

59. Quid verò? ea, quanta ſunt, quæ in ipſum ſe ſcelera, quæ in ſuos edidit? Quis minùs umquam pepercit hoſtium caſtris, quàm ille omnibus corporis ſui partibus? quæ navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm iſtius ætas fuit? quis umquam nepos tam liberè eſt cum ſcortis, quàm hic cum ſororibus,

volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poëtæ fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites poſſet, quantas iſte Byzantiorum, Brogitarorumque prædas exſorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quàm, quibus iſtum videtis, Gelliis, Clodiis, Titiis Roſtra ipſa mandentem?

60. Quare, id quod extremum eſt in aruſpicum reſponsis, *Providete, ne reipublicæ ſtatus commutetur*: etenim vix hæc si undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium noſtrûm humeris cohærebunt.

XXVIII. Fuit quondam ita firma hæc civitas, & valens, ut negligentiam ſenatûs, vel etiam injurias civium ferre poſſet: jam non poteſt. Ærarium nullum eſt: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: conſenſus ordinum eſt divulſus: judicia perierunt: ſuffragia deſcripta tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum noſtri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui ſe pro patriæ ſalute opponat invidiæ, fruſtra poſthac requiretis.

61. Quare hunc ſtatum, qui nunc eſt, qualiſcumque eſt, nullâ aliâ re, nisi concordiâ, retinere poſſumus: nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem

eſt, illo impunito; deteriore autem ſtatu ut simus, unus eſt inferior gradus, aut interitûs, aut ſervitutis: quò ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam jampridem humana consilia ceciderunt. Atque ego hanc orationem, Patres conſcripti, tam triſtem, tam gravem non ſuſcepiſſem, non, inquam, nisi hanc perſonam, & has partes, honoribus populi Romani, veſtris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & poſſem ſuſtinere: ſed tamen facilè tacentibus ceteris, reticuiſſem: ſed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, ſed publicæ religionis: mea fuerunt verba fortaſſe plura; ſententiæ quidem omnes aruſpicum: ad quos aut referri nuntiata oſtenta non convenit, aut eorum reſponsis commoveri neceſſe eſt.

62. Quòd si cetera magis pervulgata nos ſæpe, & leviora moverunt; vox ipſa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? nolite enim id putare accidere poſſe, quod in fabulis ſæpe videtis fieri, ut deus aliquis delapſus e cœlo, cœtus hominum adeat, verſetur in terris, cum hominibus colloquatur: cogitate genus ſonitûs ejus, quem Latinienſes nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum eſt relatum, quòd eodem ferè tempore factus in agro Piceno Potentiæ

nuntiatur terræ motus horribilis, cum quibuſdam multis, metuendiſque rebus : hæc eadem profectò, quæ futura proſpicimus, impendentia pertimeſcetis.

63. Etenim hæc deorum immortalium vox, hæc pene oratio judicanda eſt, quum ipſe mundus, quum aër, atque terræ, motu quodam novo contremiſcunt, & inuſitato aliquid ſono, incredibilique prædicunt : in quo conſtituendæ nobis quidem ſunt procurationes & obſecratio, quemadmodum monemur : ſed faciles ſunt preces apud eos, qui ultrò nobis viam ſalutis oſtendunt : noſtræ nobis ſunt inter nos iræ, diſcordiæque placandæ.

PRO
PUBLIO SEXTIO.
ORATIO TRIGESIMA PRIMA.

P. Sextius, quum Lentulo & Metello Coſſ. tribunus plebis eſſet, omnem vim tribunatûs ſui ad Ciceronem patriæ reſtituendum maximo animo contulit. Ejus conatibus quum Publius Clodius, qui Ciceronem urbe expulerat, homo ſeditiosus ac turbulentus, obsiſteret; factum, ut VIII. *Kal. Feb. inter eos, qui Ciceroni favebant, & Clodianos magna pugna, armatis utrimque hominibus, committeretur. Eo nomine, anno pòſt, Marcellino & Philippo Coſſ. P. Sextii M. Tullius Albinovanus detulit nomen, eumque lege Lutatiâ de vi apud M. Æmilium*

Scaurum prætorem poſtulavit. Defenſus Sextius quum ab aliis, tum a duobus præſtantissimis oratoribus, Q. Hortensio, & M. Tullio Cicerone, atque abſolutus eſt, anno urbis 697. Ciceronis 51. Oppugnaverat Sextium maximè P. Vatinius, qui etiam teſtimonium in illum dixerat. Itaque Cicero Vatinium teſtem perpetuâ interrogatione accuſavit: quæ oratio Sextianam defensionem proximè ſequitur. Vide Epiſt. ad Q. Fratrem lib. 2, 4. & ad Lentulum lib. 1. ad Fam. 9.

I. Si quis antea, Judices, mirabatur, quid eſſet, quòd pro tantis opibus reipublicæ, tantaque dignitate imperii, nequaquam ſatis multi cives forti & magno animo invenirentur, qui auderent ſe, & ſalutem ſuam in diſcrimen offerre pro ſtatu civitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potiùs, si quem bonum & fortem civem viderit, quàm si quem aut timidum, aut sibi potiùs quàm reipublicæ conſulentem. Nam, ut omittatis de uniuſcujuſque caſu cogitando recordari, uno adſpectu intueri poteſtis eos,

qui cum ſenatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, & latrocinio domeſtico liberarint, mœſtos, ſordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantes; eos autem, qui omnia divina & humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non ſolùm alacres lætoſque volitare, ſed etiam voluntarios fortiſſimis atque optimis civibus periculum moliri, de ſe nihil timere.

2. In quo quum multa ſunt indigna, tum nihil minùs eſt ferendum, quàm quòd jam non per latrones ſuos, non per homines egeſtate & ſcelere perditos, ſed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur; &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos veſtrâ auctoritate, veſtrâ religione, veſtris ſententiis ſe oppreſſuros arbitrantur. Ego autem, Judices, quia quâ voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optimè ſunt meriti, beneficio eſſe utendum putabam, eâ nunc uti cogor in eorum periculis depellendis; iis potiſſimùm vox hæc ſerviat, quorum operâ & mihi, & vobis, & populo Romano reſtituta eſt.

II. Et quamquam a Q. Hortensio, clariſſimo viro atque eloquentiſſimo, cauſa

eſt P. Sextii perorata ; nihilque ab eo prætermiſſum eſt, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo diſputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimùm defuiſſe videatur, per quem eſt perfectum, ne ceteris civibus deeſſet. Atque ego sic ſtatuo, Judices, a me in hac cauſa, atque hoc extremo dicendi loco, pietatis potiùs, quàm defensionis ; querelæ, quàm eloquentiæ ; doloris, quàm ingenii partes eſſe ſuſceptas.

4. Itaque, si aut acriùs egero, aut liberiùs, quàm qui ante me dixerunt ; peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & juſtæ iracundiæ concedendum putetis : neque enim officio conjunctior dolor ullius eſſe poteſt, quàm hic meus, ſuſceptus ex hominis, de me optimè meriti, periculo ; neque iracundia magis ulla laudanda, quàm ea, quæ me inflammat eorum ſcelere, qui cum omnibus ſalutis meæ defenſoribus bellum eſſe sibi gerendum judicaverunt.

5. Sed, quoniam singulis criminibus ceteri reſponderunt, dicam ego de omni ſtatu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de ſtudio conſervandæ ſalutis communis atque otii ; contendamque, si

modò id conſequi potero, ut in hac confuſa atque univerſa defensione, nihil a me, quod ad veſtram quæſtionem; nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermiſſum eſſe videatur. Et quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis everſæ atque afflictæ reipublicæ, P. Sextii tribunatus eſt a fortuna ipſa collocatus; non aggrediar ad illa maxima atque amplissima priùs, quàm docuero, quibus initiis ac fundamentis hæ tantæ ſummis in rebus laudes excitatæ sint.

III. Parente P. Sextius natus eſt, judices, homine, ut plerique meminiſtis, & ſapiente, & ſancto, & ſevero: qui quum tribunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus eſſet, reliquis honoribus non tam uti voluit, quàm dignus videri. Eo auctore duxit honeſtissimi & ſpectatissimi viri C. Albini filiam; ex qua hic eſt puer, & nupta jam filia. Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum & carus maximè, & jucundus eſſet. Ademit Albino ſoceri nomen mors filiæ, ſed caritatem illius necessitudinis, & benevolentiam non ademit: hodie sic hunc diligit, ut vos facillimè poteſtis ex hac vel assiduitate ejus, vel ſollicitudine, & moleſtia judicare.

7. Duxit uxorem, patre vivo, optimi & calamitosissimi viri filiam, C. Scipionis. Clara in hoc P. Sextii pietas exſtitit, & omnibus grata, quòd & Massiliam ſtatim profectus eſt, ut ſocerum videre, conſolarique poſſet, fluctibus reipublicæ expulſum, in alienis terris jacentem, quem in majorum ſuorum veſtigiis ſtare oportebat; & ad eum filiam ejus adduxit, ut illo inſperato adſpectu complexuque, si non omnem, at aliquam partem mœroris ſui deponeret; & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filiæ ſolitudinem ſuſtentavit. Poſſum multa dicere de liberalitate, de domeſticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magiſtratu abſtinentia; ſed mihi ante oculos obverſatur reipublicæ dignitas, quæ me ad ſeſe rapit, hæc minora relinquere hortatur.

8. Quæſtor hic C. Antonii, collegæ mei, Judices, fuit ſorte, ſed ſocietate consiliorum meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione, quò minùs exponam, quàm multa ad me detulerit, quantò antè providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, præter unum: numquam illum in illo ſummo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipſo ſuſpicionem, aut infitiando

tollere, aut diſſimulando ſedare voluiſſe. In quo collega ſuſtinendo, atque moderando, si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum ſumma cuſtodia reipublicæ, laudare verè ſolebatis, par propè laus P. Sextii eſſe debet, qui ſuum ita conſulem obſervavit, ut & illi quæſtor bonus, & vobis omnibus optimus civis videretur.

IV. Idem, quum illa conjuratio ex latebris atque ex tenebris erupiſſet, palamque armata volitaret; venit cum exercitu Capuam, quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia & ſcelerata manu attentari ſuſpicabamur; & inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capuâ præcipitem ejecit, hominem perditum, & non obſcurè Piſauri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione verſatum. Idemque C. Marcellum, quum is non ſolum Capuam veniſſet, verùm etiam ſe, quasi armorum ſtudio, in maximam familiam conjeciſſet, exterminandum ex illa urbe curavit; qua de cauſa & tum conventus ille Capuæ, qui propter ſalutem illius urbis, conſulatu conſervatam meo, me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurioneſque fortiſsimi, atque optimi viri,

beneficium P. Sextii teſtimonio declarant, periculumque decreto ſuo deprecantur.

10. Recita, quæſo, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; ut jam virilis tua vox possit aliquid significare inimicis noſtris, quidnam, quum ſe corroborarit, effectura eſſe videatur. DECRETUM DECURIONUM. Non recito decretum officio aliquo expreſſum vicinitatis, aut clientelæ, aut hoſpitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratiâ; ſed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem ampliſſimi beneficii, vicem officii præſentis, teſtimonium præteriti temporis.

11. Atque illis temporibus iiſdem, quum jam Capuam metu Sextius liberaſſet; urbem ſenatus, atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domeſticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxiſſent; ego litteris eum Capuâ arcessivi cum illo exercitu, quem tum ſecum habebat; quibus hic litteris lectis, ad urbem confeſtim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite litteras, & veſtram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate. LITTERÆ CICERONIS CONSULIS.

V. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum extremis diebus

conſulatûs mei, res eas, quas geſſeram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus & conatus ſunt retardati. Ac, poſteaquam eſt intellectum, Catone tribuno plebis, fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per ſeipſum ſenatum populumque Romanum, sine militum præsidio, tueri facilè majeſtatem ſuam, & dignitatem eorum, qui ſalutem communem periculo ſuo defendiſſent; Sextius cum illo ſuo exercitu ſummâ celeritate eſt Antonium conſecutus. Hîc ego quid prædicem, quibus hic rebus conſulem ad rem gerendam excitarit? quos ſtimulos admoverit homini ſtudioſo fortassis victoriæ, ſed tamen nimiùm communem Martem bellique caſum metuenti? longum eſt ea dicere; ſed hoc breve dicam. Si M. Petreii non excellens animo & amore reipublicæ virtus, non ſumma auctoritas apud milites, non mirificus uſus in re militari exſtitiſſet, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuiſſet; datus illo in bello eſſet hiemi locus, neque umquam Catilina, quum e pruina Apennini, atque e nivibus illis emersiſſet, atque æſtatem integram nactus, Italiæ calles & paſtorum ſtabula præclara cepiſſet, sine multo ſanguine, ac sine totius Italiæ vaſtitate miſerrima concidiſſet.

riam, illius provinciæ ſempiternam,
rùm hæc ita prætereamus, ut tamen
tuentes, & reſpectantes relinquamus

VI. Ad tribunatum, quia ipſe a
jam dudum vocat, & quodammod
ſorbet orationem meam, contento
curſuque veniamus: de quo quide
bunatu ita dictum a Q. Hortenſi
ejus oratio non defenſionem modo
minum videretur continere, ſed
memoriâ digna eſſet, uti & reipu
capeſſendæ auctoritatem, diſciplina
præſcriberet. Sed tamen quoniam
natus quidem totus P. Sextii nihil
niſi nomen meum cauſamque ſuſti
neceſſario mihi de iiſdem rebus eſſe
tror, ſi non ſubtiliùs diſputandum
certè, Judices, dolentiùs deplorand
Qua in oratione ſi aſperiùs in quo
homines invehi vellem, quis non c
deret, ut eos, quorum ſcelere & f
violatus eſſem, vocis libertate perſt
rem? Sed agam moderatè, & huju

tibus tempori ſerviam, quàm dolori meo: si qui occultè a ſalute noſtra diſſentiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent, & quieſcunt, nos quoque simus obliti: si qui ſe offerunt inſolenter & inſectantur, quoad ferri poterunt, perferemus; neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui ſe ita obtulerit, ut in eum non invasiſſe, ſed incurriſſe videamur. Sed neceſſe eſt, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum ſuperioris anni reipublicæ naufragium exponere: in quo colligendo ac reficienda ſalute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia verſata.

VII. Fuerat ille annus in reipublicæ magno motu, & multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, sicut vulgò ignari rerum loquebantur, re quidem verâ in univerſam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi, mihi irati, ſed multò acriùs otii & communis ſalutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihique, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, fœdere, exſecratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me eſſe facturum. At ille nefarius, ex omnium ſcelerum colluvione natus, parum ſe fœdus violaturum eſt arbitratus, nisi ipſum cautorem

alieni periculi ſuis propriis periculis ter-ruiſſet.

16. Hanc tetram immanemque bel-luam, vinctam auſpiciis, alligatam more majorum, conſtrictam legum ſacratarum catenis, ſolvit ſubitò legum conſul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus; ignarus qui-dem certè, & imprudens impendentium tantorum ſcelerum ac malorum. Qui, tri-bunus plebis, felix in evertenda republica fuit nullis ſuis nervis: qui enim in ejuſ-modi vita nervi eſſe potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, ſororiis ſtupris, omni inauditâ libidine inſani?

17. Sed fuit profectò quædam illa rei-publicæ fortuna fatalis, ut ille cæcus at-que amens tribunus plebis nanciſceretur, quid dicam conſules? hoccine ut ego ap-pellem nomine everſores hujus imperii? proditores veſtræ dignitatis? hoſtes bono-rum omnium? qui ad delendum ſenatum, affligendum equeſtrem ordinem, exſtin-guenda omnia jura atque inſtituta majo-rum, ſe illis faſcibus, ceteriſque insigni-bus ſummi honoris atque imperii ornatos eſſe arbitrabantur? Quorum, per deos im-mortales, ſi nondum ſcelera, vulneraque inuſta reipublicæ vultis recordari; vultum, atque inceſſum animis intueamini: faciliùs facta eorum occurrent mentibus veſtris, ſi ora ipſa oculis propoſueritis.

VIII. Alter unguentis affluens, calamiſtratâ comâ, deſpiciens conſcios ſtuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ ſuæ, puteali & fœneratorum gregibus inflatus * atque perculſus, olim ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad columnam adhæreſceret, in tribunatûs portum perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur ſenatui, venditabat ſe operis, atque ab iis ſe ereptum, ne de ambitu cauſam diceret, prædicabat, ab iiſdemque ſe etiam, invito ſenatu, provinciam ſperare dicebat; eamque nisi adeptus eſſet, ſe incolumem nullo modo fore arbitrabatur.

19. Alter, ô dii boni! quàm teter incedebat! quàm truculentus! quàm terribilis adſpectu! unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicæ diceres intueri: veſtitus aſperè noſtrâ hac purpurâ plebeiâ, ac pene fuſcâ: capillo ita horrido, ut Capuâ, in qua ipſe tum imaginis ornandæ causâ duumviratum gerebat, Seplasiam ſublaturus videretur. Nam quid ego de ſupercilio dicam? quod tum hominibus non ſupercilium, ſed pignus reipublicæ videbatur: tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo ſupercilio reſpublica, tamquam Atlante cœlum, niti videretur. Erat denique hic omnium ſermo: Eſt tamen reipublicæ ma-

gnum firmumque ſubſidium: habeo quem opponam labi illi atque cœno: vultu, medius fidius, collegæ ſui libidinem levitatemque franget: habebit ſenatus in hunc annum quem ſequatur: non deerit auctor & dux bonis: mihi denique homines præcipuè gratulabantur, quòd habiturus eſſem contra tribunum plebis furioſum & audacem, quum amicum & affinem, tum etiam fortem & gravem conſulem.

IX. Atque eorum alter fefellit neminem: quis enim clavum tanti imperii tenere, & gubernacula reipublicæ tractare in maximo curſu ac fluctibus poſſe arbitraretur hominem emerſum ſubitò ex diuturnis tenebris luſtrorum ac ſtuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriiſque confectum? quum is præter ſpem in altissimo gradu alienis opibus poſitus eſſet, qui non modò tempeſtatem impendentem intueri temulentus, ſed ne lucem quidem inſolitam adſpicere poſſet?

21. Alter multos planè in omnes partes fefellit: erat enim hominum opinione, nobilitate ipsâ, blandâ conciliatriculâ, commendatus. Omnes boni ſemper nobilitati favemus, & quia utile eſt reipublicæ, nobiles homines eſſe dignos majoribus ſuis, & quia valet apud nos clarorum hominum, & bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia

triſtem ſemper, quia taciturnum, quia ſubhorridum atque incultum videbant, & quòd erat eo nomine, ut ingenerata familiæ frugalitas videretur; favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum ſpe ſuâ hominem vocabant, materni generis obliti.

22. Ego autem (verè hoc dicam, Judices) tantum eſſe in homine ſceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipſe cum republica ſensi, numquam putavi: nequam eſſe hominem, & levem, & falsâ opinione, errore hominum ab adoleſcentia commendatum, ſciebam: etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur; ſed hæc obſtructio nec diuturna eſt, nec obducta ita, ut curiosis oculis perſpici non possit.

X. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam: incluſas ejus libidines, qui paulò propiùs acceſſerant, intuebantur: denique etiam ſermonis anſas dabat, quibus reconditos ejus ſenſus tenere poſſemus. Laudabat homo doctus philoſophos neſcio quos; neque eorum tamen nomina poterat dicere: ſed tamen eos laudabat maximè, qui dicuntur præter ceteros eſſe auctores & laudatores voluptatis: cujus, & quo tempore, & quo modo, non quærebat; verbum ipſum omnibus modis animi & corporis devorabat: eoſdemque

præclarè dicere aiebat, Sapientes omnia ſuâ causâ facere: rempublicam capeſſere hominem bene ſanum non oportere: nihil eſſe præſtabilius otiosâ vitâ, & plenâ & confertâ voluptatibus: eos autem, qui dicerent, dignitati eſſe ſerviendum, reipublicæ conſulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, eſſe ducendam, ſubeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam; vaticinari, atque inſanire dicebat.

24. Ex his assiduis ejus quotidianiſque ſermonibus, & quòd videbam, quibuscum hominibus in interiore ædium parte viveret, & quòd ita domus ipſa fumabat, ut multa ejus ſermonis indicia redoleret; ſtatuebam sic, boni nihil ab illis nugis exſpectandum, mali quidem certè nihil pertimeſcendum. Sed ita eſt, Judices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo ſeni, aut debili dederis, ipſe impetu ſuo nemini noceat; sin ad nudum vel fortissimi viri corpus acceſſerit, possit acie ipsâ, & ferri viribus vulnerari: ita quum hominibus enervatis atque exſanguibus conſulatus, tamquam gladius, eſſet datus, qui per ſe pungere neminem umquam potuiſſent, hi ſummi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vel-

lent: exercitum, & pecuniam, quantam vellent, ea lege, ſi ipſi priùs tribuno plebis afflictam & conſtrictam rempublicam tradidiſſent: id autem fœdus meo ſanguine ictum ſanciri poſſe dicebant. Quâ re patefactâ (neque enim diſſimulari tantum ſcelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis conſulum nominatim.

XI. Hîc tum ſenatus ſollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives ſummæ reipublicæ a conſulibus, atque a ſummo imperio petendum eſſe auxilium arbitrabantur, quum illi ſoli eſſent, præter furioſum illum tribunum, duo reipublicæ turbines, qui non modò præcipitanti patriæ non ſubvenirent, ſed eam nimiùm tardè concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidie quum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus ſenatûs, ut meam cauſam ſuſciperent, agerent; aliquid denique ad ſenatum referrent: hi non modò negando, ſed etiam irridendo, ampliſſimum quemque illius ordinis inſequebantur.

26. Hîc ſubitò quum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia conveniſſet, veſtem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato

conſilio (quoniam publicis ducibus reſpublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore ſenatus in æde Concordiæ, quod ipſum templum repræſentabat memoriam conſulatûs mei, quum flens univerſus ordo cincinnatum conſulem orabat ; nam alter ille horridus & ſeverus conſultò ſe domi continebat. Quâ tum ſuperbiâ cœnum illud ac labes ampliſſimi ordinis preces & clariſſimorum civium lacrymas repudiavit ? me ipſum ut contempſit helluo patriæ ? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille quum quaſi quæſtum faceret, amiſit ? Quum veniſſet ad ſenatum, vos, inquam, equites Romani, & omnes boni, veſte mutatâ, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impuriſſimi projeciſtis, quum, veſtris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, conſtantiâ, L. Mummius ad ſenatum de republica retulit ; ſenatuſque frequens veſtem pro mea ſalute mutandam cenſuit.

XII. O diem illum, Judices, funeſtum ſenatui, boniſque omnibus ! reipublicæ luctuoſum ! mihi ad domeſticum mœrorem gravem ! ad poſteritatis memoriam gloriosum ! Quid enim quiſquam poteſt ex omni memoria ſumere illuſtrius, quàm pro uno cive & bonos omnes privato conſenſu, & univerſum ſenatum publico con-

ſilio mutaſſe veſtem? quæ quidem tum mutatio non deprecationis causâ eſt facta, ſed luctûs: quem enim deprecarentur, quum omnes eſſent ſordidati? quumque hoc ſatis eſſet signi, eſſe improbum, qui mutatâ veſte non eſſet? Hâc mutatione veſtis factâ, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque prædo, fecerit; qui adeſſe nobilissimos adoleſcentes, honeſtissimos equites Romanos, deprecatores ſalutis meæ juſſerit, eoſque operarum ſuarum gladiis & lapidibus objecerit: de conſulibus loquor, quorum fide reſpublica niti debuit.

28. Exanimatus evolat ex ſenatu, non minùs perturbato animo atque vultu, quàm si paucis antè annis in creditorum conventum incidiſſet: advocat concionem: habet orationem talem conſul, qualem numquam Catilina victor habuiſſet: Errare homines, si etiam tum ſenatum aliquid in republica poſſe arbitrarentur: equites verò Romanos daturos illius diei pœnas, quo, me conſule, cum gladiis in clivo Capitolino fuiſſent: veniſſe tempus iis, qui in timore fuiſſent (conjuratos videlicet dicebat) ulciſcendi ſe. Si dixiſſet hoc ſolùm, omni ſupplicio eſſet dignus: nam oratio ipſa conſulis pernicioſa poteſt rempublicam labefactare. Quid fecerit,

videte. L. Lamiam, qui quum me ipſum pro ſumma familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unicè diligebat, tum pro republicâ vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit; edixitque, ut ab urbe abeſſet millia paſſuum ducenta; quòd eſſet auſus pro cive, pro bene merito cive, pro amico, pro republica deprecari.

XIII. Quid hoc homine facias? aut quò civem importunum, aut quò potiùs hoſtem tam ſceleratum reſerves? qui, ut omittam cetera, quæ ſunt ei cum collega immani impuroque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatiſſimum atque optimum virum, non amiciſſimum reipublicæ civem, non illo ipſo tempore unà cum ſenatu & cum bonis omnibus caſum amici reique publicæ lugentem; ſed civem Romanum ſine ullo judicio, aut edicto, ex patria conſul ejecerit.

30. Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quàm, id quod perrarò accidit, ex urbe exire a conſulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in ſuas civitates, ad ſuos lares familiares; & in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc verò quid eſt? exterminabit cives Romanos

edicto conſul a ſuis diis penatibus? expellet a patria? deliget quem volet? damnabit atque ejiciet nominatim? Hic, ſi unquam vos eos, qui nunc eſtis in republica, fore putaſſet, ſi denique imaginem judiciorum, aut ſimulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidiſſet, unquam auſus eſſet ſenatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aſpernari? civium denique omnium, novis & inauditis edictis, jus libertatemque pervertere?

31. Etsi me attentissimis animis, ſumma cum benignitate auditis, Judices; tamen vereor, ne quis fortè veſtrûm miretur, quid hæc mea oratio tam longa ac tam altè repetita velit, aut quid ad P. Sextii cauſam eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant: mihi autem hoc propositum eſt oſtendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatûs hanc fuiſſe, ut afflictæ & perditæ reipublicæ, quantum poſſet, mederetur. Ac, ſi in exponendis vulneribus illis de me ipſo plura dicere videbor, ignoſcite: nam & illam meam cladem vos & omnes boni maximum eſſe reipublicæ vulnus judicaſtis; & P. Sextius eſt reus non ſuo, ſed meo nomine; qui quum omnem vim ſui tribunatûs in mea ſalute conſumpſerit, neceſſe

I vj

eſt meam cauſam præteriti temporis cum hujus præſenti defensione eſſe conjunctam.

XIV. Erat igitur in luctu ſenatus: ſqualebat civitas, publico consilio mutatâ veſte: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocietas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissimè decreviſſet de mea ſalute: quum ſubitò edicunt duo conſules, ut ad ſuum veſtitum ſenatores redirent. Quis umquam conſul ſenatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miſeros lugere vetuit? Parumne eſt, Piſo, ut omittam Gabinium, quòd tantum homines fefelliſti, ut negligeres auctoritatem ſenatûs? optimi cujuſque consilia contemneres? rempublicam proderes? conſulare nomen affligeres? etiamne edicere audebas, ne mœrerent homines meam, ſuam, reipublicæ calamitatem? ne hunc ſuum dolorem veſte significarent? sive illa veſtis mutatio ad luctum ipſorum, sive ad deprecandum valebat, quis umquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi mœrere, aut ceteris ſupplicare?

33. Quid? ſuâ ſponte homines in amicorum periculis veſtitum mutare non ſolent? pro te ipſo, Piſo, nemone muta-

vit? ne isti quidem, quos legatos non modò nullo ſenatuſconſulto, ſed etiam repugnante ſenatu, tute tibi legaſti? Ergo hominis deſperati, & proditoris reipublicæ caſum lugebunt fortaſſe qui volent; civis florentiſsimi benevolentiâ bonorum, & optimè de ſalute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere ſenatui non licebit? Iidem consules (si appellandi ſunt conſules, quos nemo eſt, qui non modò ex memoria, ſed etiam ex faſtis evellendos putet) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peſte patriæ, maximo cum gemitu veſtro, illa omnia, quæ tum contra me contraque rempublicam dixerat, voce ac ſententiâ ſuâ comprobaverunt.

XV. Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet; ut omnibus faſtis diebus legem ferri liceret; ut lex Ælia, lex Fuſia ne valeret: quâ unâ rogatione, quis eſt, qui non intelligat, univerſam rempublicam eſſe deletam? Iiſdem conſulibus inſpectantibus, ſervorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, quum vicatim homines conſcriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem inci-

que verſato : cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore caderet; aut victor multis & fortibus civibus rempublicam orbaret.

38. Meam cauſam ſenatus palam, equester ordo acerrimè, cuncta Italia publicè, omnes boni propriè enixéque ſuſceperant: eas res geſſeram, quarum non unus auctor, ſed dux omnium voluntatis fuiſſem, quæque non modò ad singularem meam gloriam, ſed ad ſalutem communem omnium civium & propè gentium pertinerent : eâ conditione geſſeram, ut meum factum ſemper omnes præſtare, tuerique deberent.

XVII. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, ſed cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis : habebam inimicum non C. Marium, terrorem hoſtium, ſpem ſubsidiumque patriæ ; ſed duo importuna prodigia, quos egeſtas, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis conſtrictos addixerat.

39. Nec mihi res erat cum Saturnino; qui, quòd a ſe, quæſtore Oſtiensi, per ignominiam, ad principem & ſenatûs & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam tranſlatam ſciebat, dolorem ſuum magnâ contentione animi perſequebatur; ſed cum ſcurrarum locupletium ſcorto, cum ſoro-

ris adultero, cum ſtuprorum ſacerdote, cum venefico, cum teſtamentario, cum ſicario, cum latrone: quos homines, si, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque a me optimi & fortisſimi cives flagitabant, vi armiſque ſuperaſſem, non verebar, ne quis aut vim vi repulſam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potiùs domeſticorum hoſtium mortem mœreret: ſed me illa moverunt; omnibus in concionibus illa furia clamabat, ſe, quæ faceret contra ſalutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihique & nunc, & quoad licuit, amicissimo. M. Craſſus, quocum mihi erant omnes amicitiæ necessitudines, vir fortisſimus, ab eadem illa peſte infeſtissimus eſſe meis fortunis prædicabatur. C. Cæſar, qui a me nullo meo merito alienus eſſe debebat, inimicissimus eſſe meæ ſaluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur.

40. His ſe tribus auctoribus in consiliis capiendis, adjutoribus in re gerenda eſſe uſurum dicebat; ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum eſſent, & præeſſe, & parare, si vellent, exercitum poſſe; idque facturos eſſe dicebat: nec mihi ille judicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec diſceptationem, aut cauſæ dic-

tionem, ſed vim, arma, exercitus, imperatores, caſtra denuntiabat.

XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana præſertim, tam improbè in clariſſimos viros conjecta, me movit? Me verò non illius oratio, ſed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quamquam ob aliam cauſam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non inficiando confiteri videbantur: illi autem aliquo tum timore perterriti, quòd acta illa atque omnes res anni ſuperioris labefactari a prætoribus, infirmari a ſenatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a ſe alienare nolebant, ſuaque ſibi propiora pericula eſſe, quàm mea, loquebantur.

41. Sed tamen & Craſſus a conſulibus meam cauſam ſuſcipiendam eſſe dicebat; & eorum fidem Pompeius implorabat; neque ſe privatum publicè ſuſceptæ cauſæ defuturum eſſe dicebat: quem virum ſtudioſum mei, cupidiſſimum reipublicæ conſervandæ, domi meæ certi homines ad eam rem compoſiti monuerunt, ut eſſet cautior; ejuſque vitæ à me inſidias apud me domi poſitas eſſe dixerunt: atque hanc ei ſuſpicionem alii litteris mittendis, alii nuntiis, alii coràm ipſi excitaverunt, ut ille, quum a me certè nihil timeret,

ab illis, ne quid meo nomine molirentur, ſibi cavendum putaſſet. Ipſe autem Cæſar, quem maximè homines ignari veritatis, mihi eſſe iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio; erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipſius tribuni plebis inimici mei fratrem præfecerat.

XIX. Hæc ego quum viderem, neque enim erant occulta, ſenatum, ſine quo civitas ſtare non poſſet, omnino de civitate eſſe ſublatum; conſules, qui publici conſilii duces eſſe deberent, perfeciſſe, ut per ipſos publicum conſilium funditus tolleretur; eos, qui plurimùm poſſent, opponi omnibus concionibus falsò, ſed formidolosè tamen, auctores ad perniciem meam; conciones haberi quotidie contra me; vocem pro me, ac pro republica neminem mittere; intenta ſigna legionum exiſtimari cervicibus ac bonis veſtris, falsò, ſed putari tamen; conjuratorum copias veteres, & effuſam illam ac ſuperatam Catilinæ manum impertutam, novo duce & inſperatâ commutatione rerum eſſe renovatam.

43. Hæc quum viderem, quid agerem, Judices? ſcio enim, tum non mihi veſtrum ſtudium, ſed meum propè veſtro defuiſſe: contenderem contra tribunum plebis privatus armis? viciſſent improbos

boni, fortes inertes: interfectus eſſet is; qui hac unâ medicinâ ſolâ potuit a reipublicæ peſte depelli. Quid deinde? quid reliquiarum reſtaret? quid denique erat dubium, quin ille ſanguis tribunitius, nullo præſertim publico consilio profuſus, conſules ultores & defenſores eſſet habiturus? quum quidem in concione dixiſſet, aut mihi ſemel pereundum, aut bis eſſe vincendum. Quid erat bis vincere? Id profectò, ut, cum amentissimo tribuno plebis quum decertaſſem, cum conſulibus ceteriſque ejus ultoribus dimicarem.

44. Ego verò, si mihi uni pereundum fuiſſet, ac non accipienda plaga mihi ſanabilis, illis mortifera, qui eam impoſuiſſent; ſemel perire tamen, Judices, maluiſſem, quàm bis vincere: erat enim illa altera ejuſmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere poſſemus. Quid si in prima contentione, vi tribunitiâ victus, in foro, cum multis bonis viris concidiſſem? ſenatum conſules, credo, vocaſſent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne veſtitu quidem defendi rempublicam siſſent: a tribuno plebis poſt interitum meum dissidiſſent, qui eamdem horam meæ peſtis & ſuorum præmiorum eſſe voluiſſent.

.emplorumque cauſa , me propter
meorum civium , quæ mihi ſem-
meâ carior vitâ , dimicationem
ue fugiſſe. Etenim , si mihi in ali-
e cum meis amicis naviganti , hoc ,
, accidiſſet , ut multi ex multis lo-
lones classibus eam navem ſe op-
s minitarentur , nisi me unum sibi
ent ; si id vectores negarent , ac
simul interire , quàm me tradere
mallent ; jeciſſem me ipſe potiùs
ndum , ut ceteros conſervarem ,
los mei tam cupidos non modò ad
mortem , ſed in magnum vitæ dis-
adducerem.

Quum verò in hanc reipublicæ na-
ereptis ſenatui gubernaculis , flui-
in alto tempeſtatibus ſeditionum
rdiarum , armatæ tot claſſes , nisi
is deditus eſſem , incurſuræ vide-
quum proſcriptio , cædes , direp-
untiarentur : quum alii me ſuſpi-

tur, alii ulciſci dolorem ſuum aliquem vellent, alii rem ipſam publicam atque hunc bonorum ſtatum otiumque odiſſent, & ob haſce cauſas, tot, tamque varias, me unum depoſcerent: depugnarem potiùs cum ſummo, non dicam exitio, ſed periculo certè veſtro liberorumque veſtrorum, quàm non id, quod omnibus impendèbat, unus pro omnibus ſuſciperem ac ſubirem?

XXI. Victi eſſent improbi. At cives; at ab eo privato, qui ſine armis etiam conſul rempublicam conſervarat: ſin victi eſſent boni; quid ſupereſſet? non ad ſervos videtis rem venturam fuiſſe? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine quum gerebam, non mihi mors, non exsilium ob oculos verſabantur? non hæc denique a me tum, tamquam fata, in ipſa re gerenda concinebantur? An erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta ſpoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipſe legendo

quærendoque cognoveram? neſciebam vitam brevem eſſe curſum, gloriæ ſempiternum? quum eſſet omnibus definita mors, optandum eſſe, ut vita, quæ neceſſitati deberetur, patriæ potiùs donata, quàm reſervata naturæ videretur? neſciebam, inter ſapientiſſimos homines hanc contentionem fuiſſe, ut alii dicerent animos hominum ſenſuſque morte reſtingui, alii autem tum maximè mentes ſapientium ac fortium virorum, quum e corpore exceſſiſſent, ſentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non eſſe, carere ſenſu; alterum etiam optandum, meliore eſſe ſenſu.

48. Denique, quum omnia ſemper ad dignitatem retuliſſem, nec ſine ea quidquam expetendum eſſe homini in vita putaſſem; mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiæ, pro patria contempſiſſe dicuntur, ego vir conſularis, tantis rebus geſtis, timerem? præſertim quum ejus eſſem civitatis, ex qua Q. Mucius ſolus in caſtra Porſenæ veniſſet, eumque interficere, propoſitâ ſibi morte, conatus eſſet? ex quâ P. Decius primùm pater, poſt aliquot annos patriâ virtute præditus filius, ſe ac vitam ſuam, inſtructâ acie, pro ſalute populi Romani victoriaque devoviſſet? ex qua innumerabiles alii, partim adipiſcendæ

laudis, partim vitandæ turpitudinis cauſâ, mortem, in variis bellis, æquissimis animis oppetiſſent? in qua civitate ipſe meminiſſem, patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eâdem sibi manu vitam exhausiſſe, quâ mortem ſæpe hoſtibus obtuliſſet?

XXII. Hæc ego & multa alia cogitans, hoc videbam, si cauſam publicam mea mors peremiſſet, neminem umquam fore, qui auderet ſuſcipere contra improbos cives reipublicæ ſalutem. Itaque non ſolùm si vi interiſſem, ſed etiam si morbo exſtinctus eſſem, fore putabam, ut exemplum reipublicæ conſervandæ mecum simul interiret. Quis enim umquam, me a ſenatu populoque Romano, tanto omnium bonorum ſtudio, non reſtituto (quod certè, si eſſem interfectus, accidere non potuiſſet) ullam reipublicæ partem cum ſua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam diſceſſu meo, Judices: cædem a vobis, liberiſque veſtris, vaſtitatem, incendia, rapinas, meo dolore meoque luctu depuli; & unus rempublicam bis ſervavi, ſemel gloriâ, iterum ærumnâ meâ. Neque enim in hoc me hominem eſſe infitiabor umquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissimâ conjuge, veſtro conſpectu, patriâ,

m, quòd, quum abeſſe ab ea non sine ſummo dolore, hunc me perquàm illam labefactari ab improbis,

Memineram, Judices, divinum illum, atque ex iiſdem, quibus nos, us natum ad ſalutem imperii hujus, rium, ſummâ ſenectute, quum vim juſtorum armorum profugiſſet, priiile corpus paludibus occultaſſe den: deinde ad infimorum ac tenuism hominum Minturnis miſericor:onfugiſſe: inde navigio perparvo, omnes portus terraſque fugeret, in ıfricæ deſertissimas perveniſſe. Ate vitam ſuam, ne inultus eſſet, ad ;simam ſpem, & * ad reipublicæ reſervavit: ego, qui (quemadmoıulti in ſenatu, me abſente, dixepericulo reipublicæ vivebam, qui- eam cauſam conſularibus litteris de-

cum simul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ: quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

XXIII. Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita exſtincta ſunt, ut præclarè cum iis agamus, quos pacatos eſſe patiamur: denique ex bellica victoria non ferè quemquam eſt invidia civium conſecuta: domeſticis malis, & audacium civium consiliis ſæpe eſt reſiſtendum; eorumque periculorum eſt in republica retinenda medicina: quam omnem, Judices, perdidiſſetis, si meo interitu ſenatui populoque Romano doloris ſui de me declarandi poteſtas eſſet erepta. Quare moneo vos, adoleſcentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam ſpectatis; ne, si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis, & recordatione mei casûs a consiliis fortibus refugiatis.

52. Primùm, non eſt periculum, ne qui umquam sint in civitate ejuſmodi conſules, præſertim si erit his id, quod debetur, perſolutum: deinde numquam jam, ut ſpero, quiſquam improbus consilio & auxilio bonorum ſe oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus; nec

armati exercitûs terrorem opponet togatis; neque erit juſta cauſa ad portas ſedenti imperatori, quare terrorem ſuum falsò jactari, opponique patiatur: numquam enim erit tam oppreſſus ſenatus, ut ei ne ſupplicandi quidem ac lugendi ſit poteſtas: tam captus equeſter ordo, ut equites Romani a conſule relegentur. Quæ quum omnia, atque etiam multò alia majora, quæ conſultò prætereo, accidiſſent, vidiſſetis me tamen in priſtinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reipublicæ voce eſſe revocatum.

XXIV. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni eſt oratione propoſitum, omnibus malis illo anno, ſcelere conſulum, rempublicam eſſe confectam; primùm illo ipſo die, qui mihi funeſtus fuit, omnibus bonis luctuoſus, quum ego me e complexu patriæ conſpectuque veſtro eripuiſſem, & metu veſtri periculi, non mei, furori hominis, ſceleri, perfidiæ, telis, miniſque cessiſſem; patriamque, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem reliquiſſem: quum meum illum caſum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non ſolùm homines, ſed tecta urbis ac templa lugerent: nemo veſtrûm forum, nemo curiam, nemo lucem adſpicere vellet: illo, inquam, ipſo die, die dico? immo horâ, atque etiam puncto

temporis eodem, mihi, reique publicæ pernicies; Gabinio, & Piſoni provincia rogata eſt. Proh dii immortales, cuſtodes & conſervatores hujus urbis atque imperii! quænam illa in republica monſtra, quæ ſcelera vidiſtis? civis erat expulſus is, qui rempublicam ex ſenatûs auctoritate cum omnibus bonis defenderat; & expulſus non alio aliquo, ſed eo ipſo crimine: erat autem expulſus sine judicio, vi, lapidibus, ferro, ſervitio denique concitato: lex erat lata, vaſtato ac relicto foro, & sicariis ſerviſque tradito; & ea lex, quæ, ut ne ferretur, ſenatus fuerat veſte mutatâ.

54. Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem conſules inter meum diſcrimen, & eorum prædam, intereſſe paſſi ſunt: ſtatim, me perculſo, ad meum ſanguinem hauriendum, &, ſpirante etiam republicâ, ad ejus ſpolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, ſpem, promiſſa, prædam, lætitiam paucorum in luctu omnium: vexabatur uxor mea: liberi ad necem quærebantur: gener, & Piſo gener, a Piſonis conſulis pedibus ſupplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad conſules deferebantur: domus ardebat in palatio: conſules epulabantur. Quòd si meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo còmmoverentur.

XXV. Sed, ut a mea cauſa jam recedam, reliquas illius anni peſtes recordamini: ſic enim facillimè perſpicietis, quantam vim omnium remediorum a magiſtratibus proximis reſpublica desiderarit: legum multitudinem, quum earum, quæ latæ ſunt, tum verò, quæ promulgatæ fuerunt: nam latæ quidem ſunt conſulibus illis, tacentibus dicam? immo verò approbantibus etiam, ut cenſoria notio, & graviſſimum judicium ſanctiſſimi magiſtratûs de republica tolleretur; ut collegia non modò illa vetera contra ſenatûs conſultum reſtituerentur, ſed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conſcriberentur; ut, remiſſis ſemiſſibus & trientibus, quinta propè pars vectigalium tolleretur; ut Gabinio pro illa ſuâ Cilicia, quam ſibi, si rempublicam prodidiſſet, pactus erat, Syria daretur; ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, &, rogatâ lege, poteſtas fieret provinciæ commutandæ.

XXVI. Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, omnes leges, quæ ſunt de jure & de tempore legum rogandarum, unâ rogatione delevit: mitto omnem domeſticam labem: etiam exteras nationes illius anni furore conquaſſatas videbamus. Lege tribunitiâ Matris Magnæ Peſſinuntius

ille ſacerdos expulſus & ſpoliatus
dotio eſt, fanumque ſanctissimarum
antiquissimarum religionum venditu
cuniâ grandi, Brogitaro, impuro h
atque indigno illa religione; pra
quum ea sibi ille non colendi, ſe
landi causâ appetiſſet: appellati r
populo, qui id numquam ne a ſena
dem poſtulaſſent: reducti exſules I
tium condemnati tum, quum ind
cives e civitate ejiciebantur.

57. Rex Ptolemæus, qui si n
erat ipſe a ſenatu ſocius appellatus
tamen frater ejus regis, qui quum e
eadem cauſa, jam erat a ſenatu ho
iſtum conſecutus: erat eodem gene
demque majoribus, eâdem vetuſta
cietatis: denique erat rex, si nondu
cius, at non hoſtis: pacatus, qu
fretus imperio populi Romani, reg
terno atque avito; regali otio perf
tur: de hoc nihil cogitante, nihil
cante, eiſdem operis ſuffragium fe
bus, eſt rogatum, ut, ſedens cum
pura & ſceptro, & illis insignibus i
præconi publico ſubjiceretur; &
rante populo Romano, qui etiam
victis regibus regna reddere conſu
rex amicus, nullâ injuriâ commem
nullis repetitis rebus, cum bonis om
publicaretur.

XXVII. Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi ſceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud ſcio, an rectè hoc proximum eſſe dicam. Antiochum illum Magnum majores noſtri, magnâ belli contentione, terrâ marique ſuperatum, intra montem Taurum regnare juſſerunt: Asiam, quâ illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bellum perdiuturnumque geſsimus; quum ille, injuriis in ſocios noſtros inferendis, bello propè nos laceſsiſſet: hic & ipſe per ſe vehemens fuit, & acerrimum hoſtem hujus imperii Mithridatem, pulſum Ponto, opibus ſuis regnoque defendit; & a Lucullo, ſummo viro atque imperatore, pulſus, animo tamen hoſtili cum reliquis copiis ſuis in priſtina mente mansit: hunc Cn. Pompeius, quum in ſuis caſtris ſupplicem abjectumque vidiſſet, erexit, atque insigne regium, quod ille de ſuo capite abjecerat, repoſuit, &, imperatis certis rebus, regnare jussit: nec minùs & ſibi & huic imperio glorioſum putavit, conſtitutum a ſe regem, quàm conſtrictum videri.

59. Tulit, gessit *. Qui & ipſe hoſtis fuit populi Romani, & acerrimum hoſtem in regnum recepit: qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio pene cer-

tavit, regnat hodie, & amicitiæ nomen ac ſocietatis, quod armis violarat, id precibus eſt conſecutus. Ille Cyprius miſer, qui ſemper ſocius, ſemper amicus fuit: de quo nulla umquam ſuſpicio durior aut ad ſenatum, aut ad imperatores noſtros allata eſt; vivus (ut aiunt) eſt, & videns, cum victu ac veſtitu ſuo publicatus. En, cur ceteri reges ſtabilem eſſe ſuam fortunam arbitrentur, quum hoc illius funeſti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem & ſexcentas operas, ſe fortunis ſpoliari & regno omni poſſe nudari.

XXVIII. At etiam eo negotio M. Catonis ſplendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quæ in tempeſtate ſæva quieta eſt, & lucet in tenebris, & pulſa loco manet tamen, atque hæret in patria, ſplendetque per ſe ſemper, neque alienis umquam ſordibus obſoleſcit. Non illi ornandum M. Catonem, ſed relegandum; nec illi committendum illud negotium, ſed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam ſe evelliſſe M. Catoni, quæ ſemper contra extraordinarias poteſtates libera fuiſſet. Sentient, ut ſpero, brevi tempore, manere libertatem illam; atque hoc etiam, ſi fieri po-

terit, eſſe majorem, quòd cum conſulibus illis M. Cato, etiam quum jam deſperaſſet aliquid auctoritate ſuâ profici poſſe, tamen voce ipsâ ac dolore pugnavit, & poſt meum diſceſſum, iis Piſonem verbis, flens meum & reipublicæ caſum, vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum pene jam provinciæ pœniteret.

61. Cur igitur rogationi paruit? Quaſi verò ille non in alias quoque leges, quas injuſtè rogatas putaret, jam ante jurarit: non offert ſe ille iſtis temeritatibus, ut, quum reipublicæ nihil prosit, ſe cive rempublicam privet. Conſule me, quum eſſet designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam ſuam: dixit eam ſententiam, cujus invidiam capitis periculo ſibi præſtandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quæ ſensit, præ ſe tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit: non quò periculum ſuum non videret; ſed in tanta reipublicæ tempeſtate nihil ſibi, niſi de patriæ periculis cogitandum putabat. Conſecutus eſt ipsius tribunatus.

XXIX. Quid ego de ſingulari magnitudine animi ejus, ac de incredibili virtute dicam? meminiſtis illum diem, quum, templo à collega occupato, nobis omnibus de vita ejus viri & civis timentibus, ipſe animo fortissimo venit in templum;

tavit, regnat hodie ... ſoritate, ir
ac ſocietatis, quod ... ſedavit.
cibus eſt conſecu ... b cauſa
qui ſemper ſoc ... icere
de quo nulla ... or
ad ſenatum,
allata eſt; ... tu
dens, cur ... ipſo Catone
En, cu ... : quod ille ſi repu-
fortun ... , quin ei vis eſſet allata,
neſci ... acta illius anni per illum unum
trib ... n viderentur?
ſo ... Atque etiam hoc videbat: quoniam
... in republica macula regni publicati maneret, quam nemo jam poſſet eluere; quod ex malis boni poſſit in republica provenire, id utilius eſſe per ſe conſervari, quàm per alios. Atque ille etiam ſi aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facilè pateretur: etenim, qui ſuperiore anno ſenatu caruiſſet, quò ſi tum veniret, me tamen ſocium ſuorum in republica conſiliorum videre poſſet; is æquo animo tum, me expulſo, & meo nomine quum univerſo ſenatu, tum ſententiâ ſuâ condemnatâ, in hac urbe eſſe poſſet? Ille verò eidem tempori, cui nos, eidem furori, eiſdem conſulibus, eiſdem minis, insidiis, periculis cessit: luctum nos hauſimus majorem, dolorem ille animi non minorem.

XXX. His d[illegible] domuiſſet ; qui
s, in reg[illegible] compressis,
n quer[illegible] is terrarum
itela [illegible] m everti
fi [illegible] n ſolùm
ſæpe
axime [illegible] m ;
ge quererentur, [illegible] de
ullo meo crimine, patriæ nomin[illegible] rantem, non modò ſtantem non detenderunt, ſed ne jacentem quidem protexerunt ? Ceſſeram, si alienam a me plebem fuiſſe vultis, quæ non fuit, invidiæ : si commoveri omnia videbantur, tempori : si vis ſuberat, armis : si ſocietas, magiſtratuum pactioni : si periculum civium, reipublicæ.

65. Cur, quum de capite civis (non diſputo, cujuſmodi civis) & de bonis proſcriptio ferretur ; quum & ſacratis legibus, & XII. tabulis ſancitum eſſet, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari ; nulla vox eſt audita conſulum ? conſtitutumque eſt illo anno, quantum in illis duabus hujus imperii peſtibus fuit, jure poſſe per operas concitatas quemvis civem nominatim, tribuni plebis consilio, ex civitate exturbari ?

66. Quæ verò promulgata illo anno fuerunt ? quæ promiſſa multis ? quæ con-

K vj

ſcripta? quæ ſperata? quæ cogitata, quid dicam? qui locus orbis terræ jam non erat alicui deſtinatus? cujus negotii publici cogitari, optari, fingi curatio potuit, quæ non eſſet attributa atque deſcripta? quod genus imperii, aut quæ provincia, quæ ratio auferendæ, aut conflandæ pecuniæ non reperiebatur? quæ regio, orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod ſtatueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem ab ſenatu petebat? Damnatis de vi reſtitutio; conſulatûs petitio ipsi illi populari ſacerdoti comparabatur. Hæc gemebant boni, ſperabant improbi, agebat tribunus plebis, conſules adjuvabant.

XXXI. Hîc aliquantò ſeriùs, quàm ipſe vellet, Cn. Pompeius, invitissimis iis, qui mentem optimi ac fortiſſimi viri ſuis consiliis, fictiſque terroribus, a defensione meæ ſalutis averterant, excitavit illam ſuam non ſopitam, ſed ſuſpicione aliquâ retardatam conſuetudinem reipublicæ bene gerendæ. Non eſt paſſus ille vir, qui ſceleratissimos cives, qui acerrimos hoſtes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam ſer-

vitia virtute victoriâque domuiſſet; qui omnibus bellis terrâ marique compressis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definiſſet; rempublicam everti ſcelere paucorum, quam ipſe non solùm consiliis, ſed etiam ſanguine ſuo ſæpe ſervaſſet: accessit ad cauſam publicam; reſtitit auctoritate ſuâ reliquis rebus: de præteritis queſtus eſt: fieri quædam ad meliorem ſpem inclinatio viſa eſt.

68. Decrevit ſenatus frequens de meo reditu kalendis Jun. diſſentiente nullo, referente L. Mummio, cujus in mea cauſa numquam fides virtuſque contremuit. Intercessit Ligus iſte neſcio qui, additamentum inimicorum meorum. Res erat & cauſa noſtra eò jam loci, ut erigere oculos & vivere videretur. Quiſquis erat, qui aliquam partem in meo luctu ſceleris Clodiani attigiſſet, quocumque venerat, quod judicium quumque ſubierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui ſe ſuffragium de me tuliſſe confiteretur. Deceſſerat ex Aſia frater meus magno ſqualore, ſed multò etiam majore mœrore: huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque proceſſerat: loquebatur liberiùs ſenatus: concurrebant equites Romani: Piſo ille, gener meus, cui fructum pietatis ſuæ neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo-

lebis octo referentibus, præſtantiſ- de me ſententiam dixit: qui quum riam ſuam, atque ad amplissimi be- gratiam magis pertinere videret, ı illam integram ad ſuum conſula- ſervari, tamen rem talem per alios quàm per ſe tardiùs confici male-

XIII. Hoc interim tempore P. Sex- ndices, designatus, iter ad C. Cæ- pro mea ſalute ſuſcepit. Quid ege- antum profecerit, nihil ad cauſam: n exiſtimo, si ille (ut arbitror) nobis fuerit, nihil ab hoc profec- im iratior, non multum: ſed tamen tem atque integritatem hominis vi- ngredior jam in Sextii tribunatum: ıc primum iter designatus reipubli- sâ ſuſcepit: pertinere & ad con- ı civium putavit, & ad perficiendi em, animum Cæſaris a cauſa non re. Abiit ille annus: reſpiraſſe ho- videbantur, nondum re, ſed ſpe cæ recuperandæ: exierunt malis ıs atque exſecrationibus duo vultu- dati; quibus utinam ipsis evenis- , quæ tum homines precabantur! ıos provinciam Macedoniam cum ı, neque equitatum in Syria, & s optimas perdidiſſemus. neunt magiſtratum tribuni plebis,

qui omnes ſe de me promulgaturos confirmarant : ex his princeps emitur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum vocabant : quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula rempublicam conaretur arrodere. Alter verò non ille Serranus ab aratro, ſed ex deſerto Gavii Cœpionis horreo calatis granis, in Calatinos Atilios insitus, ſubitò nominibus in tabulas relatis, nomen ſuum de tabula ſuſtulit. Veniunt kalendæ Januarii : vos hæc meliùs ſcire poteſtis : equidem audita dico: quæ tum frequentia ſenatûs, quæ exſpectatio populi, qui concurſus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli conſulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me : qui quum inimicitias sibi mecum ex reipublicæ diſſensione ſuſceptas eſſe dixiſſet, eas ſe patribus conſcriptis dixit, & temporibus reipublicæ permiſſurum.

XXXIV. Tum princeps rogatus ſententiam L. Cotta dixit id, quod dignissimum republicâ fuit, nihil de me actum eſſe jure, nihil more majorum, nihil legibus : non poſſe quemquam de civitate tolli sine judicio : de capite non modò ferri, ſed ne judicari quidem poſſe, nisi comitiis centuriatis : vim fuiſſe illam, flammam quaſſatæ reipublicæ, perturbatorum

que temporum, jure judiciiſque ſublatis: magna rerum permutatione impendente, declinaſſe me paululum, & ſpe reliquæ tranquillitatis, præſentes fluctus tempeſtatemque fugiſſe: quare, quum abſens rempublicam non minùs magnis periculis, quàm quodam tempore præſens liberaſſem, non reſtitui me ſolùm, ſed etiam ornari a ſenatu decere. Diſputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentiſſimum & profligatiſsimum hoſtem pudoris & pudicitiæ ſcripsiſſe, quæ ſcripſerat, iis verbis, rebus, ſententiis, ut, etiam ſi jure eſſet rogatum, tamen vim habere non poſſet: quare me, qui nullâ lege abeſſem, non reſtitui lege, ſed revocari ſenatûs auctoritate oportere.

74. Hunc nemo erat, quin veriſsimè ſentire diceret. Sed poſt eum rogatus Cn. Pompeius, approbatâ laudatâque Cottæ ſententiâ, dixit, ſeſe otii mei causâ, ut omni populari concitatione defungerer, cenſere, ut ad ſenatûs auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adjungeretur. Quum omnes certatim, aliuſque alio graviùs atque ornatiùs de mea ſalute dixiſſet, fieretque sine ulla varietate diſcessio: ſurrexit, ut ſcitis, Atilius hic Gavianus: nec auſus eſt, quum eſſet emptus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum poſtulavit. Clamor ſenatûs,

querelæ, preces, ſocer ad pedes abjectus. Ille ſe affirmare, poſtero die moram nullam eſſe facturum. Creditum eſt: diſceſſum eſt: illi interea deliberatori merces, longâ interpoſitâ nocte, duplicata eſt. Conſecuti dies pauci omnino Januario menſe, per quos ſenatum haberi liceret: ſed tamen actum nihil, nisi de me.

XXXV. Quum omni morâ, ludificatione, calumniâ, ſenatûs auctoritas impediretur: venit tandem concilii de me agendi dies, VIII. kalend. Februar. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquantò ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is qui eſt de vi reus: actor hic, defenſorque cauſæ meæ nihil progreditur, conſilia exſpectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in judicium vocatur? quo ſe pacto gerunt? quum forum, comitium, curiam multâ de nocte armatis hominibus ac ſervis pleriſque occupaviſſent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos.

76. Venientem in forum, virum optimum & conſtantissimum, M. Ciſpium, tribunum plebis, vi depellunt: cædem in foro maximam faciunt: univerſique, deſtrictis gladiis & cruentis in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum,

fortissimum, meique amantissimum, oculis quærebant, voce poſcebant; quorum ille telis libenter, in tanto luctu ac desiderio mei, non repugnandi, ſed moriendi causâ, corpus obtuliſſet ſuum, nisi ſuam vitam ad ſpem mei reditûs reſervaſſet: ſubiit tamen vim illam nefariam conſceleratorum latronum; &, quum ad fratris ſalutem a populo Romano deprecandam veniſſet, pulſus e Roſtris, in comitio jacuit, ſeque ſervorum & libertorum corporibus obtexit, vitamque tum ſuam noctis & fugæ præsidio, non juris judiciorumque defendit. Meminiſtis tum, Judices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas referciri, e foro ſpongiis effingi ſanguinem, ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum, non privatum aut plebeium, ſed patricium & prætorium eſſe arbitrarentur: nihilque neque ante hoc tempus, neque hoc ipſo turbulentissimo die criminationis eſſe in Sextium.

XXXVI. Atqui vis in foro verſata eſt. Certè: quando enim major? lapidationes perſæpe vidimus: non ita ſæpe, ſed nimiùm tamen ſæpe gladios: cædem verò tantam, tantos acervos corporum exſtructos, nisi fortè illo Cinnano atque Octaviano die, quis umquam in foro vidit? quâ ex concertatione animorum? nam ex

pertinaciâ aut conſtantiâ interceſſoris oritur ſæpe ſeditio, culpâ atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propoſitâ: oritur ex concertatione magiſtratuum: oritur ſenſim ex clamore primùm, deinde aliquâ diſcessione concionis: vix, ſerò, & raro ad manus pervenitur: nullo verò verbo facto, nullâ concione advocatâ, nullâ lege recitatâ concitatam nocturnam ſeditionem quis audivit?

78. An verisimile eſt, ut civis Romanus, aut homo liber quiſquam cum gladio in forum deſcenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo peſtifero ac perdito cive jampridem reipublicæ ſanguine ſaginantur. Hic jam de ipſo accuſatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu & cum præsidio magno fuiſſe, num illo die fuerit. Certè, certè non fuit. Victa igitur eſt cauſa reipublicæ, & victa, non auſpiciis, non intercessione, non ſuffragiis; ſed vi, manu, ferro: nam, si obnuntiaſſet Fabricio is prætor, qui ſe ſervaſſe de cœlo dixerat, accepiſſet reſpublica plagam, ſed eam, quam acceptam gemere poſſet. Si intercessiſſet collega Fabricio, læsiſſet rempublicam, ſed rempublicam jure læsiſſet. Gladiatores tu novitios, pro exſpectata ædilitate ſuppoſitos

cum sicariis e carcere emiſſis ante lucem immittas? magiſtratus templo dejicias? cædem maximam facias? forum purges? &, quum omnia vi & armis egeris, accuſes eum, qui ſe præſidio munierit, non ut te oppugnaret, ſed ut vitam ſuam poſſet defendere?

XXXVII. Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut a ſuis munitus, tutò in foro tum magiſtratum gereret, rempublicam adminiſtraret. Itaque fretus ſanctitate tribunatûs, quum ſe non modò contra vim & ferrum, ſed etiam contra verba atque interfationem legibus ſacratis eſſe armatum putaret; venit in templum Caſtoris: obnuntiavit conſuli: quum ſubitò manus illa Clodiana, in cæde civium ſæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit, inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis ſeptorum & fuſtibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore & contrucidato, ſe abjecit exanimatus; neque ullâ aliâ re ab ſe mortem, niſi opinione mortis, depulit: quem quum jacentem & conciſum plurimis vulneribus, extremo ſpiritu exſanguem & confectum viderent; defatigatione magis & errore, quàm miſericordiâ & modo, aliquando cædere deſtiterunt.

80. Et cauſam dicit Sextius de vi? quid

ita? quia vivit. At id non ſuâ culpâ: plaga una illa extrema defuit; quæ si acceſſiſſet, reliquum ſpiritum exhauſiſſet. Accuſa Lentidium: non percussit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam tempori exclamarit occiſum: ipſum verò quid accuſas? num defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari ſolet, ferrum non recepit?

XXXVIII. An hæc ipſa vis eſt, non poſſe emori? an illa, quòd tribunus plebis templum cruentavit? an, quòd, quum eſſet ablatus, primúmque reſipiſſèt, non ſe referri juſſit? ubi eſt crimen, quod reprehenditis? Hìc quæro, Judices, si illo die gens iſta Clodia, quod facere voluit, effeciſſet: si P. Sextius, qui pro occiſo relictus eſt, occiſus eſſet: fuiſtiſne ad arma ituri? fuiſtiſne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuiſtiſne aliquando rempublicam a funeſto latrone repetituri? an etiam tunc quieſceretis, cunctaremini, timeretis, quum rempublicam a facinoroſiſſimis ſicariis, & a ſervis eſſe oppreſſam, atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulciſceremini, si quidem liberi eſſe, & habere rempublicam cogitaretis; de ejus virtute viri quid vos loqui, quid ſentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis?

82. At verò illi ipsi parricidæ, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturnâ, adeò vim facinoris ſui perhorruerant, ut, si paulò longior opinio mortis Sextii fuisſet, Gracchum illum ſuum, transferendi in nos criminis causâ, occidere cogitarint. Senſit ruſticulus non incautus (neque enim homines nequam tacere potuerunt) ſuum ſanguinem quæri ad reſtinguendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam penulam arripuit, cum qua primùm Romam ad comitia venerat: meſſoriâ ſe corbe contexit: quum quærerent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore ſervatus eſt. Atque hoc ſcitis omnes, uſque adeo hominem in periculo fuiſſe, quoad ſcitum ſit Sextium vivere: quod nisi eſſet patefactum paulò citiùs, quàm vellem; non illi quidem morte mercenarii ſui transferre potuiſſent invidiam in quos putabant, ſed acerbissimi ſceleris infamiam grato quodam ſcelere minuiſſent.

83. Ac, si tunc P. Sextius, Judices, in templo Caſtoris animam, quam vix retinuit, edidiſſet; non dubito, quin, si modò eſſet in republica ſenatus, si majeſtas populi Romani revixiſſet, aliquandò ſtatua huic ob rempublicam interfecto in foro ſtatueretur. Nec verò illorum quisquam, quos a majoribus noſtris, morte obitâ, positos in illo loco atque in Ros-

tris collocatos videtis, eſſet P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam præponendus: qui quum cauſam civis calamitosi, cauſam amici, cauſam bene de republica meriti, cauſam ſenatûs, cauſam Italiæ, cauſam reipublicæ ſuſcepiſſet; quumque auſpiciis religionique parens obnuntiaret, quod ſenſerat; luce palam a nefariis peſtibus in deorum hominumque conſpectu eſſet occiſus, ſanctiſſimo in templo, ſanctiſſima in cauſa, ſanctiſſimo in magiſtratu. Ejus igitur vitam quiſquam ſpoliandam ornamentis eſſe dicet, cujus mortem ornandam monumento ſempiterno putaretis?

XXXIX. Homines, inquit, emiſti, coëgiſti, paraſti. Quid uti faceret? ſenatum obsideret? cives indemnatos expelleret? bona diriperet? ædes incenderet? tecta diſturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e Roſtris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos noſtros reduceret? principem civitatis ferro obſeſſum teneret? Hæc ut efficere poſſet, quæ fieri, niſi armis oppreſsâ republicâ nullo modo poterant, idcirco, credo, manum ſibi P. Sextius & copias comparavit.

85. At nondum erat maturum: nondum

res

res ipſa ad ejuſmodi præsidia viros bonos compellebat : pulsi nos eramus, non omnino iſtâ manu ſolâ, ſed tamen non sine iſta ; vos taciti mœrebatis. Captum erat forum anno ſuperiore, æde Caſtoris, tamquam arce aliquâ, a fugitivis occupatâ ; ſilebatur : omnia, hominum, quum egeſtate, tum audaciâ perditorum, clamore, concurſu, vi, manu gerebantur ; perferebatis : magiſtratus templis pellebantur : alii omnino aditu ac foro prohibebantur ; nemo resiſtebat : gladiatores ex prætoris comitatu comprehensi, in ſenatum introducti, confessi, in vincula conjecti a Milone, emissi a Serrano ; mentio nulla : forum corporibus civium Romanorum conſtratum cæde nocturnâ ; non modò nulla nova quæſtio, ſed etiam vetera judicia ſublata : tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem moribundumque vidiſtis ; alterius tribuni plebis, divini hominis (dicam enim quod ſentio ; & quod mecum ſentiunt omnes) divini, insigni quâdam, inauditâ, novâ magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus eſt oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

XL. Et tu hoc loco laudas Milonem, & jure laudas : quem enim umquam virum tam immortali virtute vidimus ? qui, nullo præmio proposito, præter hoc,

res habebat : conſulis alterius ſummum ſtudium, alterius animus pene placatus : de prætoribus unus alienus : ſenatûs incredibilis voluntas : equitum Romanorum animi ad cauſam excitati, erecta Italia : duo ſoli erant empti ad impediendum ; qui si homines deſpecti & contempti, tantam rem ſuſtinere non potuiſſent, ſe cauſam, quam ſuſceperat, nullo labore peracturum videbat : agebat auctoritate, agebat conſilio, agebat per ſummum ordinem, agebat exemplo bonorum & fortium civium : quid republicâ, quid ſe dignum eſſet, quis ipſe eſſet, quid ſperare, quid majoribus ſuis reddere deberet, diligentissimè cogitarat.

XLI. Huic gravitati hominis videbat ille gladiator ſe, si moribus ageret, parem eſſe non poſſe : ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, ſe cum exercitu ſuo contulit : domum oppugnare, itineribus occurrere, vi laceſſere & terrere cœpit. Non movit hominem ſummâ gravitate, ſummâque conſtantiâ : ſed quamquam dolor animi, innata libertas, prompta excellenſque virtus, fortissimum virum hortabantur, vi vim oblatam, præſertim ſæpius, ut frangeret & refutaret ; tanta moderatio fuit hominis, tantum conſilium, ut contineret dolorem, neque eâdem ſe re ulciſce-

retur, quâ eſſet lacessitus; ſed illum tot jam funeribus reipublicæ exſultantem ac tripudiantem, legum, si poſſet, laqueis conſtringeret.

89. Deſcendit ad accuſandum: quis umquam tam propriè reipublicæ causâ, nullis inimicitiis, nullis præmiis, nullâ hominum poſtulatione, aut etiam opinione, id umquam eſſe facturum? fracti erant animi hominis: hoc enim accuſante, priſtini illius ſui judicii turpitudinem deſperabat. Ecce tibi conſul, prætor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adsit, ne citetur, ne quæratur, ne mentionem omnino cuiquam judicum aut judiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi ſceleratorum hominum corroboratâ, legibus, judiciiſque ſublatis? cervices tribunus plebis privato, præſtantissimus vir profligatissimo homini daret? an cauſam ſuſceptam affligeret? an ſe domi contineret? Et vinci turpe putavit, & deterreri: etiam e republica credidit, ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in ſuo, neque in reipublicæ periculo pertimeſceret.

XLII. Quomodo igitur hoc in genere præsidii comparati accuſas Sextium, quum idem laudes Milonem? an, qui ſua tecta defendit; qui ab aris, focis, ferrum,

flammamque depellit; qui ſibi licere vult tutò eſſe in foro, in templo, in curia, jure præſidium comparat? qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, monetur, ut aliquo præſidio caput, & cervices, & jugulum ac làtera tutetur, hunc de vi accuſandum putas?

91. Quis enim veſtrûm, Judices, ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure deſcripto, fusi per agros ac diſpersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere, aut retinere potuiſſent? Qui igitur primi virtute & consilio præſtanti exſtiterunt, ii perſpecto genere humanæ docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregarunt, eoſque ex feritate illa ad justitiam atque manſuetudinem transduxerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ poſtea civitates nominatæ ſunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino & humano jure, mœnibus ſepſerunt.

92. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem nihil tam intereſt, quàm jus atque vis: horum utro uti nolimus, altero eſt utendum. Vim volumus exſtingui? jus valeat neceſſe eſt,

id eſt, judicia, quibus omne jus con tur. Judicia diſplicent, aut nulla ſi vis dominetur neceſſe eſt. Hæc vi omnes: Milo & vidit, & fecit, ut experiretur, vim depelleret: altero voluit, ut virtus audaciam vinceret; tero uſus neceſſariò eſt, ne virtus audacia vinceretur. Eademque ratio P. Sextii, si minùs in accuſando (que enim per omnes fuit idem ne fieri) at certè in necessitate defende ſalutis ſuæ, præsidioque contra vin manum comparando.

XLIII. O dii immortales! quem oſtenditis exitum nobis? quam ſpem publicæ datis? quotus quiſque inven tantâ virtute vir, qui optimam quan cauſam reipublicæ ampleċtatur? qui b viris deſerviat? qui ſolidam laudem ve que quærat? quum ſciat, duo illa re blicæ pene fata, Gabinium & Piſon alterum haurire quotidie ex pacatis atque opulentissimis Syriæ gazis innu rabile pondus auri? bellum inferre q centibus, ut eorum veteres illibata divitias in profundissimum libidinum rum gurgitem profundat? villam ædif in oculis omnium tantam, tugurium ut videatur eſſe illa villa, quam ipse t nus plebis piċtam olim in concionibu plicabat, quò fortissimum ac ſummun

vem in invidiam homo caſtus ac non cupidus vocaret?

94. Alterum Thracibus ac Dardanis primùm pacem maximâ pecuniâ vendidiſſe? deinde, ut illi pecuniam conficere poſſent, vexandam his Macedoniam & ſpoliandam tradidiſſe? eumdemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis diviſiſſe? cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, ſpoliare Theſſalos, certam Achæis in annos ſingulos pecuniam imperaviſſe: neque tamen ullo in publico aut religioſo loco, signum, aut tabulam, aut ornamentum reliquiſſe? Hos sic illudere, quibus omne ſupplicium atque omnis jure optimo pœna debetur? reos eſſe hos duos, quos videtis? Omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quiſquilias ſeditionis Clodianæ: ſed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis; nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi umquam de ſe pertimeſcent.

XLIV. Nam quid ego de ædile ipſo loquar, qui etiam diem dixit, & accuſavit de vi Milonem? neque hic tamen ullâ umquam injuriâ adducetur, ut eum tali virtute tantâque firmitate animi ſe in rempublicam fuiſſe pœniteat: ſed, qui hæc vident, adoleſcentes, quónam ſuas mentes conferent? ille, qui monumenta publica, qui ædes ſacras, qui domos inimi-

corum ſuorum oppugnavit, excidit, incendit, qui ſtipatus ſemper sicariis, ſeptus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinoroſorum concitavit, & ſervos ad cædem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat ædilis; accuſat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exſultantem repressit: hic, qui ſe eſt tutatus sic, ut in privata re deos penates ſuos, in republica jura tribunatûs auſpiciaque defenderet, accuſare eum moderatè, a quo ipſe nefariè accuſatur, per ſenatûs auctoritatem non eſt situs.

96. Nimirum hoc illud eſt, quod de me potissimùm tu in accuſatione quæsiſti, quæ eſſet noſtra natio optimatium: sic enim dixiſti. Rem quæris præclaram juventuti ad diſcendum, nec mihi difficilem ad perdocendum: de qua pauca, Judices, dicam; &, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio noſtro, nec ab ipſa cauſa P. Sextii abhorrebit oratio mea.

XLV. Duo genera ſemper in hac civitate fuerunt eorum, qui verſari in republica, atque in ea ſe excellentiùs gerere ſtuduerunt; quibus ex generibus alteri ſe populares, alteri optimates & haberi & eſſe voluerunt. Qui ea, quæ faciebant,

quæque dicebant, multitudini jucunda eſſe volebant, populares: qui autem ita ſe gerebant, ut ſua consilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. Quis ergo iſte optimus quiſque? de numero si quæris, innumerabiles: neque enim aliter ſtare poſſemus. Sunt principes consilii publici: ſunt, qui eorum ſectam ſequuntur: ſunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: ſunt municipales, ruſticique Romani: ſunt negotia gerentes: ſunt etiam libertini optimates. Numerus, ut dixi, hujus generis latè & variè diffuſus eſt: ſed genus univerſum (ut tollatur error) brevi circumſcribi & definiri poteſt. Omnes optimates ſunt, qui neque nocentes ſunt, nec naturâ improbi, nec furiosi, nec malis domeſticis impediti. Eſto igitur, ut hi sint optimates (quam tu nationem appellaſti) quiqui integri ſunt, & ſani, & bene de rebus domeſticis conſtituti: horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica ſerviunt, defenſores optimatium, ipsique optimates gravissimi & clarissimi cives numerantur, & principes civitatis.

98. Quid eſt igitur propositum his reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, & quò curſum ſuum dirigere debeant? id quod eſt præſtantissimum, maximéque optabile omnibus ſanis, & bonis, & bea-

tis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, ſummi viri & conſervatores civitatis putantur: neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non proſpiciant; neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate.

XLVI. Hujus autem otioſæ dignitatis hæc fundamenta ſunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda ſunt, religiones, auſpicia; poteſtates magiſtratuum, ſenatûs auctoritas, leges, mos majorum, judicia, juriſdictio, fides, provinciæ, ſocii, imperii laus, res militaris, ærarium. Harum rerum tot, atque tantarum eſſe defenſorem & patronum, magni animi eſt, magni ingenii, magnæque conſtantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo eſt eorum, qui aut propter metum pœnæ, peccatorum ſuorum conſcii, novos motus converſioneſque reipublicæ quærant; aut qui, propter inſitum quemdam animi furorem, diſcordiis civium ac ſeditione paſcantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quàm ſuo deflagrare: qui quum auctores ſunt & duces ſuorum ſtudiorum vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur; ut vigilandum ſit iis, qui ſibi gubernacula patriæ depopoſcerunt, enitendumque om-

ni ſcientiâ ac diligentiâ, ut conſervatis his, quæ ego paulò antè fundamenta ac membra eſſe dixi, tenere curſum poſſint, & capere otii illum portum, & dignitatis. Hanc ego viam, Judices, ſi aut aſperam, aut arduam, aut plenam eſſe periculorum, aut inſidiarum negem, mentiar; præſertim quum id non modò intellexerim ſemper, ſed etiam præter ceteros ſenſerim.

XLVII. Majoribus præſidiis & copiis oppugnatur reſpublica, quàm defenditur, propterea quòd audaces homines & perditi nutu impelluntur; & ipsi etiam ſponte ſuâ contra rempublicam incitantur: boni neſcio quomodo tardiores ſunt, & principiis rerum neglectis, ad extremum ipsâ denique necessitate excitantur: ita ut nonnumquam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant.

101. Propugnatores autem reipublicæ qui eſſe voluerunt, si leviores ſunt, deſciſcunt; si timidiores, deſunt: permanent illi ſoli, atque omnia reipublicæ cauſâ perferunt, qui ſunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a C. Graccho uſque ad Q. Varium ſeditiosis omnibus reſtitit; quem nulla umquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ; qui, quum flo-

rentem hominem in populari ratione L. Saturninum cenſor notaſſet, quumque inſitivum Gracchum contra vim multitudinis incitatæ cenſu prohibuiſſet, quumque in eam legem, quam non jure rogatam judicarat, jurare unus noluiſſet, de civitate maluit, quàm de ſententia dimoveri: aut, ut vetera exempla, quorum eſt copia digna hujus imperii gloriâ, relinquam; neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem; qualis nuper Q. Catulus fuit: quem neque periculi tempeſtas, neque honoris aura potuit umquam de ſuo curſu, aut ſpe, aut metu dimovere.

XLVIII. Hæc imitamini, per deos immortales! qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis: hæc ampla ſunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc famâ celebrantur, monumentis annalium mandantur, poſteritati propagantur. Eſt labor; non nego: pericula magna, fateor. *Multæ insidiæ ſunt bonis:* veriſſimè dictum eſt. *Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, Inſcitia sit,* inquit, *poſtulare, si tu laborem ſumma cum cura efferas nullum.* Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant.*

103. Præclara enim illa præcepta dederat juventuti: ſed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capeſſendæ, olim erat magis pertimeſcenda, quum multis in re-

bus multitudinis ſtudium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ diſcrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur : populus libertatem agi putabat ſuam : diſſentiebant principes, & in ſalute optimatium temeritatem multitudinis & tabellæ licentiam pertimeſcebant. Agrariam Tib. Gracchus legem ferebat : grata erat populo : fortunæ conſtitui tenuiorum videbantur : nitebantur contrà optimates, quòd eâ diſcordiam excitari videbant ; &, quum locupletes poſſessionibus diuturnis moverentur, ſpoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat : jucunda res plebi Romanæ : victus enim ſuppeditabatur largè sine labore : repugnabant boni, quòd & ab induſtria plebem ad desidiam avocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur.

XLIX. Multa etiam, noſtrâ memoriâ, quæ conſultò prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. Nunc jam nihil eſt, quòd populus a delectis, principibusque diſſentiat ; nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum eſt cupidus, & otio ſuo, & dignitate optimi cujuſque, & univerſæ reipublicæ gloriâ delectatur. Itaque homines ſeditiosi ac turbulenti, quia nullâ jam largitione populum Roma-

num concitare poſſunt, quòd plebs perfuncta graviſſimis ſeditionibus ac diſcordiis, otium malle videatur, conductas habent conciones; neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione ſunt; ſed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur.

105. Num vos exiſtimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum umquam in concione habuiſſe conductum? nemo habuit: ipſa enim largitio, & ſpes commodi propoſiti, ſine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves & honeſtos homines; ſed populi judiciis, atque omni ſignificatione florebant: his in theatro plaudebatur: hi ſuffragiis, quod contenderant, conſequebantur: horum homines nomen, orationem, vultum, inceſſum amabant. Qui autem adverſabantur ei generi, graves & magni homines habebantur; ſed valebant in ſenatu multùm, apud bonos viros plurimùm: multitudini jucundi non erant; ſuffragiis offendebatur ſæpe eorum voluntas: plauſum verò etiam ſi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccaſſet, pertimeſcebat. Attamen, ſi qua res erat major, idem

ille populus horum auctoritate maximè commovebatur.

L. Nunc, nisi me fallit, in eo ſtatu civitas eſt, ut, si operas conductorum removeris, omnes idem de republica ſenſuri eſſe videantur. Etenim tribus locis significari maximè populi Romani judicium ac voluntas poteſt, concione, comitiis, ludorum, gladiatorumque conſeſſu. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem eſſet non conducta, ſed vera, in qua populi Romani conſenſus perſpici poſſet? Habitæ ſunt multæ de me a gladiatore ſceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum adſpicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum neceſſariò turbulentæ.

107. Habuit de eodem me P. Lentulus conſul concionem: concurſus eſt populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia conſtitit: egit cauſam ſumma cum gravitate copiaque dicendi, tanto silentio, tantâ approbatione omnium, nihil ut umquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidiſſe. Productus eſt ab eo Cn. Pompeius, qui ſe non ſolùm auctorem meæ ſalutis, ſed etiam ſupplicem populo Romano exhibuit: cujus oratio & pergravis, & grata con-

vitatis, omnes ætates, omnes ordines unà conſentiunt? an in qua furiæ concitatæ tamquam ad funus reipublicæ convolant?

110. An, ſicubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, viro clarissimo, atque optimo conſule, & ordine equeſtri, cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit, id erit populare? eſt enim homo iſte populo Romano deditus. Nihil vidi magis: qui, quum ejus adoleſcentia in amplissimis honoribus ſummi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuiſſet, uſque eò non fuit popularis, ut bona ſolus comesset: deinde ex impuro adoleſcente & petulante, poſteaquam rem paternam ab idiotarum divitiis ad philoſophorum regulam perduxit, Græculum ſe atque otioſum putari voluit: ſtudio litterarum ſe ſubitò dedidit. Nihil ſanè Attæ juvabant: anagnoſtæ, libelli etiam pro vino ſæpe oppignerabantur: manebat inſaturabile abdomen, copiæ deficiebant: itaque ſemper verſabatur in ſpe rerum novarum: otio & tranquillitate reipublicæ conſeneſcebat.

LII. Ecquæ ſeditio umquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui ſeditioſus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit umquam bono? bene dixit? immo, quem fortem & bonum civem non petulantissimè eſt inſectatus? qui, ut credo, non li-

bidinis cauſâ, ſed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me ſuffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis & gratulationibus parricidarum; in quo tamen eſt me ultus, quum illo ore inimicos eſt meos ſuaviatus: qui, quasi meâ culpâ bona perdiderit, ita ob eam ipſam cauſam eſt mihi inimicus, quia nihil habet. Utrùm ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comediſti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare; ut, si ego conſul rempublicam contra te & gregales tuos defendiſſem, in civitate eſſe me nolles? te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, ſermonem, congreſſum tuum fugiunt: te ſororis filius Postumus, adoleſcens gravis, ſenili judicio, notavit, quum in magno numero tutorem liberis non inſtituit. Sed elatus odio, & meo, & reipublicæ nomine, quorum ille utri sit inimicior neſcio, plura dixi, quàm dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem.

112. Illuc revertor: contra me quum sit actum, captâ urbe atque oppreſſâ, Gellium, Firmidium, Titium, ejuſdem modi furias, illis mercenariis gregibus duces & auctores fuiſſe, quum ipſe lator nihil ab horum turpitudine, audaciâ, ſordibus abhorreret: at, quum de dignitate mea ferebatur, nemo ſibi nec valetudinis

quo tres minime, vehementer
pulares exiſtimabantur: ex his,
lares non habebantur, quibus in
re conductarum concionum con-
poteſtas non erat, duos a populo
prætores video eſſe factos: &,
ſermonibus vulgi & ſuffragiis in-
potui, præ ſe populus Romanus
sibi illum in tribunatu Cn. Do-
imum conſtantem & egregium,
Ancharii fidem ac fortitudinem,
nihil agere potuiſſent, tamen vo-
pſâ gratum fuiſſe. Jam de C. Fan-
sit exiſtimatio, videmus: quod
populi Romani in honoribus ejus
sit, nemini dubium eſſe debet.
Quid? populares illi duo quid ege-
er, qui tamen ſe continuerat, tu-
il; ſenſerat tantùm de republica
tque homines exſpectabant, vir
, & innocens, & bonis viris ſem-
atus; quòd parum videlicet in-
n tribunatu, quid vero populo
ur, & quòd illum eſſe populum
m, qui in concione erat, arbitra-

batur, non tenuit eum locum, in quem, niſi popularis eſſe voluiſſet, facillimè perveniſſet: alter, qui ita ſe in populari ratione jactarat, ut auſpicia, legem Æliam, ſenatûs auctoritatem, conſulem, collegas, bonorum judicium, nihil putaret, ædilitatem petivit cum bonis viris & hominibus primis, ſed non præſtantissimis opibus & gratiâ; tribum ſuam non tulit; Palatinam denique, per quam ómnes illæ peſtes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, niſi repulſam tulit. Videtis igitur, populum ipſum, ut ita dicam, jam non eſſe popularem, qui ita vehementer eos, qui populares habentur, reſpuat; eos autem, qui ei generi adverſantur, honore dignissimos judicet.

LIV. Veniamus ad ludos: facit enim, Judices, veſter iſte in me animorum oculorumque conjectus, ut mihi jam licere putem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum & concionum ſignificationes interdum veræ ſunt, nonnumquam vitiatæ àtque corruptæ: theatrales gladiatoriique conſeſſus dicuntur omnino ſolere, levitate nonnullorum, emptos plauſus, & exiles, & raros excitare: attamen facile eſt, quum id fit, quemadmodum, & a quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, videre.

Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maximè applaudatur? neminem veſtrûm fallit: ſit hoc ſanè leve; quod non ita eſt, quoniam optimo cuique impertitur: ſed, si eſt leve, homini gravi leve eſt; ei verò, qui pendet a rebus leviſſimis, qui rumore, & (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur, & ducitur, plauſum, immortalitatem, sibilum, mortem videri neceſſe eſt.

116. Ex te igitur, Scaure, potissimùm quæro, qui ludos apparatissimos magnificentissimoſque feciſti, ecquis iſtorum popularium tuos ludos adſpexerit: ecquis ſe theatro, populoque Romano commiſerit. Ipſe ille maximè ludius, non ſolum ſpectator, ſed actor, & acroama, qui omnia ſororis embolia novit; qui in cœtum mulierum pro pſaltria adducitur; nec tuos ludos adſpexit in illo ardenti tribunatu ſuo, nec ullos alios, nisi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, ſe ludis homo popularis commisit omnino, quum in templo Honoris-Virtutis honos habitus eſſet virtuti, Caiique Marii, conſervatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus, & reipublicæ defenſori, ſedem ad ſalutem præbuiſſet.

LV. Quo quidem tempore, quid populus Romanus ſentire ſe oſtenderit, utroque in genere declaratum eſt: primò,

quum, audito ſenatuſconſulto, ore ipſi; atque abſenti ſenatui plauſus eſt ab univerſis datus: deinde, quum ſenatoribus ſingulis ſpectatum e ſenatu redeuntibus. Quum verò ipſe, qui ludos faciebat, conſul aſſedit; ſtantes, &, manibus passis, gratias agentes, & lacrymantes gaudio, ſuam erga me benevolentiam ac miſericordiam declararunt. At, quum ille furibundus, incitatâ illâ ſuâ vecordi mente, veniſſet, vix ſe populus Romanus tenuit: vix homines odium ſuum a corpore ejus impuro atque infando repreſſerunt: voces quidem; & palmarum intentus, & maledictorum clamorem omnes profuderunt.

118. Sed quid ego populi Romani animum virtutemque commemoro, libertatem jam ex diuturna ſervitute reſpicientis, in eo homine, cui tum petenti jam ædilitatem ne hiſtriones quidem coràm ſedenti pepercerunt? Nam quum ageretur Togata, Simulans, ut opinor, caterva tota, clarissimâ concentione in ore impuri hominis imminens concionata eſt. *Huic vitæ tuæ*... &, *Poſt principia, atque exitus vitioſæ vitæ!* ſedebat exanimatus; & is, qui antea cantorum convicio conciones celebrare ſuas ſolebat, cantorum ipſorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio eſt ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna varietate ſententiarum

mquam ullum fuiſſe locum, in quo ali-
id a poeta dictum cadere in tempus noſ-
m videretur, quod aut populum uni-
rſum fugeret, aut non exprimeret ipſe
or. Et, quæſo, hoc loco, Judices, ne
à me levitate ductum ad inſolitum ge-
s dicendi labi putetis, si de poëtis, de
trionibus, de ludis in judicio loquar.
L VI. Non ſum tam ignarus, Judices,
ıſarum, non tam inſolens in dicendo,
omni ex genere orationem aucuper, &
ınes undique floſculos carpam, atque
libem: ſcio, quid gravitas veſtra, quid
c advocatio, quid ille conventus, quid
;nitas P. Sextii, quid periculi magnitu-
, quid ætas, quid honos meus poſtu-
. Sed mihi ſumpsi hoc loco doctrinam
amdam juventuti, qui eſſent optima-
: in ea explicanda demonſtrandum eſt,
n eſſe populares omnes eos, qui puten-
. Id facillimè conſequar, si universi
puli judicium verum & incorruptum,
si intimos ſenſus civitatis expreſſero.
120. Quid fuit illud, quòd, recenti
ntio de illo ſenatuſconſulto, quod fac-
n eſt in templo Virtutis, ad ludos ſce-
mque perlato, conſeſſu maximo, ſum-
ıs artifex, & mehercule ſemper par-
m in republica, tamquam in ſcena, op-
natium, flens, & recenti lætitiâ, &
ſto dolore ac desiderio mei, egit aper-

tè multò gravioribus verbis meam cauſam, quàm egomet de me agere potuiſſem? ſummi enim poëtæ ingenium non ſolùm arte ſuâ, ſed etiam dolore exprimebat. *Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuverit, ſtatuerit, ſteterit cum Achivis.* Vobiſcum me ſtetiſſe dicebat, veſtros ordines demonſtrabat: revocabatur ab universis. *Re dubiâ, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.* Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? quum jam, omiſſo geſtu, verbis poëtæ, & ſtudio actoris, & exſpectationi noſtræ plauderetur? *Summum amicum, ſummo in bello...* (nam illud ipſe actor adjungebat amico animo; & fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant) *ſummo ingenio præditum.*

LVII. Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulò pòſt in eadem fabula ſunt acta? *O pater....* Me, me ille abſentem, ut patrem deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii ſæpe in ſenatu patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis noſtris incendiis ac ruinis, quum patrem pulſum, patriam afflictam deploraret, domum incenſam everſamque? ſic egit, ut demonſtratâ priſtinâ fortunâ, quum ſe convertiſſet, *Hæc omnia vidi inflammari....*
fletum

fletum etiam inimicis atque invidis excitaret.

122. Proh dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita & acta & ſcripta videntur eſſe, ut vel a Catulo, ſi revixiſſet, præclarè poſſe dici viderentur: is enim liberè reprehendere, & accuſare populi nonnumquam temeritatem ſolebat, aut errorem ſenatus: *O ingratifici Argivi, inanes Graii, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum: non enim ingrati, ſed miſeri, quibus reddere ſalutem, a quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam umquam gratior, quàm in me univerſi: ſed tamen illud ſcripsit diſertissimus poëta pro me; egit fortiſſimus actor, non ſolùm optimus, de me, quum omnes ordines demonſtraret; ſenatum, equites Romanos, univerſum populum Romanum accuſaret: *Exſulare ſinitis, ſiſtis pelli, pulſum patimini.* Quæ tum ſignificatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab univerſo populo Romano in cauſa hominis non popularis, equidem audiebamus: exiſtimare faciliùs poſſunt, qui affuerunt.

LVIII. Et, quoniam me huc provexit oratio, hiſtrio caſum meum toties collacrymavit, quum ita dolenter ageret cauſam meam, ut vox ejus illa præclara

lacrymis impediretur. Neque poëtæ, quorum ego ſemper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt; eaque populus Romanus non ſolùm plauſu, ſed etiam gemitu ſuo comprobavit. Utrùm igitur hæc Æſopum potiùs pro me, aut Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber eſſet, an principes civitatis? Nominatim ſum appellatus in Bruto, *Tullius, qui libertatem civibus ſtabiliverat.* Millies revocatum eſt. Parumne videbatur populum Romanum judicare, id a me & a ſenatu eſſe conſtitutum, quod perditi cives ſublatum per nos criminabantur?

124. Maximum verò populi Romani judicium univerſo conſeſſu gladiatorio declaratum eſt: erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipſo, & illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem ſpectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maximè delectatur. In hunc conſeſſum P. Sextius tribunus plebis, quum ageret nihil aliud in eo magiſtratu, nisi meam cauſam, venit, & ſe populo dedit, non plauſûs cupiditate, ſed ut ipsi inimici noſtri voluntatem universi populi viderent: venit (ut ſcitis) ad columnam Meniam: tantus eſt ex omnibus ſpectaculis uſque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plauſus excitatus, ut numquam major conſensio,

tur apertior populi Romani universi fuiſſe ulla in cauſa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulſores? aliuſne eſt aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi, invisique fuerimus?

LIX. Equidem exiſtimo, nullum tempus eſſe frequentioris populi, quàm illud gladiatorium; neque concionis ullius, neque verò ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate universi, quum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium ſalutem & dignitatem populo Romano caram eſſe univerſo?

126. At verò & ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique ſuorum omnium, ſed Græculorum inſtituto, concionem interrogare ſolebat, Velletne me redire; &, quum erat reclamatum ſemivivis mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, quum quotidie gladiatores ſpectaret, numquam eſt conſpectus, quum veniret: emergebat ſubitò, quum ſub tabulas ſubrepſerat, ut, *Mater te appello....* dicturus videretur. Itaque illa via latebroſa, quâ ſpectatum ille veniebat, Appia jam vocabatur: qui tamen, quoquo tem-

operarum concionibus non nec
omni populi Romani ſignificatior
rari ? Tu mihi etiam M. Atiliun
lum commemoras, qui redire ipſe
ginem ſuâ voluntate ad ſuppliciu
ſine iis captivis, a quibus ad ſenat
ſus erat, Romæ manere maluerit
hi negas optandum reditum fuiſſe
milias comparatas, & homines ar

LX. Vim ſcilicet ego deſider
dum vis fuit, nihil egi, & quem
non fuiſſet, nulla res labefactare
Hunc ego reditum repudiarem,
florens fuit, ut verear, ne quis
dio gloriæ putet idcirco exiſſe, u
direm ? Quem enim umquam ſe
vem, niſi me, nationibus exte
mendavit ? cujus umquam prop
tem, niſi meam, ſenatus publi
populi Romani gratiâs egit ? de
patres conſcripti decreverunt,
provincias cum imperio obtinere

poſt Romam conditam factum eſt, ut litteris conſularibus ex ſenatuſconſulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam ſalvam vellent, convocarentur. Quod numquam ſenatus in univerſæ reipublicæ periculo decrevit, id in unius mea ſalute conſervanda decernendum putavit. Quem curia magis requiſivit? quem forum luxit? quem æquè ipſa tribunalia desideraverunt? Omnia diſceſſu meo deſerta, horrida, muta, plena luctûs, & mœroris fuerunt. Quis eſt Italiæ locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis ſtudium ſalutis meæ, teſtimonium dignitatis?

LXI. Nam quid ego illa de me divina ſenatuſconſulta commemorem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum eſt, quum vir is, qui tripartitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit, de ſcripto ſententiâ dictâ, mihi uni teſtimonium patriæ conſervatæ dedit? cujus ſententiam ita frequentiſſimus ſenatus ſecutus eſt, ut unus diſſentiret hoſtis; idque ipſum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam poſteri temporis ſempiternam: vel quod eſt poſtridie decretum in curia, populi ipsius Romani, & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de cœlo ſervaret; ne quis moram ullam afferret: si quis aliter feciſſet, eum

planè everſorem reipublicæ fore, idque ſenatum gravissimè laturum; & ut ſtatim de ejus facto referretur. Quâ gravitate ſuâ, quum frequens ſenatus nonnullorum ſcelus audaciamque tardaſſet; tamen illud addidit, si diebus quinque, quibus agi de me potuiſſet, non eſſet actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperatâ.

LXII. Decrevit eodem tempore ſenatus, ut iis, qui ex tota Italia, ſalutis meæ causâ convenerant, agerentur gratiæ; atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur. Hæc erat ſtudiorum in mea ſalute contentio; ut ii, qui a ſenatu de me rogabantur, iidem ſenatui pro me ſupplicarent. Atque ita in his rebus unus eſt ſolus inventus, qui ab hac tam impenſa voluntate bonorum palam diſſideret, ut etiam Q. Metellus conſul, qui mihi vel maximè ex magnis contentionibus reipublicæ fuiſſet inimicus, de mea ſalute retulerit. Qui excitatus quum ſummâ auctoritate P. Servilii, tum incredibili quadam gravitate dicendi, quum ille omnes propè ab inferis evocaſſet Metellos, & ad illius generis, quod ſibi cum eo commune eſſet, dignitatem, propinqui ſui mentem a Clodianis latrociniis reflexiſſet: quumque eum ad domeſtici exempli memoriam, & ad Numidici illius Metelli caſum vel glorioſum, vel gravem conver-

tiſſet, collacrymavit, ut vir egregius ac verè Metellus, totumque ſe P. Servilio dicenti etiam tum tradidit; nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejuſdem ſanguinis potuit ſuſtinere, & mecum abſens beneficio ſuo rediit in gratiam. Quod certè, si eſt aliquis ſenſus in morte præclarorum virorum, quum omnibus Metellis, tum verò uni viro fortissimo, & præſtantissimo civi gratissimum, fratri ſuo, fecit, ſocio laborum, periculorum, consiliorum meorum.

LXIII. Reditus verò meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti, tamquam totius Italiæ, atque ipsius patriæ dexteram porrexerint Brundisini; quum ipsis nonis Sextilibus idem dies adventûs mei fuiſſet, qui & natalis idem cariſsimæ filiæ; quam ex gravissimo tum primùm deſiderio luctuque conſpexi; idem etiam ipsius coloniæ Brundisinæ, idemque Salutis: quumque me domus eadem optimorum & doctissimorum virorum, Lenii Flacci, & patris, & fratris ejus, lætissima accepiſſet, quæ proximo anno mœrens receperat, & ſuo præsidio periculoque defenderat: quumque itinere toto urbes Italiæ feſtos dies agere adventûs mei videbantur; viæ multitudine legatorum undique miſſorum celebrabantur; ad urbem acceſſus incredibili hominum mul-

titudine, & gratulatione florebat; iter a porta, in Capitolium adſcenſus, domum reditus erat ejuſmodi, ut ſumma in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miſeram atque oppreſſam fuiſſe.

132. Habes igitur, quod ex me quæſiſti, qui eſſent optimates: non eſt natio, ut dixiſti; quod ego verbum agnovi: eſt enim illius, a quo uno maximè P. Sextius ſe oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri & concidi cupivit: qui C. Cæſarem, mitem hominem, & a cæde abhorrentem ſæpe increpuit, ſæpe accuſavit, quum affirmaret, illum numquam, dum hæc natio viveret, sine cura futurum: nihil profecit de universis: de me agere non deſtitit: me oppugnavit primùm per indicem Vectium, quem in concione de me, & de clarissimis viris, interrogavit: in quo tamen eos cives conjunxit eodem periculo & crimine, ut a me inierit gratiam, quòd me cum amplissimis & fortissimis viris congregavit.

LXIV. Sed poſtea mihi, nullo meo merito, nisi quòd bonis placere cupiebam, omnes eſt insidias ſceleratissimè machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti * afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipſo caveret: ille ſe,

sic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proſcriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, tabulam eſſe, ſe ſcriptorem diceret: ille unus ordinis noſtri diſceſſu meo, luctu veſtro palam exſultavit: de quo ego, quum quotidie rueret, verbum feci, Judices, numquam: neque putavi, quum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno ſagittario me queri convenire.

134. Acta mea sibi ait diſplicere: quis neſcit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare? In quo ejus temeritatem ſatis mirari, Judices, non queo: facit apertissimè contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate ſuâ, neque emitti gratiâ poteſt; neque opibus & potentiâ leges ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut sit tam intemperans? iſtâ nimiâ gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus eſt, ſpecioſam, nobilem, glorioſam: norat ſtudia populi: videbat clamores & concurſus futuros. Hac exſpectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere ſe non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum eſſet ipſe pulcherrimus. Si ob eam cauſam peccaret, pro recenti populi Romani in ſe

benefico, populari ſtudio elatus; tamen ignoſceret nemo: quum verò ne de venalibus quidem homines electos, ſed ex ergaſtulis emptos, nominibus gladiatoriis ornarit, & ſortitò alios Samnites, alios Provocatores fecerit; tanta licentia, tanta legum contemptio, nonne quem habitura ſit exitum, pertimeſcit?

135. Sed habet defenſiones duas: primùm, Do, inquit, beſtiarios: lex eſt ſcripta de gladiatoribus. Feſtivè. Accipite aliquid etiam acutius. Dicit ſe non gladiatores, ſed unum gladiatorem dare, & totam ædilitatem in munus hoc tranſtuliſſe. Præclara ædilitas: unus leo: ducenti beſtiarii. Verùm utatur hac defenſione: cupio eum ſuæ cauſæ confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, & vi judicium diſturbare, quum diffidit: quem non tam admiror, quòd meam legem contemnat, hominis inimici, quàm quòd ſe ſtatuit omnino conſularem legem nullam putare: Cæciliam-Didiam, Liciniam-Juniam contempſit. Etiamne ejus, quem ſuâ lege & ſuo beneficio ornatum, munitum, armatum ſolet gloriari, C. Cæſaris legem de pecuniis repetundis non putat eſſe legem? Et aiunt alios eſſe, qui acta Cæſaris reſcindant; quum hæc optima lex, & ab illo ſocero ejus, & ab hoc aſſecla negligatur?

LXV. Et cohortari auſus eſt accuſator

in hac cauſa vos, Judices, ut aliquando eſſetis ſeveri, aliquando medicinam adhiberetis reipublicæ. Non eſt ea medicina, quum ſanæ parti corporis ſcalpellum adhibetur, atque integræ: carnificina eſt iſta, & crudelitas: hi medentur reipublicæ, qui exſecant peſtem aliquam, tamquam ſtrumam civitatis. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, & ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attentè audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reipublicæ defenſoribus: vosque, adoleſcentes, &, qui nobiles eſtis, ad majorum veſtrorum imitationem excitabo; & qui ingenio & virtute nobilitatem poteſtis conſequi, ad eam rationem, in quâ multi homines novi & honore & gloriâ floruerunt, cohortabor.

137. Hæc eſt una via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris; a bonis viris, ſapientibus & bene naturâ conſtitutis, laudari & diligi: noſſe deſcriptionem civitatis, a majoribus noſtris ſapientiſſimè conſtitutam; qui, quum regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creaverunt, ut conſilium ſenatûs reipublicæ proponerent ſempiternum: deligerentur autem in id conſilium ab univerſo populo, aditusque in illum ſummum ordinem omnium civium induſ-

triæ ac virtuti pateret : ſenatum reipublicæ custodem, præsidem, propugnatorem collocaverunt : hujus ordinis auctoritate uti magiſtratus, & quasi miniſtros gravissimi consilii eſſe voluerunt: ſenatum autem ipſum proximorum ordinum ſplendore confirmari: plebis libertatem & commoda tueri atque augere voluerunt.

LXVI. Hæc qui pro virili parte defendunt, optimates ſunt, cujuſcumque sint ordinis : qui autem præcipuè ſuis cervicibus tanta munia, atque rempublicam ſustinent, ii ſemper habiti ſunt optimatium principes, auctores, & conſervatores civitatis. Huic hominum generi, fateor, ut antè dixi, multos adverſarios, inimicos, invidos eſſe, multa proponi pericula, multas inferri injurias, magnos eſſe experiendos & ſubeundos labores : ſed mihi omnis oratio eſt cum virtute, non cum deſidia ; cum dignitate, non cum voluptate ; cum iis, qui ſe patriæ, qui ſuis civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui ſomno, & conviviis, & delectationi natos arbitrantur. Nam, si qui voluptatibus ducuntur, & ſe vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dediderunt, miſſos faciant honores : ne attingant rempublicam ; patiantur viros fortes labore, ſe otio ſuo perfrui.

139. Qui autem bonam famam bonorum, quæ ſola verè gloria nominari po-

tem, expetunt, aliis otium quærere debent, & voluptates, non sibi : ſudandum eſt his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, ſubeundæ ſæpe pro republica tempeſtates : cum multis audacibus, improbis, nonnumquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de clariſſimorum virorum conſiliis, & factis : hæc accepimus, hæc legimus : neque eos in laude poſitos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad ſeditionem, aut qui largitione cæcarunt mentes imperitorum, aut qui fortes & claros viros, & bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt : leves hos ſemper noſtri homines, & audaces, & malos, & pernicioſos cives putaverunt. At verò qui horum impetus & conatus repreſſerunt ; qui auctoritate, qui fide, qui conſtantiâ, qui magnitudine animi, conſiliis audacium reſtiterunt ; ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis, & dignitatis, atque imperii ſemper habiti ſunt.

LXVII. Ac, ne quis ex noſtro, aut aliquorum præterea caſu hanc vitæ viam pertimeſcat ; unus in hac civitate, quem quidem ego poſſim dicere, præclarè vir de republica meritus, L. Opimius, indigniſſimè concidit : cujus monumentum celeberrimum in foro, ſepulcrum deſertiſſi-

mum in littore Dyrrhachino relictum eſt. Atque hunc tamen flagrantem invidiâ propter interitum C. Gracchi ſemper ipſe populus Romanus periculo liberavit: alia quædam civem egregium iniqui judicii procella pervertit: ceteri verò aut repentinâ vi perculſi, ac tempeſtate populari, per populum tamen ipſum recreati ſunt, atque revocati; aut omnino invulnerati, inviolatique vixerunt. At verò ii, qui ſenatûs consilium, qui auctoritatem bonorum, qui inſtituta majorum neglexerunt, & imperitæ, aut concitatæ multitudini jucundi eſſe voluerunt; omnes ferè reipublicæ pœnas aut præſenti morte, aut turpi exſilio dependerunt.

141. Quòd si apud Athenienſes, homines Græcos, longè a noſtrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, quum omnes, qui itâ fecerant, e civitate ejicerentur: si Themiſtoclem illum, conſervatorem patriæ, non deterruit a republica defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paulò antè ſervarat, nec Ariſtidis fuga, qui unus omnium juſtiſſimus fuiſſe traditur: si poſtea ſummi ejuſdem civitatis viri, quos nominatim appellari non eſt neceſſe, propoſitis tot exemplis iracundiæ levitatiſque popularis, tamen ſuam rempublicam illam

defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primùm in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas & magnitudo animi videtur? tum in tanta gloria inſiſtentes, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde, ad eam rempublicam tuendam aggreſſi, quæ tantâ dignitate eſt, ut eam defendentem occidere non aliud ſit, quàm oppugnantem rerum potiri?

LXVIII. Homines Græci, quos antea nominavi, iniquè a ſuis civibus damnati atque expulſi, tamen, quia bene ſunt de ſuis civitatibus meriti, tantâ hodie gloriâ ſunt, non in Græcia ſolùm, ſed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, a quibus illi oppreſſi ſunt, nemo nominet; horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Carthaginienſium pluris fuit Annibale, conſilio, virtute, rebus geſtis; qui unus cum tot imperatoribus noſtris per tot annos de imperio & de gloria decertavit? hunc ſui cives e civitate ejecerunt; nos etiam hoſtem litteris noſtris & memoriâ videmus eſſe celebratum.

143. Quare imitemur noſtros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam ſtabiliverunt; quos equidem in deorum immortalium cœtu ac numero repono: amemus patriam, pareamus ſe-

natui, conſulamus bonis : præſentes fructus negligamus, poſteritati & gloriæ ſerviamus : id eſſe optimum putemus, quod erit rectiſsimum : ſperemus quæ volumus, ſed quod acciderit feramus : cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, eſſe mortale ; animi verò motus, & virtutis gloriam ſempiternam : neque hanc opinionem si in illo ſanctiſsimo Hercule conſecratam videmus, cujus corpore ambuſto, vitam ejus & virtutem immortalitas excepiſſe dicitur, minùs exiſtimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam ſuis consiliis, aut laboribus, aut auxerint, aut defenderint, aut ſervarint, eſſe immortalem gloriam conſecutos.

LXIX. Sed me repentè, Judices, de fortissimorum & clarissimorum civium dignitate & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem, horum adſpectus in ipſo curſu orationis repressit. Video P. Sextium, meæ ſalutis, veſtræ auctoritatis, publicæ cauſæ defenſorem, propugnatorem, auctorem, reum : video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem : video Milonem, vindicem veſtræ libertatis, cuſtodem ſalutis meæ, ſubsidium afflictæ reipublicæ, exſtinctorem domeſtici latrocinii, repreſſorem cædis quotidianæ, defenſorem templorum atque tectorum, præsidium curiæ, ſordidatum & reum : video P. Lentulum,

cujus ego patrem, deum ac parentem ſtatuo fortunæ ac nominis mei, & fratris, rerumque noſtrarum, in hoc miſero ſqualore & ſordibus: cui ſuperior annus idem & virilem, patris; & prætextam, populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injuſtissimæ ſubitam acerbitatem pro patre fortissimo & clarissimo cive deprecantem.

145. Atque hic tot & talium civium ſqualor, hic luctus, hæ ſordes ſuſceptæ, ſunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum caſum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti ſenatui, poſcenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum eſt in me ſcelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, quum ad vos indicia, litteras, confessiones communis exitii detuli? quum parui vobis? At, si ſceleſtum eſt amare patriam, pertuli pœnarum ſatis: everſa domus eſt, fortunæ vexatæ, dissipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in ſqualore volutatus eſt ad pedes inimicissimorum: ego pulſus aris, focis, diis penatibus, diſtractus a meis, carui patriâ, quam (uti levissimè dicam) certè texeram; pertuli crudelitatem inimicorum, ſcelus infidelium, fraudem invidorum.

146. Si hoc non eſt ſatis, quòd hæc omnia deleta videntur reditu meo: multò

mihi, multò, inquam, Judices, præſtat, in eamdem illam recidere fortunam, quàm tantam importare meis defenſoribus & conſervatoribus calamitatem. An ego in hac urbe eſſe possim, his pulsis, qui me hujus urbis compotem fecerunt? non ero, non potero eſſe, Judices; neque hic umquam puer, qui his lacrymis, quâ sit pietate, declarat, amiſſo patre ſuo propter me, me ipſum incolumem videbit; nec, quotieſcumque me viderit, ingemiſcet, ac peſtem ſuam, & patris ſui, ſeſe dicet videre. Ego verò vos in omni fortunâ, quæcumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine ſordidatos videtis, umquam ulla fortuna divellet: neque eæ nationes, quibus me ſenatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exſulem propter me sine me videbunt.

147. Sed hæc dii immortales, qui me ſuis templis advenientem receperunt, ſtipatum ab his viris & P. Lentulo conſule, atque ipſa reſpublica, quâ nihil eſt ſanctius, veſtræ poteſtati, Judices, commiſerunt. Vos hoc judicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere poteſtis: vos his civibus uti optimis: vos me reficere, & renovare rempublicam. Quare vos obteſtor, atque obſecro, ut, si me ſalvum eſſe voluiſtis, eos conſervetis, per quos me recuperaviſtis.

IN VATINIUM.

ORATIO TRIGESIMA SECUNDA.

I. Si tua tantummodò, Vatini, quid indignitas postularet, ſpectare voluiſſem, fecissem id, quod his vehementer placebat, ut te, cujus teſtimonium, propter turpitudinem vitæ, ſordeſque domeſticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem: nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adverſarium, aut ita rogandum, ut religioſum teſtem arbitrabatur. Sed fui paulò in te intemperantior fortaſſe, quàm debui: odio enim tui, in quo, etsi omnes propter tuum in me ſcelus, ſuperare debeo, tamen ab omnibus pene vincor, sic ſum incitatus, ut, quum te non minùs contemnerem, quàm odissem, tamen vexatum potiùs, quàm despectum, vellem dimittere.

2. Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi fortè mirere, quòd interrogem, quem nemo congreſſu, nemo aditu, nemo ſuffragio, nemo civitate, nemo luce

dignum putet ; nulla me ad id cauſa impuliſſet , nisi ut ferocitatem tuam iſtam comprimerem , & audaciam frangerem , & loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuiſti , Vatini , etiam si falsò veniſſes in ſuſpicionem P. Sextio , tamen mihi ignoscere , si in tanto hominis de me optimè meriti periculo , & tempori ejus , & voluntati parere voluiſſem.

3. Sed heſterno pro teſtimonio eſſe mentitum , quum affirmares nullum tibi omnino cum Albinovano ſermonem non modò de Sextio accuſando , ſed nulla umquam de re fuiſſe , paulò antè imprudens indicaſti : qui & T. Claudium tecum communicaſſe , & a te consilium P. Sextii accuſandi petiſſe , & Albinovanum , quem antea vix tibi notum eſſe dixiſſes , domum tuam veniſſe , multa tecum locutum dixeris : denique conciones P. Sextii ſcriptas , quas neque noſſet , neque reperire poſſet , te Albinovano dediſſe , eaſque in hujus judicio eſſe recitatas. In quorum altero es confeſſus , a te accuſatores eſſe inſtructos , & ſubornatos ; in altero inconſtantiam tuam quum levitate , tum etiam perjurio implicatam refelliſti : quum , quem alieniſſimum a te eſſe dixiſſes , eum domi tuæ fuiſſe ; quem prævaricatorem ab initio judicaſſes , ei te , quos rogaſſet , ad accuſandum libros dixeris dediſſe.

Nimium es vehemens, feroxque : non putas fas eſſe verbum ex ore cujuſquam, quod non jucundum & ificum ad aures tuas accidat : ve-atus omnibus; quod ego, simulac ſpexi, priùs quàm loqui cœpiſti, antè Gellius, nutricula ſeditioſorum m, teſtimonium diceret, ſensi, at-rovidi : repentè enim te, tamquam is e latibulis, oculis eminentibus, in-collo, tumidis cervicibus intuliſti : ii renovatus ille tuus in te **

Veterem meum amicum, ſed tamen familiarem defenderim, quum in ivitate oppugnatio ſoleat, quâ tu iteris, nonnumquam, defensio num-vituperari. Sed quæro a te, cur C. lium non defenderem : num legem m Cornelius contra auſpicia tulerit : Æliam, num Fuſiam legem negle-num conſuli vim attulerit : num ar-hominibus templum tenuerit : num eſſorem vi dejecerit : num religio-olluerit : ærarium exhauſerit : rem-am compilarit. Tua ſunt, tua ſunt omnia. Cornelio ejuſmodi nihil ob-n eſt. Codicem legiſſe dicebatur. De-batur, teſtibus collegis ſuis, non re-li causâ legiſſe, ſed recognoſcendi. abat tamen, Cornelium concilium lie dimisiſſe, intercessioni paruiſſe.

Tu verò, cui Cornelii defenſio diſplicet, quam cauſam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præſcribis, quanto illis probro futurum ſit, ſi te defenderint, quum tu mihi Cornelii defenſionem in maledictis objiciendam putaris.

6. Attamen hoc, Vatini, memento, paulò poſt iſtam defenſionem meam, quam tu bonis viris diſplicuiſſe dicis, me quum univerſi populi Romani ſummâ voluntate, tum optimi cujuſque ſingulari ſtudio, magnificentiſſimè poſt hominum memoriam conſulem factum, omniaque ea me pudenter vivendo conſecutum eſſe, quæ tu impudenter vaticinando ſperare te ſæpe dixiſti.

III. Nam quòd mihi diſceſſum objeciſti meum, & quòd horum, quibus ille dies acerbiſſimus fuit, qui idem tibi lætiſſimus, luctum & gemitum renovare voluiſti; tantum tibi reſpondeo, me, quum tu, ceteræque reipublicæ peſtes, armorum cauſam quæreretis, & quum per meum nomen fortunas locupletium diripere, ſanguinem principum civitatis exſorbere, crudelitatem veſtram odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, ſaturare cuperetis; ſcelus & furorem veſtrum cedendo maluiſſe frangere, quàm reſiſtendo. Quare peto a te, ut mihi ignoſcas, Vatini, quum patriæ pepercerim,

quam ſervaram ; &, si ego te perditorem & vexatorem reipublicæ fero, tu me conſervatorem & cuſtodem feras. Deinde ejus viri diſceſſum increpas, quem vides, civium omnium desiderio, ipsius denique reipublicæ luctu, eſſe revocatum ?

8. At enim dixiſti, non meâ, ſed reipublicæ causâ homines de meo reditu laboraſſe. Quasi verò quiſquam vir excellenti animo in rempublicam ingreſſus optabilius quidquam arbitretur, quàm ſe a ſuis civibus reipublicæ causâ diligi. Scilicet aſpera mea natura, difficilis aditus, gravis vultus, ſuperba reſponſa, inſolens vita : nemo humanitatem meam, nemo conſuetudinem, nemo consilium, nemo auxilium requirebat : cujus desiderio (ut hæc minima dicam) forum mœſtum, muta curia, omnia denique bonarum artium ſtudia siluerunt.

9. Sed nihil sit factum meâ causâ : omnia illa ſenatuſconſulta, populi juſſa, Italiæ totius, cunctarum ſocietatum, collegiorum omnium decreta de me reipublicæ causâ eſſe facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime ſolidæ laudis, ac veræ dignitatis, præſtantius mihi potuit accidere ? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis ſempiternam, quàm omnes hoc cives meos judicare, civitatis ſalutem cum mea unius

eſſe odio civitati, non tam tu
reipublicæ nomine.

IV. Atque, ut aliquando a
niam, de me hoc ſit extrem
quiſque noſtrûm de ſe ipſe loqu
eſt ſanè, non eſt requirendum :
judicent : id eſt maximi mon
ponderis. Duo ſunt tempora, q
trorum civium ſpectentur judic
bis; unum honoris, alterum ſa
nos talis populi Romani volunt
eſt delatus, ac mihi; ſalus ta
civitatis nemini reddita : de te a
mines quid ſentiant, in hono
ſumus; in ſalute exſpectamus. S
ne me cum his principibus civi
adſunt P. Sextio, ſed ut tecum
uno impudentissimo atque infim
ram; de te ipſo, homine & ar
mo & mihi inimicissimo, quæro
utrùm tandem putes, huic civi
reipublicæ, huic urbi, his temp

auſpiciis, religionibus, melius fuiſſe & præſtabilius, me civem in hac civitate naſci, an te? quum mihi hæc reſponderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abſtinere poſsint; aut ita dolenter, ut aliquando iſta, quæ ſunt inflata, rumpantur: tum memoriter reſpondeto ad ea, quæ de te ipſo rogaro.

V. Atque illud tenebricoſissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere: licet impune per me parietes in adoleſcentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris: habeat hoc præmium tua indignitas, ut adoleſcentiæ turpitudo obſcuritate & ſordibus tuis obtegatur. Quæſturam petiſti cum P. Sextio, quum hic nihil loqueretur, niſi quod agebat; tu de altero conſulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, teneaſne memoria, quum P. Sextius quæſtor ſit cunctis ſuffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, ſed conſulis, extremum adhæsiſſe?

12. In eo magiſtratu, quum tibi magno clamore aquaria provincia ſorte obtigiſſet, miſſuſne ſis a me conſule Puteolos, ut inde aurum exportari, argentumque prohiberes? in eo negotio, quum te non cuſtodem ad continendas, ſed portitorem ad partiendas merces miſſum putares, quumque omnium domos, apothecas,

naves, furacissimè ſcrutarere, hominesque negotia gerentes judiciis iniquissimis irretires, mercatores e navi egredientes terreres, conſcendentes morarere; teneaſne memoriâ, tibi in conventu Puteolis manus eſſe allatas? ad me conſulem Puteolanorum querelas eſſe delatas? poſt quæſturam, exieriſne legatus in ulteriorem Hiſpaniam, C. Coſconio proconſule? quum illud iter Hiſpanienſe pedibus ferè confici ſoleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi; veneriſne in Sardiniam, atque inde in Africam? fueriſne, quod sine ſenatuſconſulto tibi facere non licuit, in regno Hiempſalis? fueriſne in regno Maſtaneſosi? veneriſne ad fretum per Mauritaniam? quem ſcias umquam legatum Hispanienſem iſtis itineribus in illam provinciam perveniſſe?

13. Factus es tribunus plebis: quid enim te de Hiſpaniensibus flagitiis tuis, ſordidissimiſque furtis interrogem? Quæro ab te primùm universè, quod genus improbitatis & ſceleris in eo magiſtratu prætermiſeris? Ac tibi jam inde præſcribo, tuas ſordes cum clarissimorum virorum ſplendore permiſceas. Ego te, quæcumque rogabo, de te ipſo rogabo; ne te ex amplissimi viri dignitate, ſed ex tenebris extraham; omniaque mea

ſic in te conjicientur, ut nemo per tuum latus (quod ſoles dicere) ſaucietur: in tuis pulmonibus ac viſceribus hærebunt.

VI. Et, quoniam omnium rerum magnarum a diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi reſpondeas tu, qui te Pythagoricum ſoles dicere, & hominis doctiſſimi nomen tuis immanibus & barbaris moribus prætendere; quæ te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, quum inaudita ac nefaria ſacra ſuſceperis, quum inferorum animas elicere, quum puerorum extis deos manes mactare ſoleas, auſpicia, quibus hæc urbs condita eſt, quibus omnis reſpublica atque imperium tenetur, contempſeris? initioque tribunatûs tui, ſenatui denuntiaris, tuis actionibus augurum reſponſa, atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram?

15. Secundùm ea quæro, ſervariſne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quò minùs concilium advocares, legemque ferres, quòd eo die ſcires de cœlo eſſe ſervatum? Et quoniam hic locus unus eſt, quem tibi cum Cæſare communem eſſe dicas; ſejungam te ab illo, non ſolùm reipublicæ causâ, verùm etiam Cæſaris, ne qua ex tua ſumma indignitate labes illius dignitati adſperſa videatur. Primùm quæro, num tu ſenatui cauſam tuam

permittas, quod facit Cæſar? deinde, quæ ſit auctoritas ejus, qui ſe alterius facto, non ſuo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam ſine cunctatione quod ſentio) ſi jam violentior aliqua in re C. Cæſar fuiſſet, ſi eum magnitudo contentionis, ſtudium gloriæ, præſtans animus, excellens nobilitas aliquò impuliſſet, quod in illo viro & tum ferendum eſſet, & maximis rebus, quas poſtea geſſit, oblitterandum; id tu tibi, furcifer, ſumes, & Vatinii latronis ac ſacrilegi vox audietur, hoc poſtulantis, ut idem ſibi concedatur, quod Cæſari?

VII. Sic enim ex te quæro. Tribunus plebis fuiſti; ſejunge te a conſule: collegas habuiſti viros fortes novem: ex his tres erant, quos tu quotidie ſciebas ſervare de cœlo, quos irridebas, quos privatos eſſe dicebas; de quibus duos prætextatos ſedentes vides, te ædilitiam prætextam togam, quam fruſtra confeceras, vendidiſſe: tertium ſcis ex illo obſeſſo atque afflicto tribunatu, conſularem auctoritatem hominem eſſe adoleſcentem conſecutum: reliqui ſex fuerunt; ex quibus partim planè tecum ſentiebant, partim medium quemdam curſum tenebant: omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus neceſſarius, etiam de mea ſententia, C. Coſconius, judex noſter: quem,

tu diſrumperis, quum ædilitium vides.

17. Volo uti mihi reſpondeas, num quis ex toto collegio legem ſit auſus ferre, præter unum te? quæ tanta in te fuit audacia, quæ tanta vis, ut, quum novem tui collegæ ſibi timendum eſſe duxerint, id unus tu, emerſus e cœno, omnium facilè omnibus rebus infimus, contemnendum, deſpiciendum, irridendum putares? num quem poſt urbem conditam ſcias tribunum plebis egiſſe cum plebe, quum conſtaret ſervatum eſſe de cœlo?

18. Simul etiam illud volo uti reſpondeas, quum, te tribuno plebis, eſſet etiam tum in republica lex Ælia, & Fuſia; quæ leges ſæpenumero tribunitios furores debilitarunt, & repreſſerunt; quas contra, præter te, nemo umquam eſt facere conatus; quæ quidem leges anno pòſt, ſedentibus in templo duobus non conſulibus, ſed proditoribus hujus civitatis ac peſtibus, unà cum auſpiciis, cum interceſsionibus, cum omni jure publico conflagraverunt: ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? num quem ex tribunis plebis, quicumque ſeditiosi fuerint, tam audacem audieris fuiſſe, ut umquam contra legem Æliam aut Fuſiam concilium advocaret?

VIII. Quæro illud etiam ex te, conatuſne ſis, volueriſne, denique cogitaris

(eſt enim res ejuſmodi, ut, si tibi modò in mentem venit, nemo sit, qui te ullo cruciatu eſſe indignum putet) cogitariſne, in illo tuo intolerabili, non regno (nam cupis id audire) ſed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicumque te adſpexiſſet, duplicem dolorem gemitumque ſuſciperet, & ex desiderio clarissimi & fortissimi civis, & ex honore turpissimi atque improbissimi? Adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquaſſatam civitatem, ſed captam hanc urbem atque everſam putares, ut augurem Vatinium ferre poſſemus?

20. Hoc loco quæro, si, id quod concupieras, augur factus eſſes: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus; illi autem, quibus eras in deliciis, vix riſum tenebant: ſed quæro, si ad cetera vulnera, quibus putaſti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixiſſes auguratûs tui; utrùm decreturus fueris id, quod augures omnes uſque a Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas eſſe, an, quia tu ſemper sic egiſſes, auſpicia fueris augur diſſoluturus?

IX. Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo (quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ: neque enim tu umquam, ſtante non modò majeſtate horum, ſed

etiam urbe, te augurem fore putaſti : verumtamen, ut ſomnia tua relinquam, ad ſcelera veniam) volo uti mihi reſpondeas: quum M. Bibulum conſulem, non dicam bene de republica ſentientem, ne tu mihi homo potens iraſcare, qui ab eo diſſenſiſti ; ſed hominem certè nuſquam progredientem, nihil in republica molientem, tantùm animo ab actionibus tuis diſſentientem : quum eum tu conſulem in vincla duceres, & a tabula Valeria collegæ tui mitti juberent ; feceriſne ante Roſtra pontem, continuatis tribunalibus, per quem conſul populi Romani moderatissimus & conſtantissimus, ſublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitatâ, turpissimo miſerrimoque ſpectaculo non in carcerem, ſed ad ſupplicium & ad necem duceretur ?

22. Quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit ? ut ſciamus, utrum veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu quum his atque hujuſmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Cæſaris, clementissimi atque optimi viri, ſcelere verò atque audaciâ tuâ, M. Bibulum foro, curiâ, templis, locis omnibus expuliſſes, incluſum domi contineres ; quumque non majeſtate imperii, non jure legum, ſed januæ præsidio & parietum cuſtodiis, conſulis vita

tegeretur; miſeriſne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis ſemper eſt ſervatum, id, te tribuno plebis, conſuli domus exsilium eſſe non poſſet?

23. Simulque mihi reſpondeto tu, qui nos, qui de communi ſalute conſentimus, tyrannos vocas, fueriſne non tribunus plebis, ſed intolerandus ex cœno neſcio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primùm eam rempublicam, quæ auſpiciis inventis conſtituta eſt, iiſdem auſpiciis ſublatis conarere pervertere: deinde ſanctissimas leges, Æliam & Fufiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluvione Drusi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, ſolus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui conſulem morti objeceris, incluſum obſederis, extrahere ex ſuis tectis conatus sis: qui in eo magiſtratu non modò emerſeris ex mendicitate, ſed etiam divitiis nos jam tuis terreas: fueriſne tantâ crudelitate, ut delectos viros, & principes civitatis tollere, & delere tuâ rogatione conareris?

X. Quum L. Vectium, qui in ſenatu cor feſſus eſſet ſe cum telo fuiſſe, Cn. Porr peio, ſummo & clarissimo civi, ſuis m: nibus necem afferre voluiſſe, in conci nem produxeris; indicem in Roſtris, in

lo, inquam, augurato templo ac loco collocaris, quò auctoritatis exquirendæ causâ ceteri tribuni plebis principes civitatis producere conſueverunt; ibi tu indicem Vectium, linguam & vocem ſuam ſceleri & menti tuæ præbere voluiſti, ut diceret L. Vectius in concione tua, rogatus a te, ſe auctores, & impulſores, & ſocios habuiſſe ſceleris illius eos viros, quibus e civitate ſublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas ſtare non poſſet: M. Bibulum, cujus inclusione contentus non eras, interficere volueras, ſpoliaveras conſulatu, patriâ privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus geſtis, quòd ipſe ad imperatorias laudes a puero videlicet ſpectaras, vehementiùs invidebas: C. Curionem, perpetuum hoſtem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuendâ maximè liberum, cum filio principe juventutis, cum republica conjunctiore etiam, quàm ab illa ætate poſtulandum fuit, delere voluiſti:

25. L. Domitium, cujus dignitas & ſplendor præſtringebat, credo, oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in poſterum autem propter omnium ſpem, quæ de illo eſt, atque erat, antè aliquantò timebas: L. Lentulum, hunc judicem noſtrum, flaminem

Martialem, quòd erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejuſdem Vectii indicio opprimere voluiſti: qui si tum illam labem peſtemque viciſſet, quod ei tuo ſcelere non licuit, reſpublica victa non eſſet: hujus etiam filium eodem indicio & crimine ad patris interitum aggregare voluiſti: L. Paulum, qui tum quæſtor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domeſticos hoſtes, legibus exterminarat, hominem ad conſervandam rempublicam natum, in idem Vectii indicium, atque in eumdem hunc numerum congregaſti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quòd me ex fortiſſimorum civium numero ſejungendum non putaris.

XI. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, quum jam Vectius ad arbitrium tuum peroraſſet, & civitatis lumina notaſſet, deſcendiſſetque de Roſtris, eum repente revocares, colloquerere, populo Romano vidente; deinde interrogares, ecquosnam alios poſſet nominare? inculcariſne, ut C. Piſonem, generum meum, nominaret, qui in ſumma copia optimorum adoleſcentium, pari continentiâ, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Laterenſem, hominem dies atque noctes de laude & de republica cogitantem? pro-

vulgariſne, impuriſsime & perditiſsime hoſtis, quæſtionem de tot ampliſsimis & talibus viris, indicium Vectio, præmia ampliſsima? quibus rebus, omnium mortalium non voluntate, ſed convicio repudiatis, fregeriſne in carcere cervices ipsi illi Vectio, ne quod indicium corrupti indicii exſtaret, ejuſque ſceleris in te ipſum quæſtio flagitaretur?

27. Et, quoniam crebrò uſurpas, legem te de alternis consiliis rejiciendis tuliſſe, ut omnes intelligant, te ne rectè quidem facere sine ſcelere potuiſſe, quæro, quum lex eſſet æqua promulgata initio magiſtratûs, multas etiam alias tuliſſes, exſpectariſne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum? & poſteaquam ille eſt reus factus, ſtatim tuleris in eum, qui tuam poſt legem reus factus eſſet; ut homo conſularis excluſus, miſer, puncto temporis ſpoliaretur beneficio & æquitate legis tuæ?

28. Dices familiaritatem tibi fuiſſe cum Q. Maximo. Præclara defensio facinoris tui: nam Maximi quidem ſumma laus eſt, ſumptis inimicitiis, ſuſceptâ causâ, quæsitore, consilioque delecto, commodiorem inimico ſuo conditionem rejectionis dare noluiſſe; nihilque Maximus fecit alienum aut ſuâ virtute, aut illis viris clariſſimis, Paulis, Maximis, Africanis; quo-

rum gloriam hujus virtute renovatam non modò ſperamus, verùm etiam jam videmus: tua fraus, tuum maleficium, tuum ſcelus illud eſt, te id, quod promulgaſſes miſericordiæ nomine, ad crudelitatis tempus diſtuliſſe. Ac nunc quidem C. Antonius hac unâ re miſeriam ſuam conſolatur, quòd imagines patris, & fratris ſui, fratriſque filiam, non in familia, ſed in carcere collocatam audire maluit, quàm videre.

XII. Et quoniam pecunias aliorum deſpicis, de tuis divitiis intolerantissimè gloriaris, volo uti mihi reſpondeas, feceriſne fœdera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogariſne pecunias ex ærario tuis legibus? eripueriſne partes illo tempore carissimas partim a Cæſare, partim a publicanis? Quæ quum ita sint, quæro ex te, siſne ex pauperrimo dives factus illo ipſo anno, quo lex lata eſt de pecuniis repetundis acerrima? ut omnes intelligere poſſent, a te non modò noſtra acta, quos tyrannos vocas, ſed etiam amicissimi tui legem eſſe contemptam: apud quem tu etiam nos criminari ſoles, qui illi ſumus amicissimi, quum tu ei contumeliosissimè toties maledicas, quoties illi affinem te eſſe dicis.

30. Atque illud etiam ſcire ex te cupio, quo consilio, aut quâ mente feceris, ut in

epulo Q. Arrii, familiaris mei, cùm toga pulla accumberes? quem umquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, ſupplicationes te illas non probaſſe: optimè: nullæ fuerint ſupplicationes: videſne, me nihil de anni illius cauſa, nihil de eo, quod tibi cum ſummis viris commune eſſe videatur, ſed de tuis propriis ſceleribus ex te quærere? Nulla ſupplicatio fuerit: cedo, quis umquam cœnarit atratus? ita enim illud epulum eſt funebre, ut munus sit funeris; epulæ quidem ipſæ, dignitatis.

XIII. Sed omitto epulum, populi Romani feſtum diem, argento, veſte, omni apparatu, ornatuque viſendo: quis umquam in luctu domeſtico, quis in funere familiari cœnavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla umquam data eſt? quum tot hominum millia accumberent, quum ipſe epuli dominus, Q. Arrius, albatus eſſet; tu in templum Caſtoris te cum C. Fidulo atrato, ceteriſque tuis furiis funeſtum intuliſti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicæ caſum? quis ſermo alius in illo epulo fuit, nisi, hanc tantam & tam gravem civitatem ſubjectam eſſe non modo furori, verùm etiam irrisioni tuæ?

32. Hunc tu morem ignorabas? numquam epulum videras? numquam puer,

quum legationis perfugio uti noluiſſes, pellatione improbissimâ te ad auxil nefarium confugiſſe?

XV. Et quoniam legationis tuæ ſ mentio eſt, volo etiam audire de te, tandem ſenatuſconſulto legatus sis? geſtu intelligo quid reſpondeas; tuâ dicis. Eſne igitur patriæ certissimus ricida? ſperaraſne id, ut patres conſc ex republica funditus tollerentur? ne quidem ſenatui relinquebas, quod n umquam ademit, ut legati ex ejus o nis auctoritate legarentur? adeone ſordidum consilium publicum viſum adeo afflictus ſenatus, adeo miſera proſtrata reſpublica, ut non nuntios p ac belli, non curatores, non interpre non bellici consilii auctores, non m tros muneris provincialis ſenatus n majorum deligere poſſet?

36. Eripueras ſenatui provinciæ de nendæ poteſtatem, imperatoris delig judicium, ærarii diſpenſationem; numquam sibi populus Romanus ap vit, qui numquam hæc a ſummi co gubernatione auferre conatus eſt. A factum eſt horum aliquid in aliis: r ſed tamen factum eſt, ut populus de ret imperatorem. Quis legatos umq audivit sine ſenatuſconſulto? ante te nio: poſt continuò fecit idem in du

prodigiis reipublicæ Clodius : quo etiam majore es malo maſtandus, quòd non ſolùm facto tuo, ſed etiam exemplo rempublicam vulneraſti; neque tantùm es improbus ipſe, ſed etiam alios docere voluiſti.

37. Atque illud etiam audire a te cupio; quare, quum ego legem de ambitu ex ſenatuſconſulto tulerim, ſine vi tulerim, ſalvis auſpiciis tulerim, ſalvâ lege Æliâ & Fufiâ, tu eam eſſe legem non putes; præſertim quum ego legibus tuis, quoquo modo latæ ſint, paream. Quum mea lex dilucidè vetet, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITURUSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRÆSTITUTA DIE : quæ tanta in te ſit amentia, ut in ipſa petitione gladiatores audeas dare? num quem putes illius tui certiſſimi gladiatoris ſimilem tribunum plebis poſſe reperiri, qui ſe interponat, quò minùs reus meâ lege fias? Ob haſce omnes res, ſciaſne te ſeveriſſimorum hominum, Sabinorum, fortiſſimorum virorum, Marſorum & Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec poſt Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidiſſe?

XVI. Ac ſi hæc omnia contemnis ac deſpicis, quòd ita tibi perſuaſeris, ut palam dictitas, te, diis hominibuſque invitis, amore in te increbibili quodam C. Cæſa-

ris, omnia, quæ velis, conſecuturum; ecquid audieris, ecquiſnam tibi dixerit, C. Cæſarem nuper Aquileiæ, quum de quibuſdam eſſet mentio facta, dixiſſe, C. Alfium præteritum permoleſtè tuliſſe, quòd in homine ſummam fidem probitatemque cognoſſet: graviterque etiam ſe ferre, prætorem aliquem eſſe factum, qui a ſuis rationibus diſſensiſſet? tum quæsiſſe quemdam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipſum reſpondiſſe, Vatinium in tribunatu gratis nihil feciſſe? qui omnia in pecunia poſuiſſet, honore animo æquo carere debere?

39. Quòd si ipſe, qui te ſuæ dignitatis augendæ causâ periculo tuo, nullo ſuo delicto, ferri præcipitem eſt facilè paſſus, tamen te omni honore indignissimum judicat: si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, ut repulſam tuam, triumphum ſuum duxerint: si nemo adſpicit, quin ingemiſcat; nemo mentionem facit, quin exſecretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: quum viderunt, tamquam auſpicium malum deteſtantur: si cognati reſpuunt, tribules exſecrantur, vicini metuunt, affines erubeſcunt: ſtrumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam ſe locis collocarunt: si es odium publicum populi, ſenatûs, univerſorum hominum ruſticanorum; quid eſt, quam ob rem præturam potiùs exoptes, quàm mor-

tem? præſertim quum popularem te velis eſſe, neque ulla in re populo gratius facere poſſis. Sed ut aliquando audiamus; quàm copioſè mihi ad rogata reſpondeas; concludam jam interrogationem meam, teque in extremo pauca de ipſa cauſa rogabo.

XVII. Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc judicio T. Annium iiſdem verbis laudares, quibus eum verbis laudare & boni viri, & boni cives conſueverunt, quum in eumdem nuper ab eadem illa teterrima furia productus ad populum, cupidisſimè falſum teſtimonium dixeris? An erit hæc optio & poteſtas tua, ut, quum Clodianas operas, & facinoroſorum hominum & perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixiſti, gladiatoribus & beſtiariis obſediſſe rempublicam; quum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, conſtantiâ, vituperare?

41. Sed, quum T. Annium tantopere laudes, & clarissimo viro nonnullam laudatione tuâ labeculam adſpergas (in illorum enim numero mavult T. Annius eſſe, qui a te vituperantur) verumtamen quæro, quum in republica adminiſtranda, T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium ſocietas fuerit (id quod non ſolùm bonorum, verùm etiam improborum judicio

declaratum eſt : eſt enim reus uterque (
eamdem cauſam, & eodem crimine : a
ter die dictâ ab eo, quem tu unum in
probiorem eſſe, quàm te, nonnumqua
ſoles confiteri ; alter tuis consiliis, illo t
men adjuvante) quæro, quî possis eo
quos crimine conjungis, teſtimonio d
jungere.

42. Extremum illud eſt, quod mihi a
te reſponderi velim : quum multa in A
binovanum de prævaricatione diceres,
xeriſne, nec tibi placuiſſe, nec oportui
Sextium de vi reum fieri ? quâvis leg
quovis crimine accuſandum potiùs fuiſſ
etiam illud dixeris, cauſam Milonis, fc
tissimi viri, conjunctam cum hoc exi
mari ? quæ pro me a Sextio facta sin
bonis eſſe grata ? Non coarguo inconſt
tiam orationis, ac teſtimonii tui. Q
enim hujus actiones probatas bonis e
dicis, in eas pluribus verbis teſtimoni
dixiſti : quicum autem ejus cauſam peri
lumque conjungis, eum ſummis laudil
extuliſti. Sed hoc quæro, num P. S
tium, quâ lege accuſandum omnino fu
negas, eâ lege condemnari putes op
tere ? aut, si te in teſtimonio conſuli r
lis, ne quid tibi auctoritatis a me tril
tum eſſe videatur, dixeriſne in eum te
monium de vi, quem negaris reum o
nino de vi fieri debuiſſe ?

PRO
L. CORNELIO BALBO.
ORATIO TRIGESIMA TERTIA.

Balbus, quum eſſet Gadibus in Hiſpania natus, ac bello Sertoriano imperatoribus Romanis probatus, bello confecto, a Cn. Pompeio civitate Romanâ donatus fuerat: quod beneficium quum conſecutus eſſet per L. Cornelium, ideo L. Cornelius Balbus vocatus eſt. Eo præmio quum multis annis uſus eſſet, huic inimici Cæſaris & Pompeii accuſatorem comparaƿunt Gaditanum quemdam, qui Balbo civitatis controverſiam movit, negans eum jure & rectè civitate donatum, quum ex fœderato populo, quo in numero Gaditanus erat, nemo poſſet, niſi

is populus factus eſſet fundus, id eſt, auctor obſtringendi ſe jure civium Romanorum, in civitatem venire Romanam, atque adeo ſuæ civitati auferri. Balbus defenſores habuit M. Craſſum, ipſum Pompeium, & Ciceronem. Anno urbis 697. Ciceronis 51. FABRICIUS.

I. SI auctoritates patronorum in judiciis valerent, ab ampliſſimis viris L. Cornelii cauſa defenſa eſt: ſi uſus, a peritiſſimis: ſi ingenia, ab eloquentiſſimis: ſi ſtudia, ab amiciſſimis, & quum beneficiis cum L. Cornelio, tum maximâ familiaritate conjunctis. Quæ ſunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me eſſe voluiſtis, uſûs mediocris, ingenii minimè voluntati paris: nam ceteris, a quibus eſt defenſus, hunc debere plurimum video; ego, quantum ei debeam, oſtendam alio loco. Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint ſaluti & dignitati meæ, ſi minùs referendâ gratiâ ſatisfacere potuerim, at prædicandâ & habendâ certè ſatis eſſe facturum.

2. Quæ fuerit heſterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, Judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacitâ

veſtrorum animorum, ſed perſpicuâ admiratione declarari videbatur: nihil enim umquam audivi, quod mihi de jure ſubtiliùs dici videretur, nihil de memoria, de more, de exemplis acutiùs, nihil peritiùs de fœderibus, nihil illuſtriore auctoritate de bellis, nihil de republica graviùs, nihil de ipſo modeſtiùs, nihil de cauſa & crimine ornatiùs.

3. Ut mihi jam verum videatur illud eſſe, quod nonnulli litteris ac ſtudiis doctrinæ dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes penitus comprehendiſſet, omnia, quæ facere vellet, facillimè tractare. Quæ enim in L. Craſſo potuit, homine nato ad dicendi singularem quamdam facultatem, si hanc cauſam ageret, major eſſe ubertas, varietas, copia, quàm fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic ſtudio temporis, quantum ipſe a pueritia uſque ad hanc ætatem a continuis bellis & victoriis conquievit? Quò mihi difficilior eſt hic extremus perorandi locus: etenim ei ſuccedo orationi, quæ non prætervecta sit aures veſtras, ſed in animis omnium penitus inſederit; ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modò ex mea, ſed ex cujuſquam oratione capere poſſitis.

II. Sed mos eſt gerendus non modò

torem.

5. Ac mihi quidem hoc di
videtur, hoc deberi hujus exce
præſtantiſsimæ gloriæ, hoc pro
veſtri officii, hoc ſatis eſſe ca
quod feciſſe Cn. Pompeium c
omnes & licuiſſe concedant. N
nihil eſt, quàm quod heſterno
ipſe, ita L. Cornelium de fortu
bus dimicare, ut nullius in deli
vocaretur. Non enim furatus e
tem, non genus ſuum ementitu
aliquo impudenti mendacio delit
irrepsiſſe in cenſum dicitur: un
tur, natum eſſe Gadibus; quod
mo: cetera accuſator fatetur,
Hiſpania, durissimo bello, cum
tello, cum C. Memmio, & in
in exercitu fuiſſe, &, ut Po
Hiſpaniam venerit, Memmiumq
quæſtorem cœperit, numquam
mio diſceſſiſſe: Carthaginem eſſ

Hæc ſunt prœlia Cornelii : talis in rempublicam noſtram labor , assiduitas , dimicatio , virtus digna ſummo imperatore , ſpes pro periculis præmiorum : præmia quidem ipſa non ſunt in ejus facto , qui adeptus eſt , ſed in ejus , qui dedit.

III. Donatus igitur eſt ob eas cauſas a Cn. Pompeio civitate : id accuſator non negat ; ſed reprehendit : ut in Cornelio cauſa ipsius probetur , pœna quæratur ; in Pompeio cauſa lædatur , pœna sit nulla. Sic famam , sic innocentissimi hominis fortunas , præſtantissimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in judicium caput Cornelii , factum Pompeii vocatur : hunc enim in ea civitate , in qua sit natus , honeſtissimo loco natum eſſe concedis , & ab ineunte ætate , relictis rebus ſuis omnibus , in noſtris bellis , noſtris cum imperatoribus eſſe verſatum : nullius laboris , nullius obsidionis , nullius prœlii expertem fuiſſe : hæc ſunt omnia quum plena laudis , tum propria Cornelii , nec in his rebus crimen eſt ullum.

7. Ubi igitur eſt crimen ? quòd eum Pompeius civitate donavit. Hujuſcemodi crimen ? minimè : nisi honos ignominia putanda eſt. Cujus igitur ? reverâ nullius ; actione accuſatoris , ejus unius , qui donavit : qui si adductus gratiâ , minùs idoneum hominem præmio affeciſſet ; qui

etiam si virum bonum, ſed non ita meritum; ſi denique aliquid, quod non contrà, ac liceret, factum diceretur, ſed contrà, atque oporteret: tamen eſſet omnis ejuſmodi reprehenſio a vobis, Judices, repudianda.

8. Nunc verò quid dicitur? quid ait accuſator? feciſſe Pompeium quod ei facere non licuerit? quod gravius eſt, quàm, ſi id factum ab eo diceret, quod non oportuiſſet. Eſt enim aliquid, quod non oporteat, etiam ſi licet: quidquid verò non licet, certè non oportet.

IV. Hîc ego nunc cuncter ſic agere, Judices, non eſſe fas dubitari, quin, quod Cn. Pompeium feciſſe conſtet, id non ſolum decuiſſe, ſed etiam debuiſſe fateamur? Quid enim abeſt huic homini, quod ſi adeſſet, jure hoc tribui & concedi putaremus? uſuſne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cujus plerique æquales minùs ſæpe caſtra viderunt, quàm hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot oræ ſunt, parteſque terrarum? tot victorias bellicas, quot ſunt in rerum natura genera bellorum? an ingenium? quum etiam ipſi caſus eventuſque rerum, non duces, ſed comites ejus conſiliorum fuerint? in quo uno ita ſumma Fortuna cum ſumma virtute certavit,

ut omnium judicio plus homini, quàm deæ tribueretur? an pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia umquam requiſita eſt? quem provinciæ noſtræ, quem liberi populi, quem reges, quem exteræ gentes, caſtiorem, moderatiorem, ſanctiorem, non modò viderunt, ſed aut ſperando umquam, aut optando cogitaverunt?

10. Quid dicam de auctoritate? quæ tanta eſt, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus eſſe debet: cui ſenatus populusque Romanus amplissimæ dignitatis præmia dedit, non poſtulanti imperia, verùm etiam recuſanti: hujus de facto, Judices, ita quæri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an verò, non dicam, non licuerit, ſed nefas fuerit (contra fœdus enim, id eſt, contra populi Romani religionem & fidem feciſſe dicitur) non turpe populo Romano? nonne vobis?

V. Audivi hoc de parente meo puer: quum Q. Metellus, Lucii filius, cauſam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ ſalus dulcior, quàm conſpectus fuit: qui de civitate decedere, quàm de ſententia maluit: hoc igitur cauſam dicente, quum ipsius tabulæ circumferrentur inſpiciendi nominis causâ, fuiſſe judicem ex illis equitibus Romanis, gra-

viſſimis viris, neminem, quin removeret oculos, & ſe totum averteret, ne fortè, quod ille in tabulas publicas retuliſſet, dubitaſſe quiſquam, verumne an falſum eſſet, videretur. Nos Cn. Pompeii decretum, judicium, de conſilii ſententia pronuntiatum recognoſcemus? cum legibus conferemus? cum fœderibus omnia acerbiſſimâ diligentiâ perpendemus?

12. Athenis aiunt, quum quidam apud eos, qui ſanctè graviterque vixiſſet, & teſtimonium publicè dixiſſet, & (ut mos Græcorum eſt) jurandi causâ ad aras accederet, unâ voce omnes judices, ne is juraret, reclamaſſe. Quum Græci homines, ſpectati viri noluerint religione videri potiùs, quàm veritate, fidem eſſe conſtrictam; nos etiam in ipſa religione & legum & fœderum conſervandâ, qualis fuerit Cn. Pompeius, dubitabimus?

13. Utrùm enim inſcientem vultis contra fœdera feciſſe, an ſcientem? si ſcientem? ô nomen noſtri imperii! ô populi Romani excellens dignitas! ô Cn. Pompeii sic latè longéque diffuſa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! ô nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, teſtes Cn. Pompeii non ſolùm virtutis in bello, ſed etiam religionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & ſola terrarum

ultimarum : vos maria, portus, inſulæ, littoraque. Quæ eſt enim ora, quæ ſedes, qui locus, in quo non exſtent hujus quum fortitudinis, tum verò humanitatis, tum animi, tum consilii impreſſa veſtigia? Hunc quiſquam incredibili quadam atque inauditâ gravitate, virtute, çonſtantiâ præditum, fœdera ſcientem neglexiſſe, violaſſe, rupiſſe, dicere audebit?

VI. Gratificatur mihi geſtu accuſator; inſcientem Cn. Pompeium feciſſe significat : quasi verò levius sit, quum in tanta republica verſere, & maximis negotiis præsis, facere aliquid, quod ſcias non licere; an omnino neſcire quid liceat. Etenim quum in Hiſpania bellum acerrimum & maximum geſſerat, quo jure Gaditana civitas eſſet, neſciebat? an, cujus linguam populi non noſſet, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quiſquam Cn. Pompeium ignoraſſe dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo uſu, nullo ſtudio militari præditi, quod librarioli denique ſcire profiteantur?

15. Equidem contrà exiſtimo, Judices, quum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quæ sine ſummo otio non facilè diſcuntur, Cn. Pompeius excellat, singularem quamdam laudem ejus, & præſtabilem eſſe ſcientiam in fœderibus, pactionibus, conditionibus po-

pulorum, regum, exterarum nationum; in univerſo denique belli jure, ac pacis: nisi fortè, quæ nos libri docent in umbra & otio, ea Cn. Pompeium, neque quum requieſceret, litteræ; neque, quum rem gereret, res ipſæ docere potuerunt.

16. Atque ut ego ſentio, Judices, cauſa dicta eſt temporis magis hujus vitio, quàm hominis: neque ego de tam iniquo genere judicii plura dicam. Eſt enim hujus ſeculi labes quædam, & macula, virtuti invidere, velle ipſum florem dignitatis infringere. Etenim, si Cn. Pompeius abhinc annos quingentos fuiſſet, is vir, a quo ſenatus adoleſcentulo, atque equite Romano, ſæpe communis ſalutis auxilium expetiſſet: cujus res geſtæ omnes gentes, cum clarissima victoria, terrâ marique peragraſſent: cujus tres triumphi teſtes eſſent, totum orbem terrarum noſtro imperio teneri: quem populus Romanus singularibus honoribus decoraſſet: si nunc apud vos, id, quod is feciſſet, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? nemo profectò: mors enim quum exſtinxiſſet invidiam, res ejus geſtæ ſempiterni nominis gloriâ niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret; hujus præſens, experta, atque perſpecta, obtrectatorum voce lædetur?

VII. Omittam igitur Pompeium jam

oratione meâ reliquâ : ſed vos, Judices, animis ac memoriâ tenetote : de lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua conſuetudine civitatis noſtræ renovabo ea, quæ dicta ſunt : nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Craſſus, qui totam cauſam & pro facultate & pro fide ſua diligentissimè vobis explicavit, neque Cn. Pompeius, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recuſante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi quemdam operis extremum laborem; peto a vobis, ut me officii potiùs, quàm dicendi ſtudio, hanc ſuſcepiſſe operam ac munus putetis.

18. Ac priùs quàm aggrediar ad jus cauſamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium noſtrûm, deprecandæ malevolentiæ causâ, breviter commemorandum videtur. Si, quo quiſque loco noſtrûm eſt, Judices, natus, aut, si in qua fortuna eſt naſcendi initio conſtitutus, hunc vitæ ſtatum uſque ad ſenectutem obtinere debet, &, si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipſorum illuſtravit labor & induſtria, pœnâ ſunt afficiendi; non gravior L. Cornelio, quàm multis viris bonis, atque fortibus, conſtitui lex vitæ & conditio videtur : sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo

genere & fortunæ gradu non modò amicitias, & rei familiaris copias conſecuta eſt, ſed ſummam laudem, honores, gloriam, dignitatem; non intelligo, cur potiùs invidia violatura virtutem L. Cornelii, quàm æquitas veſtra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maximè petendum eſt, a vobis idcirco non peto, Judices, ne de veſtra ſapientia, atque de veſtra humanitate dubitare videar. Eſt autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici ſitis induſtriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis: illud peto, ut, si cauſam ipſam per ſe firmam eſſe & ſtabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adjumento cauſæ potiùs, quàm impedimento, eſſe malitis.

VIII. Naſcitur, Judices, cauſa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex ſenatus ſententia tulerunt; quâ lege videmus, ſatis eſſe ſanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii ſententia singillatim civitate donaverit. Donatum eſſe L. Cornelium præſens Pompeius dicit; indicant publicæ tabulæ; accuſator fatetur: ſed negat ex fœderato populo quemquam potuiſſe, nisi is populus fundus factus eſſet, in hanc civitatem venire.

20. O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correctorem, atque

emendatorem noſtræ civitatis! qui hanc pœnam fœderibus adſcribat, ut omnium præmiorum beneficiorumque noſtrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quàm fœderatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis eſt proprium fœderatorum, quàm omnium liberorum. Sed totum hoc, Judices, in ea fuit poſitum ſemper ratione atque ſententia, ut, quum juſſiſſet populus Romanus aliquid, ſi id adſciviſſent ſocii populi ac Latini, &, ſi ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo, reſediſſet; ut tum lege eâdem is populus teneretur; non ut de noſtro jure aliquid diminueretur; ſed ut illi populi aut jure eo, quod a nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur.

21. Tulit apud majores noſtros legem C. Furius de teſtamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure ſunt latæ: quas Latini voluerunt, adſciverunt: ipsâ denique Juliâ, quâ lege civitas eſt ſociis & Latinis data, qui fundi populi facti non eſſent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heraclienſium, & Neapolitanorum fuit, quum magna pars in iis civitatibus fœderis ſui libertatem civitati anteferret. Poſtremò hæc vis eſt iſtius &

juris, & verbi, ut fundi populi, beneficio noſtro, non ſuo jure, fiant.

22. Quum aliquid populus Romanus jussit, id si eſt ejuſmodi, ut quibuſdam populis sive fœderatis, sive liberis, permittendum eſſe videatur, ut ſtatuant ipsi non de noſtris, ſed de ſuis rebus, quo jure uti velint; tum, utrùm fundi facti sint, an non, quærendum eſſe videatur: de noſtra verò republica, de noſtro imperio de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt.

IX. Atqui si imperatoribus noſtris, si ſenatui, si populo Romano non licebit propositis præmiis elicere ex civitatibus ſociorum, atque amicorum, fortissimum atque optimum quemque ad ſubeunda pro ſalute noſtra pericula; ſummâ utilitate, ac maximo ſæpe præsidio in periculis, atque aſperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales! quæ eſt iſta ſocietas, quæ amicitia, quod fœdus, ut aut noſtra civitas careat in ſuis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui noſtros duces auxilio laboris, commeatûs, periculo ſuo juverit, qui cum hoſte noſtro cominus in acie ſæpe pugnarit, qui ſe ſæpe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit; nullâ conditione hujus civitatis præmiis affici possit?

24. Etenim in populum Romanum grave eſt, non poſſe uti ſociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis noſtris ſua communicare: in ſocios verò ipſos, & in eos, de quibus agimus, fœderatos, injurioſum & contumelioſum eſt, his præmiis & his honoribus excluſos eſſe fideliſsimos & conjunctiſsimos ſocios, quæ pateant ſtipendiariis, pateant hoſtibus, pateant ſæpe ſervis. Nam & ſtipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: &, qui hoſtes ad noſtros imperatores perfugiſſent, & magno uſui reipublicæ noſtræ fuiſſent, ſcimus civitate eſſe donatos: ſervos denique, quorum jus & fortunæ conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſæpe libertate, id eſt, civitate publicè donari videbamus.

X. Hanc tu igitur, patrone fœderum ac fœderatorum, conditionem ſtatuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adjutoribus armis ſubegimus, atque in ditionem noſtram redegimus, liceat, si populus Romanus permiſerit, ut ab ſenatu, ab imperatoribus noſtris, civitate donentur; id ne liceat ipsis? qui si ſuis decretis legibuſve ſanxiſſent, ne quis ſuorum civium caſtra imperatorum populi Romani iniret; ne quis ſe pro noſtro imperio in periculum capitis, atque in vitæ

diſcrimen inferret; Gaditanorum auxiliis, quum vellemus, uti nobis non liceret: privatim verò, si, ne quis vir, & animo & virtute præcellens, pro noſtro imperio periculo ſuo dimicaret; graviter id jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum ſtudiis, atque externâ virtute privari.

26. Atqui nihil intereſt, Judices, utrùm hæc fœderati jura conſtituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad noſtrorum bellorum pericula accedere; an, quæ nos eorum civibus, virtutis causâ, tribuerimus, ea rata eſſe non possint: nihil enim magis uteremur his adjutoribus, ſublatis præmiis virtutis, quàm, si omnino his verſari in noſtris bellis non liceret. Etenim, quum pro ſua patria pauci poſt genus hominum natum reperti sint, qui nullis præmiis propositis, vitam ſuam hostium telis objecerint; pro aliena republica quemquam fore putatis, qui ſe opponat periculis, non modò nullo proposito præmio, ſed etiam interdicto?

XI. Sed, quum eſt illud imperitissimè dictum de populis fundis, quod commune eſt liberorum populorum, non proprium fœderatorum; ex quo intelligi neceſſe eſt, aut neminem ex ſociis civem fieri poſſe; aut etiam poſſe ex fœderatis: tum verò

jus omne noſter iſte magiſter mutandæ civitatis ignorat; quod eſt, Judices, non ſolùm in legibus publicis poſitum, ſed etiam in privatorum voluntate. Jure enim noſtro neque mutare civitatem quiſquam invitus poteſt, neque, si velit, mutare non poteſt, modò adſciſcatur ab ea civitate, cujus eſſe ſe civitatis velit: ut, si Gaditani ſciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut sit is civis Gaditanus, magna poteſtas sit noſtro civi mutandæ civitatis, nec fœdere impediatur, quò minùs ex cive Romano civis Gaditanus poſsit eſſe.

28 Duarum civitatum civis eſſe noſtro jure civili nemo poteſt: non eſſe hujus civitatis civis, qui ſe alii civitati dicarit, poteſt. Neque ſolùm dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio Smyrnæ, vidimus accidiſſe, ut earum civitatum fierent cives, hanc antè amittere non potuiſſent, quàm hujus ſolum civitatis mutatione vertiſſent: ſed etiam poſtliminio poteſt civitatis fieri mutatio. Neque enim sine cauſa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati noſtri in Græciam proficiscentes interpretem ſecum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius,

si domum reveniſſet, & inde Romam rediiſſet, ne minùs civis eſſet. Multi etiam ſuperiore memoriâ cives Romani ſuâ voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relictis, alias ſe in civitates contulerunt.

XII. Quòd si civi Romano licet eſſe Gaditanum sive exsilio, sive poſtliminio, sive rejectione hujus civitatis; ut jam ad fœdus veniam, quod ad cauſam nihil pertinet (de civitatis enim jure, non de fœderibus diſceptamus) quid eſt, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longè ſecus ſentio: nam quum ex omnibus civitatibus via sit in noſtram, quumque noſtris civibus pateat iter ad ceteras civitates; tum verò, ut quæque nobiſcum maximè ſocietate, amicitiâ, ſponsione, pactione, fœdere conjuncta eſt; ita mihi maximè communionem beneficiorum, præmiorum, civitatis, continere videtur.

30. Atqui ceteræ civitates omnes non dubitarent noſtros recipere in ſuas civitates, si idem nos juris haberemus, quod ceteri: ſed nos non poſſumus & hujus eſſe civitatis, & cujuſvis præterea; ceteris conceſſum eſt. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, ceteros undique adſcribi, multarumque eſſe eoſdem homines civitatum.

Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, noſtros cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum, certâ tribu, certo numero; quum ignorarent, si illam civitatem eſſent adepti, hanc ſe perdidiſſe, nisi poſtliminio recuperaſſent. Peritus verò noſtri juris ac moris nemo umquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem ſe dicavit.

XIII. Sed hic totus locus diſputationis, atque orationis meæ, Judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis, ac fœderum. Defendo enim rem univerſam, nullam eſſe gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano odio quodam, atque dissidio, neque tam fide, benevolentiâque conjunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut ne quem adſciſcere civem, aut civitate donare possimus.

31. O jura præclara, atque divinitus jam inde a principio Romani nominis a majoribus noſtris comparata! ne quis noſtrûm plus quàm unius civitatis eſſe possit (dissimilitudo enim civitatum varietatem juris habeat neceſſe eſt) ne quis invitus civitate mutetur; neve in civitate maneat invitus. Hæc ſunt enim fundamenta firmissima noſtræ libertatis, ſui quemque juris & retinendi, & dimittendi eſſe domi-

num. Illud verò sine ulla dubitatione maximè noſtrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere: cujus auctoritate, & exemplo numquam eſt intermiſſa a majoribus noſtris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tuſculani, & Lanuvini, & ex ceteris generibus gentes univerſæ in civitatem ſunt receptæ; ut Sabinorum, Volſcorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti eſſent civitatem mutare, si qui noluiſſent; nec, si qui eſſent civitatem noſtram beneficio populi Romani conſecuti, violatum fœdus eorum videretur.

XIV. At enim quædam fœdera exſtant, ut Germanorum, Inſubrium, Helvetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia Barbarorum, quorum in fœderibus exceptum eſt, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quòd si exceptio facit, ne liceat; ibi neceſſe eſt licere, ubi non eſt exceptum. Ubi eſt igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nuſquam: ac sicubi eſſet; lex id Gellia & Cornelia, quæ definitè poteſtatem Pompeio civitatem donandi dederat, ſuſtuliſſet. Excep-

tum eſt, inquit: fœdus siquidem ſacroſanctum eſt. Ignoſco tibi, si neque Pœnorum jura calles (reliqueras enim civitatem tuam) neque noſtras potuiſti leges inſpicere; ipſæ enim te a cognitione ſua judicio publico repulerunt.

33. Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompeio a Gellio & a Lentulo, conſulibus, lata eſt, in qua aliquid ſacroſanctum exceptum videretur? Primùm enim ſacroſanctum eſſe nihil poteſt, nisi quod populus plebſve ſanxiſſet: deinde ſanctiones ſacrandæ ſunt aut genere ipſo, aut obteſtatione & conſecratione legis, aut pœnæ, quum caput ejus, qui contrà facit, conſecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere ejuſmodi? Utrùm capitis conſecratione, an obteſtatione legis ſacroſanctum eſſe confirmas? nihil omnino umquam de iſto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum eſſe dico: de quibus etiam si latum eſſet, neque legem, neque pœnam latam eſſe, ne quem civem reciperemus: tamen id eſſet, quod populus poſtea jussiſſet, ratum; neque quidquam illis verbis, *Si quid ſacroſanctum eſſet*, eſſe exceptum videretur. De his, quum populus Romanus nihil umquam juſſerit, quidquam audes dicere ſacroſanctum fuiſſe?

XV. Nec verò hæc oratio mea ad infirmandum fœdus Gaditanorum, Judices,

gravissimis enim & plurimis rebus eſt fulta: ſed iſti diſputationi certè nihil eſt loci. Sacroſanctum enim nihil poteſt eſſe, nisi quod per populum plebemve ſancitum eſt.

XVI. Quòd si hoc fœdus, quod populus Romanus, auctore ſenatu, commendatione & judicio vetuſtatis, voluntate & ſententiis ſuis comprobat, idem ſuffragiis comprobaſſet: quid erat, cur ex ipſo fœdere Gaditanum in civitatem noſtram recipi non liceret? Nihil eſt enim aliud in fœdere, nisi, *ut pia & æterna pax* sit. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam eſt, quod non eſt in omnibus fœderibus: *Majeſtatem populi Romani comiter conſervanto*: id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior.

36. Primùm verbi genus hoc conſervandi, quo magis in legibus quàm in fœderibus uti ſolemus, imperantis eſt, non precantis. Deinde, quum alterius populi majeſtas conſervari jubetur, de altero ſiletur; certè ille populus in ſuperiori conditione cauſaque ponitur, cujus majeſtas fœderis ſanctione defenditur. In quo erat accuſatoris interpretatio indigna reſponſione, qui ita dicebat, *comiter* eſſe *communiter*: quasi verò priſcum aliquod, aut inſolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, ſuaves homines eſſe dicuntur. *Qui erranti comiter monſtrat viam*,

benignè, & non gravatè : *commùniter* quidem certè non convenit.

37. Et simul abſurda res eſt, caveri fœdere, ut majeſtatem populi Romani communiter conſervent; id eſt, ut populus Romanus ſuam majeſtatem velit eſſe ſalvam : quod si jam ita eſſet, ut eſſe non poteſt; tamen de noſtra majeſtate, nihil de illorum caveretur. Poteſtne igitur nostra majeſtas a Gaditanis benignè conſervari, si ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non poſſumus? poteſt eſſe ulla denique majeſtas, si impedimur, quò minùs per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causâ, tribuendorum poteſtatem imperatoribus noſtris deferamus?

XVII. Sed quid ego diſputo, quæ mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, verè poſſe dici viderentur? illis enim repetentibus L. Cornelium, reſponderem, legem populum Romanum jussiſſe de civitate tribuenda : huic generi legum fundos populos fieri non ſolere : Cn. Pompeium de consilii ſententia civitatem huic dediſſe : nullum populi noſtri juſſum Gaditanos habere : itaque nihil eſſe ſacroſanctum, quod lege exceptum videretur : si eſſet; tamen in fœdere nihil eſſe cautum, præter pacem : additum etiam eſſe illud, ut majeſtatem illi noſtram conſervare deberent; quæ certè minueretur, si aut adju-

toribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi poteſtatem nullam haberemus.

39. Nunc verò quid ego contra Gaditanos loquar, quum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsâ comprobetur? qui a principio ſui generis ac reipublicæ, ab omni ſtudio, ſenſuque Pœnorum mentes ſuas ad noſtrum imperium, nomenque flexerunt? quos, quum maxima bella nobis inferrentur, mœnibus excluſerunt? classibus inſecuti ſunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam ſpeciem fœderis Marciani ſemper omni arce duxerunt ſanctiorem, & hoc fœdere, Catuli ſenatûſque auctoritate, ſe nobiſcum conjunctissimos eſſe arbitrati ſunt? quorum mœnia, delubra, agros, ut ipſe Hercules, itinerum ac laborum ſuorum, sic majores noſtri imperii ac nominis populi Romani terminos eſſe voluerunt?

40. Teſtantur & mortuos noſtros imperatores, quorum vivit immortalis memoria & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, & hunc præſentem Cn. Pompeium, quem procul ab eorum mœnibus, acre & magnum bellum gerentem, commeatu, pecuniâque juverunt; & hoc tempore ipſo populum Romanum, quem in caritate annonæ, ut

ſæpe antè fecerant, frumento ſuppeditato; levaverunt; ſe hoc jus eſſe velle, ut sibi, & liberis, si qui eximiâ virtute fuerint, sit in noſtris caſtris, sit in imperatorum prætoriis, sit denique inter signa, atque in acie locus; sit his gradibus adſcenſus etiam ad civitatem.

XVIII. Quod si Afris, si Sardis, si Hiſpanis, agris ſtipendioque multatis, virtute adipiſci licet civitatem; Gaditanis autem, officiis, vetuſtate, fide, periculis, fœdere conjunctis, hoc idem non licebit: non fœdus sibi nobiſcum, ſed iniquissimas leges impositas a nobis eſſe arbitrabuntur. Atque hanc, Judices, non a me fingi orationem, ſed me dicere, quæ Gaditani judicarint, res ipſa declarat. Hoſpitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Gaditanos feciſſe publicè dico: proferam teſtes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc judicium, ſummos homines ac nobilissimos, deprecatores hujus periculi, miſſos videtis: re denique multò antè Gadibus inauditâ, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, gravissima tum in iſtum civem ſuum Gaditani ſenatuſconſulta fecerunt.

42. Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri (quoniam hoc magnopere delectare verbo) si tum fit fundus, quum ſcita ac juſſa noſtra ſuâ ſententiâ compro-

bat, quàm quum hoſpitium fecit, ut & civitate illum mutatum eſſe fateretur, & jus civitatis honore dignissimum judicarit? potuit certius interponere judicium voluntatis ſuæ, quàm quum etiam accuſatorem hujus multâ & pœnâ multavit? potuit magis de re judicare, quàm quum ad veſtrum judicium cives ampliſſimos legavit, teſtes hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores?

43. Etenim quis eſt tam demens, quin ſentiat, jus hoc Gaditanis eſſe retinendum, ne interſeptum sit iis iter perpetuò ad hoc amplissimum præmium civitatis; & magnopere iis eſſe lætandum, hujus L. Cornelii benevolentiam erga ſuos remanère Gadibus; gratiam, & facultatem commendandi in hac civitate verſari? Quis enim noſtrûm eſt, cui non illa civitas sit hujus ſtudio, curâ, diligentiâ, commendatior?

XIX. Omitto quantis ornamentis populum iſtum C. Cæſar, quum eſſet in Hiſpania prætor, affecerit, controversias ſedarit, jura ipſorum permiſſu ſtatuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus diſciplinaque delerit; ſumma in eam civitatem, hujus rogatu, ſtudia & beneficia contulerit: multa prætereo, quæ quotidie labore hujus & ſtudio, aut omnino, aut certè faciliùs con-

ſequuntur. Itaque & adſunt principes civitatis, & defendunt : amore, ut ſuum civem ; teſtimonio, ut noſtrum ; officio, ut ex nobilissimo civi ſanctissimum hoſpitem ; ſtudio, ut diligentissimum defenſorem commodorum ſuorum.

44. Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo afficiantur, si liceat eorum cives virtutis causâ in nostram civitatem venire, tamen hoc ipſo inferius eſſe ſuum fœdus, quàm ceterorum; conſolabor & hos præſentes viros optimos, & illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem : simul & vos, non ignorantes, Judices, admonebo, quo de jure hoc judicium conſtitutum sit, de eo numquam omnino eſſe dubitatum. Quos igitur prudentissimos interpretes fœderum, quos peritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque causis, eſſe arbitramur? eos profectò, qui jam imperia ac bella geſſerunt.

XX. Etenim, si Q. Scævola ille augur, quum de jure prædiatorio conſuleretur, homo juris peritissimus, conſultores ſuos nonnumquam ad Furium & Caſcellium, prædiatores, rejiciebat : si nos de aqua noſtra Tuſculana M. Tugionem potiùs quàm C. Aquilium, conſulebamus, quòd assiduus uſus, uni rei deditus, & ingenium

nium & artem ſæpe vincit : quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis & belli, omnibus juris peritissimis imperatores noſtros anteferre ?

46. Poſſumuſne igitur tibi probare auctorem exempli, atque facti illius, quod a te reprehenditur, C. Marium ? quæris aliquem graviorem ? conſtantiorem ? præſtantiorem virtute, prudentiâ, religione, æquitate ? Is igitur M. Annium Appium, fortissimum virum, ſummâ virtute præditum, civitate donavit, quum Camertinum fœdus ſanctissimum, atque æquissimum ſciret eſſe. Poteſt igitur, Judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur ?

47. Exſiſtat ergo ille vir parumper cogitatione veſtrâ, quoniam re non poteſt ; ut conſpiciatis eum mentibus, quem oculis non poteſtis : dicat, ſe non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuiſſe : ſe Publii Africani diſcipulum, ac militem : ſe ſtipendiis, ſe legationibus bellicis eruditum : ſe, si tanta bella legiſſet, quanta gessit, & confecit ; si tot conſulibus meruiſſet, quoties ipſe conſul fuiſſet, omnia jura belli perdiſcere ac noſſe potuiſſe : sibi non fuisſe dubium, quin nullo fœdere a republica bene gerenda impediretur : a ſe ex conjunctissima atque amicissima civitate for-

tiſſimum quemque eſſe delectum : neque Iguvinatium, neque Camertium fœdere eſſe exceptum, quò minùs eorum civibus a populo Romano præmia virtutis tribuerentur.

XXI. Itaque, quum paucis annis poſt hanc civitatis donationem acerrima de civitate quæſtio, Liciniâ & Muciâ lege, veniſſet; num quis eorum, qui de fœderâtis civitatibus eſſet civitate donatus, in judicium eſt vocatus? nam Spoletinus Lucius Matrinius, unus ex iis, quos Caius Marius civitate donaſſet, dixit cauſam ex colonia Latina, in primis firma & illuſtri : quem quum diſertus homo L. Antiſtius accuſaret, non dixit, fundum populum Spoletinum non eſſe factum : videbat enim, populos de ſuo jure, non de noſtro, fundos fieri ſolere; ſed, quum lege Apuleiâ coloniæ non eſſent deductæ, quâ lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in ſingulas colonias ternos cives Romanos facere poſſet, negabat hoc beneficium, re ipsâ ſublatâ, valere debere.

49. Nihil habet ſimilitudinis iſta accuſatio : ſed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Craſſum, affinem ſuum, hominem incredibili eloquentiâ, ſed paucis ipſe verbis cauſam illam gravitate ſuâ defenderit, & proba-

rit. Quis enim eſſet, Judices, qui imperatoribus noſtris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis; qui ſociis, qui fœderatis, in defendenda republica noſtra ſpem præmiorum eripi vellet? Quod si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor oculorum, si recentes triumphi, si præſens valuit adſpectus; valeat auctoritas, valeant res geſtæ, valeat memoria, valeat fortiſſimi & clariſſimi viri nomen æternum: sit hoc diſcrimen inter gratioſos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus ſuis; horum, etiam mortuorum (si quiſquam hujus imperii defenſor mori poteſt) vivat auctoritas immortalis.

XXII. Quid? Cn. Pompeius, pater, rebus Italico bello maximis geſtis, P. Cæſium, equitem Romanum, virum bonum, qui vivit Ravennæ, fœderato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas univerſas Camertium? quid? Heracliensium legionem, P. Craſſus, vir ampliſſimus, ex ea civitate, quacum propè singulare fœdus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio conſule, ictum putatur? quid? Maſſilienſem Ariſtonem Sulla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem * heros novem Gaditanos? quid? vir ſanctiſſimus, & ſummâ religione ac modeſtiâ, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic,

qui adeſt, a quo hæc, quæ ego nunc percurro, ſubtilissimè ſunt omnia perpolita, M. Craſſus, non Aletrinenſem fœderatum civitate donavit, homo tum gravitate & prudentiâ præſtans, tum vel nimiùm parcus in largienda civitate?

51. Hic tu Cn. Pompeii beneficium, vel potiùs judicium & factum, infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marium feciſſe audierat: fecit, quod P. Craſſum, quod L. Sullam, quod Q. Metellum, quod denique domeſticum auctorem, patrem ſuum, facere viderat? neque verò in uno Cornelio id fecit: nam & Gaditanum Aſdrubalem ex bello illo Africano, & Mamertinos Ovios, & quoſdam Uticenſes, & Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, quum ceteris præmiis digni ſunt, qui ſuo labore & periculo noſtram rempublicam defendunt; tum certè dignissimi ſunt, qui civitate eâ donentur, pro qua pericula ac tela ſubierunt. Atque utinam, qui ubique ſunt propugnatores hujus imperii, poſſent in hanc civitatem venire, & contrà oppugnatores reipublicæ de civitate exterminari! Neque enim ille ſummus poeta noſter Annibalis illam magis cohortationem, quàm communem imperatorum, voluit eſſe, *Hoſtem qui feriet, erit*, inquit, *mihi Carthaginienſis, Quiſquis erit, cujatis siet*: id habent om-

nes leve, & ſemper habuerunt. Itaque & cives undique fortes viros adſciverunt, & hominum ignobilium virtutem perſæpe nobilitatis inertiæ prætulerunt.

XXIII. Habetis imperatorum ſummorum & ſapientiſſimorum hominum, clariſſimorum virorum, interpretationem juris ac fœderum: dabo etiam judicum, qui huic quæſtioni præfuerunt: dabo univerſi populi Romani: dabo & ſanctiſſimum judicium ſenatûs. Judices, quum præ ſe ferrent palamque loquerentur, quid eſſent lege Papiâ de M. Caſſio, Mamertinis repetentibus, judicaturi; Mamertini, publicè ſuſceptâ cauſâ, deſtiterunt. Multi, in civitatem recepti ex liberis fœderatiſque populis, ſunt liberati: nemo umquam eſt de civitate accuſatus, quòd aut populus fundus factus non eſſet, aut quòd fœdere civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, numquam eſſe condemnatum, quem conſtaret ab imperatore noſtro civitate donatum.

53. Cognoſcite nunc populi Romani judicium, multis rebus interpoſitum, atque in maximis cauſis re ipſâ, atque uſu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Caſſio, Poſtumio Cominio, conſulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus

poſt Roſtra inciſum, & perſcriptum fuiſſe. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater hujus equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Cœlio; quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item ſummâ virtute & dignitate (nepotes T. & C. Coponios noſtis) damnato C. Maſſone, civis Romanus eſt factus? An linguâ, & ingenio pateſieri aditus ad civitatem potuit? manu, & virtute non potuit? anne de nobis trahere ſpolia fœderatis licebit; de hoſtibus non licebit? an, quod adipiſci poterunt dicendo, id eis aſſequi pugnando non licebit? an accuſatoris majores noſtri majora præmia, quàm bellatorum, eſſe voluerunt?

XXIV. Quòd si acerbissimâ lege Servilia principes viri, ac gravissimi & ſapientissimi cives, hanc Latinis, id eſt fœderatis, viam ad civitatem populi juſſu patere passi ſunt; neque in his eſt hoc reprehenſum Liciniâ & Muciâ lege; quum præſertim genus ipſum accuſationis & nomen, ejuſmodi præmium, quod nemo aſſequi possit, nisi ex ſenatoris calamitate, neque ſenatori, neque bono cuiquam nimis jucundum eſſe poſſet; dubitandum fuit, quin, quo in genere judicum præmia rata eſſent, in eodem judicia imperatorum valerent? num fundos igitur fac-

tos populos Latinos arbitramur aut Serviliâ lege, aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat propoſitum aliqua ex re præmium civitatis?

55. Cognoſcite nunc judicium ſenatûs, quod ſemper eſt judicio populi comprobatum. Sacra Cereris, Judices, ſummâ majores noſtri religione confici, cæremoniâque voluerunt; quæ quum eſſent asſumpta de Græcia, & per Græcas ſemper curata ſunt ſacerdotes, & Græca omnia nominata: ſed quum illam, quæ Græcum illud ſacrum monſtraret, & faceret, ex Græcia deligerent; tamen ſacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales ſcientiâ peregrinâ & externâ, mente domeſticâ & civili, precaretur. Has ſacerdotes video ferè aut Neapolitanas, aut Velienſes fuiſſe, fœderatarum ſine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Veliensibus datam, de ſenatûs ſententia C. Valerium Flaccum, prætorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Velienſe, ut ea civis Romana eſſet, tuliſſe. Num igitur aut fundos factos Velienſes, aut ſacerdotem illam civem Romanam factam non eſſe, aut fœdus & a ſenatu & a populo Romano violatum arbitrabimur?

XXV. Intelligo, Judices, in cauſa aper-

ta, miniméque dubia, multò & plura, & a pluribus peritissimis eſſe dicta, quàm res poſtularet: ſed id factum eſt, non ut vobis rem tam perſpicuam dicendo probaremus, verùm ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus; quos ut accuſator incenderet, ut aliqui ſermones hominum, alienis bonis mœrentium, etiam ad veſtras aures permanarent, & in judicio ipſo redundarent, idcirco illa in omni parte orationis ſuæ arte adſpergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidioſa eſt, &, quantacumque eſt, ejuſmodi eſt, ut conſervata magis, quàm correpta, eſſe videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, ſed communi maledicto notabatur: tum Tuſculanum, quod Q. Metelli fuiſſe meminerat, & L. Craſſi: Craſſum emiſſe de libertino homine, Soterico Marcio; ad Metellum perveniſſe de Venonii Vindicii bonis non tenebat: ſimul illud neſciebat, prædiorum nullam eſſe gentem: emptionibus ea ſolere ſæpe ad alienos homines, ſæpe ad infimos, non legibus, tamquam tutelas, pervenire.

57. Objectum eſt etiam, quòd in tribum Cruſtuminam pervenerit; quod hic aſſecutus eſt legis de ambitu præmio, mi-

nus invidioſo, quàm qui legum præmiis prætoriam ſententiam, & prætextam togam conſequuntur. Et adoptio Theophanis agitata eſt, per quam Cornelius nihil eſt, præterquam propinquorum ſuorum hereditates, aſſecutus.

XXVI. Quamquam iſtorum animos, qui ipſi Cornelio invident, non eſt difficillimum mitigare: more hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant; non illo inimico, ſed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici ſunt, aut invident, hi ſunt huic multò vehementiùs pertimeſcendi. Nam huic quidem ipſi quis eſt umquam inventus inimicus? aut quis jure eſſe potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunæ, dignitatique non concessit? Verſatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis noſtris malis atque diſcordiis neminem umquam alterius rationis ac partis non re, non verbo, non vultu denique offendit: fuit hoc sive meum, sive reipublicæ fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet: non modò non exſultavit in ruinis noſtris, veſtriſque diſcordiis Cornelius; ſed omni officio, lacrymis, operâ, conſolatione, omnes, me abſente, meos ſublevavit.

59. Quorum ego teſtimonio ac precibus munus hoc meritum huic, &, ut a principio dixi, juſtam & debitam gratiam refero: ſperoque, Judices, ut eos, qui principes fuerunt conſervandæ ſalutis, aut dignitatis meæ, diligitis, & caros habetis; sic, quæ ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta ſunt, & grata eſſe vobis, & probata. Non igitur a ſuis, quos nullos habet, ſed a ſuorum, qui & multi, & potentes ſunt, urgetur inimicis: quos quidem heſterno die Cn. Pompeius copiosâ oratione, & gravi, ſecum, si vellent, contendere jubebat; ab hoc impari certamine, atque injuſta contentione avocabat.

XXVII. Et erat æqua lex, & nobis, Judices, atque omnibus, qui noſtris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut noſtras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis noſtrorum inimicorum temperemus. Ac, si mea auctoritas ſatis apud illos in hac re ponderis haberet, quum me præſertim rerum varietate, atque uſu ipſo jam perdoctum viderent; etiam ab illis eos majoribus diſcordiis avocarem: ita enim contendere de republica, quum id defendas, quod eſſe optimum ſentias, & fortium virorum, & magnorum hominum ſemper putavi; neque huic

umquam labori, officio, muneri defui: ſed contentio tamdiu ſapiens eſt, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obeſt civitati.

61. Voluimus quædam, contendimus, experti ſumus; obtenta non ſunt: dolorem alii, nos luctum mœroremque ſuſcepimus. Cur ea, quæ mutare non poſſumus, convellere malumus, quàm tueri? C. Cæſarem ſenatus & genere ſupplicationum ampliſsimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in anguſtiis ærarii victorem exercitum ſtipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege Sempronià ſuccedendum non cenſuit. Harum ego ſententiarum & princeps, & auctor fui: neque me diſſensioni meæ priſtinæ putavi potiùs aſſentiri, quàm præſentibus reipublicæ temporibus, & concordiæ, convenire. Non idem aliis videtur: ſunt fortaſſe in ſententia firmiores: reprehendo neminem; ſed aſſentior non omnibus: neque eſſe inconſtantis puto, ſententiam aliquam, tamquam aliquod navigium, atque curſum, ex reipublicæ tempeſtate moderari.

62. Sed si qui ſunt, quibus infinitum ſit odium, in quos ſemel ſuſceptum ſit, quos video eſſe nonnullos; cum ducibus ipsis, non cum comitatu, aſſectatoribuſque con-

ſligant : illam enim fortaſſe pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt; hanc verò iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, ſi certorum hominum mentes nullâ ratione placare, Judices, poſſumus; veſtros quidem animos certè confidimus, non oratione noſtrâ, ſed humanitate veſtrâ eſſe placatos.

XXVIII. Quid enim eſt, cur non potiùs ad ſummam laudem huic, quàm ad minimam fraudem, Cæſaris familiaritas valere debeat? cognovit adoleſcens : placuit homini prudentissimo : in ſumma amicorum copia cum familiarissimis ejus eſt adæquatus in prætura : in conſulatu præfectum fabrûm detulit, conſilium hominis probavit, fidem eſt complexus, officia, obſervantiamque dilexit : fuit hic multorum illi laborum ſocius aliquando; eſt fortaſſe nunc nonnullorum particeps commodorum : quæ quidem ſi huic obſuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam ſit apud tales viros profuturum.

64. Sed quoniam C. Cæſar abeſt longissimè, atque in iis eſt nunc locis, quæ regione, orbem terrarum, rebus illius geſtis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales! Judices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut ſuum præfectum fabrûm, ut hominem

ſibi carissimum & familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, ſed ob ſuam familiaritatem veſtris oppreſſum ſententiis audiat. Miſeremini ejus, qui non de ſuo peccato, ſed de hujus ſummi & clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, ſed periculo ſuo, de publico jure diſceptat: quod jus si Cn. Pompeius ignoravit, si M. Craſſus, si Q. Metellus, si Cn. Pompeius pater, si L. Sulla, si L. Craſſus, si C. Marius, si ſenatus, si populus Romanus, si, qui de re simili judicarunt, si fœderati populi, si ſocii, si illi antiqui Latini; videte, ne utilius vobis, & honeſtius sit illis ducibus errare, quàm hoc magiſtro erudiri. Sed, si de certo, de perſpicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure eſſe conſtituendum videtis; nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi ſentiatis. Simul & illa, Judices, omnia ante oculos veſtros proponite: primùm eſſe omnes etiam poſt mortem reos, clarissimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt; deinde ſenatum, qui perſæpe hoc judicavit; populum, qui jussit; judices, qui approbarunt: tum etiam illud cogitatote; sic vivere, ac vixiſſe Cornelium, ut, quum omnium peccatorum quæſtiones sint, non de vitiorum ſuorum pœna, ſed de virtutis præmio in judicium

vocetur. Accedat etiam illud, ut ſtatuatis hoc judicio, utrùm poſthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento eſſe malitis. Poſtremò illud, Judices, fixum in animis veſtris tenetote, vos in hac cauſa non de maleficio L. Cornelii, ſed de beneficio Cn. Pompeii judicaturos.

DE

PROVINCIIS CONSULARIBUS.

ORATIO TRIGESIMA QUARTA.

C. Sempronius Gracchus, Tiberii Frater, in tribunatu legem tulit, ut provinciæ conſulares a ſenatu quotannis decernerentur. Ex ea lege conſules Lentulus Marcellinus & L. Philippus retulerunt ad ſenatum de provinciis conſularibus decernendis. Eæ tum quatuor erant, de quibus variæ ſententiæ dictæ ſunt; Macedonia, cui L. Piſo, Syria, cui A. Gabinius, Galliæ duæ, quibus conjunctis cum imperio præerat C. Julius Cæſar. Qui ante Ciceronem ſententiam dixere, id omnes, excepto P. Servilio, ſpectabant, ut Cæſari, quem oderant, vel omnino

auferretur imperium, ademptâ utraque Galliâ, vel certè, ulteriore aut citeriore detractâ, minueretur. Contradixit Cicero ſententiam rogatus. De Cæſare magnas res gerente, propoſitâ reip. utilitate, nihil mutandum: Piſonem autem & Gabinium, qui provincias avarè, crudeliter, ſuperbè adminiſtrarent, eſſe revocandos cenſuit. Anno urbis 697. Ciceronis 51. MANUTIUS.

I. SI quis veſtrûm, Patres conſcripti, exſpectat, quas ſim provincias decreturus, conſideret ipſe ſecum, qui mihi homines ex provinciis potiſſimùm detrahendi ſint: non dubitabit, quid me ſentire conveniat, quum, quid mihi ſentire neceſſe ſit, cogitarit. Ac, si princeps eam ſententiam dicerem; laudaretis profectò: si ſolus; certè ignoſceretis: etiam si paulò minùs utilis vobis ſententia videretur; veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc verò, Patres conſcripti, non parvâ afficior voluptate, vel quòd hoc maximè reipublicæ conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate diſſentiat; vel quòd habeo

auctorem P. Servilium, qui ante me ſententiam dixit, virum clariſſimum, & quum in univerſam rempublicam, tum etiam erga meam ſalutem, fide ac benevolentiâ ſingulari.

2. Quòd si ille & paulò antè, & quotieſcumque ei locus dicendi ac poteſtas fuit, Gabinium & Piſonem, duo reipublicæ portenta, ac pene funera, quum propter alias cauſas, tum maximè propter illud inſigne ſcelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non ſolùm ſententiâ ſuâ, ſed etiam verborum gravitate eſſe notandos putavit; quonam me animo in eos eſſe oportet, cujus illi ſalutem pro pignore tradiderunt ad explendas ſuas cupiditates? Sed ego in hac ſententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ ſerviam: quo animo unuſquiſque veſtrûm debet eſſe in illos, hoc ero: præcipuum illum & proprium ſenſum doloris mei, quem tamen vos communem ſemper vobis mecum eſſe duxiſtis, a ſententia dicenda amovebo; ad ulciſcendi tempora reſervabo.

II. Quatuor ſunt Provinciæ, Patres conſcripti, de quibus adhuc intelligo ſententias eſſe dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus eſſe conjunctas; & Syria, & Macedonia; quas, vobis invitis & oppreſſis, peſtiferi con-

ſules pro everſæ reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis ſunt lege Sempronia duæ : quid eſt, quod poſſimus de Syria, Macedoniaque dubitare? Mitto, quòd eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non antè attigerint, quàm hunc ordinem condemnarint : quàm auctoritatem veſtram e civitate exterminarint : quàm fidem publicam, quàm perpetuam populi Romani ſalutem, quàm me, ac meos omnes fœdiſsimè, crudeliſsiméque vexarint.

4. Omnia domeſtica illa, atque urbana mitto; quæ tanta ſunt, ut numquam Annibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipſas venio provincias: quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum, non turribus, ſed tropæis; quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphiſque pacata; sic a Barbaris, quibus eſt propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Theſſalonicenſes, poſiti in gremio imperii noſtri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur : ut via illa noſtra, quæ per Macedoniam eſt uſque ad Helleſpontum militaris, non ſolùm excurſionibus Barbarorum ſit infeſta, ſed etiam caſtris Threciis diſtincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro noſtro imperatori; ut exhauſtas domos re-

pleri poſſent, pro empta pace bellum nobis prope juſtum intulerunt. Jam verò exercitus ille noſter, ſuperbiſsimo delectu, & durisſimâ conquiſitione collectus, omnis interiit.

III. Magno hoc dico cum dolore: miſerandum in modum milites populi Romani capti, necati, deſerti, diſsipati ſunt; incuriâ, fame, morbo, vaſtitate conſumpti: ut, quod eſt indigniſsimum, ſcelus imperatoris in pœnam exercitûs expetitum eſſe videatur. Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariâque compreſsâ, pacatam ipſam per ſe & quietam tenui præſidio, atque exiguâ manu, etiam ſine imperio, per legatos nomine ipſo populi Romani tuebamur: quæ nunc conſulari imperio, atque exercitu ita vexata eſt, vix ut ſe poſsit diuturnâ pace recreare: quum interea, quis veſtrûm hoc non audivit, quis ignorat, Achæos ingentem pecuniam pendere L. Piſoni quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum totum in hujus unius quæſtum eſſe converſum? urbem Byzantiorum, vobis atque huic imperio fideliſsimam, hoſtilem in modum eſſe vexatam? quò ille, poſteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ullâ vi a miſeris extorquere potuit, cohortes in hiberna miſit: his præpoſuit, quos putavit fore diligentiſsimos ſatellites

ſcelerum, miniſtros cupiditatum ſuarum.

6. Omitto juriſdictionem in libera civitate contra leges, ſenatûſque conſulta: cædes relinquo, libidines prætereo: quarum acerbissimum exſtat indicium, & ad insignem memoriam turpitudinis, & pene ad juſtum imperii noſtri odium, quòd conſtat, nobilissimas virgines ſe in puteos abjeciſſe, & morte voluntariâ neceſſariam turpitudinem depuliſſe. Nec hæc idcirco omitto, quòd non gravissima sint, ſed quia nunc sine teſte dico.

IV. Ipſam verò urbem Byzantiorum fuiſſe refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quæ illi, exhauſti ſumptibus, belliſque maximis, quum Mithridaticos impetus, totumque Pontum armatum, effervefcentem in Asiam atque erumpentem, ægrè repulſum, & cervicibus interclusum ſuis, ſuſtinerent, tum, inquam, Byzantii, & poſtea signa illa, & reliqua urbis ornamenta, ſanctissimè cuſtodita, tenuerunt. Te imperatore infelicissimo & teterrimo, Cæſonine Calventi, civitas libera, & proximis ſuis beneficiis a ſenatu & a populo Romano liberata, sic ſpoliata, atque nudata eſt, ut, nisi C. Virgilius, legatus, vir fortis & innocens, interveniſſet, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaia, qui lo-

cus, aut lucus in Græcia tota tam ſanctus fuit, in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum reliquum sit? Emiſti a fœdissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emiſti grandi pecuniâ, ut tibi de pecuniis creditis jus in liberos populos contra ſenatuſconſultum, & contra legem generi tui dicere liceret: id emptum ita vendidiſti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.

8. Quorum ego nihil nunc, Patres conſcripti, in hominem ipſum; de provincia diſputo. Itaque omnia illa, quæ & ſæpe audiſtis, & tenetis animis, etiam si non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præſens, in oculis vestris mentibuſque defixit, audacia loquor: nihil de ſuperbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate diſputo: lateant libidines ejus illæ tenebricoſæ, quas fronte & ſupercilio, non pudore & temperantiâ contegebat: de provincia, quod agitur, id diſputo. Huic vos non ſummittetis? hunc diutius manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo poſſet, utrùm poſterior, an infelicior eſſet, judicare.

9. An verò in Syria diutius eſt Semi-

ramis illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejuſmodi, ut rex Ariobarzanes conſulem veſtrum ad cædem faciendam, tamquam aliquem Threcem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatûs habuit interitum: pòſt conciſæ ſunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum eſt, niſi pactiones pecuniarum cum tyrannis, deciſiones, direptiones, latrocinia, cædes, quum palam populi Romani imperator, inſtructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, ſed omnia ſibi & empta, & emenda eſſe clamaret.

V. Jam verò publicanos miſeros (me etiam miſerum, illorum ita de me meritorum miſeriis, ac dolore) tradidit in ſervitutem Judæis, & Syris, nationibus natis ſervituti. Statuit ab initio, & in eo perſeveravit, jus publicano non dicere: pactiones ſine ulla injuria factas reſcidit: cuſtodias ſuſtulit: vectigales multos, ac ſtipendiarios liberavit: quo in oppido ipſe eſſet, aut quò veniret, ibi publicanum, aut publicani ſervum eſſe vetuit: quid multa? crudelis haberetur, ſi in hoſtem animo fuiſſet eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præſertim, qui eſt ſemper, dignitate ſuâ, benignitate magiſtratûs ſuſtentatus.

11. Itaque videtis, Patres conſcripti;

non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi inſcitiâ, ſed avaritiâ, ſuperbiâ, crudelitate Gabinii, pene afflictos jam atque everſos publicanos: quibus quidem vos, in his anguſtiis ærarii, tamen ſubveniatis neceſſe eſt: etsi jam multis non poteſtis, qui propter illum hoſtem ſenatûs, inimicissimum ordinis equeſtris, bonorumque omnium, non ſolùm bona, ſed etiam honeſtatem miſeri deperdiderunt: quos non parcimonia, non continentia, non virtus, non labor, non ſplendor tueri potuit contra illius helluonis & prædonis audaciam.

12. Quid? qui ſe etiam nunc ſubsidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate ſuſtentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit per hoſtem, hic tegitur ipſâ lege cenſoriâ; quem is frui non ſinit, qui eſt, etiam si non appellatur, hoſtis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provincia diutius eum, qui de ſociis cum hoſtibus, de civibus cum ſociis faciat pactiones: qui hoc etiam ſe pluris eſſe, quàm collegam, putet, quòd ille vos triſtitiâ, vultuque deceperit, ipſe nunquam ſe minùs, quàm erat, nequam eſſe ſimularit. Piſo autem alio quodam modo gloriatur, ſe brevi tempore perfeciſſe, ne A. Gabinius unus omnium nequissimus exiſtimaretur.

13. Hos vos de provinciis, ſi non aliquando deducendi eſſent, deripiendos non putaretis? & has duplices peſtes ſociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vaſtitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno ſuperiore hos eoſdem revocabatis, quum in provincias jam perveniſſent: quo tempore ſi liberum veſtrum judicium fuiſſet, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta eſſet, reſtituiſſetis, id quod cupiebatis, veſtram auctoritatem, iis, per quos erat amiſſa, revocatis, & his ipſis præmiis extortis, quæ erant pro ſcelere, atque everſione patriæ conſecuti.

VI. Quam pœnam ſi tum aliorum opibus, non ſuis, invitiſſimis vobis, evolarunt; at aliam multò majorem, gravioremque ſubierunt: quæ enim homini, in quo aliquis ſi non famæ pudor, at ſupplicii timor eſt, gravior pœna accidere potuit, quàm non credi litteris iis, quæ rempublicam bene geſtam in bello nuntiarent? Hoc ſtatuit ſenatus, quum frequens ſupplicationem Gabinio denegavit: primùm homini, ſceleribus, flagitiis contaminatiſſimo, nihil eſſe credendum: deinde a proditore, atque eo, quem præſentem hoſtem reipublicæ cognoſſet, bene rempublicam geri non potuiſſe: poſtremò, ne deos quidem immortales velle aperiri ſua templa,

templa, & ſibi ſupplicari hominis impuriſſimi & ſceleratiſſimi nomine. Itaque ille alter, aut ipſe eſt homo doctus, & a ſuis Græcis ſubtiliùs eruditus, quibuſcum jam in exoſtra helluatur, antea poſt siparium ſolebat; aut amicos habet prudentiores, quàm Gabinius, cujus nullæ litteræ perferuntur.

VII. Hoſce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur; alterum, si tabellarii non ceſſarint, neceſſe eſt paucis diebus pœniteat audere: cujus amici, si qui ſunt, aut si belluæ tam immani tamque tetræ poſſunt ulli eſſe amici, hac conſolatione utuntur, etiam T. Albucio ſupplicationem hunc ordinem denegaſſe. Quod eſt primùm dissimile: res in Sardinia cum maſtrucatis latrunculis a proprætore unâ cohorte auxiliariâ geſta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, ac tyrannis, conſulari exercitu imperioque confectum: deinde Albucius, quod a ſenatu petebat, ipſe sibi in Sardinia antè decreverat: conſtabat enim, Græcum hominem ac levem in ipſa provincia quasi triumphaſſe. Itaque hanc ejus temeritatem ſenatus ſupplicatione denegatâ notavit.

16. Sed fruatur ſanè hoc ſolatio; atque hanc insignem ignominiam, quoniam uni, præter ſe, inuſta eſt, putet eſſe leviorem,

dummodo, cujus exemplo ſe conſolatur; ejus exitum exſpectet: præſertim quum in Albucio nec Piſonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit; hac tamen unâ plagâ conciderit, ignominiâ ſenatûs.

17. Atqui duas Gallias qui decernit conſulibus duobus, hos retinet ambo; qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam, tamen alterum retinet, & in utriuſque pari ſcelere diſparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias, ut Piſoni & Gabinio ſuccedatur ſtatim. Si hic ſinat. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non poteſt. Itaque ego idem, qui nunc conſulibus iis, qui designati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam eaſdem prætorias, ut & prætores annuas provincias habeant, & eos quàm primùm videamus, quos animo æquo videre non poſſumus.

VIII. Sed mihi credite: numquam ſuccedetur illis, niſi quum eâ lege referetur, quâ intercedi de provinciis non licebit. Itaque, hoc tempore amiſſo, annus eſt integer vobis exſpectandus: quo interjecto, civium calamitas, ſociorum ærumna, ſceleratiſsimorum hominum impunitas propagatur. Quòd ſi eſſent illi optimi viri, tamen ego meâ ſententiâ C. Cæſari ſuccedendum nondum putarem. Qua de re dicam, Patres conſcripti, quod ſentio,

atque illam interpellationem mei familiariſſimi, quâ paulò antè interrupta eſt oratio mea, non pertimeſcam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere eſſe, quàm Cæſari : omnem enim illam tempeſtatem, cui ceſſerim, Cæſare impulſore atque adjutore eſſe excitatam. Cui ſi primùm ſic reſpondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei; poſſimne probare, quum id me facere dicam, quod exemplo fortiſſimorum & clariſſimorum civium facere poſſim ? An Tib. Gracchus (patrem dico, cujus utinam filii ne degeneraſſent a gravitate paterna) tantam laudem eſt adeptus, quòd tribunus plebis ſolus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimiciſſimus & pſius, & fratris ejus Africani, juravitque 1 concione, ſe in gratiam non rediiſſe; d alienum ſibi videri dignitate imperii, iò duces eſſent hoſtium, Scipione triumante, ducti, eódem ipſum duci, qui umphaſſet ?

19. Quis plenior inimicorum fuit C. Ma-? L. Craſſus, M. Scaurus. Aliine inii ? omnes Metelli. At hi non modò n inimicum ex Gallia ſententiis ſuis non ahebant, ſed & propter rationem Galbelli, provinciam extra ordinem deebant. Bellum in Gallia maximum geſeſt : domitæ ſunt a Cæſare maximæ

nationes, ſed nondum legibus, nondum jure certo, nondum ſatis firmâ pace devinctæ: bellum affectum videmus, &, verè ut dicam, pene confectum; ſed ita, ut, si idem extrema perſequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus: si ſucceditur; periculum sit, ne inſtauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audiamus. Ergo ego ſenator, inimicus, si ita vultis, homini; amicus eſſe, sicut ſemper fui, reipublicæ debeo. Quid, si ipſas inimicitias depono reipublicæ cauſa? quis me tandem jure reprehendat? præſertim quum ego omnium meorum consiliorum, atque factorum exempla ſemper ex ſummorum hominum factis mihi cenſuerim petenda.

IX. An verò M. ille Lepidus, qui bis conſul & pontifex maximus fuit, non ſolùm memoriæ teſtimonio, ſed etiam annalium litteris, & ſummi poetæ voce laudatus eſt, quòd cum M. Fulvio collega quo die cenſor eſt factus, homine inimi cissimo, in campo ſtatim rediit in gra tiam, ut commune officium cenſuræ com muni animo ac voluntate defenderent?

21. Atque, ut vetera, quæ ſunt inn merabilia, mittam; tuus pater, Philipp nonne uno tempore cum ſuis inimici mis in gratiam rediit? quibus eum om bus eadem reſpublica reconciliavit, alienarat.

22. Multa prætereo, quòd intueor coràm hæc lumina atque ornamenta reipublicæ, P. Servilium, & M. Lucullum: utinam etiam L. Lucullus ille viveret! Quæ fuerunt inimicitiæ graviores in civitate, quàm Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non ſolùm exſtinxit reſpublica dignitaſque ipſorum, ſed etiam ad amicitiam conſuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne conſul in templo Jovis optimi maximi, permotus quum auctoritate veſtrâ, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, abſens mecum, ſummo ſuo beneficio, rediit in gratiam? An ego poſſum huic eſſe inimicus, cujus litteris, famâ; nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum?

23. Ardeo, mihi credite, Patres conſcripti (id quod voſmet de me exiſtimatis, & facitis ipsi) incredibili quodam amore patriæ; qui me amor & ſubvenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rurſum, quum omnia tela undique eſſe intenta in patriam viderem, ſubire coëgit atque excipere unum pro universis: hic me meus in rempublicam animus priſtinus ac perennis cum C. Cæſare reducit, reconciliat, reſtituit in gratiam. Quod volent denique homi-

nes exiſtiment; nemini ego poſſum eſſe bene de republica merenti non amicus.

X. Etenim si iis, qui hæc omnia flammâ ac ferro delere voluerunt, non inimicitias ſolùm, ſed etiam bellum indixi, atque intuli, quum partim mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis judiciis eſſent liberati; cur eadem reſpublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quòd perniciosum patriæ civem fore putabam, qui, turpissimâ libidine incenſus, duas res ſanctissimas, religionem & pudicitiam, uno ſcelere violaſſet? Num eſt igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quàm otio meo; nonnulli in eodem defendendo, ſuo plus otio quàm communi, proſpexerint?

25. Ego me a C. Cæſare in republi diſſensiſſe fateor, & sensiſſe vobiſcum ſed nunc iiſdem vobis aſſentior, cum q bus antea ſentiebam. Vos enim, ad q litteras L. Piſo de ſuis rebus non au mittere, qui Gabinii litteras insigni q dam notâ, atque ignominiâ novâ c demnaſtis, C. Cæſari ſupplicationes creviſtis, numero, ut nemini uno ex lo; honore, ut omnino nemini. Cu tur exſpectem hominem aliquem, q

cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo amplissimus, & ordo is, qui eſt & publici consilii, & meorum omnium consiliorum auctor & princeps. Vos ſequor, Patres conſcripti, vobis obtempero, vobis aſſentior: qui, quamdiu C. Cæſaris consilia in republica non maximè diligebatis, me quoque cum illo minùs conjunctum videbatis: poſteaquam rebus gestis mentes veſtras, voluntateſque mutastis, me non ſolùm comitem eſſe ſententiæ veſtræ, ſed etiam laudatorem vidiſtis.

XI. Sed quid eſt, quòd in hac cauſa maximè homines admirentur, & reprehendant meum consilium, quum ego idem antea multa decreverim, quæ magis ad hominis dignitatem, quàm ad reipublicæ necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi ſententiâ meâ. Reipublicæ ſatis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis eſt dignitati tributus.

27. In quo ego (quo conſule referente, primùm decem dierum ſupplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cujus ſententiâ primùm duplicata eſt ſupplicatio conſularis; mihi enim eſtis aſſensi, quum ejuſdem Pompeii litteris recitatis,

confectis omnibus maritimis terreſtribuſque bellis, ſupplicationem decem dierum decreviſtis) ſum Cn. Pompeii virtutem & animi magnitudinem admiratus, quòd, quum ipſe ceteris omnibus eſſet omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat, quàm ipſe erat conſecutus. Ergo in illa ſupplicatione, quam ego decrevi, res ipſa tributa eſt diis immortalibus, & majorum inſtitutis, & utilitati reipublicæ: ſed dignitas verborum, honos, & novitas, & numerus dierum, Cæſaris ipsius laudi gloriæque conceſſus eſt.

28. Relatum eſt ad nos nuper de ſtipendio exercitûs: non decrevi ſolùm, ſed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa diſſentientibus reſpondi: ſcribendo affui: tum quoque homini plus tribui, quàm neſcio cui necessitati: illum enim arbitrabar, etiam ſine hoc ſubſidio pecuniæ, retinere exercitum prædâ antè partâ, & bellum conficere poſſe: ſed decus illud & ornamentum triumphi minuendum noſtrâ parcimoniâ non putavi. Actum eſt de decem legatis, quos alii omnino non dabant; alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii ſine ullis verborum ornamentis dabant: in ea quoque re ſic ſum locutus, ut omnes intelligerent, me id quod reipublicæ causâ ſentirem, facere uberiùs propter ipsius Cæſaris dignitatem.

XII. At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi ſilentio, interpellor; quum ſuperioribus cauſis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi ſumma utilitas reipublicæ moveat. Nam ipſe Cæſar, quid eſt, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta ſunt, perfecta reipublicæ tradantur? Amœnitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii noſtri propagatio retinet. Quid illis terris aſperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porrò tot victoriis præſtabilius? quid Oceano longius inveniri poteſt? An reditus in patriam habet aliquam offenſionem? utrùm apud populum, a quo miſſus; an apud ſenatum, a quo ornatus eſt? an dies auget ejus desiderium, an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil eſt, quòd eum de provincia devocent: ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad ſummum honorem ſenatûs, equeſtris ordinis gratiam, populi caritatem.

30. Sed, si ille hac tam eximiâ fortunâ propter utilitatem reipublicæ frui non pro-

perat, ut omnia illa conficiat; quid ego ſenator facere debeo, quem, etiam si ille aliud vellet, reipublicæ conſulere oporteret? Ego verò sic intelligo, Patres conſcripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem: nam quis hoc non ſentit, omnia alia eſſe nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni ſuſpicione belli?

31. Jamdiu mare videmus illud immenſum, cujus fervore non ſolùm maritimi curſus, ſed urbes etiam & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic a populo Romano, ab Oceano uſque ad ultimum Pontum, tamquam unum aliquem portum, tutum & clauſum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipsâ poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem eſſe partim reciſas, partim repreſſas, ut Asia, quæ imperium antea noſtrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipſa cingatur. Poſſum de omni regione, de omni hoſtium genere dicere: nulla gens eſt, quæ non aut ita ſubacta sit, ut vix exſtet; aut ita domita, ut quieſcat; aut ita pacata, ut victoriâ noſtrâ imperioque lætetur.

XIII. Bellum Gallicum, Patres conſcripti, C. Cæſare imperatore geſtum eſt; antea tantummodo repulſum: ſemper illas

nationes noſtri imperatores refutandas potiùs bello, quàm laceſſendas putaverunt. Ipſe ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribuſque ſubvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repreſſit, non ipſe ad eorum urbes ſedeſque penetravit. Modò ille meorum laborum, periculorum, conſiliorum ſocius, Caius Pomptinus, fortiſſimus vir, ortum repentè bellum Allobrogum, atque hac ſceleratâ conjuratione excitatum, prœliis fregit, eoſque domuit, qui laceſſierant; & eâ victoriâ contentus, republicâ metu liberatâ, quievit. C. Cæſaris longè aliam video fuiſſe rationem: non enim ſibi ſolùm cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum eſſe duxit, ſed totam Galliam in noſtram ditionem eſſe redigendam.

33. Itaque cum acerrimis nationibus, & maximis Germanorum & Helvetiorum, prœliis feliciſſimè decertavit: ceteras contrivit, domuit, compulit, imperio populi Romani parere aſſuefecit, &, quas regiones, quaſque gentes nullæ nobis antea litteræ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noſter imperator, noſterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantùm Galliæ tenebamus antea, Patres conſcripti: ceteræ partes a

gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus, & barbaris, & bellicoſis tenebantur: quas nationes nemo umquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo ſapienter de republica noſtra cogitavit jam inde a principio hujus imperii, quin Galliam maximè timendam huic imperio putaret: ſed propter vim ac multitudinem gentium illarum numquam eſt antea cum omnibus dimicatum: reſtitimus ſemper laceſſiti: nunc denique eſt perfectum, ut imperii noſtri, terrarumque illarum idem eſſet extremum.

XIV. Alpibus Italiam munierat antè natura, non sine aliquo divino numine: nam, si ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuiſſet, numquam hæc urbs ſummo imperio domicilium ac ſedem præbuiſſet: quæ jam licet considant: nihil eſt enim ultra illam altitudinem montium uſque ad Oceanum, quod sit Italiæ pertimeſcendum. Sed tamen una atque altera æſtas, vel metu, vel ſpe, vel pœnâ, vel præmiis, vel armis, vel legibus poteſt totam Galliam ſempiternis vinculis adſtringere: impolitæ verò res, & acerbæ si erunt relictæ; quamquam ſunt acciſæ, tamen efferent ſe aliquando, & ad renovandum bellum revireſcent.

35. Quare sit in ejus tutela Gallia, cu-

s virtuti, fidei, felicitati, commendatæ
ℓ. Etenim si Fortunæ muneribus am-
issimis ornatus, ſæpius ejus deæ peri-
lum facere nollet: si in patriam, si ad
os penates, si ad eam dignitatem, quam
civitate sibi propositam videt: si ad
andissimos liberos, si ad clarissimum
nerum redire properaret: si in Capi-
lium invehi victor cum illa insigni lau-
a geſtiret: si denique timeret caſum ali-
em, qui illi tantum addere jam non
teſt, quantum auferre: vos tamen opor-
et ab eodem illa omnia, a quo profligata
it, confici velle. Quum verò ille ſuæ glo-
e jampridem, reipublicæ nondum ſatis-
cerit, & malit tamen tardiùs ad ſuorum
orum fructus pervenire, quàm non ex-
ere ſuſceptum reipublicæ munus: nec
peratorem incenſum ad rempublicam
ne gerendam revocare, nec totam Galli-
belli rationem, propè jam explicatam,
rturbare, atque impedire debemus.

XV. Nam illæ ſententiæ virorum cla-
simorum minimè probandæ ſunt; quo-
m alter ulteriorem Galliam decernit cum
ria, alter citeriorem: qui ulteriorem;
nia illa, de quibus diſſerui paulò antè,
rturbat; simul oſtendit, eam ſe ſciſcere
gem, quam eſſe legem neget; &, quæ
rs provinciæ sit, cui non possit inter-
di, hanc ſe avellere; quæ defenſorem

habeat, non tangere: simul & illud facit, ut, quod illi a populo datum sit, id non violet; quod ſenatus dederit, id ſenator properet auferre.

37. Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni ſenatoris: legem, quam non putat, eam quoque ſervat; præfinit enim ſucceſſori diem: qui mihi nihil videtur minùs a dignitate diſciplinaque majorum dissidere, quàm ut, qui conſul Kalendis Jan. habere provinciam debet, is ut eam deſponſam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in conſulatu sine provincia, cui fuerit, antequam designatus eſſet, provincia decreta. Sortietur, an non? nam & non ſortiri abſurdum eſt, & quod ſortitus sis, non habere. Proficiſcetur paludatus? quò? quò pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, naſcetur repentè provincia. Attamen his ſententiis Piſo in provincia permanebit. Quæ quum gravia ſunt, tum nihil gravius illo, quòd multari imperatorem deminutione provinciæ contumelioſum eſt; neque ſolùm ſummo in viro, ſed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

XVI. Ego vos intelligo, Patres conſcripti, multos decreviſſe honores eximios C. Cæſari, & propè singulares: quòd ita

meritus erat, grati, ſin etiam, ut quàm conjunctiſsimus huic ordini eſſet, ſapientes ac divini fuiſtis. Neminem umquam eſt hic ordo complexus honoribus & beneficiis ſuis, qui ullam dignitatem præſtabiliorem eâ, quam per vos eſſet adeptus, putarit: nemo umquam hîc potuit eſſe princeps, qui maluerit eſſe popularis. Sed homines aut propter dignitatem ſuam diffiſi ipſi ſibi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab hujus ordinis conjunctione depulſi, ſæpe ex hoc portu ſe in illos fluctus propè neceſſariò contulerunt: qui, ſi ex illa jactatione curſuque populari, bene geſtâ republicâ, referunt adſpectum in curiam, atque huic ampliſsimæ dignitati commendati eſſe volunt, non modò non repellendi ſunt, verùm etiam expetendi.

39. Monemur a fortiſsimo viro, atque optimo poſt hominum memoriam conſule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur, poſt eos conſules, qui nunc erunt deſignati; perpetuóque poſthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulentâ ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, Patres conſcripti, præſertim monitus a ſapientiſsimo conſule, & diligentiſsimo cuſtode pacis & otii,

tamen vehementiùs arbitror pertimeſcendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero, aut ſtudium erga hunc ordinem repudiaro. Nam ut C. Julius omnibus a ſenatu eximiis, aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei, cui minimè vos velitis; per quem ordinem ipſe amplissimam sit gloriam conſecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad ſuſpicandum nullo modo poſſum. Poſtremò, quo quiſque animo futurus sit, neſcio; quid ſperem video: præſtare hoc ſenator debeo, quantum poſſum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure iraſci poſſe videatur. Atque hoc, si inimicissimus eſſem C. Cæſari, ſentirem tamen reipublicæ causâ.

XVII. Sed non alienum eſſe arbitror, quò minùs ſæpe aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum exiſtimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi sit ratio & cauſa cum Cæſare. Ac primùm illud tempus familiaritatis & conſuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, conſobrino noſtro, ab omnium noſtrûm adoleſcentia fuit, prætermitto. Poſteaquam ſum penitus in rempublicam ingreſſus, ita diſſensi ab illo, ut in disjunctione ſententiæ conjuncti tamen amicitiâ maneremus.

41. Conſul ille egit eas res, quarum me participem eſſe voluit; quibus ego si minùs aſſentiebar, tamen illius mihi judicium gratum eſſe debebat: me ille, ut quinqueviratum acciperem, rogavit; me in tribus sibi conjunctissimis conſularibus eſſe voluit: mihi legationem, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit: quæ ego omnia non ingrato animo, ſed obſtinatione quadam ſententiæ repudiavi: quàm ſapienter non diſputo; multis enim non probabo: conſtanter quidem, & fortiter certè: qui quum me firmissimis opibus contra ſcelus inimicorum munire, & populares impetus populari præsidio propulſare poſſem, quamvis excipere fortunam, ſubire vim atque injuriam malui, quàm aut a veſtris ſanctissimis mentibus diſsidere, aut de meo ſtatu declinare. Sed non is ſolùm gratus debet eſſe, qui accepit beneficium, verùm etiam is, cui poteſtas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas geſſeram, non putabam: illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civium, ſuum generum, ſentiebam.

XVIII. Traduxit ad plebem inimicum meum; sive iratus mihi, quòd me ſecum ne beneficiis quidem videbat poſſe con-

quorum auctoritate illam conjunctionem Cæſaris defugi, Julias leges, & ceteras, illo conſule, rogatas, jure latas negant: iidem illam proſcriptionem capitis mei, contra ſalutem reipublicæ, ſed ſalvis auſpiciis rogatam eſſe dicebant. Itaque vir ſummâ auctoritate, ſummâ eloquentiâ, dixit graviter, caſum illum meum funus eſſe reipublicæ, ſed funus juſtum & indictum. Mihi ipſi omnino perhonorificum, diſceſſum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo; ſed mihi ad id, quod ſentio, aſſumo: nam, si illud jure rogatum dicere ausi ſunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nullâ lege licuit, quia nemo de cœlo ſervarat; oblitine erant, tum, quum ille, qui id egerat, plebeius eſt lege curiatâ factus, dici de cœlo eſſe ſervatum? qui si plebeius omnino eſſe non potuit, quî tribunus plebis potuit eſſe? &, cujus tribunatus si ratus eſt, nihil eſt, quod irritum ex actis Cæſaris possit eſſe; ejus non ſolùm tribunatus, ſed etiam perniciosissimæ res, auſpiciorum religione conſervatâ, jure latæ videbuntur?

46. Quare aut vobis ſtatuendum eſt, legem Æliam manere, legem Fuſiam non eſſe abrogatam, non omnibus faſtis legem ferri licere: quum lex feratur, de cœlo ſervari, obnuntiari, intercedi licere: cen-

ſorium judicium, ac notionem, & illud morum ſeveriſſimum magiſterium, non eſſe nefariis legibus de civitate ſublatum: si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges ſacratas; si plebeius, contra auſpicia fuiſſe: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipsi in perditis non exquirunt, præſertim quum ab illis aliquoties conditio C. Cæſari lata sit, ut eaſdem res alio modo ferret; quâ conditione auſpicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auſpiciorum ratio sit eadem, leges omnes sint everſæ ac perditæ civitatis.

XX. Extremum illud eſt. Ego, si eſſent inimicitiæ mihi cum C. Cæſare, tamen hoc tempore reipublicæ conſulere, inimicitias in aliud tempus reſervare deberem: poſſem etiam ſummorum virorum exemplo inimicitias reipublicæ cauſâ deponere: ſed, quum inimicitiæ fuerint numquam; opinio injuriæ beneficio sit exſtincta: ſententiâ meâ, Patres conſcripti, si dignitas agitur C. Cæſaris, homini tribuam: si honos quidam, ſenatûs concordiæ conſulam: si auctoritas decretorum veſtrorum, conſtantiam ordinis in eodem ornando imperatore ſervabo: si perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo: si aliquod meum privatum officium, me non ingra-

tum eſſe præſtabo. Atque hoc velim probare omnibus, Patres conſcripti : ſed levissimè feram, si fortè aut iis minùs probaro, qui meum inimicum, repugnante veſtrâ auctoritate, texerunt ; aut iis, si qui meum cum inimico ſuo reditum in gratiam vituperabunt, quum ipsi & cum meo, & cum ſuo inimico in gratiam non dubitarint redire.

PRO

MARCO CŒLIO.

ORATIO TRIGESIMA QUINTA.

M. Cœlius Rufus eques Romanus, cujus exſtat epiſtolarum liber ad Ciceronem, adoleſcens pulcher adſpectu, & ſummo ingenio præditus, poſt damnatum C. Antonium conſularem, quem ipſe de majeſtate accuſaverat, factus eſt familiaris Clodiæ, uxoris quondam Metelli Celeris, impudicæ matronæ, a qua etiam pecuniam mutuam accepit. Quum deinde accuſaret Sempronium Atratinum de ambitu, & abſolutum rurſus in judicium retraheret, Clodia verò ſuſpicaretur a Cœlio ſibi venenum paratum fuiſſe; hæc L. Atratino Sempronii filio perſua-

ſit, ut nomen Cœlii deferret lege Lutatiâ de vi, cum ſubſcriptoribus L. Herennio Balbo, & P. Clodio quodam, non eo, qui frater Clodiæ, Ciceronis inimiciſſimus erat. Defenſum a M. Craſſo Cœlium, Cicero ipſe hac oratione defendit apud Cn. Domitium prætorem, Marcellino & Philippo coſſ. anno Urbis 697. Cic. 51. FERRATIUS. *Ipſe quoque Cœlius egit cauſam ſuam, auctore Quintiliano 11, 1. & Suetonio de claris Oratoribus.*

I. SI quis, Judices, fortè nunc adſit, ignarus legum, judiciorum, conſuetudinis noſtræ: miretur profectò, quæ ſit tanta atrocitas hujuſce cauſæ, quòd diebus feſtis ludiſque publicis, omnibus negotiis forenſibus intermiſſis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas ſtare non poſſit. Idem, quum audiat eſſe legem, quæ de ſeditioſis conſceleratiſque civibus, qui armati ſenatum obſederint, magiſtratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet; crimen, quod verſetur

ſetur in judicio, requirat: quum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in judicium vocari; ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtriâ, gratiâ, accuſari ab ejus filio, quem ipſe in judicium & vocet, & vocarit; oppugnari autem opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet, vos laborioſos exiſtimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat eſſe.

2. Etenim, si attendere diligenter, atque exiſtimare verè de omni hac cauſa volueritis, sic conſtituetis, Judices, nec desceſurum quemquam ad hanc accuſationem fuiſſe, cui, utrum vellet, liceret; nec, quum deſcendiſſet, quidquam habiturum ſpei fuiſſe, nisi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adoleſcenti, meo neceſſario, ignoſco, qui habet excuſationem vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accuſare; pietati tribuo: si juſſus eſt; necessitati: si ſperavit aliquid; pueritiæ: ceteris non modò nihil ignoſcendum, ſed etiam acriter resiſtendum.

II. Ac mihi quidem videtur, Judices, hic introitus defensionis adoleſcentiæ M. Cœlii maximè convenire, ut ad ea, quæ accuſatores, deformandi hujus causâ, de-

trahendæ ſpoliandæque dignitatis gratiâ dixerunt, primùm reſpondeam. Objectus eſt pater variè, quòd aut parum ſplendidus ipſe, aut parum piè tractatus a filio diceretur. De dignitate Cœlius notis ac majoribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus, facilè ipſe reſpondet: quibus autem, propter ſenectutem, quòd jam diu minùs in foro nobiſcum verſatur, non æquè eſt cognitus; hi sic habeant: quæcumque in equite Romano dignitas eſſe possit, quæ certè poteſt eſſe maxima, eam ſemper in M. Cœlio habitam eſſe ſummam, hodieque haberi, non ſolùm a ſuis, ſed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de cauſa eſſe notus.

4. Equitis autem Romani eſſe filium, criminis loco poni ab accuſatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixiſtis, eſt quidem iſta noſtra exiſtimatio, ſed judicium certè parentis: quid nos opinemur, audietis ex juratis: quid parentes ſentiant, lacrymæ matris incredibilisque mœror, ſqualor patris & hæc præſens mœſtitia, quam cernitis, luctuſque declarat.

5. Nam, quod eſt objectum, municipibus eſſe adoleſcentem non probatum ſuis; nemini umquam præſenti Puteolani majores honores habuerunt, quàm abſenti

M. Cœlio; quem & abſentem in ampliſſimum ordinem cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectiſſimos viros, & noſtri ordinis, & equites Romanos cum legatione ad hoc judicium, & cum graviſſima atque ornatiſſima laudatione miſerunt. Videor mihi jeciſſe fundamenta defenſionis meæ; quæ firmiſſima ſunt, ſi nituntur judicio ſuorum: neque enim vobis ſatis commendata hujus ætas eſſe poſſet, ſi non modò parenti, tali viro, verùm etiam municipio tam illuſtri ac tam gravi diſpliceret.

III. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam; & meus hic forenſis labor, vitæque ratio dimanavit ad exiſtimationem hominum paulò latiùs commendatione ac judicio meorum. Nam, quod objectum eſt de pudicitia, quodque omnium accuſatorum non criminibus, ſed vocibus maledictiſque celebratum eſt, id numquam tam acerbè feret M. Cœlius, ut eum pœniteat non deformem eſſe natum: ſunt etenim iſta maledicta pervulgata in omnes, quorum in adoleſcentia forma & ſpecies fuit liberalis. Sed aliud eſt maledicere, aliud accuſare: accuſatio crimen deſiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teſte confirmet: maledictio

autem nihil habet propositi, præter contumeliam ; quæ si petulantiùs jactatur, convicium ; si facetiùs, urbanitas nominatur.

7. Quam quidem partem accuſationis admiratus ſum, & moleſtè tuli potissimùm eſſe Atratino datam : neque enim decebat, neque ætas illa poſtulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adoleſcentis, in tali illum oratione verſari. Vellem aliquis ex vobis robuſtioribus hunc maledicendi locum ſuſcepiſſet : aliquantò liberiùs, & fortiùs, & magis more noſtro refutaremus iſtam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam leviùs, quòd & pudor tuus moderatur orationi meæ ; & meum erga te, parentemque tuum, beneficium tueri debeo.

8. Illud tamen te eſſe admonitum volo : primùm, qualis es, talem te eſſe existimes ; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate ſejungas : deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ quum tibi falsò reſponſa sint, erubeſcas. Quis eſt enim, cui via iſta non pateat ? qui iſti ætati, atque etiam dignitati non possit quàm velit petulanter, etiam si sine ulla ſuſpicione, at non sine argumento, maledicere ? Sed iſtarum partium culpa eſt eorum, qui te agere vo-

luerunt : laus pudoris tui, quòd ea te invitum dicere videbamus; ingenii, quòd ornatè politéque dixiſti.

IV. Verùm ad iſtam omnem orationem brevis eſt defensio.; nam quoad ætas M. Cœlii dare potuit iſti ſuſpicioni locum, fuit primùm ipsius pudore, deinde etiam patris diligentiâ diſciplinâque munita : qui ut huic virilem togam dedit, nihil dicam hoc loco de me; tantum sit, quantum vos exiſtimatis : hoc dicam, hunc a patre continuò ad me eſſe deductum : nemo hunc M. Cœlium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi caſtissima domo, quum artibus honeſtissimis erudiretur.

10. Nam quòd Catilinæ familiaritas objecta Cœlio eſt, longè ab iſta ſuſpicione abhorrere debet. Hoc enim adoleſcente ſcitis conſulatum mecum petiſſe Catilinam : ad quem si accessit, aut si a me diſcessit umquam (quamquam multi boni adoleſcentes illi homini nequam atque improbo ſtuduerunt) tum exiſtimetur Cœlius Catilinæ nimiùm familiaris fuiſſe. At enim poſtea ſcimus, & vidimus eſſe hunc in illius amicis. Quis negat? ſed ego illud tempus ætatis, quod ipſum ſuâ ſponte infirmum, aliorum libidine infeſtum eſt, id hoc loco defendo. Fuit assiduus mecum, prætore me : non noverat Cati-

ciam : Africam tum prætor ille obtinebat. Secutus eſt annus : cauſam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Mecum erat hic : illi ne advocatus quidem venit umquam. Deinceps fuit annus, quo ego conſulatum petivi : petebat Catilina mecum. Numquam ad illum accessit : a me numquam recessit.

V. Tot igitur annos verſatus in foro ſine ſuſpicione, ſine infamia, ſtuduit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas cuſtodiendam illam ætatem fuiſſe ? Nobis quidem olim annus erat unus, ad cohibendum brachium togâ, conſtitutus ; & ut exercitatione ludoque campeſtri tunicati uteremur : eademque erat, si ſtatim mereri ſtipendia cœperamus, caſtrenſis ratio ac militaris : qua in ætate, nisi qui ſe ipſe ſuâ gravitate & caſtimoniâ, & quum diſciplinâ domeſticâ, tum etiam naturali quodam bono defenderat, quoquo modo a ſuis cuſtoditus eſſet, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa imperia ætatis integra, atque inviolata præſtitiſſet ; de ejus fama ac pudicitia, quum is jam ſe corroboraviſſet, ac vir inter viros eſſet, nemo loquebatur.

12. Studuit Catilinæ, quum jam aliquot annos eſſet in foro, Cœlius ; & multi hoc idem ex omni ordine, atque ex

omni ætate fecerunt : habuit enim ille, ſicuti meminiſſe vos arbitror, permulta maximarum non expreſſa ſigna, ſed adumbrata virtutum : utebatur hominibus improbis multis ; & quidem optimis ſe viris deditum eſſe ſimulabat : erant apud illum illecebræ libidinum multæ ; erant etiam induſtriæ quidam ſtimuli, ac laboris : flagrabant vitia libidinis apud illum ; vigebant etiam ſtudia rei militaris : neque ego unquam fuiſſe tale monſtrum in terris ullum puto, tam ex contrariis, diverſiſque inter ſe pugnantibus naturæ ſtudiis, cupiditatibuſque conflatum.

VI. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior ? quis turpioribus conjunctior ? quis civis meliorum partium aliquando ? quis tetrior hoſtis huic civitati ? quis in voluptatibus inquinatior ? quis in laboribus patientior ? quis in rapacitate avarior ? quis in largitione effuſior ? Illa verò, Judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitiâ, tueri obſequio, cum omnibus communicare quod habebat, ſervire temporibus ſuorum omnium pecuniâ, gratiâ, labore corporis, ſcelere etiam, ſi opus eſſet audaciâ : verſare ſuam naturam & regere ad tempus, atque huc & illuc torquere, & flectere : cum triſtibus ſeverè, cum remiſsis jucundè, cum ſenibus graviter, cum juventute

tenebat : neque umquam ex illo
hujus imperii tam conſceleratus
exſtitiſſet, nisi tot vitiorum tanta
nitas quibuſdam facilitatis & patie
dicibus niteretur. Quare iſta condi
dices, reſpuatur, nec Catilinæ fami
crimen hæreat : eſt enim commu
multis, & cum quibuſdam etian
Me ipſum, me, inquam, quonda
ille decepit, quum & civis mihi
& optimi cujuſque cupidus, &
amicus ac fidelis videretur : cujus
cinora oculis prius, quàm opinio
nibus antè, quàm ſuſpicione, de
di : cujus in magnis catervis am
si fuit etiam Cœlius, magis eſt,
moleſtè ferat erraſſe se, sicuti n
quam in eodem homine me quoq
ris mei pœnitet, quàm ut iſtius
crimen reformidet.

VII. Itaque a maledictis pudi

propter amicitiam Catilinæ, participem fuiſſe: in quo non modò crimen non hærebat, ſed vix diſerti adoleſcentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum aut in moribus naturaque vulnus, aut in re atque fortuna? ubi denique eſt in iſta ſuſpicione Cœlii nomen auditum? Nimiùm multa de re minimè dubiâ loquor: hoc tamen dico, non modò si ſocius conjurationis, ſed nisi inimicissimus iſtius ſceleris fuiſſet, numquam conjurationis accuſatione adoleſcentiam ſuam potissimùm commendare voluiſſet.

16. Quod, haud ſcio, an de ambitu & de criminibus iſtis ſodalium ac ſequeſtrium (quoniam huc incidi) similiter reſpondendum putem: numquam enim tam Cœlius amens fuiſſet, ut, si ſe iſto infinito ambitu commaculaſſet, ambitûs alterum accuſaret; neque ejus facti in altero ſuſpicionem quæreret, cujus ipſe sibi perpetuam licentiam optaret; nec, si sibi ſemel periculum ambitûs ſubeundum putaret, ipſe alterum iterum ambitûs crimine arceſſeret: quod quamquam nec ſapienter & me invito facit, tamen eſt ejus omnino cupiditatis, ut magis inſectari alterius innocentiam, quàm de ſe timidè cogitare videatur.

17. Nam quòd æs alienum objectum

eſt, ſumptus reprehensi, tabulæ flagitatæ; videte, quàm pauca reſpondeam. Tabulas, qui in patris poteſtate eſt, nullas conficit: verſuram numquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis objectus eſt, habitationis: triginta millibus dixiſtis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii inſulam eſſe venalem, cujus hic in ædiculis habitet, decem, ut opinor, millibus. Vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium veſtrum accommodaviſtis.

18. Reprehendiſtis, a patre quòd ſemigrârit; quod quidem jam in hac ætate minimè reprehendendum eſt: qui quum & ex reipublicæ cauſa eſſet mihi quidem moleſtam, ſibi tamen glorioſam victoriam conſecutus, & per ætatem magiſtratus petere poſſet, non modò permittente patre, ſed etiam ſuadente, ab eo ſemigravit: &, quum domus patris a foro longè abeſſet, quò faciliùs & noſtras obire domos, & ipſe a ſuis coli poſſet, conduxit in Palatio non magno domum.

VIII. Quo loco poſſum dicere id, quod vir clarissimus, M. Craſſus, quum de adventu regis Ptolemæi quereretur, paulò antè dixit: *Utinam ne in nemore Pelio......* ac longiùs quidem mihi contexere hoc carmen liceret. *Nam numquam hera errans* hanc moleſtiam nobis exhiberet, *Medea*

animo ægra, amore ſævo ſaucia.... Sic enim, Judices, reperietis, quod, quum ad id loci venero, oſtendam, hanc Palatinam Medeam, migrationemque huic adoleſcenti cauſam sive malorum omnium, sive potiùs ſermonum fuiſſe.

19. Quamobrem illa, quæ ex accuſatorum oratione præmuniri jam, & fingi intelligebam, fretus veſtrâ prudentiâ, Judices, non pertimeſco. Aiebant enim fore teſtem ſenatorem, qui ſe pontificiis comitiis pulſatum a Cœlio diceret: a quo quæram, si prodierit, primùm cur ſtatim nihil egerit: deinde, si id queri, quàm agere maluerit, cur productus a vobis potiùs, quàm ipſe per ſe: cur tantò pòſt potiùs, quàm continuò, queri maluerit. Si mihi ad hæc acutè, argutéque reſponderit, tum quæram denique, ex quo iſte fonte ſenator emanet: nam si ipſe orietur & naſcetur ex ſeſe, fortaſſe, ut ſoleo, commovebor: sin autem, ut rivulus, arcessitus & ductus ab ipſo capite accuſationis veſtræ; lætabor, quum tantâ gratiâ tantiſque opibus accuſatio veſtra nitatur, unum ſenatorem ſolum eſſe, qui vobis gratificari vellet, inventum.

20. Nec tamen illud genus alterum nocturnorum teſtium pertimeſco: eſt enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores ſuas, a cœna redeuntes, attrectatas eſſe

a Cœlio. Graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt; quum ſit his confitendum, numquam ſe, ne congreſſu quidem, & conſtituto cœpiſſe de tantis injuriis experiri.

IX. Sed totum genus oppugnationis hujus, Judices, & jam proſpicitis animis, &, quum inferetur, propulſare debebitis: non enim ab iiſdem accuſatur M. Cœlius, a quibus oppugnatur: palam in eum tela jaciuntur, clam ſubminiſtrantur. Neque id ego dico, ut invidioſum ſit in eos, quibus glorioſum hoc etiam eſſe debet: funguntur officio: defendunt ſuos: faciunt quod viri fortissimi ſolent: læsi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti: ſed veſtræ ſapientiæ tamen eſt, Judices, non, si cauſa juſta eſt viris fortibus oppugnandi M. Cœlium, ideo vobis quoque vos cauſam putare eſſe juſtam alieno dolori potiùs, quàm veſtræ fidei conſulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ ſtudia, quæ varietas hominum, videtis: ex hac copia quàm multos eſſe arbitramini, qui hominibus potentibus, gratioſis, diſertis, quum aliquid eos velle arbitrentur, ultro ſe offerre ſoleant, operam navare, teſtimonium polliceri?

22. Hoc ex genere si qui ſe in hoc judicium fortè projecerint, excluditote eorum cupiditatem, Judices, ſapientiâ veſ-

trâ : ut eodem tempore & hujus ſaluti, & religioni veſtræ, & contra periculosiſsimas hominum potentias conditioni omnium civium providiſſe videamini. Equidem vos abducam a teſtibus; neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo poteſt, in voluntate teſtium collocari sinam; quæ facillimè fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri poteſt: argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus: res cum re, cauſa cum cauſa, ratio cum ratione pugnabit.

X. Itaque illam partem cauſæ facilè patior graviter & ornatè a M. Craſſo eſſe peroratam, de ſeditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulſatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellem dictum eſſet ab eodem etiam de Dione: de quo ipſo tamen quid eſt, quod exſpectetis; quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? eſt enim reus, qui hujus dictus eſt & adjutor fuiſſe, & conſcius, P. Aſcitius; is judicio eſt liberatus. Quod igitur eſt hujuſmodi crimen, ut, qui commisit, non neget; qui negavit, abſolutus sit; id hic pertimeſcat, qui non modò a facto, verùm etiam a conſcientiæ ſuſpicione abfuit? &, si Aſcitio cauſa plus profuit, quàm nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui iſtius facti non modò

ſuſpicione, ſed ne infamiâ quidem eſt adſperſus?

24. At prævaricatione eſt Aſcitius liberatus. Perfacile eſt iſti loco reſpondere, mihi præſertim, a quo iſta cauſa defenſa eſt. Sed Cœlius optimam cauſam Aſcitii eſſe arbitratur; cujuſmodi autem ſit, a ſua putat eſſe ſejunctam: neque solùm Cœlius, ſed etiam adoleſcentes humanissimi & doctissimi, rectissimis ſtudiis atque optimis artibus præditi, Titus Caiuſque Coponii, qui ex omnibus maximè Dionis mortem doluerunt; qui quum doctrinæ ſtudio atque humanitatis, tum etiam hoſpitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Lucceium, ut audiſtis: fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut ſummo ſplendore præditus, frater ejus, de Marco Cœlio exiſtimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus cauſa nititur, ad ea veniamus.

XI. Animadverti enim, Judices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattentè: in quo etsi magna ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam tenebamini; tamen nonnumquam verebar, ne illa ſubtiliter ad criminandum inducta oratio ad animos veſtros ſenſim ac leniter accideret: dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vi-

tiis juventutis, multa de moribus; &, qui in reliqua vita mitis eſſet, & in hac ſuavitate humanitatis, quâ prope jam delectantur homines, verſari perjucundè ſoleret, fuit in hac cauſa pertriſtis quidam patruus, cenſor, magiſter: objurgavit M. Cœlium, ſicut neminem umquam parens: multa de incontinentia, intemperantiaque diſſeruit. Quid quæritis, Judices? ignoſcebam vobis attentè audientibus, propterea quòd egomet tam triſte illud, & tam aſperum genus orationis horrebam.

26. Ac prima pars fuit illa, quæ me minùs movebat, fuiſſe meo neceſſario Beſtiæ Cœlium familiarem, cœnaſſe apud eum, ventitaſſe domum, ſtuduiſſe præturæ. Non me hæc movent, quæ perſpicuè falſa ſunt: etenim eos unà cœnaſſe dicit, qui aut abſunt, aut quibus neceſſe eſt idem dicere. Neque verò illud me commovet, quòd ſibi in Lupercis ſodalem eſſe Cœlium dixit. Fera quædam ſodalitas, & planè paſtoritia, atque agreſtis germanorum Lupercorum; quorum coitio illa silveſtris antè eſt inſtituta, quàm humanitas atque leges; si quidem non modò nomina deferunt inter ſe ſodales, ſed etiam commemorant ſodalitatem in accuſando, ut ne, si quis id fortè neſciat, timere videatur.

27. Sed hæc omittam : ad illa, quæ me magis moverunt, reſpondebo. Deliciarum objurgatio fuit longa, & éa lenior; pluſque diſputationis habuit, quàm atrocitatis; quò etiam audita eſt attentiùs. Nam P. Clodius, amicus meus, quum ſe gravissimè vehementissiméque jactaret, & omnia inflammatus ageret triſtissimis verbis, voce maximâ; tametsi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimeſcebam: aliquot enim in causis eum videram fruſtra litigantem. Tibi autem, Balbe, reſpondebo primùm precariò, si licet, si fas eſt defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta ſumpſerit, qui Baias viderit.

XII. Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non modò qui primoribus labris guſtaſſent genus hoc vitæ, & extremis, ut dicitur, digitis attigiſſent, ſed qui totam adoleſcentiam voluptatibus dediſſent, emersiſſe aliquando, & ſe ad frugem bonam, ut dicitur, recepiſſe, graveſque homines atque illuſtres fuiſſe. Datur enim conceſſu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipſa natura profundit adoleſcentiæ cupiditates.: quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles & tolerabiles haberi ſolent.

29. Sed tu mihi videbare ex communi

infamia juventutis aliquam invidiam Cœlio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod eſt orationi tributum tuæ, fuit ob eam cauſam, quòd uno reo propoſito de multorum vitiis cogitabamus. Facile eſt accuſare luxuriem: dies jam me deficiet, si, quæ dici in eam ſententiam poſſunt, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de ſumptibus, immenſa oratio eſt: ut tibi reum neminem, ſed vitia proponas, res tamen ipſa & copiosè & graviter accuſari poteſt. Sed veſtræ ſapientiæ eſt, Judices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat ſeveritas gravitaſque veſtra, quum eos accuſator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, & in reum; quum is non ſuo crimine, ſed multorum vitio sit in quoddam odium injuſtum vocatus.

30. Itaque ſeveritati tuæ, ut oportet, ita reſpondere non audeo: erat enim meum deprecari vacationem adoleſcentiæ, veniamque petere: non inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: conceſſa omnibus jura dimitto: tantùm peto, ut, si qua eſt invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis, quam video eſſe magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc

poſtulo, quin criminibus, quæ in hunc propriè conferuntur, diligentissimè respondeam, non recuſo.

XIII. Sunt autem duo crimina, auri, & veneni; in quibus una atque eadem perſona urgetur: aurum ſumptum a Clodia; venenum quæsitum, quod Clodiæ daretur, dicitur: omnia ſunt alia, non crimina, ſed maledicta jurgii petulantis magis, quàm publicæ quæſtionis. Adulter, impudicus, ſequeſter, convicium eſt, non accuſatio: nullum eſt enim fundamentum horum criminum, nulla ſedes: voces ſunt contumelioſæ, temerè ab irato accuſatore, nullo auctore, emiſſæ.

31. Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen, & caput. Auro opus fuit: ſumpsit a Clodia, ſumpsit sine teſte, habuit quamdiu voluit: maximum video signum cujuſdam egregiæ familiaritatis. Necare eamdem voluit, quæsivit venenum, ſollicitavit quos potuit, paravit, locum conſtituit, attulit: magnum rurſus odium video cum crudelissimo diſcidio exſtitiſſe. Res eſt omnis in hac cauſa nobis, Judices, cum Clodiâ, muliere non ſolùm nobili, ſed etiam notâ: de qua ego nihil dicam, nisi depellendi criminis cauſâ.

32. Sed intelligis pro tua præſtanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac ſola rem

eſſe nobis : quæ si ſe aurum Cœlio commodaſſe non dicit, si venenum ab hoc sibi paratum eſſe non arguit ; petulanter facimus, si matremfamiliâs ſecus, quàm matronarum ſanctitas poſtulat, nominamus : sin, iſtâ muliere remotâ, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cœlium illis relinquentur ; quid eſt aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui inſectantur, repellamus ? quod quidem facerem vehementiùs, nisi intercederent mihi inimicitiæ cum iſtius mulieris viro : fratrem volui dicere ; ſemper hîc erro : nunc agam modicè, nec longiùs progrediar, quàm me mea fides & cauſa ipſa coget : neque enim muliebres umquam inimicitias mihi gerendas putavi ; præſertim cum ea, quam omnes ſemper amicam omnium potiùs, quàm cujuſquam inimicam putaverunt.

XIV. Sed tamen ex ipſa quæram priùs, utrùm me ſecum ſeverè, & graviter, & priſcè agere malit, an remiſsè, ac leniter, & urbanè : si illo auſtero more ac modo, aliquis mihi ab inferis excitandus eſt, ex barbatis illis, non hac barbulâ, quâ iſta delectatur ; ſed illâ horridâ, quam in ſtatuis antiquis & imaginibus videmus ; qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne iſta mihi fortè ſuccenſeat. Exsiſtat igitur ex hac ipſa familia aliquis ; ac potissi-

mùm Cæcus ille : minimum enim dolorem capiet, qui iſtam non videbit : qui profectò, si exſtiterit, sic aget & sic loquetur : Mulier, quid tibi cum Cœlio ? quid cum homine adoleſcentulo ? quid cum alieno ? cur aut tam familiaris huic fuiſti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres ? non patrem tuum videras ? non patruum ? non avum, proavum, atavum audieras conſules fuiſſe ?

34. Non denique modò te Q. Metelli matrimonium tenuiſſe ſciebas, clarissimi ac fortissimi viri, patriæque amantissimi ? qui, simul ac pedem limine extulerat, omnes propè cives, virtute, gloriâ, dignitate ſuperabat : cui quum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsiſſes, cur tibi Cœlius tam conjunctus fuit ? cognatus ? affinis ? viri tui familiaris ? nihil horum : quid igitur fuit, nisi quædam temeritas ac libido ? Nonne te, si noſtræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, æmulam domeſticæ laudis in gloria muliebri eſſe admonebat ? non virgo illa Veſtalis Claudia ; quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebis de curru detrahi paſſa non eſt ? cur te fraterna vitia potiùs, quàm bona paterna, & avita, & uſque a nobis quum in viris, tum etiam in feminis repetita, moverunt ? ideone

ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpiſſimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi, ut eâ tu inceſtè utérere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

XV. Sed quid ego, Judices, ita gravem perſonam induxi, ut verear, ne ſe idem Appius repentè convertat, & Cœlium incipiat accuſare illâ ſuâ gravitate cenſoriâ? Sed videro hoc poſteriùs, atque ita, Judices, ut vel ſeveriſſimis diſceptatoribus M. Cœlii vitam me probaturum eſſe confidam. Tu verò mulier (jam enim ipſe tecum nullâ perſonâ introductâ loquor) si ea, quæ facis, quæ dicis, quæ inſimulas, quæ moliris, quæ arguis, probare cogitas; rationem tantæ familiaritatis, tantæ conſuetudinis, tantæ conjunctionis reddas atque exponas neceſſe eſt. Accuſatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivia, comeſſationes, cantus, ſymphonias, navigia jactant; iidemque ſignificant, nihil ſe, te invitâ, dicere: quæ tu, quoniam mente neſcio quâ effrenatâ, atque præcipiti, in forum deferri judiciumque voluiſti; aut diluas oportet, & falſa eſſe doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque teſtimonio credendum eſſe fateare.

36. Sin autem urbaniùs me agere mavis, sic agam tecum: removebo illum ſe-

nem durum ac pene agreſtem : ex his igitur tuis ſumam aliquem , ac potiſſimùm minimum fratrem , qui eſt in iſto genere urbaniſſimus : qui te amat plurimum : qui, propter neſcio quam, credo, timiditatem, & nocturnos quoſdam inanes metus , tecum ſemper puſio cum majore ſorore cubitavit : eum putato tecum loqui : Quid tumultuaris , ſoror ? quid inſanis ? quid, clamore exorſa, verbis parvam rem magnam facis ? vicinum adoleſcentulum adſpexiſti : candor hujus te, & proceritas, vultus, oculique pepulerunt : ſæpius videre voluiſti : fuiſti nonnumquam in iiſdem hortis viſa nobilis mulier : illum filium familiâs patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes : calcitrat, reſpuit, non putat tua dona eſſe tanti : confer te aliò : habes hortos ad Tiberim ; ac diligenter eo loco præparaſti, quò omnis juventus natandi causâ venit : hinc licet conditiones quotidie legas : cur huic, qui te ſpernit, moleſta es ?

XVI. Redeo nunc ad te , Cœli, viciſſim, ac mihi auctoritatem patriam, ſeveritatemque ſuſcipio : ſed dubito quem patrem potiſſimum ſumam ; Cæcilianumne aliquem, vehementem atque durum ? *Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur irâ*... Aut illum, *O infelix, ô ſceleſte*... Ferrei ſunt iſti patres...

Egone quid dicam? egone quid velim? quæ tu omnia tuis fœdis factis facis, ut nequidquam velim. Vix ferenda diceret talis pater, *Cur te in iſtam vicinitatem meretriciam contuliſti? cur illecebris cognitis non refugiſti? cur alienam ullam mulierem noſti? dide, ac dissice, per me licebit: si egebis, tibi dolebit: mihi ſat eſt, qui, ætatis quod reliquum eſt, oblectem meæ.*

38. Huic triſti ac decrepito ſeni responderet Cœlius, ſe nullâ cupiditate inductum de via decessiſſe. Quid signi? nulli ſumptus, nulla jactura, nulla verſura. At fuit fama. Quotus quiſque iſtam effugere poteſt in tam maledica civitate? Vicinum ejus mulieris miraris malè audiſſe, cujus frater germanus ſermones iniquorum effugere non potuit? Leni verò & clementi patri, cujuſmodi ille eſt, *Fores effregit? reſtituentur: diſcidit veſtem? reſarcietur,* filii cauſa eſt expeditissima. Quid enim eſſet, in quo ſe non facilè defenderet? Nihil jam in iſtam mulierem dico: ſed, si eſſet aliqua dissimilis iſtius, quæ ſe omnibus pervulgaret, quæ haberet palam decretum ſemper aliquem, cujus in hortos, domum, Baias, jure ſuo libidines omnium commearent: quæ etiam aleret adoleſcentes, & parcimoniam patrum ſuis ſumptibus ſuſtentaret: si vidua liberè, proterva petulanter, dives effusè, libidi-

noſa meretricio more viveret; adulterum ego putarem, si quis hanc paulò liberiùs ſalutaſſet?

XVII. Dicet aliquis, Hæc igitur eſt tua diſciplina? sic tu inſtituis adoleſcentes? ob hanc cauſam tibi hunc puerum parens commendavit, & tradidit, ut in amore & voluptatibus adoleſcentiam ſuam collocaret; & hanc tu vitam, atque hæc ſtudia defenderes? Ego, si qui, Judices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, ut reſpueret omnes voluptates, omnemque vitæ ſuæ curſum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non æqualium ſtudia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, nisi quod eſſet cum laude & cum dignitate conjunctum: hunc meâ ſententiâ divinis quibuſdam bonis inſtructum, atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuiſſe arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omneſque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt.

40. Verùm hæc genera virtutum non ſolùm in moribus noſtris, ſed vix jam in libris reperiuntur: chartæ quoque, quæ illam priſtinam ſeveritatem continebant, obſoleverunt; neque ſolùm apud nos, qui hanc ſectam rationemque vitæ re magis, quàm verbis ſecuti ſumus, ſed etiam apud

apud Græcos, doctissimos homines, quibus, quum facere non poſſent, loqui tamen & ſcribere honeſtè & magnificè licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta exſtiterunt.

41. Itaque alii voluptatis causâ omnia ſapientes facere dixerunt; neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt: alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut res maximè inter ſe repugnantes dicendi facultate conjungerent: illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, propè jam ſoli in ſcholis ſunt relicti. Multa enim nobis blandimenta natura ipſa genuit, quibus ſopita virtus conniveret; & interdum multas vias adoleſcentiæ lubricas oſtendit, quibus illa insiſtere, aut ingredi sine caſu aliquo, aut prolapsione vix poſſet; & multarum rerum jucundissimarum varietatem dedit, quâ non modò hæc ætas, ſed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem si quem fortè inveneritis, qui aſpernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non ſapore capiatur; excludat auribus omnem ſuavitatem; huic homini ego fortasse, & pauci deos propitios, plerique autem iratos putabunt.

XVIII. Ergo hæc deſerta via, & inculta, atque intercluſa jam frondibus &

virgultis relinquatur: detur aliquid ætati: ſit adoleſcentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non ſemper ſuperet vera illa & directa ratio: vincat aliquando cupiditas, voluptaſque rationem, dummodo illa in hoc genere præſcriptio, moderatioque teneatur: parcat juventus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam: ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur: ne incurrat in alterius domum atque famam: ne probrum caſtis, labem integris, infamiam bonis inferat: ne quem vi terreat: ne interſit inſidiis: ſcelere careat: poſtremò, quum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes haſce adoleſcentiæ cupiditates; revocet ſe aliquando ad curam rei domeſticæ, rei forenſis, rei publicæ: ut ea, quæ ratione antea non perſpexerat, ſatietate abjeciſſe, experiendo contempſiſſe videatur.

43. Ac multi & noſtrâ, & patrum, majorumque memoriâ, Judices, ſummi homines, & clariſſimi cives fuerunt, quorum quum adoleſcentiæ cupiditates deferviſſent, eximiæ virtutes, firmatâ jam ætate, exſtiterunt: ex quibus neminem mihi neceſſe eſt nominare; voſmet vobiſcum recordamini: nolo enim cujuſquam fortis atque illuſtris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude conjungere:

quod si facere vellem, multi a me ſummi atque ornatissimi viri prædicarentur; quorum partim nimia libertas in adoleſcentia, partim profuſa luxuries, magnitudo æris alieni, ſumptus, libidines, nominarentur: quæ multis poſtea virtutibus obtecta, adoleſcentiæ, qui vellet, excuſatione defenderet.

XIX. At verò in M. Cœlio (dicam enim jam confidentiùs de ſtudiis ejus honeſtis, quoniam audeo quædam, fretus veſtrâ ſapientiâ, liberè confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli ſumptus, nullum æs alienum, nulla conviviorum ac luſtrorum libido: quod quidem vitium ventris & gutturis non modò non minuit ætas hominibus, ſed etiam auget. Amores autem, & hæ deliciæ quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis diutius moleſtæ non ſolent eſſe (maturè enim & celeriter deflorescunt) numquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt.

45. Audiſtis, quum pro ſe diceret: audiſtis antea, quum accuſaret (defendendi hæc causâ, non gloriandi loquor) genus orationis, facultatem, copiam ſententiarum atque verborum, quæ veſtra prudentia eſt, perſpexiſtis. Atque in eo non ſolùm ingenium elucere ejus videbatis; quod ſæpe etiam si induſtriâ non alitur, valet tamen ipſum ſuis viribus: ſed inerat, nisi

me propter benevolentiam fortè fallebat, ratio & bonis artibus inſtituta, & curâ & vigiliis elaborata. Atqui ſcitote, Judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cœlio, atque hæc ſtudia, de quibus diſputo, non facilè in eodem homine eſſe poſſe. Fieri enim non poteſt, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, ſæpe nimiâ copiâ, inopiâ etiam nonnumquam impeditus, hoc, quidquid eſt, quod nos facimus in dicendo, non modò agendo, verùm etiam cogitando possit ſuſtinere.

46. An vos aliam cauſam eſſe ullam putatis, cur, in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam sint pauci, ſemperque fuerint, qui in hoc labore verſentur? obterendæ ſunt omnes voluptates; relinquenda ſtudia delectationis, Judices: ludus, jocus, convivium, ſermo eſt pene familiarium deſerendus: quæ res in hoc genere homines a labore, ſtudioque dicendi deterret; non quò aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis.

47. An hic, si ſeſe iſti vitæ dediſſet, conſularem hominem admodum adoleſcens in judicium vocaviſſet? hic, si laborem fugeret, si obſtrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie verſaretur? appeteret inimicitias? in judicium vocaret? ſubiret periculum capitis? ipſo in-

ſpectante populo Romano tot menſes aut de ſalute, aut de gloria dimicaret?

XX. Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiæ denique ipſæ loquuntur? Illæ verò non loquuntur ſolùm, verùm etiam perſonant, huc unius mulieris libidinem eſſe prolapſam, ut ea non modò ſolitudinem ac tenebras, atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, ſed in turpissimis rebus frequentissimâ celebritate, & clarissimâ luce lætetur. Verùm si quis eſt, qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet; eſt ille quidem valde ſeverus: negare non possum: ſed abhorret non modò ab hujus ſeculi licentia, verùm etiam a majorum conſuetudine, atque concessis. Quando enim hoc factum non eſt? quando reprehenſum? quando non permiſſum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hîc ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantùm in medio relinquam.

49. Si qua non nupta mulier domum ſuam patefecerit omnium cupiditati, palamque ſeſe in meretricia vita collocarit; virorum alienissimorum conviviis uti inſtituerit; si hoc in urbe, si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciet; si denique ita ſeſe geret, non inceſſu ſolùm, ſed ornatu, atque comitatu; non flagrantiâ ocu-

lorum, non libertate ſermonis, ſed etiam complexu, oſculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non ſolùm meretrix, ſed etiam procax videatur: cum hac si quis adoleſcens fortè fuerit, utrùm hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator; expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluiſſe videatur?

50. Obliviſcor jam injurias, Clodia; depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me abſente, facta ſunt, negligo: ne sint hæc in te dicta, quæ dixi: ſed ex te ipſa requiro, quoniam & crimen accuſatores abs te, & teſtem ejus criminis te ipſam dicunt ſe habere: si qua mulier sit hujuſmodi, qualem ego paulò antè deſcripsi, tui dissimilis, vitâ, inſtitutoque meretricio; cum hac aliquid adoleſcentem hominem habuiſſe rationis, num tibi perturpe aut perflagitioſum eſſe videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo, quid eſt, quod objiciant Cœlio? sin eam te volunt eſſe, quid eſt, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimeſcamus? Quare nobis da viam, rationemque defensionis: nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Cœlio petulantiùs eſſe factum; aut impudentia & huic, & ceteris magnam ad ſe defendendum facultatem dabit.

XXI. Sed quoniam emersiſſe jam e

vadis, & ſcopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus curſus oſtenditur. Duo ſunt enim crimina una in muliere ſummorum facinorum: auri, quod ſumptum a Clodia dicitur; & veneni, quod ejuſdem Clodiæ necandæ causâ paraſſe Cœlium criminantur. Aurum ſumpsit, ut dicitis, quod L. Lucceii ſervis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Lucceium habitabat, necaretur: magnum crimen vel in legatis inſidiandis, vel in ſervis ad hoſpitem domi necandum ſollicitandis: plenum ſceleris consilium, plenum audaciæ.

52. Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem aurum ſumeret, an non dixerit: si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem ſe conſcientiæ ſcelere devinxit. Tune aurum ex armario tuo promere auſa es? tune Venerem illam tuam ſpoliatricem ſpoliare ornamentis? Ceterùm, quum ſcires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem legati, ad L. Lucceii, ſanctissimi hominis atque integerrimi, labem ſceleris ſempiterni; huic facinori tanto tua mens liberalis conſcia, tua domus popularis miniſtra, tua denique hospitalis illa Venus adjutrix eſſe non debuit.

53. Vidit hoc Balbus: celatam eſſe

Clodiam dixit, atque ita Cœlium ad illam attuliſſe, ſe ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quàm tu eſſe vis, quum de libidine ejus tam multa dicis, dixit profectò, quò vellet aurum: si tam familiaris non erat, non dedit. Ita si verum tibi Cœlius dixit, ô immoderata mulier, ſciens tu aurum ad facinus dediſti: si non eſt auſus dicere, non dediſti.

XXII Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ ſunt innumerabilia, resistam? poſſum dicere, mores M. Cœlii longissimè a tanti ſceleris atrocitate eſſe disjunctos; minimè eſſe credendum, homini tam ingenioſo tamque prudenti non veniſſe in mentem, rem tanti ſceleris ignotis alieniſque ſervis non eſſe credendam: poſſum etiam illa & ceterorum patronorum, & meâ conſuetudine, ab accuſatore perquirere, ubi sit congreſſus cum ſervis Lucceii Cœlius: qui ei fuerit aditus: si per ſe, quâ temeritate? si per alium, per quem? poſſum omnes latebras ſuſpicionum peragrare dicendo: non cauſa, non locus, non facultas, non conſcius, non perficiendi, non occultandi maleficii ſpes, non ratio ulla, non veſtigium maximi facinoris reperietur.

54. Sed hæc, quæ ſunt oratoris pro-

pria; quæ mihi non propter ingenium meum, ſed propter hanc exercitationem uſumque dicendi fructum aliquem ferre potuiſſent, quum a me ipſo laborata proferri viderentur, brevitatis causâ relinquo omnia: habeo enim, Judices, quem vos ſocium veſtræ religionis juriſque jurandi facilè eſſe patiamini, L. Lucceium, ſanctiſsimum hominem & gravissimum teſtem: qui tantum facinus in famam, atque fortunas ſuas, neque non audiſſet illatum a Cœlio, neque neglexiſſet, neque tuliſſet. An ille vir, illâ humanitate præditus, illis ſtudiis, artibus, atque doctrinâ, illius ipsius periculum, quem propter hæc ipſa ſtudia diligebat, negligere potuiſſet? &, quod facinus in alienum hominem illatum ſeverè acciperet, id omiſiſſet curare in hoſpite? quod per ignotos actum quum comperiſſet, doleret, id a ſuis tentatum eſſe negligeret? quod in agris lociſve publicis factum reprehenderet, id in urbe, ac ſuæ domi cœptum eſſe leviter ferret? quod in alicujus agreſtis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in inſidiis doctiſſimi hominis diſſimulandum putaret?

55. Sed cur diutius vos, Judices, teneo? ipsius jurati religionem, auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter

teſtimonii verba cognoſcite. Recita teſtimonium Lucceii. TESTIMONIUM LUCCEII. Quid exſpectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipſam pro ſe cauſam, & veritatem poſſe mittere? hæc eſt innocentiæ defensio, hæc ipsius cauſæ oratio, hæc una vox veritatis. In crimine ipſo nulla ſuſpicio eſt, & in re nihil eſt argumenti: in negotio, quod actum eſſe dicitur, nullum veſtigium ſermonis, loci, temporis: nemo teſtis, nemo conſcius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinoroſa, ex libidinoſa domo: domus autem illa, quæ tentata ſcelere iſto nefario dicitur, plena eſt integritatis, officii, religionis; ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minimè dubitanda in contentione ponatur, utrùm temeraria, procax, irata mulier finxiſſe crimen, an gravis, ſapiens, moderatusque vir religiosè teſtimonium dixiſſe videatur.

XXIII. Reliquum eſt igitur crimen de veneno; cujus ego neque principium invenire, neque evolvere exitum poſſum. Quæ fuit enim cauſa, quamobrem iſti mulieri venenum vellet dare Cœlius? ne aurum redderet? num petivit? ne crimen hæreret? num quis objecit? num quis de-

nuſquam feciſſet mentionem, si hic nemini nomen detuliſſet? Quin etiam Herennium dicere audiſtis, verbo ſe moleſtum non futurum fuiſſe Cœlio, niſi iterum eadem de re ſuo familiari abſoluto nomen hic detuliſſet. Credibile eſt igitur, tantum facinus nullam ob cauſam eſſe commiſſum? & vos non videtis fingi ſceleris maximi crimen, ut alterius cauſa ſceleris ſuſcipiendi fuiſſe videatur?

57. Cui denique commiſit? quo adjutore uſus eſt? quo ſocio? quo conſcio? cui tantum facinus, cui ſe, cui ſalutem ſuam credidit? ſervisne mulieris? sic enim objectum eſt. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certè tribuitis, etiam si cætera inimicâ oratione detrahitis, ut omnes ſuas fortunas alienis ſervis committeret? At quibus ſervis? refert enim magnopere idipſum: hiſne, quos intelligebat non communi conditione ſervitutis uti, ſed licentiùs, liberiùs, familiariùs cum dominâ vivere? quis enim hoc non videt, Judices? aut quis hoc ignorat, in ejuſmodi domo, in qua materfamiliâs meretricio more vivat; in qua nihil geratur, quod foras proferendum sit; in qua luſtra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia verſentur; hic ſervos, non eſſe ſervos? quibus omnia

committantur, per quos gerantur, qui verſentur iiſdem in voluptatibus, quibus occulta credantur, ad quos aliquantum etiam ex quotidianis ſumptibus ac luxuriâ redundet? Id igitur Cœlius non videbat? si enim tam familiaris erat mulieris, quàm vos vultis, iſtos quoque ſervos familiares eſſe dominæ ſciebat: sin ei tanta conſuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat; quæ cum ſervis potuit familiaritas eſſe tanta?

XXIV. Ipsius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi quæsitum eſt? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuiſſe aiunt domi, vimque ejus eſſe expertum in ſervo quodam, ad rem ipſam parato, cujus perceleri interitu eſſe ab hoc comprobatum venenum.

59. Proh dii immortales! cur interdum in hominum ſceleribus maximis aut connivetis, aut præſentis fraudis pœnas in diem reſervatis? Vidi enim, vidi, & illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita, quum Q. Metellus abſtraheretur e sinu gremioque patriæ, quumque ille vir, qui ſe natum huic imperio putavit, tertio die pòſt, quàm in curia, quàm in Roſtris, quàm in republica floruiſſet, integerrimâ ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissimè bonis omnibus,

atque univerſæ civitati : quo quidem tempore ille moriens, quum jam ceteris ex partibus oppreſſa mens eſſet, extremum ſenſum ad memoriam reipublicæ revocabat : quum me intuens flentem ſignificabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi, quanta tempeſtas civitati : &, quum parietem ſæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebrò Catulum, ſæpè me, ſæpissimè rempublicam nominabat : ut non tam ſe emori, quàm ſpoliari ſuo præsidio quum patriam, tum etiam me doleret.

60. Quem quidem virum si nulla vis repentini ſceleris ſuſtuliſſet ; quonam modo ille furenti fratri ſuo patrueli conſulari reſtitiſſet, qui conſul incipientem furere, atque conantem, ſuâ ſe manu interfecturum, audiente ſenatu, dixerit ? Ex hac igitur domo progreſſa iſta mulier, de veneni celeritate dicere audebit ? nonne ipſam domum metuet, ne quam vocem eliciat ? non parietes conſcios, non noctem illam funeſtam ac luctuoſam perhorreſcet ? Sed revertar ad crimen : etenim hæc facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio, & vocem meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedivit.

XXV. Sed tamen venenum unde fue-

rit, quemadmodum paratum ſit, non dicitur. Datum eſſe hoc aiunt P. Licinio, pudenti adoleſcenti & bono, Cœlii familiari: conſtitutum factum eſſe cum ſervis, ut venirent ad balneas Senias: eódem Licinium eſſe venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hîc primùm illud requiro; quid attinuerit illud ferri in eum locum conſtitutum: cur illi ſervi non ad Cœlium domum venerint: si manebat tanta illa conſuetudo Cœlii cum Clodia, tantaque familiaritas; quid ſuſpicionis eſſet, si apud Cœlium mulieris ſervus viſus esſet? sin autem jam ſuberat simultas, exſtincta erat conſuetudo, diſcidium exſtiterat; hinc illæ lacrymæ nimirum, & hæc cauſa eſt horum omnium ſcelerum, atque criminum. Immo, inquit, quum ſervi ad dominam rem iſtam & maleficium Cœlii detuliſſent, mulier ingenioſa præcepit ſuis, ut omnia Cœlio pollicerentur: ſed, ut venenum, quum a Licinio traderetur, manifeſtò compréhendi poſſet, conſtitui locum jussit, balneas Senias, ut eò mitteret amicos, qui deliteſcerent: deinde repentè, quum veniſſet Licinius, ut venenum traderet, prosilirent, hominemque comprehenderent.

XXVI. Quæ quidem omnia, Judices, perfacilem rationem habent reprehenden-

di. Cur enim balneas publicas potissimùm conſtituerat? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus eſſe posset. Nam, si eſſent in veſtibulo balnearum, non laterent: sin ſe in intimum conjicere vellent; nec ſatis commodè calceati & veſtiti id facere poſſent, & fortaſſe non reciperentur, nisi fortè mulier potens quadrantariâ illâ permutatione familiaris facta erat balneatori.

63. Atque equidem vehementer exſpectabam, quinam iſti viri boni, teſtes hujus manifeſtò deprehensi veneni dicerentur: nulli enim ſunt adhuc nominati. Sed non dubito, quin ſint pergraves, qui primùm sint talis feminæ familiares; deinde eam provinciam ſuſceperint, ut in balneas contruderentur; quod illa, nisi a viris honeſtissimis ac plenissimis dignitatis, quàm velit ſit potens, numquam impetraviſſet. Sed quid ego de dignitate iſtorum teſtium loquor? virtutem eorum, diligentiamque cognoſcite. In balneis delituerunt: teſtes egregios! deinde temerè prosiluerunt: homines gravitati deditos! sic enim fingunt, quum Licinius veniſſet, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidiſſet, tum repentè evolaſſe iſtos præclaros teſtes sine nomine: Licinium autem, quum jam manum

ad tradendam pyxidem porrexiſſet, retraxiſſe, atque illo repentino hominum impetu ſe in fugam conjeciſſe. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, ſolertiam, contraque fictas omnium insidias, facilè ſe per ſe ipſa defendat!

XXVII. Verùm hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum poëtriæ, quàm eſt sine argumento? quàm nullum invenire exitum poteſt? Quid enim iſti tot viri (nam neceſſe eſt fuiſſe non paucos, ut & comprehendi Licinius facilè poſſet, & res multorum oculis eſſet teſtatior) cur Licinium de manibus emiſerunt? quî minùs enim Licinius comprehendi potuit, quum ſe retraxit, ne pyxidem traderet, quàm si tradidiſſet? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium; ut manifeſtò Licinius teneretur, aut quum retineret venenum, aut quum tradidiſſet. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc iſtorum provincia, qui rogati ſunt: quos quidem tu quamobrem temerè prosiluiſſe dicas, atque ante tempus, non reperio: fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipſum ut manifeſtò comprehenderetur.

65. Potueruntne meliori tempore prosilire, quàm quum Licinius veniſſet? quum in

manu teneret veneni pyxidem? quæ si quum jam erat tradita ſervis, evaſiſſent ſubitò ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehendiſſent; imploraret hominum fidem, atque a ſe illam pyxidem traditam pernegaret: quem quomodo illi reprehenderent? vidiſſe ſe dicerent? primùm ad ſe revocarent maximi facinoris crimen: deinde id ſe vidiſſe dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuiſſent videre. Tempore igitur ipſo ſe oſtenderunt, quum Licinius veniſſet, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo eſt jam exitus, non fabulæ: in quo quum clauſula non invenitur, fugit aliquis e manibus; deinde ſcabilla concrepant, aulæum tollitur.

XXVIII. Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæſitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus iſta de manibus emiſerit: cur non comprehenderint: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti ſceleris crimen expreſſerint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum ſuperare non poſſent? Nullum argumentum in re, nulla ſuſpicio in cauſa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc cauſa, ab argumentis, a conjectura, ab iis ſignis, quibus veritas illuſtrari ſolet, ad

teſtes tota traducta eſt: quos quidem ego teſtes, Judices, non modò sine ullo timore, ſed etiam cum aliqua ſpe delectationis exſpecto.

67. Prægeſtit animus jam videre, primùm lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares; deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis atque in præsidio balnearum locatos; ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi: alveuſne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerentes, tulerit, ac texerit. Illud verò reſpondere cogam, cur tot viri ac tales hunc & unum & tam imbecillum, quàm videtis, non aut ſtantem comprehenderint, aut fugientem conſecuti sint: qui ſe numquam profectò, si iſtum in locum proceſſerint, explicabunt; quàm volent in conviviis faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum diſerti sint. Alia fori vis eſt, alia triclinii: alia ſubſelliorum ratio, alia lectorum: non idem judicum, comeſſatorumque conſpectus: lux denique longè alia eſt ſolis, & lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes iſtorum delicias, omnes ineptias, si prodierint. Sed, si me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis ſe rebus oſtentent: vigeant apud iſtam mulierem venuſtate: dominen-

tur ſumptibus : hæreant, jaceant, deſerviant : capiti verò innocentis, & fortunis parcant.

XXIX. At ſunt ſervi illi de cognatorum ſententia, nobilissimorum & clarissimorum hominum, manumiſſi. Tandem aliquid invenimus, quod iſta mulier de ſuorum propinquorum, fortissimorum virorum, ſententiâ, atque auctoritate feciſſe videatur. Sed ſcire cupio, quid habeat argumenti iſta manumissio; in qua aut crimen eſt Cœlio quæſitum, aut quæſtio ſublata, aut multarum rerum conſciis ſervis cum cauſa præmium perſolutum.

69. At propinquis placuit : cur non placeret, quum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, ſed a te ipſa compertam, deferre diceres? Hîc etiam miramur, si illam commentitiam pyxidem obſcœnissima ſit fabula conſecuta? Nihil eſt, quod in ejuſmodi mulierem non cadere videatur. Audita, & percelebrata ſermonibus res eſt : percipitis animis, Judices, jamdudum quid velim, vel potiùs, quid nolim dicere : quod etiam si eſt factum, certè a Cœlio non eſt factum. Quid enim attinebat? Eſt enim ab aliquo fortaſſe adoleſcente, non tam inſulſo, quàm non verecundo : sin autem eſt fictum; non illud quidem modeſtum, ſed tamen eſt non inficetum men-

eorum adoleſcentium exemplo, qui pòſt in civitate ſummi viri & clarissimi cives exſtiterunt, induſtriam ſuam a populo Romano ex aliqua illuſtri accuſatione cognoſci.

XXXI. Vellem aliò potiùs eum cupiditas gloriæ detuliſſet : ſed abiit hujus tempus querelæ. Accuſàvit C. Antonium, collegam meum; cui miſero præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. Poſtea nemini concessit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis verſaretur, causiſque amicorum, plus ut valeret inter ſuos gratiâ: quæ nisi vigilantes homines, nisi ſobrii, nisi induſtrii, conſequi non poſſunt, omnia labore & diligentiâ eſt conſecutus.

75. In hoc flexu quasi ætatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac ſapientiâ veſtrâ) fama adoleſcentis paulùm hæsit ad metas notitiâ novâ mulieris, & infelici vicinitate, & inſolentiâ voluptatum; quæ quum incluſæ diutius, & primâ ætate compreſſæ, & conſtrictæ fuerunt, ſubitò ſe nonnumquam profundunt, atque ejiciunt univerſæ : qua ex vita, vel dicam, quo ex ſermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verùm ex eo, quidquid erat, emerſit, totumque ſe ejecit, atque extulit; tantumque abeſt ab illius familiaritatis infamia, ut ejuſdem

nunc ab ſeſe inimicitias, odiumque propulſet.

76. Atque ut iſte interpoſitus ſermo deliciarum, deſidiæque moreretur (fecit me mehercule invito, & multum repugnante, ſed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit; quem abſolutum inſequitur, revocat: nemini noſtrûm obtemperat: eſt violentior, quàm vellem. Sed ego non loquor de ſapientia, quæ non cadit in hanc ætatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam; quæ ſtudia in his jam ætatibus noſtris contractiora eſſe debent; in adoleſcentia verò, tamquam in herbis, ſignificant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges induſtriæ ſint futuræ. Etenim ſemper magno ingenio adoleſcentes refrenandi potiùs a gloria, quàm incitandi fuerunt: amputanda plura ſunt illi ætati, siquidem efflorеſcit ingenii laudibus, quàm inſerenda. Quare, si cui nimiùm efferviſſe videtur hujus vel in ſuſcipiendis, vel in gerendis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia: si quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si purpuræ genus, si amicorum catervæ, si ſplendor, si nitor: jam iſta deferverint; jam ætas omnia, jam iſta dies mitigarit.

XXXII. Conſervate igitur reipublicæ,

Judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ ſpondeo, si modò nos ipsi reipublicæ ſatisfecimus, numquam hunc a noſtris rationibus ſejunctum fore: quod quum fretus noſtrâ familiaritate promitto, tum quòd durissimis ſe ipſe legibus jam obligarit. Neque enim poteſt, qui hominem conſularem, quòd ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipſe eſſe in republica civis turbulentus: non poteſt, qui ambitu ne abſolutum quidem patitur eſſe abſolutum, ipſe impunè umquam eſſe largitor. Habet a M. Cœlio reſpublica, Judices, duas accuſationes, vel obsides periculi, vel pignora voluntatis.

78. Quare oro, obteſtorque vos, Judices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius abſolutus sit, quem vos per biennium aut miniſtrum ſeditionis, aut ducem vidiſtis: qui ædes ſacras, qui cenſum populi Romani, qui memoriam publicam ſuis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine ſpe, sine ſede, sine fortunis: ore, linguâ, manu, vitâ omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio, atque in urbis oculis ſervitia ad cædem, & inflammandam urbem incitavit:

incitavit: in ea civitate ne patiamini illum abſolutum muliebri gratiâ; M. Cœlium, libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum ſuo conjuge, & fratre turpiſſimum latronem eripuiſſe, & honeſtiſſimum adoleſcentem oppreſſiſſe videatur.

79. Quòd quum hujus vobis adoleſcentiam propoſueritis, conſtituitote vobis ante oculos etiam hujus miſeri ſenectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus ſpe requieſcit, hujus unius caſum pertimeſcit: quem vos ſupplicem veſtræ miſericordiæ, ſervum poteſtatis, abjectum non tam ad pedes, quàm ad mores, ſenſuſque veſtros, vel recordatione parentum veſtrorum, vel liberorum jucunditate ſuſtentate; ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ veſtræ ſerviatis. Nolite, Judices, aut hunc jam naturâ ipsâ occidentem, velle maturiùs exſtingui vulnere veſtro, quàm ſuo fato; aut hunc nunc primùm floreſcentem, firmatâ jam ſtirpe virtutis, tamquam turbine aliquo, aut ſubitâ tempeſtate pervertere.

80. Conſervate parenti filium, parentem filio; ne aut ſenectutem jam propè deſperatam contempsiſſe, aut adoleſcentiam plenam ſpei maximæ, non modò non aluiſſe vos, ſed etiam perculiſſe, atque afflixiſſe videamini. Quem si vobis, si ſuis,

si reipublicæ conſervatis, addictum, deditum, obſtrictum vobis, ac liberis veſtris habebitis; omniumque hujus nervorum, ac laborum vos potissimùm, Judices, fructus nberes, diuturnoſque capietis.

IN
L. CALPURNIUM PISONEM.
ORATIO TRIGESIMA SEXTA.

Quum revocati eſſent ex provinciis Piſo & Gabinius ſententiâ Ciceronis, quam anno ſuperiore dixerat de Provinciis conſularibus; reverſus in civitatem Piſo de inſectatione Ciceronis in ſenatu conqueſtus eſt, & in eum invectus, fiduciâ maximè Cæſaris generi, qui tum Gallias obtinebat. Piſoni Cicero reſpondit hac oratione, quam loco ſententiæ habuit in ſenatu, anno Urbis 698. Ciceronis 52. Cneio Pompeio II. *M. Craſſo* II. *coſſ.* ASCONIUS.

Deeſt principium.

I. JAMNE vides, bellua, jamne ſentis, quæ ſit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum neſcio quem de grege novitiorum, factum eſſe conſulem: non enim nos color iſte ſervilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, ſupercilia, frons, vultus denique totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus eras ignotus, decepit, fefellit, induxit. Pauci iſta tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, ſtuporem, debilitatemque linguæ: numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum consilii: nullum non modò illuſtre, ſed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi: obrepsiſti ad honores errore hominum, commendatione fumoſarum imaginum; quarum ſimile habes nihil, præter colorem.

2. Is mihi etiam gloriabitur, ſe omnes magiſtratus sine repulſa aſſecutum? mihi iſta licet de me vera cum gloria prædicare: omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu quum quæſtor es factus, etiam qui te numquam viderant, tamen illum

honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piſo eſt a populo Romano factus, non iſte Piſo. Prætura item majoribus delata eſt tuis: noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quiſquam. Me quum quæſtorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis ſuffragiis populus Romanus faciebat; homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perſpectæ, non auditæ nobilitati deferebat.

3. Nam quid ego de conſulatu loquar? parto vis, anne geſto? Miſerum me! cum hac me nunc peſte, atque labe confero? ſed nihil comparandi causâ loquar; attamen ea, quæ ſunt longissimè disjuncta, comprehendam. Tu conſul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quàm quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, dissidentibus conſulibus Cæſare & Bibulo, quum hoc non recuſares, quin ii, a quibus dicebare conſul, te luce dignum non putarent, nisi nequior quàm Gabinius, exſtitiſſes. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas non priùs tabellâ, quàm voce, priorem conſulem declaravit.

II. Sed omitto, ut sit factus uterque noſtrûm: sit ſanè Fors domina campi: magnificentius eſt dicere, quemadmodum geſſerimus conſulatum, quàm quemad-

modum ceperimus. Ego Kalendis Jan. ſenatum & bonos omnes legis agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavi: ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conſervavi; si oportuit, melioribus auctoribus reſervavi: ego in C. Rabirio, perduellionis reo, quadraginta annis ante me conſulem interpoſitam ſenatûs auctoritatem ſuſtinui contra invidiam, atque defendi: ego adoleſcentes bonos & fortes, ſed uſos eâ conditione fortunæ, ut, si eſſent magiſtratus adepti, reipublicæ ſtatum convulſuri viderentur, meis inimicitiis, nullâ ſenatûs malâ gratiâ, comitiorum ratione privavi.

5. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientiâ atque obſequio meo mitigavi: ego provinciam Galliâm, ſenatûs auctoritate, exercitu & pecuniâ inſtructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quòd ita exiſtimabam tempora reipublicæ ferre, in concione depoſui, reclamante populo Romano: ego L. Catilinam, cædem ſenatûs, interitum urbis, non obſcurè, ſed palam molientem, egredi ex urbe jussi; ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus: ego tela, extremo menſe conſulatûs meì intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi: ego faces jam

accenſas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, exſtinxi.

III. Me, Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii, frequentiſſimo ſenatu, parentem patriæ nominavit: mihi hic vir clariſſimus, qui propter te ſedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a republica dixit: mihi togato ſenatus, non ut multis bene geſtæ, ſed ut nemini, conſervatæ reipublicæ, ſingulari genere ſupplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego quum in concione, abiens magiſtratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quæ conſtitueram, quumque is mihi tantummodo ut jurarem permitteret, ſine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem meâ unius operâ eſſe ſalvam.

7. Mihi populus Romanus univerſus illa in concione non unius diei gratulationem, ſed æternitatem immortalitatemque donavit, quum meum jusjurandum tale atque tantum, juratus ipſe, unâ voce & conſenſu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, niſi qui mecum eſſet, civium eſſe in numero videretur. Atque ita eſt a me conſulatus peractus, ut nihil ſine conſilio ſenatûs, nihil non approbante populo Romano, egerim: ut ſemper in Ro-

tris curiam, in ſenatu populum
rim: ut multitudinem cum pri
equeſtrem ordinem cum ſenatu
rìm. Expoſui breviter conſulatı

IV. Aude nunc, ô furia, de
re; cujus fuit initium ludi Co
tum primùm facti poſt L. Me
Q. Marcium conſules, contra
tem hujus ordinis: quos Q.
(facio injuriam fortiſſimo viro
qui illum, cujus paucos pares h
tulit, cum hac importuna bell
ram) ſed ille designatus conſı
quidam tribunus plebis ſuo auxi
tros ludos contra ſenatuſconſult
jussiſſet, privatus fieri vetuit;
quod nondum poteſtate poterat
auctoritate. Tu, quum in Kal
nuarias Compitalitiorum dies i
Sex. Clodium, qui numquam a
textatus fuiſſet, ludos facere,
tatum volitare paſſus es, homin
rum, atque non modò facie,
oculo tuo dignissimum.

9. Ergo his fundamentis posi
latûs tui, triduo pòſt, inſpectan
cente te, a P. Clodio, fatali
prodigioque reipublicæ, lex Æ
fia everſa eſt, propugnacula mu
quillitatis atque otii: collegia, r
lùm, quæ ſenatus ſuſtulerat,

ſunt, ſed innumerabilia quædam nova, ex omni fæce urbis, ac ſervitio conſtituta: ab eodem homine, in ſtupris inauditis nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ, ſeveritas cenſoria ſublata eſt: quum tu interim, buſtum reipublicæ, qui te conſulem tum Romæ dicis fuiſſe, verbo numquam ſignificaris ſententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

V. Nondum, quæ feceris, ſed quæ fieri paſſus ſis, dico: neque verò multum intereſt, præſertim in conſule, utrùm ipſe perniciosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An poteſt ulla eſſe excuſatio non dicam malè ſentienti, ſed ſedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipublicæ motu conſuli? Centum propè annos legem Æliam & Fuſiam tenueramus; quadringentos judicium, notionemque cenſoriam: quas leges auſus eſt non nemo improbus, potuit quidem nemo, convellere; quam poteſtatem minuere, quò minùs de moribus noſtris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effusè petulans conatus eſt.

11. Hæc ſunt, ô carnifex! in gremio ſepulta conſulatûs tui. Perſequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ip-

ſum eſſet ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quàm ſolitus eras, intuente, delectus ſervorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi umquam nec facere, nec pati turpe eſſe duxit: arma in templo Caſtoris (ô proditor templorum omnium!) vidente te, conſtituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te conſule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, caſtellum forensis latrocinii, buſtum legum omnium ac religionum. Erat non ſolùm domus mea, ſed totum Palatium ſenatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italiâ cunctâ, refertum: quum tu non modò ad eum Ciceronem (mitto enim domeſtica, quæ negari poſſunt; hæc commemoro, quæ ſunt palam) non modò, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in ſenatu ſententiam rogabas tertium, numquam adſpiraſti; ſed omnibus conſiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuiſti ſolùm, verùm etiam crudelissimè præfuiſti.

VI. Mihi verò ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere auſus es? egere, foris eſſe Gabinium, sine provincia ſtare non poſſe, ſpem habere a tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxiſſes; a ſenatu quidem deſperaſſe: hujus te cupiditati obſequi, sicuti ego feciſſem in

collega meo: nihil eſſe, quod præſidium conſulum implorarem: ſibi quemque conſulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo: vereor, ne qui ſit, qui iſtius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen: ipſe certè agnoſcet, & cum aliquo dolore flagitiorum ſuorum recordabitur.

13. Meminiſtine, cœnum, quum ad te quinta ferè horâ cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo e gurguſtio te prodire, involuto capite, ſoleatum? & quum iſto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalaſſes, excuſatione te uti valetudinis, quòd diceres, vinolentis te quibuſdam medicaminibus ſolere curari? quam nos cauſam quum accepiſſemus (quid enim facere poteramus?) pauliſper ſtetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo; unde tu nos, quum improbissimè reſpondendo, tum turpissimè eructando, ejeciſti. Idem illo ferè biduo productus in concionem ab eo, cui sic æquatum præbebas conſulatum tuum, quum eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo, gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæſoninus ſemi-Placentinus Calventius, reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio, *Crudelitatem tibi non placere.*

VII. Hîc te ille homo digniſſimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, ſenatum conſul in concione condemnas? non enim me, qui ſenatui parui: nam relatio illa ſalutaris & diligens, fuerat conſulis; animadverſio quidem & judicium, ſenatûs: quæ quum reprehendis, oſtendis, qualis tu, si ita fortè accidiſſet, fueris illo tempore conſul futurus. Stipendio mehercule, & frumento Catilinam eſſe putaſſes juvandum.

15. Quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu ſenatûs auctoritatem, ſalutem civitatis, totam rempublicam, provinciæ præmio vendidiſti? Quæ enim L. Catilinam conantem conſul prohibui, ea P. Clodium facientem conſules adjuverunt. voluit ille ſenatum interficere, vos ſuſtuliſtis; leges incendere, vos abrogaſtis; interire patriam, vos adjuviſtis. Quid eſt vobis conſulibus geſtum sine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit urbem; vos ejus domum, quem propter urbs incenſa non eſt. Ac ne illi quidem, si habuiſſent veſtri similem conſulem, de urbis incendio cogitaſſent; non enim ſe tectis privare voluerunt; ſed his ſtantibus nullum domicilium ſceleri ſuo fore putaverunt: cædem illi civium, vos ſervitutem expetiſtis. Hîc vos etiam crudeliores: huic enim populo ita fuerat ante vos conſules

libertas insita, ut emori potiùs, quàm ſervire, præſtaret.

16. Illud verò geminum conſiliis Catilinæ, & Lentuli, quòd me domo meâ expuliſtis, Cn. Pompeium domum ſuam compuliſtis: neque enim, me ſtante & manente in urbis vigilia, neque resiſtente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, umquam ſe illi rempublicam delere poſſe duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetiſtis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, incluſum nefariis ſenſibus impiorum, in me profudiſtis: quorum ego furori nisi cessiſſem, in Catilinæ buſto, vobis ducibus, mactatus eſſem. Quod autem majus indicium exſpectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuiſſe, quàm quòd eamdem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitaſtis? quòd omnes undique perditos collegiſtis? quòd in me carcerem effudistis? quòd conjuratos armaſtis? quòd eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam.

VIII. Tu es ille, cui crudelitas diſplicet? cui quum ſenatus luctum ac dolorem ſuum veſtis mutatione declarandum cenſuiſſet, quum videres mœrere rempublicam amplissimi ordinis luctu, ô noſter

miſericors! quid facis? quod nulla in barbaria quiſquam tyrannus. Omitto enim illud, conſulem edicere, ut ſenatus ſenatusconſulto ne obtemperet, quò fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam poteſt: ad miſericordiam redeo ejus, cui nimis videtur ſenatus in conſervanda patria fuiſſe crudelis.

18. Edicere eſt auſus cum illo ſuo pari, quem tamen omnibus vitiis ſuperare cupiebat, ut ſenatus, contrà quàm ipſe cenſuiſſet, ad veſtitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? mœrorem relinquis, mœroris aufers insignia: eripis lacrymas non conſolando, ſed minando. Quòd si veſtem non publico conſilio patres conſcripti, ſed privato officio, aut miſericordiâ mutaviſſent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, poteſtatis erat non ferendæ: quum verò id ſenatus frequens cenſuiſſet, ordines reliqui jam antè feciſſent; tu ex tenebricoſa popina conſul extractus, cum illa ſaltatrice tonſa, ſenatum populi Romani occaſum, atque interitum reipublicæ lugere vetuiſti.

IX. At quærebat etiam paulò antè de me, quid ſuo mihi opus fuiſſet auxilio: cur non meis inimicis meis copiis reſtitiſſem. Quasi verò non modò ego, qui mul-

tis ſæpe auxilio fuiſſem, ſed quiſquam tam inops fuerit umquam, qui, iſto non modò propugnatore, tutiorem ſe, ſed advocato, aut adſtipulatore, paratiorem fore putaret. Ego iſtius pecudis, ac putidæ carnis consilio ſcilicet, aut præsidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expetebam? Conſulem ego tum requirebam, conſulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc majali invenire non poſſem, qui tantam reipublicæ cauſam gravitate & consilio ſuo tueretur; ſed qui, tamquam truncus atque ſtipes, si ſtetiſſet modò, poſſet ſuſtinere tamen titulum conſulatûs. Quum enim eſſet omnis cauſa illa mea conſularis, & ſenatoria; auxilio mihi opus fuerat & conſulis, & ſenatûs: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat a vobis conſulibus converſum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Ac tamen, si consilium exquiris meum; neque ego ceſsiſſem, & me ipſa ſuo complexu patria tenuiſſet, si mihi cum illo buſtuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuiſſet.

20. Alia enim cauſa præſtantissimi viri, Q. Metelli, fuit; quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, & conſuli, & ſextùm conſuli, &

ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum eſſe duxit. Quod mihi igitur certamen eſſet hujuſmodi? cum C. Mario ſcilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicuro, cum altero, Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque ſupercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernaſſem, ſalvamque in portu collocaſſem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum ſpiritum, pertimeſcerem.

21. Alios ego vidi ventos, alias proſpexi animo procellas, aliis impendentibus tempeſtatibus non cessi, ſed his unum me pro omnium ſalute obtuli. Itaque diſceſſu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: quum quidem tu, ô vecors & amens, quum omnes boni abditi incluſique mœrerent, templa gemerent, tecta ipſa urbis lugerent, complexus es illud funeſtum animal ex nefariis ſtupris, ex civili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem & loci veſtigio & temporis, arbitria non mei ſolùm, ſed patriæ funeris abſtuliſti.

X. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam & gratulationem tuam, quid

cum tuis ſordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus ſobrium, quis agentem aliquid, quod eſſet libero dignum, quis denique in publico vidit? quum collegæ tui domus cantu & cymbalis perſonaret, quumque ipſe nudus in convivio ſaltaret: in quo ne tum quidem, quum illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem, fortunæ rotam pertimeſcebat. Hic autem, non tam concinnus helluo, nec tam musicus, jacebat in ſuo Græcorum fœtore, atque vino: quod quidem iſtius, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo poteſt dicere, utrùm iſte plus biberit, an vomuerit, an effuderit.

23. Tu etiam mentionem facies conſulatûs tui? aut te fuiſſe Romæ conſulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga prætexta eſſe conſulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te conſule, eſſe voluiſti: hujus tu Clodiani canis insignibus conſulatum declarari putas? Animo conſulem eſſe oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantiâ, curâ; toto denique munere conſulatûs omni officio tuendo, maximéque, id quod vis nominis præſcribit, reipublicæ conſulendo. Ego conſulem eſſe putem, qui ſenatum eſſe in republica non putavit? & sine eo consilio

conſulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem eſſe potuerunt? Etenim illa jam omitto: quum ſervorum delectus haberetur in foro; arma in templum Caſtoris luce & palam comportarentur; id autem templum, ſublato aditu, revulsis gradibus, a conjuratorum reliquiis atque a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur; quum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur, ſenatui non ſolùm juvare rempublicam, ſed ne lugere quidem liceret; quum civis is, quem hic ordo, aſſentiente Italiâ, cunctiſque gentibus, conſervatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nullâ lege, nullo more, ſervitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio veſtro, quod verè licet dicere, ſed certè silentio; tum Romæ fuiſſe conſules quiſquam exîſtimabit? Qui latrones igitur, si quidem vos conſules? qui prædones, qui hoſtes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur?

XI. Magnum nomen eſt, magna ſpecies, magna dignitas, magna majeſtas conſulis: non capiunt anguſtiæ pectoris tui, non recipit levitas iſta, non egeſtas animi: non infirmitas ingenii ſuſtinet, non inſolentia rerum ſecundarum tantam perſonam, tam gravem, tam ſeveram. Seplasia mehercle, ut dici audiebam, te, ut primùm adſpexit, Campanum conſulem

repudiavit. Audierat Decios, Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat; in quibus si moderatio illa, quæ in noſtris ſolet eſſe conſulibus, non fuit, at fuit pompa, fuit ſpecies, fuit inceſſus, ſaltem Seplasiâ dignus, & Capuâ.

25. Gabinium denique si vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii, citiùs agnoviſſent: erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes ceruſſatæque buccæ, dignæ Capuâ, ſed illâ vetere: nam hæc quidem, quæ nunc eſt, ſplendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium, mihique amicissimorum multitudine redundat: quorum Capuæ te prætextatum nemo adſpexit, qui non gemeret desiderio mei, cujus consilio quum univerſam rempublicam, tum illam ipſam urbem meminerant eſſe ſervatam: me inauratâ ſtatuâ donarant, me patronum unum adſciverant: a me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis legatiſque defenderunt; & abſentem, principe Cn. Pompeio referente, & de corpore reipublicæ tuorum ſcelerum tela revellente, revocarunt.

26. An tu eras conſul, quum in Palatio mea domus ardebat, non caſu aliquo, ſed ignibus injectis, inſtigante te? Ecquod in

hac urbe majus umquam incendium fuit; cui non conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam propè a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, ſedebas, non exſtinctor, ſed auctor incendii, & ardentes faces furiis Clodianis pene ipſe conſul miniſtrabas.

XII. An verò reliquo tempore conſulem te quiſquam duxit? quiſquam tibi paruit? quiſquam in curiam venienti aſſurexit? quiſquam conſulenti reſpondendum putavit? numerandus eſt ille annus denique in republica, quum obmutuiſſet ſenatus, judicia conticuiſſent, mœrerent boni, vis latrocinii veſtri totâ urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, ſed ipſa civitas tuo, & Gabinii ſceleri, furorique cessiſſet? At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſoni, ex miſerrimis naturæ tuæ ſordibus, quum experrecta tandem virtus clarissimi viri, celeriter & verum amicum, & optimè meritum civem, & ſuum priſtinum morem requisivit; neque eſt ille vir paſſus in ea republica, quam ipſe decorarat, atque auxerat, diutius veſtrorum ſcelerum peſtem morari: quum tamen ille, qualiscumque eſt, qui eſt ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipſe ſe vix; ſed collegit tamen, & contra ſuum Clodium, primùm simulatè, deinde non libenter, ad

extremum tamen pro Cn. Pompeio verè, vehementerque pugnavit : quo quidem in ſpectaculo mira populi Romani æquitas erat : uter eorum periſſet, tamquam laniſta, in ejuſmodi pari lucrum fieri putabat ; immortalem verò quæſtum, si uterque cecidiſſet.

28. Sed ille tamen agebat aliquid : tuebatur auctoritatem ſummi viri : erat ipſe ſcelèratus, erat gladiator : cum ſcelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu ſcilicet, homo religioſus & ſanctus, fœdus, quod meo ſanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluiſti : caverat enim sibi ille ſororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex reipublicæ viſceribus dediſſet, omnium ſuorum ſcelerum ſocium te, adjutoremque præberes. Itaque in illo tumultu fracti faſces : ictus ipſe : quotidie tela, lapides, fugæ : deprehenſus denique cum ferro ad ſenatum is, quem ad Cneium Pompeium interimendum collocatum fuiſſe conſtabat.

XIII. Et quis audivit non modò actionem aliquam, aut relationem, ſed vocem omnino, aut querelam tuam ? Conſulem tum te fuiſſe putas, cujus in imperio, qui rempublicam ſenatûs auctoritate ſervarat, is neque in Italia : qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis de-

vinxerat, is ſe in publico tutò ſtatuit eſſe non poſſe? An tum eratis conſules, quum, quacumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad ſenatum; cunctus ordo reclamabat, oſtendebatque, nihil eſſe vos acturos, niſi priùs de me retuliſſetis? quum vos, quamquam fœdere obſtricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, ſed lege impediri?

30. Quæ lex privatis hominibus eſſe lex non videbatur, inuſta per ſervos, inciſa per vim, impoſita per latrocinium, ſublato ſenatu, pulsis e foro bonis omnibus, captâ republicâ contra omnes leges, nullo ſcripta more; hanc qui ſe metuere dicerent, hos conſules, non dicam animi hominum, ſed faſti ulli ferre poſſunt? Nam, si illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis, bonorumque tribunitia proſcriptio; hac tamen obſtricti pactione tenebamini; quis vos non modò conſules, ſed liberos fuiſſe putet, quorum mens fuerit oppreſſa præmio, lingua adſtricta mercede? sin illam vos ſoli legem putabatis; quiſquam vos conſules tunc fuiſſe, aut nunc eſſe conſulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis eſſe, non leges, non inſtituta, non jura noritis? An, quum proficiſcebamini paludati in provincias vel emptas, vel erep-

tas, conſules vos quiſquam putavit? Itaque, credo, si minùs frequentiâ ſuâ veſtrum egreſſum ornando, atque celebrando, at ominibus ſaltem bonis, ut conſules, non triſtissimis, ut hoſtes, aut proditores proſequebantur.

XIV. Tune etiam, immanissimum ac fœdissimum monſtrum, auſus es meum diſceſſum illum, teſtem ſceleris & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, Patres conſcripti, fructum immortalem veſtri in me & amoris, & judicii; qui non admurmuratione, ſed voce & clamore, abjecti hominis, & ſemivivi furorem, petulantiamque fregiſtis.

32. Tu luctum ſenatûs, tu desiderium equeſtris ordinis, tu ſqualorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum ac fori, tu cetera illa maledicti loco pones, quæ meus diſceſſus reipublicæ vulnera inflixit? qui si calamitosissimus fuiſſet, tamen miſericordiâ dignior, quàm contumeliâ, & cum gloria potiùs eſſe conjunctus, quàm cum probro putaretur; atque ille, dolor meus duntaxat, veſtrum quidem ſcelus, ac dedecus haberetur: quum verò (forsitan hoc, quod dicturus ſum, mirabile auditu eſſe videatur, ſed certè id dicam, quod ſentio) quum tantis a vobis, Patres conſcripti,

beneficiis affectus sim, tantis honoribus; non modò illam calamitatem eſſe non duco: ſed, si quid mihi poteſt a republica eſſe ſejunctum, quod vix poteſt; privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuiſſe illam, expetendamque fortunam.

33. Atque, ut tuum lætissimum diem cum triſtissimo meo conferam, utrùm tandem bono viro & ſapienti optabilius putas, sic exire a patria, ut omnes ſui cives ſalutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit; an, quod tibi proficiſcenti evenit, ut omnes exſecrarentur, malè precarentur, unam tibi illam viam & perpetuam eſſe vellent? Mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, juſto præſertim & debito, quævis fuga potiùs, quàm ulla provincia, eſſet optatior.

XV. Sed perge porrò: nam, si illud meum turbulentissimum tempus profectionis, tuo tranquillissimo præſtat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Jan. qui dies poſt obitum, occaſumque noſtrum reipublicæ primus illuxit, frequentissimus ſenatus concurſu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo viro, P. Lentulo conſentiente populi Romani atque unâ v[oce], revocavit: me idem ſenatus exteris [na]tionib[us]

[illegible]

prc [illegible]

a [illegible]

reſpublica, quæ in tribunatu
xerat, in conſulatu, virtute op
tissimi viri, ſapientiâque, con

36. Quæ lex quemadmod
sit, quid me attinet dicere? e
dio, nemini civi ullam, quò
ſet, ſatis juſtam excuſationem
nullis comitiis umquam multit
minum tantam, neque ſplendi
ſe: hoc certè video, quod ind
læ publicæ, vos rogatores, v
res, vos cuſtodes fuiſſe tabell
quod in honoribus veſtrorum
rum non facitis vel ætatis excu
honoris, id in ſalute mea, nul
vos veſtrâ ſponte feciſtis.

XVI. Confer nunc, Epic
ex hara producte, non ex ſcho
si audes, abſentiam tuam cum
nuiſti provinciam conſularem
quos lex cupiditatis tuæ, no
generi tui pepigerat: nam lège
tissimâ, atque optimâ, populi
& verè erant liberi: lege auten
nemo legem, præter te & coll
putavit, omnis erat tibi Acha
lia, Athenæ, cuncta Græcia a
bebas exercitum tantum, q
non ſenatus aut populus Ron
rat, ſed quantum tua libido c
Ærarium exhauſeras.

38. Quas res geſſiſti in imperio, exercitu, provinciâ conſulari? quas res geſſerit quæro? qui ut venit, ſtatim (nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces ſociorum, non cædem hoſpitum, non perfidiam, non immanitatem, non ſcelera prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum ſacrilego, ut cum ſicario, diſputabo: nunc meam ſpoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris) Quis umquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad ſenatum litteras miſerit? tantam verò provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præſertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut ſemper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, conſulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, quin triumpharit. Eſt hoc novum: multò illud magis: appellatus eſt hic vulturius illius provinciæ (si diis placet) imperator.

XVII. Ne tum quidem, Paule noſter, tabellas Romam cum laureâ mittere audebas? Miſi, inquit. Quis umquam recitavit? quis, ut recitarentur, poſtulavit? nihil enim mea refert, utrùm tu, conſcientiâ oppreſſus ſcelerum tuorum, nihil umquam auſus ſis ſcribere ad eum ordi-

nem, quem deſpexeras, quem afflixeras; quem deleveras: an amici tui tabellas abdiderint, iidemque ſilentio ſuo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud ſcio, an malim, te videri nullo pudore fuiſſe in litteris mittendis, amicos tuos plus habuiſſe & pudoris & conſilii, quàm aut te videri pudentiorem fuiſſe, quàm ſoles, aut tuum factum non eſſe condemnatum judicio amicorum.

40. Quòd si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusiſſes; quid tandem erat actum aut geſtum in illa provincia, de quo ad ſenatum cum gratulatione aliqua ſcribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an ſociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Theſſalonicæ? an obſessio militaris viæ? an exercitûs noſtri interitus, ferro, fame, frigore, peſtilentiâ? Tu verò, qui ad ſenatum nihil ſcripſeris, ut in urbe nequior inventus es, quàm Gabinius, sic in provincia paulò tamen, quàm ille, demissior.

41. Nam ille gurges atque helluo, natus abdomini ſuo, non laudi atque gloriæ, quum equites Romanos in provincia, quum publicanos, nobiſcum & voluntate & dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos famâ, vitâque privaſſet; quum egiſſet aliud nihil in illo exercitu, nisi ut

urbes depopularetur, agros vaſtaret, exhauriret domos; auſus eſt (quid enim ille non auderet?) a ſenatu ſupplicationem per litteras poſtulare.

XVIII. O dii immortales! tune etiam, atque adeò vos, geminæ voragines ſcopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? veſtram extollitis? quum de me ea ſenatuſconſulta abſente facta ſint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modò optare numquam auderem, ſed cogitare non poſſem? vos autem ſempiternas fœdissimæ turpitudinis notas ſubieritis?

42. An ego, si te & Gabinium cruci ſuffixos viderem, majore afficerer lætitiâ ex corporis veſtri laceratione, quàm afficior ex famæ? Nullum eſt ſupplicium putandum, quo affici caſu aliquo etiam boni viri, forteſque poſſunt. Atque hoc quidem etiam iſti tui dicunt voluptarii, Græci; quos utinam ita audires, ut erant audiendi! numquam te in tot flagitia ingurgitaſſes: verùm audis in præſepibus; audis in ſtupris; audis in cibo & vino. Sed dicunt iſti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, ſapientem, etiam si in Phalaridis tauro incluſus ſuccensis igni-

bus torreatur, dicturum tamen, ſuave illud eſſe, ſeſeque ne tantulum quidem commoveri: tantam virtutis eſſe vim voluerunt, ut non poſſet umquam eſſe vir bonus non beatus. Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? id, meâ ſententiâ, quod accidere nemini poteſt, nisi nocenti, ſuſcepta fraus, impedita & oppreſſa mens conſcientiâ, bonorum omnium odium, nota juſti ſenatus, amissio dignitatis.

XIX. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginienſes, reſectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, ſupplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia ſervata ab illo, demerſum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulſum & naufragum vidit: fortunæ enim iſta tela ſunt, non culpæ; ſupplicium autem eſt pœna peccati. Neque verò ego, si umquam vobis mala precarer, quod ſæpe feci, in quo Dii immortàles meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyeſtea iſta exſecratio eſt, poetæ, vulgi animos, non ſapientum, moventis:

Ut tu naufragio expulſus, uſpiam
ſaxis fixus aſperis,
Eviſceratus latere penderes, ut ait
ille, *ſaxa ſpargens tabo*,
Sanie, ſanguine atro.

Non ferrem omnino moleſtè, si ita acci-

diſſet : ſed id tamen eſſet humanum. M. Marcellus, qui ter conſul fuit, ſummâ virtute, pietate, gloriâ militari, periit in mari; qui tamen ob virtutem gloriæ laude vivit: in fortuna quadam eſt illa mors, non in pœna, putanda.

44. Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? quæ ſaxa? quæ cruces? Ecce, duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum ſic fuiſſe infirmatum conſcientiâ ſcelerum & fraudum ſuarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maximè triumphalis, nullas ſit ad ſenatum litteras mittere auſus. Ex qua provincia modò vir omni dignitate ornatiſſimus, L. Torquatus, magnis rebus geſtis, me referente, abſens imperator ſit appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli juſtiſſimos triumphos vidimus: ex ea, te imperatore, nuntius ad ſenatum allatus eſt nullus.

45. Ab altero allatæ litteræ, recitatæ, relatum ad ſenatum. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus eâ, quâ nemo umquam, ignominiâ notaretur? ut ſenatus is, qui in eam jam benignitatis conſuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam geſſerint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum; hujus unius litteris nuntianti-

bus non crederet? postulantibus: denegaret?

XX. His ego rebus paſcor, his delector, his perfruor; quòd de vobis hic ordo opinatur non ſecus, ac de teterrimis hostibus: quòd vos equites Romani, quòd ceteri ordines, quòd cuncta civitas odit: quòd nemo bonus, nemo denique civis eſt, qui modò ſe civem eſſe meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus reſpuat; animo aſpernetur, recordatione denique ipsâ conſulatûs veſtri perhorreſcat.

46. Hæc ego ſemper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus ſum: plura etiam acciderunt, quàm vellem: nam, ut amitteretis exercitum, numquam mehercule optavi. Illud etiam accidit præter optatum meum; ſed valde ex voluntate: mihi enim non venerat in mentem furorem & inſaniam optare vobis, in quam incidiſtis: atqui fuit optandum: me tamen fugerat, deorum immortalium has eſſe in impios & conſceleratos pœnas certiſſimas conſtitutas. Nolite enim putare, Patres conſcripti, ut in ſcena videtis, homines conſceleratos impulſu deorum terreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus, ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat: hæ ſunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces.

47. Ego te non vecordem, non furioſum, non mente captum, non tragico illo Oreſte, aut Athamante dementiorem putem, qui ſis auſus primùm facere (nam id eſt caput) deinde paulò antè, Torquato, gravissimo & ſanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciàm Macedoniam, in quam tantum exercitum transportaſſes, sine ullo milite reliquiſſe? Mitto de amiſſa maxima parte exercitûs; sit hoc infelicitatis tuæ: dimittendi verò exercitûs quam potes afferre cauſam? quam poteſtatem habuiſti? quam legem? quod ſenatuſconſultum? quod jus? quod exemplum? Quid eſt aliud furere, non cognoſcere homines, non cognoſcere leges, non ſenatum, non civitatem? cruentare corpus ſuum? major hæc eſt vitæ, famæ, ſalutis ſuæ vulneratio. Si familiam tuam dimisiſſes, quod ad neminem, nisi ad ipſum te, pertineret, amici te tui conſtringendum putarent: præsidium tu populi Romani, cuſtodiam provinciæ, injuſſu populi ſenatûſque dimisiſſes, si tuæ mentis compos fuiſſes?

XXI. Ecce tibi alter, effusâ jam maximâ prædâ, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibuſque ſociorum exhauſerat, quum partim ejus prædæ profundæ libidines devoraſſent, partim nova quædam & inaudita luxuries, partim etiam in

illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tuſculanum montem exſtruendum: quum jam egeret; quum illa ejus immenſa & intolerabilis ædificatio conſtitiſſet; ſe ipſum, faſces ſuos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, reſponſa ſacerdotum, auctoritatem ſenatûs, juſſa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit.

49. Quum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio, periculoque emerat; his ſe tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Tribuit ſe mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Ægyptum venit: ſigna contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus ſuſceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud exſpectamus a furore ejus, nisi ut ad ſenatum tantis de rebus geſtis litteras mittat?

50. Hic si mentis eſſet ſuæ, nisi pœnas patriæ diiſque immortalibus eas, quæ graviſſimæ ſunt, furore atque inſaniâ penderet; auſus eſſet (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum ſuâ ſponte gerere, in regnum injuſſu populi aut ſenatûs accedere? quæ quum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majeſtatis, Julia

de pecuniis repetundis, planiſſimè vetant: ſed hæc omitto. Ille si non acerrimè fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus amiciſſimus huic ordini, quum & auctoritate ſenatûs, & ſorte haberet, interpoſitâ religione, sine ulla dubitatione depoſuiſſet, eam sibi adſciſcere, quum etiam si religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & graviſſimæ legum pœnæ vetarent?

XXII. Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus; de reditu Gabinii omittamus: quem etsi sibi ipſe præcidit, ego tamen os ut videam hominis, exſpecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brundisio uſque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem: neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concurſum ex agris patrumfamiliâs cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui quasi deorum immortalium feſti ac ſolennes, ſunt adventu meo, redituque celebrati?

52. Unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit, quo in patriam redii, quum ſenatum egreſſum vidi, populumque Romanum univerſum; quum mihi ipſa Ro-

ma propè convulſa ſedibus ſuis, ad complectendum conſervatorem ſuum procedere viſa eſt: quæ me ita accepit, ut non modò omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci, ſed etiam mœnia ipſa viderentur, & tecta urbis, ac templa lætari. Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, quâ tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conſules, patres conſcripti collocaverunt, mihique, quod ante me nemini, pecuniâ publicâ ædificandam domum cenſuerunt.

53. Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amiſſo exercitu, nihil incolume domum, præter òs illud priſtinum tuum, retuliſti: qui primùm, quà veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis ſcit? quos tum Mæandros, dum omnes ſolitudines perſequeris, quæ diverticula flexioneſque quæsiſti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hoſpes adſpexit? nonne tibi nox erat pro die? non ſolitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, ſed ut mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipſam fœdavit adventus tuus.

XXIII. O familiæ non dicam Calpurniæ, ſed Calventiæ; neque hujus urbis, ſed Placentini municipii; neque paterni

generis, ſed braccatæ cognationis dedecus? quemadmodum veniſti? quis tibi, non dicam horum, aut civium ceterorum, ſed tuorum legatorum obviam venit? Mecum enim tum L. Flaccus, vir tuâ legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in conſulatu meo conjunctus fuit ad conſervandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, quum te quidam non longè a porta cum lictoribus errantem viſum eſſe narrabat: ſcio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prœlio imperator appellatus eras, quum non longè abſuiſſes, adventu iſto tuo domi fuiſſe otioſum.

55. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint, qui dico veniſſe pene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, quum vulgò eſſent & illo ipſo, & multis antè diebus admoniti, & rogati. Togulæ lictoribus ad portam præſtò fuerunt; quibus illi acceptis, ſagula rejecerunt, & catervam imperatori ſuo novam præbuerunt. Sic iſte, tanto exercitu, tantâ provinciâ, triennio poſt Macedonicus imperator, in urbem ſe intulit, ut nullius negotiatoris obſcurissimi reditus umquam fuerit deſertior: in quo me tamen, qui eſſet paratus ad ſe defendendum, reprehendit: quum ego Cœli-

montanâ portâ introiſſe dixiſſem, ſponſione me, ni Eſquilinâ introiſſet, homo promptiſſimus laceſſivit: quaſi verò id aut ego ſcire debuerim, aut veſtrûm quiſpiam audierit; aut ad rem pertineat, quâ tu portâ introieris, modò ne triumphali; quæ porta Macedonicis ſemper proconſulibus ante te patuit: tu inventus es, qui conſulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

XXIV. At audiſtis, Patres conſcripti, philoſophi vocem: negavit, ſe triumphi cupidum umquam fuiſſe. O ſcelus, ô peſtis, ô labes! quum exſtinguebas ſenatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis conſulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & ſalutem meam unâ mercede provinciæ: si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arsiſſe defendes? ſæpe enim vidi, qui & mihi, & ceteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem ſuam. Hoc modò D. Silanus conſul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat: neque enim quiſquam poteſt exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi.

57. Quòd si te ſenatus, populuſque Romanus aut non appetentem, aut etiam recuſantem bellum ſuſcipere, exercitum

ducere coegiſſet; tamen erat anguſti animi atque demiſſi, juſti triumphi honorem atque dignitatem contemnere: nam, ut levitatis eſt, inanem aucupari rumorem; ut omnes umbras etiam falſæ gloriæ conſectari: ſic levis eſt animi, lucem ſplendoremque fugientis, juſtam gloriam, quæ eſt fructus veræ virtutis honeſtiſſimus, repudiare. Quum verò non modò non poſtulante atque cogente, ſed invito atque oppreſſo ſenatu, non modò nullo populi Romani ſtudio, ſed nullo ferente ſuffragium libero, provincia tibi iſta manupretium fuerit non everſæ per te, ſed proditæ civitatis: quumque omnium tuorum ſcelerum hæc pactio exſtiterit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidiſſes, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: quum exhauriebas ærarium: quum orbabas Italiam juventute: quum mare vaſtiſſimum hieme tranſibas: si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentiſſime, nisi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat?

58. Non eſt integrum Cneio Pompeio, conſilio jam uti tuo: erravit enim: non guſtarat iſtam tuam philoſophiam: ter jam homo ſtultus triumphavit. Craſſe, pudet me tui: quid eſt, quòd confecto per te formidoloſiſſimo bello, coronam illam

lauream tibi tantopere decerni volueris a ſenatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audiſtis tam doctum hominem, tam eruditum, priùs quàm in iſtum errorem induceremini? C. ipſi Pomptino, neceſſario meo, jam non eſt integrum: religionibus enim ſusceptis impeditur. O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! ô amentem Paulum! ruſticum Marium! nullius consilii patres iſtorum amborum conſulum, qui triumpharunt!

XXV. Sed, quoniam præterita mutare non poſſumus, quid ceſſat hic homullus, ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta ſapientiæ, clarisſimo & ſummo imperatori, genero ſuo? fertur ille vir, mihi crede, gloriâ: flagrat, ardet cupiditate juſti & magni triumphi: non didicit eadem iſta, quæ tu: mitte ad eum libellum: ſed jam, ſi ipſe coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incenſam illius cupiditatem comprimas, atque reſtinguas: valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus & conſtans; apud indoctum eruditus; apud generum ſocer: dices enim, ut es homo facetus, ad perſuadendum concinnus, perfectus, politus e ſchola: Quid eſt, Cæſar, quòd te ſupplicationes toties decre-

tæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt, qui (ut noſter ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam eſſe ſolent, neque irati. Non facies fidem ſcilicet, quum hæc diſputabis: tibi enim & eſſe, & fuiſſe deos videbit iratos.

60. Vertes te ad alteram ſcholam: disſeres de triumpho. Quid tandem habet iſte currus? quid vincti ante currum duces? quid ſimulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania ſunt iſta, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plauſus, vehi per urbem, conſpici velle: quibus ex rebus nihil eſt, quod ſolidum tenere; nihil quod referre ad voluptatem corporis poſsis.

61. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Eſquilinam, Macedonicam lauream concucarim: ipſe cum hominibus quindecim malè veſtitis ad portam Cœlimontanam ſitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo antè conduxerat: quæ vacua si non fuiſſet, in campo Martio mihi tabernacu-

lum collocaſſem : nummus interea mihi, Cæſar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, & manebit : rationes ad ærarium retuli continuò, ſicut tua lex jubebat; neque alia ulla in re legi tuæ parui : quas rationes si cognoris, intelliges, nemini plus, quàm mihi, litteras profuiſſe : ita enim ſunt perſcriptæ ſcitè, & litteratè, ut ſcriba, ad ærarium qui eas retulit, perſcriptis rationibus, ſecum ipſe, caput ſiniſtrâ manu perfricans, commurmuratus ſit, *Ratio quidem hercle apparet, argentum οἴχεται*. Hac tu oratione non dubito, quin illum jam adſcendentem in currum possis revocare.

XXVI. O tenebræ, ô lutum, ô ſordes, ô paterni generis oblite, materni vix memor! ita neſcio quid iſtuc fractum; humile, demiſſum, ſordidum, inferius etiam eſt, quàm ut Mediolanensi præcone, avo tuo, dignum eſſe videatur. L. Craſſus, homo ſapientissimus noſtræ civitatis, ſpiculis propè ſcrutatus eſt Alpes; ut, ubi hoſtis non erat, ibi triumphi cauſam aliquam quæreret : eadem cupiditate vir ſummo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoſte, flagravit : eorum neuter triumphavit, quòd alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irriſa eſt abs te paulò antè M. Piſonis cupiditas triumphandi, a qua te longè dixiſti abhorrere :

qui, etiam si minùs magnum bellum geſſerat, ut abs te dictum eſt, tamen iſtum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quàm Piſo; prudentior, quàm Cotta; abundantior consilio, ingenio, ſapientiâ, quàm Craſſus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt.

63. Quòd si reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, quum bella aut parva, aut nulla gessiſſent; tu, tantis nationibus ſubactis, tantis rebus geſtis, minimè fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. Neque verò contempsiſti, licet sis Themiſtâ ſapientior, ſed os tuum ferreum ſenatûs convicio verberari noluiſti. Jam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, & digreſſum meum, & abſentiam, & reditum ita longè tuo præſtitiſſe, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi ſempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita ſplendorem tuum, gratiam, celebritatem domeſticam, operam forenſem, consilium, auxilium, auctoritatem, ſententiam ſenatoriam, nobis, aut, ut veriùs dicam, cuiquam es infirmissimo, ac deſperatissimo antelaturus?

XXVII. Age, ſenatus odit te, quod

eum tu facere jure concedi
& perditorem non modò
auctoritatis, ſed omnino o
minis ſui: videre equites
poſſunt, quo ex ordine v
mus & ornatissimus, L.
conſule, relegatus: plebs I
tum cupit, in cujus tu infa
per latrones & per ſervos
contuliſti: Italia cuncta ex
idem tu ſuperbissimè decre
pudiaſti.

65. Fac hujus odii tanti
verſi periculum, si audes. I
minum memoriam apparati
ficentissimique ludi, qual
numquam fuerunt, ſed ne
quidem poſthac possint, pc
to ſuſpicari. Da te populo
dis. Sibilum metuis? ubi ſu
læ? Ne acclametur? ne
curare philoſophi. Manus
tur times: dolor enim eſt
putas: exiſtimatio, dede
turpitudo, verba ſunt atqu
de hoc non dubito: non au
ad ludos: convivium public
tatis gratiâ inibit (nisi fort
tribus conſcriptis, hoc eſt,
ſuis, cœnet) ſed planè an

66. Ludos nobis idiotis r

enim in diſputationibus ſuis, oculorum & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre: nam, quòd vobis iſte tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc verò etiam rapax, quòd ſordidus, quòd contumax, quòd ſuperbus, quòd fallax, quòd perfidioſus, quòd impudens, quòd audax eſſe videatur; nihil ſcitote eſſe luxurioſius, nihil libidinoſius, nihil poſterius, nihil nequius.

67. Luxuriam autem in iſto nolite hanc cogitare: eſt enim quædam, quamquam omnis eſt vitioſa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquiſitum (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, ſumptuoſum: toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere ſuos videatur, Placentini: exſtructa menſa, non conchyliis, aut piſcibus, ſed multâ carne ſubrancidâ: ſervi ſordidati miniſtrant; nonnulli etiam ſenes: idem coquus, idem atrienſis: piſtor domi nullus, nulla cella: panis, & vinum a propola, atque de cupa: Græci ſtipati, quini in lectulis, ſæpe plures; ipſe ſolus: bibitur uſque eò, dum de ſolio miniſtretur: ubi galli cantum audivit, avum ſuum revixiſſe putat: menſam tolli jubet.

XXVIII. Dicet aliquis, Unde tibi hæc

nota ſunt? Non mehercule, contumeliæ causâ deſcribam quemquam, præſertim ingenioſum hominem, atque eruditum, cui generi ego eſſe iratus, ne si cupiam quidem, poſſum. Eſt quidam Græcus, qui cum iſto vivit, homo, verè ut dicam (sic enim cognovi) humanus, ſed tamdiu, quamdiu cum aliis eſt, aut ipſe ſecum: is quum iſtum adoleſcentem jam tum cum hac diis irata fronte vidiſſet, non fugit ejus amicitiam, quum eſſet præſertim appetitus: dedit ſe in conſuetudinem, sic ut prorſus unà viveret, nec ferè ab iſto umquam diſcederet. Non apud indoctos, ſed, ut ego arbitror, in hominum eruditiſſimorum & humaniſſimorum cœtu loquor. Audiſtis profectò dici, philoſophos Epicureos omnes res, quæ ſunt homini expetendæ, voluptate metiri: rectè, an ſecus, nihil ad nos; aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus: ſed tamen lubricum genus orationis, adoleſcenti non acriter intelligenti ſæpe præceps.

69. Itaque admiſſarius iſte, simulatque audivit, a philoſopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiſcatus eſt: sic ſuos ſenſus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magiſtrum virtutis, ſed auctorem libidinis a ſe illum inventum arbitraretur. Græcus primò diſtinguere, atque dividere illa,

ėmadmodum dicerentur : iſte claudus
[uomodo aiunt) pilam retinere ; quod
:eperat , teſtificari ; tabulas obsignare
lle : Epicurum diſertim dicere: Eſt ta-
:n : dicit, ut opinor, ſe nullum bonum
elligere poſſe, demptis corporis volup-
ibus. Quid multa? Græcus facilis &
lde venuſtus, nimis pugnax contra ſena-
rem populi Romani eſſe noluit.
XXIX. Eſt autem hic, de quo loquor,
n philoſophiâ ſolùm, ſed etiam litteris,
od ferè ceteros Epicureos negligere di-
nt., perpolitus. Poema porrò facit ita
tivum, ita concinnum, ita elegans, ni-
. ut fieri possit argutius : in quo repre-
ndat eum licet, si qui volet, modò le-
ter, non ut impurum, non ut impro-
im, non ut audacem, ſed ut Græculum,
aſſentatorem, ut poetam : devenit, aut
ɔtiùs incidit in iſtum eodem deceptus
percilio Græcus, atque advena, quo
m ſapiens & tanta civitas : revocare ſe
ɔn poterat, familiaritate implicatus ; &
nul inconſtantiæ famam verebatur : ro-
itus, invitatus, coactus, ita multa ad
um, de iſto quoque ſcripsit, ut omnes
ɔidines, omnia ſtupra, omnia cœnarum
ɔnviviorumque genera, adulteria denique
us, delicatissimis versibus expreſſerit.
71. In quibus, si quis velit, possit is-
us tamquam in ſpeculo vitam intueri :

Ariſtarchum, ſed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum verſum, ſed poetam armis perſequare: ſcire cupio, quid tandem iſto in verſu reprehendas, *Cedant arma togæ*. Tuæ dicis, inquit, togæ ſummum imperatorem eſſe ceſſurum. Quid nunc te, asine, litteras doceam? non opus eſt verbis, ſed fuſtibus: non dixi hanc togam, quâ ſum amictus; nec arma, ſcutum & gladium unius imperatoris: ſed quòd pacis eſt inſigne & otii, toga; contrà autem arma, tumultûs atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio conceſſurum. Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipſum, & agnoſcet, neque te nihil ſapere mirabitur.

74. At in illo altero, inquit, hæres, *Concedat laurea laudi*. Immo mehercule, habeo tibi gratiam: hærerem enim, nisi tu expediſſes: nam quum tu timidus ac tremens tuis ipſe furacissimis manibus detractam e cruentis faſcibus lauream ad portam Eſquilinam abjeciſti; indicaſti, non modò amplissimæ, ſed etiam minimæ laudi lauream conceſſiſſe. Atque iſtâ ratione hoc tamen intelligi, ſcelerate, vis, Pompeium inimicum mihi iſto verſu eſſe factum; ut, si verſus mihi nocuerit, ab eo, quem is verſus offenderit, videatur

mihi pernicies eſſe quæsita. Omitto, nihil iſtum verſum pertinuiſſe ad illum: non fuiſſe meum, quem, quantùm potuiſſem, multis ſæpe orationibus ſcriptiſque decoraſſem, hunc uno violare verſu. Sed sit offenſus: primò nonne compenſabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum ſuarum? Quòd si eſt commotus, ad perniciemne non dicam amicissimi, non ita de ſua laude meriti, non ita de republica, non conſularis, non ſenatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter verſum fuiſſet?

XXXI. Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris amplissimos viros ad tuum, & Gabinii ſcelus, neque id occultè: nam paulò antè dixiſti, me cum iis confligere, quos deſpicerem; non attingere eos, qui plus poſſent, quibus iratus eſſe deberem. Quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non eſt una cauſa omnium, tamen eſt omnium mihi probata.

76. Me Cn. Pompeius, multis obsistentibus ejus erga me ſtudio atque amori, ſemper dilexit, ſemper ſuâ conjunctione dignissimum judicavit, ſemper non modò incolumem, ſed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit eſſe: veſtræ fraudes, veſtrum ſcelus, veſtræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum,

nefariè ſictæ, simul eorum, qui familiaritatis licentiâ, ſuorum improbissimorum ſermonum domicilium in auribus ejus, impulſu veſtro, collocaverunt, veſtræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omneſque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam ſalvam eſſe cupiebant, ſermone atque aditu prohiberentur.

77. Quibus rebus eſt perfectum, ut illi planè ſuo ſtare judicio non liceret, quum certi homines non ſtudium ejus a me alienaſſent, ſed auxilium retardaſſent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obſecratumque venerant, ne meas fortunas deſereret, cum reipublicæ ſalute conjunctas: quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut cauſam publicam ſuſciperetis, ut ad ſenatum referretis: ſe contra armatum tribunum plebis sine conſilio publico decertare nolle: conſulibus ex ſenatuſconſulto rempublicam defendentibus, ſe arma ſumpturum.

78. Ecquid infelix recordaris, quid reſponderis? in quo illi omnes quidem, ſed Torquatus præter ceteros, furebat contumaciâ reſponſi tui, te non eſſe tam fortem, quàm ipſe Torquatus in conſulatu

fuiſſet, aut ego: nihil opus eſſe armis; nihil contentione: me poſſe iterum rempublicam ſervare, si cessiſſem: infinitam cædem fore, si reſtitiſſem: deinde ad extremum, neque ſe, neque generum, neque collegam ſuum, tribuno plebis defuturum. Hìc tu, hoſtis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quàm tibi, debere eſſe dicis?

XXXII. Ego C. Cæſarem non eadem de republica ſensiſſe, quæ me, ſcio: ſed tamen, quod jam de eo, his audientibus, ſæpe dixi, me ille ſui totius conſulatûs, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, ſocium eſſe voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non ſum ego, propter nimiam fortaſſe conſtantiæ cupiditatem, adductus ad cauſam: non poſtulabam, ut ei carissimus eſſem, cujus ego ne beneficiis quidem ſententiam meam tradidiſſem. Adducta res in certamen, te conſule, putabatur, utrùm, quæ ſuperiore anno ille geſſiſſet, manerent, an reſcinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me eſſe uno roboris & virtutis putavit, ut ea, quæ ipſe geſſerat, conciderent, si ego reſtitiſſem; cur ei non ignoſcam, si antepoſuit ſuam ſalutem meæ?

80. Sed præterita omitto. Me ut Cneius Pompeius omnibus ſuis ſtudiis, laboribus,

vitæ periculis complexus eſt, quum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo conſuli, auctori ſalutis meæ, frequens aſſideret, ſenatui ſententiam præſtaret, in concionibus non modò ſe defenſorem ſalutis meæ, ſed etiam ſupplicem pro me profiteretur; hujus voluntatis eum, quem multùm poſſe intelligebat, mihi non inimicum eſſe cognorat, ſocium ſibi & adjutorem C. Cæſarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, ſed hoſtem; illis, quos deſcribis, non modò non iratum, ſed etiam amicum eſſe debere: quorum alter, id quod meminero ſemper, æquè mihi fuit amicus, ac ſibi; alter, id quod obliviſcar aliquando, ſibi amicior, quàm mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter ſe cominus decertarint, tamen illud contentionis odium ſimul cum ipſa pugna, armiſque ponant. Atque me ille odiſſe numquam potuit, ne tum quidem, quum diſſidebamus. Habet hoc virtus (quam tu ne de facie quidem noſti) ut viros fortes ſpecies ejus, & pulchritudo etiam in hoſte poſita delectet.

XXXIII. Equidem dicam ex animo, Patres conſcripti, quod ſentio, & quod vobis audientibus ſæpe jam dixi. Si mihi numquam amicus C. Cæſar fuiſſet, ſed ſemper iratus: ſi aſpernaretur amicitiam

meam, ſeſeque mihi implacabilem, inexpiabilemque præberet, tamen ei, quum tantas res geſſiſſet, gereretque quotidie, non amicus eſſe non poſſem; cujus ego imperio non Alpium vallum contra adſcenſum tranſgreſſionemque Gallorum, non Rheni foſſam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immaniſſimis gentibus objicio, & oppono.

82. Perfecit ille, ut, si montes reſediſſent, amnes exaruiſſent, non naturæ præsidio, ſed victoriâ ſuâ, rebuſque geſtis Italiam munitam haberemus. Sed, quum me expetat, diligat, omni laude dignum putet, tu me a tuis inimicitiis ad ſimultatem revocabis? ſic tuis ſceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene noſſes conjunctionem meam & Cæſaris, eludebas, quum a me trementibus omnino labris, ſed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet:

Numquam iſtam imminuam curam inſitiando tibi:

tamen eſt mihi conſiderandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amiciſſimus, ſollicitudinis atque oneris imponam: nec deſpero tamen, quamquam languet juventus, nec perinde, ac debebat, in laudis & gloriæ cupiditate verſatur, futuros

aliquos, qui abjectum hoc cadaver conſularibus ſpoliis nudare non nolint, præſertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita geſſeris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, niſi ejus, a quo miſſus eras, ſimillimus exſtitiſſes.

XXXIV. An verò tu parum putas inveſtigatas eſſe a nobis labes imperii tui, ſtrageſque provinciæ? quas quidem nos non veſtigiis odorantes ingreſſus tuos, ſed totis volutationibus corporis, & cubilibus perſecuti ſumus. Notata a nobis ſunt & prima illa ſcelera in adventu, quum, acceptâ pecuniâ a Dyrrhachinis ob necem hoſpitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertiſti, cujus ſanguinem addixeras; eumque, ſervis ſymphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multúmque dubitantem confirmaſti, & Theſſalonicam fide tuâ venire jussiſti: quem ne majorum quidem more ſupplicio affeciſti, quum miſer ille ſecuribus hoſpitis ſui cervices ſubjicere geſtiret; ſed ei medico, quem tecum eduxeras, imperaſti, ut venas hominis incideret.

84. Tum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes; quem necaſti verberibus, ſummâ ſenectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Beſſicæ gentis principem, quum te

trecentis talentis regi Cotto vendidiſſes, ſecuri percussiſti; quum ille ad te legatus in caſtra veniſſet, & tibi magna præsidia & auxilia, a Bessis, peditum equitumque polliceretur: neque eum ſolùm, ſed etiam ceteros legatos, qui simul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidiſti. Denſeletis, quæ natio ſemper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sentium prætorem tutata eſt, nefarium bellum & crudele intuliſti; eiſque quum fidelissimis ſociis uti poſſes, hoſtibus uti acerrimis maluiſti: ita perpetuos defenſores Macedoniæ, vexatores ac perditores effeciſti: vectigalia noſtra perturbarunt, urbes ceperunt, vaſtarunt agros, ſocios noſtros in ſervitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt; Theſſalonicenſes, quum oppido deſperaſſent, munire arcem coegerunt.

XXXV. A te Jovis Urii fanum antiquissimum barbarorum, ſanctissimumque direptum eſt: tua ſcelera dii immortales in noſtros milites expiaverunt; qui quum uno genere morbi affligerentur, neque ſe recreare quiſquam poſſet, qui ſemel incidiſſet; dubitabat nemo, quin violati hoſpites, legati necati, pacati atque ſocii nefario bello lacessiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vaſtitatem. Cognoſcis

x particula parva, ſcelerum & crudelita-
s tuæ genus univerſum.

86. Quid avaritiæ, quæ criminibus in-
nitis implicata eſt, ſummam nunc expli-
em? Generatim ea, quæ maximè nota
ınt, dicam. Nonne ſeſtertium centies &
ctogies, quod, quasi vaſarii nomine, in
enditione mei capitis adſcripſeras, ex
ærario tibi attributum, Romæ in quæſtu
eliquiſti? nonne quum CC. talenta tibi
Apolloniatæ Romæ dediſſent, ne pecunias
reditas ſolverent, ultro Fufidium, equi-
em Romanum, hominem ornatissimum,
reditorem, debitoribus ſuis addixiſti? non-
ıe, hiberna quum legato præfectoque tra-
lidiſſes, evertiſti miſeras funditus civita-
es; quæ non ſolùm bonis ſunt exhauſtæ,
ed etiam nefarias libidinum contumelias,
urpitudineſque ſubierunt? Qui modus tibi
uit frumenti æſtimandi? qui honorarii? si
quidem poteſt vi & metu extortum, ho-
ıorarium nominari: quod quum peræquè
omnes, tum acerbissimè Bœotii & Byzan-
ii, Cherronenſes, Theſſalonica ſensit:
ınus tu dominus, unus æſtimator, unus
venditor, tota in provincia, per trien-
nium, frumenti omnis fuiſti.

XXXVI. Quid ego rerum capitalium
quæſtiones, reorum pactiones, redemptio-
nes, acerbissimas damnationes, libidino-
ſissimas liberationes proferam? tantùm lo-

ſummamque prædæ : mitto rationem exacti, imperatique frumenti : mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil eſt, quod non ſit lege Juliâ, ne fieri liceat, ſancitum diligenter.

91. Ætoliam, quæ procul a barbaris disjuncta gentibus in ſinu pacis poſita, medio ferè Græciæ gremio continetur (ô pœna, ô furia ſociorum!) decedens, miſeram perdidiſti. Arſinoam, Stratum, Naupactum, ut modò tute indicaſti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hoſtibus eſſe captas: quibus autem hoſtibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ ſedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrianum, atque Dolopum demigrare, & aras, & focos relinquere coegiſti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, quum tibi ad priſtinas clades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimiſiſti : neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluiſti ſubire, quàm numerum tuorum militum, reliquiaſque cognoſcere.

XXXVIII. Atque ut duorum Epicureorum ſimilitudinem in re militari, imperioque videatis : Albucius, quum in Sardinia triumphaſſet, Romæ damnatus eſt: hic, quum ſimilem exitum ſpectaret, in Macedonia tropæa poſuit; eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes

insignia & monumenta eſſe voluerunt, noſter hic præpoſterus imperator, amiſſorum oppidorum, cæſarum legionum, provinciæ præsidio & reliquis militibus orbatæ, ad ſempiternum dedecus ſui generis & nominis, funeſta indicia conſtituit: idemque, ut eſſet, quod in basi tropæorum incidi inſcribique poſſet, Dyrrachium ut venit, decedens, obſeſſus eſt ab iis ipsis militibus, quos paulò antè Torquato reſpondit beneficii causâ ab ſe eſſe dimiſſos: quibus quum juratus affirmaſſet, ſe, quæ deberentur, poſtero die perſoluturum, domum ſe abdidit: inde nocte intempeſtâ, crepidatus, veſte ſervili, navem conſcendit, Brundisiumque vitavit, & ultimas Adriatici maris oras petivit.

93. Quum interim Dyrrachii milites domum, in qua iſtum eſſe arbitrabantur, obsidere cœperunt, &, quum latere hominem putarent, ignes circumdederunt: quo metu commoti Dyrrachini, profugiſſe noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem ſtatuam, iſtius persimilem, quam ſtare celeberrimo in loco voluerat, ne ſuavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant: sic odium, quod in ipſum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

94. Quæ quum ita sint, non dubito,

quin, quum hæc, quæ excellunt, me noſſe videas, non exiſtimes, mediam illam partem & turbam flagitiorum tuorum mihi eſſe inauditam. Nihil eſt, quòd me hortere; nihil eſt, quòd invites: admoneri me ſatis eſt: admonebit autem nemo alius, niſi reipublicæ tempus; quod mihi quidem magis videtur, quàm tu umquam arbitratus es, appropinquare.

XXXIX. Ecquid vides, ecquid ſentis, lege judiciariâ latâ, quos poſthac judices ſimus habituri? non æquè legetur quiſquis voluerit; nec, quiſquis noluerit, non legetur: nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad ſimultatem conjicietur: judices judicabunt ii, quos lex ipſa, non quos hominum libido delegerit. Quod quum ita ſit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipſa, & reipublicæ tempus aut me ipſum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur.

95. Equidem, ut paulò antè dixi, non eadem ſupplicia eſſe in hominibus exiſtimo, quæ fortaſſe plerique, damnationes, expulſiones, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod ſapienti, quod bono viro & civi poteſt. Damnatio iſta, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio;

quod ſpecimen habuit hæc civitas innocentiæ : major mihi judicium, & reipublicæ pœna illa viſa eſt, quàm Rutilii. L. Opimius ejectus eſt e patria, is, qui prætor & conſul, maximis rempublicam periculis liberarat : non in eo, cui facta eſt injuria, ſed in iis, qui fecerunt, ſceleris ac conſcientiæ pœna permanſit. At contrà bis Catilina abſolutus : emiſſus etiam ille auctor tuus provinciæ, quum ſtuprum Bonæ deæ pulvinaribus intuliſſet. Quis fuit in tanta civitate, qui illum inceſto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, pari ſcelere adſtrictos arbitraretur?

XL. An ego exſpectem, dum de te quinque & ſeptuaginta tabellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum, judicaverunt? quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi ſalutatione dignum putet? omnes memoriam conſulatûs tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen a republica deteſtantur : legati, qui unà fuere, alienati : tribuni militum inimici : centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites exsiſtunt, non dimissi abs te, ſed dissipati, te oderunt, tibi peſtem exoptant, te exſecrantur. Achaia exhauſta : Theſſalia vexata : laceratæ Athenæ : Dyrrachium, & Apollonia exinanita : Ambracia direpta : Parthini, & Bullidenſes

te miſerior, quis te damnatior, qui neque ſcribere ad ſenatum, a te bene rempublicam eſſe geſtam, neque præſens dicere auſus es?

XLI. An tu mihi, cui ſemper ita perſuaſum fuerit, non eventis, ſed factis, cujuſque fortunam ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum judicum, ſed in ſententiis omnium civium, famam noſtram, fortunamque pendere? te indemnatum videri putas, quem ſocii, quem fœderati, quem liberi populi, quem ſtipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem univerſa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud ſenatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia, maximorum ſcelerum venia ulla ad ignoſcendum dari poſsit? qui ſe ipſe oderit, qui metuat omnes, qui ſuam cauſam nemini committere audeat, qui ſe ipſe condemnet?

99. Numquàm ego ſanguinem expetivi tuum: numquam illud extremum, quod poſſet eſſe improbis & probis commune, ſupplicium legis ac judicii, ſed abjectum, contemptum, deſpectum a ceteris, a te ipſo deſperatum & relictum, circumſpec-

tantem omnia ; quidquid increpuiſſet, pertimeſcentem ; diffidentem tuis rebus ; sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla ſpecie conſulari ; horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui : vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat ; equidem non moleſtè feram : sin id tardiùs fortè fiet, fruar tamen tuâ indignitate ; nec minùs libenter metuentem videbo, ne reus fias, quàm reum ; nec minùs lætabor, quum te ſemper ſordidum, quàm si pauliſper ſordidatum viderem.

PRO CN. PLANCIO.

ORATIO TRIGESIMA SEPTIMA.

Quum ædilitatem simul peterent Cneius Plancius & M. Juventius Laterensis, creatus ædilis eſt Plancius, Laterensis præteritus : quâ ille repulsâ commotus, Plancium de ſodalitiis accuſavit, quod inter ambitûs crimina, gravissimum erat, ut inter majeſtatis crimina, perduellio. Patrocinium Cicero ſuſcepit, egitque cauſam diligenter, memor ejus temporis, quo quæſtor in Macedonia Plancius, ejectum lege Clodiâ complexus eſt, fovitque omni genere officii. Acta cauſa eſt L. Domitio, Appio Claudio coſſ. anno urbis 699. Ciceronis 53. In ea quæsitor fuit C. Flavius ab accuſatore editus, & ipsi quoque judi-

ces edititii: hanc enim Licinia lex facultatem accuſatori dabat in crimine de ſodalitiis. MANUTIUS.

I. QUUM propter egregiam & singularem Cn. Plancii, Judices, in mea ſalute cuſtodienda fidem, tam multos & bonos viros ejus honori viderem eſſe fautores; capiebam animo non mediocrem voluptatem, quòd cujus officium mihi ſaluti fuiſſet, ei meorum temporum memoriam ſuffragari videbam. Quum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic accuſationi eſſe fautores, eamdemque rem adverſariam eſſe in judicio Cn. Plancio, quæ in petitione fuiſſet adjutrix; dolebam, Judices, & acerbè ferebam, si hujus ſalus ob eam ipſam cauſam eſſet infeſtior, quòd is meam ſalutem atque vitam ſuâ benevolentiâ, præsidio, cuſtodiâque texiſſet.

2. Nunc autem veſter, Judices, conſpectus, & conſeſſus iſte reficit, & recreat mentem meam, quum intueor & contemplor unumquemque veſtrûm: video enim hoc in numero neminem, cui mea ſalus cara non fuerit; cujus non exſtet in me ſummum meritum; cui non sim obſtrictus memoriâ beneficii ſempiternâ. Itaque non extimeſco, ne Cn. Plancio cuſtodia meæ

ſalutis apud eos obsit, qui me ipſum maximè ſalvum videre voluerunt; ſæpiuſque, Judices, mihi venit in mentem, admirandum eſſe, M. Laterenſem, hominem ſtudiosissimum & dignitatis, & ſalutis meæ, reum sibi hunc potissimùm delegiſſe, quàm metuendum, ne vobis id ille magnâ ratione feciſſe videatur.

3. Quamquam mihi non ſumo tantum, Judices, neque arrogo, ut Cn. Plancium ſuis erga me meritis impunitatem conſecuturum putem: nisi ejus integerrimam vitam, modeſtissimos mores, ſummam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam, oſtendero; nihil de pœna recuſabo: sin omnia præſtitero, quæ ſunt a bonis viris expetenda; petam a vobis, Judices, ut, cujus miſericordiâ ſalus mea cuſtodita sit, ei vos veſtram miſericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac cauſa majores ſuſcipio, quàm in ceteris, etiam hanc molestiam aſſumo, quòd mihi non ſolùm pro Cn. Plancio dicendum eſt, cujus ego ſalutem non ſecus ac meam tueri debeo; ſed etiam pro me ipſo, de quo accuſatores plura pene, quàm de re, reoque dixerunt.

II. Quamquam, Judices, si quid eſt in me ipſo ita reprehenſum, ut id ab hoc ſejunctum sit, non me id magnopere conturbet: non enim timeo, ne, quia per-

rarò grati homines reperiantur, idcirco, quum me nimiùm gratum illi eſſe dicant, id mihi criminoſum eſſe possit: quæ verò ita ſunt agitata ab illis, ut aut merita Cneii Plancii erga me minora eſſe dicerent, quàm a me ipſo prædicarentur, aut, ſi eſſent ſumma, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos eſſe debere; hæc mihi ſunt tractanda, Judices, & modicè, ne quid ipſe offendam; & tum denique, quum reſpondero criminibus, ne non tam innocentiâ reus ſuâ, quàm recordatione meorum temporum, defenſus eſſe videatur.

5. Sed mihi in cauſa facili, atque explicatâ, perdifficilis, Judices, & lubrica defensionis ratio proponitur: nam, si tantummodo mihi neceſſe eſſet contra Laterenſem dicere, tamen id ipſum eſſet in tanto uſu noſtro, tantaque amicitia moleſtum: vetus enim eſt lex illa juſtæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jamdiu eſt, ut idem amici ſemper velint; neque eſt ullum certius amicitiæ vinculum, quàm conſenſus, & ſocietas consiliorum, & voluntatum. Mihi autem non modò id eſt in hac re moleſtissimum, contra illum dicere, ſed multò illud magis, quòd in ea cauſa contrà dicendum eſt, in qua quædam hominum ipſorum videtur facienda eſſe contentio.

6. Quærit enim Laterensis, atque hoc uno maximè urget, quâ ſe virtute, quâ laude Plancius, quâ dignitate ſuperarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa & magna ſunt, non ſolùm hujus dignitatis jactura facienda eſt, ſed etiam largitionis recipienda ſuſpicio eſt: sin hunc illi antepono; contumelioſa habenda eſt oratio, & dicendum eſt id, quod ille me flagitat, Laterenſem a Plancio dignitate eſſe ſuperatum. Ita aut amicissimi hominis exiſtimatio offendenda eſt, si illam accuſationis conditionem ſequar, aut optimè de me meriti ſalus deſerenda eſt.

III. Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri confitear in cauſa, si te aut a Plancio, aut ab ullo, dignitate potuiſſe ſuperari dixero. Itaque diſcedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, & veniam ad illam, ad quam me cauſa ipſa deducit. Quid tu? an dignitatis judicem putas eſſe populum? Fortaſſe nonnumquam eſt. Utinam verò ſemper eſſet! ſed eſt perrarò; & si quando eſt, in iis magiſtratibus eſt mandandis, quibus ſalutem ſuam committi putat: his levioribus comitiis, diligentiâ & gratiâ petitorum honos paritur; non iis ornamentis, quæ eſſe in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, ſemper dignitatis iniquus judex eſt, qui aut invidet, aut favet.

8. Quamquam nihil potes in te, Laterenſis, conſtituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantùm diſputo de jure populi, qui & poteſt, & ſolet nonnumquam dignos præterire, nec, si a populo præteritus eſt, quem non oportuit, a judicibus condemnandus eſt, qui præteritus non eſt. Nam si ita eſſet; quod patres apud majores noſtros tenere non potuerunt, ut reprehenſores eſſent comitiorum, id haberent judices; vel quod multò etiam minùs eſt ferendum: tum enim magiſtratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti; nunc poſtulatur a vobis, ut ejus exsilio, qui creatus sit, judicium populi Romani reprehendatis. Itaque quamquam, quâ nolui, januâ ſum ingreſſus in cauſam, ſperare videor, tantum abfuturam eſſe orationem meam a minima ſuſpicione offensionis tuæ, te ut potiùs objurgem, quòd iniquum in diſcrimen adducas dignitatem tuam, quàm ut ego eam ullâ contumeliâ coner attingere.

IV. Tu continentiam, tu induſtriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non sis factus, fractos eſſe, & abjectos, & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum ego a te diſſentiam.

diſſentiam. Si, medius fidius, decem ſoli eſſent in civitate viri boni, ſapientes, juſti, graves, qui te indignum ædilitate judicaviſſent, graviùs de te judicatum putarem, quàm eſt hoc, quod tu metuis, ne a populo judicatum eſſe videatur: non enim comitiis judicat ſemper populus, ſed movetur plerumque gratiâ, cedit precibus; facit eos, a quibus eſt maximè ambitus: denique, ſi judicat, non delectu aliquo, aut ſapientiâ ducitur ad judicandum, ſed impetu nonnumquam, & quadam etiam temeritate. Non eſt enim conſilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen, non diligentia; ſemperque ſapientes ea, quæ populus feciſſet, ferenda, non ſemper laudanda duxerunt. Quare quum te ædilem fieri oportuiſſe dicis, populi culpam, non competitoris, accuſas.

10. Ut fueris dignior, quàm Plancius; de quo ipſo ita tecum contendam paulò pòſt, ut conſervem dignitatem tuam: ſed, ut fueris dignior, non competitor, a quo es victus, ſed populus, a quo es præteritus, in culpa eſt. In quo primùm illud debes putare, comitiis, præſertim ædilitiis, ſtudium eſſe populi, non judicium; eblandita illa, non enucleata eſſe ſuffragia; eos, qui ſuffragium ferant, quid cuique ipſi debeant, conſiderare ſæpius, quàm quid cuique a republica videatur de-

beri : ſin autem mavis eſſe judicium ; non tibi id reſcindendum eſt, ſed ferendum.

II. Malè judicavit populus : at judicavit. Non debuit : at potuit. Non fero : at multi clarissimi & ſapientissimi cives tulerunt : eſt enim hæc conditio liberorum populorum, præcipuéque hujus principis populi, & omnium gentium domini, ac victoris, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique : noſtrûm eſt autem, qui in hac tempeſtate populi jactemur ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas : honores ſi magni non putemus, non ſervire populo ; ſin eos expetamus, non defatigari ſupplicando.

V. Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potiùs, quàm meâ, diſputem ; qui ſi tecum congrediatur, & ſi unâ voce loqui possit, hæc dicat : Ego tibi, Laterensis, Plancium non antepoſui ; ſed, quum eſſetis æquè boni viri, meum beneficium potiùs ad eum detuli, qui a me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis ſubmiſsè ſupplicarat. Reſpondebis, credo, te ſplendore & vetuſtate familiæ fretum, non valde ambiendum putaſſe : at verò te ille ad ſua inſtituta, ſuorumque majorum exempla revocabit : ſemper ſe dicet rogari, ſemper ſibi ſupplicari voluiſſe : M. Sejum, qui ne

equeſtrem quidem ſplendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuiſſet, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Piſoni, prætuliſſe: præpoſuiſſe ſe Q. Catulo, ſumma in familia nato, ſapientissimo & ſanctissimo viro, non dico C. Seranum non ſtultissimum hominem (fuit enim & animi ſatis magni, & consilii) ſed Cn. Manlium, non ſolùm ignobilem, verùm sine virtute, sine ingenio, vitâ etiam contemptâ ac ſordidâ.

13. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, quum tu eſſes Cyrenis: me enim, quàm ſocios, tuâ frui virtute malebam; &, quò plus intererat, eò plus aberas a me; certè non videbam. Deinde sitientem me virtutis tuæ deſeruiſti, ac dereliquiſti: cœperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quæ iſtam eloquentiam & virtutem requirebant; quam petitionem quum reliquiſſes, si hoc judicaſti, tanta in tempeſtate te gubernare non poſſe; de virtute tua dubitavi: si nolle; de voluntate: sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reſervaſti; ego quoque, inquam, & reſpublica ad ea te tempora revocavi, ad quæ tu te ipſe ſervaras. Pete igitur eum magiſtratum, in quo mihi magnæ utilitati eſſe possis: ædiles quicumque erunt, iidem mihi ſunt grati: tribuni plebis permagni intereſt, qui sint: quare aut redde mihi,

quod oſtenderas; aut si, quod mea minùs intereſt, id te magis fortè delectat, reddam tibi iſtam ædilitatem, etiam negligenter petenti: ſed amplissimos honores, ut pro dignitate tua conſequare, condiſcas cenſeo mihi paulò diligentiùs ſupplicare.

VI. Hæc populi oratio eſt, mea verò, Laterensis, hæc: Quare victus sis, non debere judicem quærere, modò ne largitione sis victus: nam, si, quotiescumque præteritus erit is, qui non debuerit præteriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari; nihil jam eſt, quòd populo ſupplicetur; nihil, quòd diribitio, nihil quòd ſupplicatio magiſtratuum, renuntiatio ſuffragiorum exſpectetur: simul ut qui sint professi videro, dicam.

15. Hic familiâ conſulari eſt, ille prætoriâ: reliquos video eſſe ex equeſtri loco: ſunt omnes sine macula, ſunt æquè boni viri, atque integri; ſed ſervari neceſſe eſt gradus: cedat conſulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equeſter locus. Sublata ſunt ſtudia, exſtinctæ ſuffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magiſtratibus, nulla exſpectatio ſuffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit poſthac varie-

tas comitiorum. Sin hoc perſæpe accidit, ut & factos aliquos, & non factos eſſe miremur : si campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum & immenſum, sic effervescunt quodam quasi æſtu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant; in tanto nos impetu ſtudiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus ?

16. Quare noli me ad contentionem veſtram revocare, Laterensis. Etenim, si populo grata eſt tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit; datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant; promittant autem, quod rogentur : cur tu id in judicio ut fiat exprimis, quod non fit in campo ? Hic, quàm ille, dignior, perquam grave eſt dictu. Quomodo igitur eſt æquius ? Sic, credo, quod agitur, quod ſatis eſt judici; hic factus eſt. Cur iſte potiùs, quàm ego ? Vel neſcio, vel non dico, vel denique, quod mihi graviſſimum eſſet sic dicere, ſed impunè tamen deberem dicere : Non rectè. Nam quid aſſequerer, si illâ extremâ defensione uterer, populum, quod voluiſſet, feciſſe, non quod debuiſſet ?

VII. Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo, Cneium Plancium non obrepsiſſe ad honorem, ſed eo veniſſe curſu, qui ſemper patuerit ho-

minibus ortis hoc noſtro equeſtri loco? poſſumne eripere orationi tuæ contentionem veſtram, quæ tractari sine contumelia non poteſt, & te ad cauſam aliquando, crimenque deducere? Si, quòd equitis Romani filius eſt, inferior eſſe debuit, omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt: nihil dico amplius. Hoc tamen miror, cur tu huic potissimùm iraſcare, qui longissimè a te abfuit. Equidem, si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuſo, qui eſt in ſumma ſacra via, quum ego ad Fabium fornicem impellor; ſed eum, qui in me ipſum incurrit, atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, ſuccenſes, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo; & ab eo, qui hos dimovit, potiùs, quàm ab iis, qui in te ipſum incubuerunt, te depulſum putas.

18. Sed tamen hæc tibi eſt prima cum Plancio generis veſtri, familiæque contentio, quâ abs te vincitur: cur enim non confitear, quod neceſſe eſt? ſed non hic magis, quàm ego a meis competitoribus, & aliàs, & in conſulatûs petitione vincebar. Sed vide, ne hæc ipſa, quæ deſpicis, huic ſuffragata sint. Sic enim conferamus. Eſt tuum nomen utrâque familiâ conſulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id pu-

tant eſſe pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus veſtris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi ſunt, qui nobilitatem ament; num iſta eſt noſtra culpa? etenim ad caput, & ad fontem utriuſque generis veniamus.

VIII. Tu es ex municipio antiquissimo Tuſculano, ex quo plurimæ familiæ ſunt conſulares; in quibus eſt etiam Juventia: tot e reliquis municipiis omnibus non ſunt. Hic eſt e præfectura Atinati, non tam priſcâ, non tam honoratâ, non tam ſuburbanâ. Quantum intereſſe vis ad rationem petendi? Primùm, utrùm magis favere putas Atinates, an Tuſculanos, ſuis? alteri (ſcire enim hoc propter vicinitatem facilè poſſum) quum hujus ornatissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem, quum prætorem viderunt, quòd primus ille non modò in eam familiam, ſed etiam in præfecturam illam, ſellam curulem attuliſſet; mirandum in modum lætati ſunt: alteros (credo, quia refertum eſt municipium conſularibus; nam malevolos non eſſe certò ſcio) numquam intellexi vehementiùs municipum ſuorum honore lætari.

20. Habemus hoc nos: habent noſtra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri pro-

IX. Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis: ſumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda eſt, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuſcata malevolentiâ, non aſſueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis, vel ſuburbano, vel etiam urbano: nemo Arpinas non Plancio ſtuduit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas: totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Alliſanus; tota denique noſtra illa aſpera, & montuoſa, ſed fidelis, & simplex, & fautrix ſuorum regio, ſe hujus honore ornari, ſe augeri dignitate arbitrabatur: iiſdemque nunc a municipiis adſunt equites Romani publicè, cum legationis teſtimonio; nec minore ſunt ſollicitudine, quàm tum erant ſtudio: etenim eſt gravius ſpoliari fortunis, quàm non augeri dignitate. Ergo ut alia in te erant illuſtriora, Laterenſis, quæ tibi majores tui reliquerant; sic te Plancius hoc non ſolùm municipii, verùm etiam vicinitatis genere vincebat: nisi fortè te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina civitas adjuvabat; quibus e municipiis vix jam, qui carnem Latinis petant, inveniuntur.

23. Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obeſſe putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in

honore, quis neſcit? flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur. Quis eſt igitur, qui neget, ordinis ejus ſtudium fuiſſe in honore Plancii singulare? neque injuriâ: vel quòd erat pater is, qui eſt princeps jamdiu publicanorum; vel quòd is ab ſociis unicè diligebatur; vel quòd diligentissimè rogabat; vel quia pro filio ſupplicabat; vel quia hujus ipsius in illum ordinem ſumma officia quæſturæ, tribunatûſque conſtabant; vel quòd illi in hoc ornando ordinem ſe ornare, & conſulere liberis ſuis arbitrabantur.

X. Aliquid præterea (timidè dico, ſed tamen dicendum eſt) non enim opibus, non invidiosâ gratiâ, non potentiâ vix ferendâ, ſed commemoratione beneficii, ſed miſericordiâ, ſed precibus aliquid attulimus etiam nos: appellavi populum, tribubus ſubmisi me, & ſupplicavi: ultro mehercules ſe mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi: valuit causa rogandi, non gratia.

25. Nec, si vir amplissimus, cui nihil eſt, quod roganti concedi jure non possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego ſum arrogans, quòd me valuiſſe dico. Nam, ut omittam illud, quòd ego pro eo laborabam, qui valebat ipſe per ſeſe;

rogatio ipſa ſemper eſt gratiosissima, quæ eſt officio necessitudinis conjuncta maximè: neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris eſſet meus, quia vicinus, quia hujus parente ſemper plurimùm eſſem uſus; ſed ut quasi parenti, & cuſtodi meo: non potentia mea, ſed cauſa rogationis fuit gratioſa: nemo meâ reſtitutione lætatus eſt, nemo injuriâ doluit, cui non hujus in me miſericordia grata fuerit.

26. Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio ſe vulgò viri boni, quum hic tribunatum peteret, ultro offerebant; cui nomen meum abſentis honori fuiſſet, ei meas præſentis preces non putas profuiſſe? An Minturnenſes coloni, quòd C. Marium ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt; quòd tecto receperunt; quòd feſſum inediâ, fluctibuſque, recrearunt; quòd viaticum congeſſerunt; quòd navigium dederunt; quòd eum linquentem terram eam, quam ſervaverat, votis, ominibus, lacrymiſque proſecuti ſunt, æterna in laude verſantur; Plancio, quòd me, vel vi pulſum, vel ratione cedentem, receperit, juverit, cuſtodierit; his, & ſenatui, populoque Romano, ut haberent quem reducerent, conſervarit; honori hanc fidem, miſericordiam, virtutem fuiſſe miraris?

XI. Vitia mehercule, res hæ, Cneii Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt; ne tu in ea vita, de qua jam dicam, tot & tanta adjumenta huic honori fuiſſe mirere. Hic eſt enim, qui adoleſcentulus cum A. Torquato profectus in Africam; sic ab illo gravissimo & ſanctissimo, atque omni laude & honore dignissimo viro dilectus eſt, ut & contubernii necessitudo, & adoleſcentuli modeſtissimi pudor poſtulabat: qui, si adeſſet, non minùs ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & ſocer T. Torquatus, illi omni virtute & laude par: qui eſt quidem cum illo maximis vinculis, & propinquitatis, & affinitatis conjunctus, ſed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis cauſæ leves eſſe videantur. Fuit in Creta poſtea contubernalis Saturnini, propinqui ſui, miles hujus Q. Metelli: quibus quum fuerit probatissimus, hodieque sit, omnibus eſſe ſe probatum debet ſperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos, quâ virtute, quâ conſtantiâ vir? L. Flaccus, qui homo? qui civis? qualem hunc putent, assiduitate, teſtimonioque declarant.

28. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia poſtea quæſtor. Primùm Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum ſuarum; qui quum missi sint ob aliam cauſam, tamen

hujus repentino periculo commoti, huic aſſident, pro hoc laborant: huic si præſtò fuerint, gratiùs ſe civitatibus ſuis facturos putant, quàm si legationem & mandata ſua confecerint. L. verò Apuleius hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præſcribit, in parentum loco quæſtoribus ſuis prætores eſſe oportere, officiis, benevolentiâque ſuperarit. Tribunus plebis fuit non fortaſſe tam vehemens, quàm iſti, quos tu jure laudas; ſed certè talis, quales si omnes ſemper fuiſſent, numquam desideratus vehemens eſſet tribunus.

XII. Omitto illa, quæ si minùs in ſcena ſunt, at certè, quum ſunt prolata, laudantur; ut vivat cum ſuis: primùm cum parente (nam meo judicio pietas fundamentum eſt omnium virtutum) quem veretur, ut deum (neque enim multò ſecus parens liberis) amat verò, ut ſodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuiſſe creditis, quum videatis luctûs ſocietatem? Quid de me dicam? qui mihi in hujus periculo reus eſſe videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veſte mutatâ? Atqui hæc ſunt indicia ſolida, Judices, & expreſſa; hæc signa probitatis, non fucata forensi ſpecie, ſed domeſticis

inuſta notis veritatis : facilis eſt illa occurſatio, & blanditia popularis : adſpicitur, non attrectatur : procul apparet, non excutitur : non in manus ſumitur.

30. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quàm domeſticis; nonnullis rebus inferiorem, quàm te, generis & nominis, dico; ſuperiorem aliis, municipum, vicinorum, ſocietatum ſtudio, temporum meorum memoriâ; parem virtute, integritate, modeſtiâ, ædilem factum eſſe miraris? Hunc tu vitæ ſplendorem maculis aſpergis iſtis? Jacis adulteria, quæ nemo non modò nomine, ſed ne ſuſpicione quidem possit agnoſcere. Bimaritum appellas, ut verba etiam fingas, non ſolùm crimina. Ductum eſſe ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis causâ: quod non crimen eſt, ſed impunitum in maledicto mendacium. Raptam eſſe mimulam: quod dicitur Atinæ factum a juvene, vetere quodam in ſcenicos jure, maximéque oppidano. O adoleſcentiam traductam eleganter! cui quidem quum, quod licuerit, objiciatur, tamen id ipſum falſum reperiatur. Emiſſus aliquis e carcere, & quidem emiſſus per imprudentiam, emiſſus (ut cognôſtis) neceſſarii hominis, optimique adoleſcentis rogatu : idem poſtea prætoris mandatu requisitus. Atque hæc, nec ulla alia, ſunt conjecta maledicta in

ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis.

XIII. Pater verò, inquit, etiam obeſſe filio debet. O vocem duram, atque indignam tuâ probitate, Laterensis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obeſſe filio debeat? qui si eſſet turpissimus, si ſordidissimus, tamen ipſo nomine patrio valeret apud clementes judices, & miſericordes; valeret, inquam, communi ſenſu omnium, & dulcissimâ commendatione naturæ.

32. Sed quum sit Cn. Plancius is eques Romanus, eâ primùm vetuſtate equeſtris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes, equites Romani fuerint, ſummum in præfectura florentissima gradum tenuerint, & dignitatis, & gratiæ; deinde ut ipſe in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, ſummo ſplendore fuerit; ut poſtea princeps inter ſuos, plurimarum rerum ſanctissimus & juſtissimus judex, maximarum ſocietatum auctor, plurimarum magiſter: si non modò in eo nihil umquam reprehenſum, ſed laudata ſunt omnia, tamen is oberit honeſtissimo filio pater, qui vel minùs honeſtum, & alienum tueri, vel auctoritate ſuâ, vel gratiâ possit?

33. Aſperiùs, inquit, locutus eſt aliquid aliquando. Immo fortaſſe liberiùs. At id ipſum, inquit, non eſt ferendum. Ergo hi ferendi ſunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani ſe ferre non poſſe? ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa antiqua libertas, quæ malis oppreſſa civilibus extollere jam caput, & aliquando recreata, ſe erigere debebat? equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus ingenio, juſtitiâ, integritate præſtantem, aſperè, & ferociter, & liberè dicta commemorem?

XIV. Conſuli P. Nasicæ præco Granius, medio in foro, quum ille, edicto juſtitio, domum deſcendens rogaſſet Granium, quid triſtis eſſet; an quòd rejectæ auctiones eſſent? Immo verò, inquit, quòd legationes. Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druſo, ſed multa in rempublicam molienti, quum ille eum ſalutaſſet, ut fit, dixiſſetque, Quid agis, Grani? Respondit, Immo verò, tu Druſe, quid agis? Ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem aſperioribus facetiis ſæpe perſtrinxit impunè. Nunc uſque eò oppreſſa veſtrâ arrogantiâ civitas eſt, ut, quæ fuit olim præconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando, non sit conceſſa libertas.

34. Quæ enim umquam fuit Plancio vox contumeliæ potiùs, quàm doloris? quid eſt autem umquam queſtus, nisi quum a ſociis, & a ſe injuriam propulſaret? Quum ſenatus impediretur, quò minùs, id quod hoſtibus ſemper erat tributum, reſponſum equitibus Romanis redderetur; omnibus illa injuria dolori publicanis fuit; ſed eum ipſum dolorem hic tulit paulò apertiùs: communis ille ſenſus in aliis fortaſſe latuit; hic, quod cum ceteris animo ſentiebat, id magis, quàm ceteri, & vultu promptum habuit, & linguâ.

35. Quamquam, Judices (agnoſco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo numquam dicta ſunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non ſtudio adductus, ſed contentione dicendi, aut lacessitus, & quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortaſſe non ruſticum: quod quisque dixit, me id dixiſſe dicunt. Ego autem, si quid eſt, quod mihi ſcitum eſſe videatur, & homine ingenuo dignum atque docto, non aſpernor: ſtomachor verò, quum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quòd primus ſcivit legem de publicanis, tum, quum vir amplissimus conſul id illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, si licuiſſet, dediſſet; si in eo crimen eſt, quia ſuffra-

gium tulit; quis non tulit publicanus? si, quia primus ſcivit; utrùm id ſortis eſſe vis, an ejus, qui illam legem ferebat? si ſortis; nullum crimen eſt in caſu: si conſulis; ſplendor etiam Plancii, hunc a ſummo viro principem eſſe ordinis judicatum.

XV. Sed aliquando veniamus ad cauſam: in qua tu nomine legis Liciniæ, quæ eſt de ſodalitiis, omnes ambitûs leges complexus es: neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi edititios judices, es ſecutus: quod genus judiciorum si eſt æquum ulla in re, nisi hac tribuariâ; non intelligo, quamobrem ſenatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accuſatore, neque eamdem editionem tranſtulerit in ceteras cauſas; in ipſo denique ambitu, rejectionem fieri voluerit judicum alternorum; quumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit.

37. Quid? hujus rei obſcura cauſa eſt? an & agitata, quum iſta in ſenatu res agebatur, & diſputata heſterno die copiosiùs a Q. Hortensio? cui tum eſt ſenatus aſſenſus. Hoc igitur ſensimus: cujuſcumque tribûs largitor eſſet, & per hanc conſensionem, quæ magis honeſtè quàm verè ſodalitas nominaretur, quam quiſque tribum turpi largitione corrumperet, eum maximè iis hominibus, qui ejus tribûs eſſent,

eſſe notum. Ita putavit ſenatus, quum reo tribus ederentur eæ, quas is largitione devinctas haberet, eoſdem fore teſtes, & judices. Acerbum omnino genus judicii; ſed tamen, si vel ſua, vel ea, quæ maximè eſſet cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recuſandum.

XVI. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidiſti? Terentinam, credo: fuit id æquum, & certè exſpectatum eſt, & fuit dignum conſtantiâ tuâ: cujus tu tribûs venditorem, & corruptorem, & ſequeſtrem Plancium fuiſſe clamitas; eam tribum profectò, ſeverissimorum præſertim hominum & gravissimorum, edere debuiſti. At Voltiniam: libet enim tibi neſcio quid etiam de illa tribu criminari: hanc igitur ipſam cur non edidiſti? quid Plancio cum Lemonia? quid cum Vejentina? quid cum Cruſtumina? nam Metiam, non quæ judicaret, ſed quæ rejiceretur, eſſe voluiſti.

39. Dubitatis igitur, Judices, quin vos M. Laterensis ſuo judicio, non ad ſententiam legis, ſed ad ſuam ſpem aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, quum ille non ediderit, judicarit officiis ab hoc obſervatas, non largitione? Quid enim poteſt dicere, cur iſta editio non ſummam habeat acerbitatem, remotâ ratione illâ, quam in decernendo ſecuti ſumus?

40. Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles exiſtimes? Tu, me ignaro, nec opinante, inſcio, notes & tuos, & tuorum neceſſarios, vel inimicos meos, vel etiam defenſorum meorum? eódemque adjungas, quos naturâ putes aſperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repentè, ut antè conſeſſum eorum judicum videam, quàm potuerim, qui eſſent futuri, ſuſpicari? apud eoſque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de consilii ſententia conſtitutum eſt, cogas cauſam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet ſciens neminem, aut tu ita erraſti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices, non ad carnifices veniremus, idcirco iſta editio per ſe non acerba eſt.

XVII. An verò nuper clarissimi cives nomen editi judicis non tulerunt, quum ex CXXV judicibus, principibus equestris ordinis, quinque & LXX reus rejiceret, quinquaginta referret, omniaque potiùs permiſcuerunt, quàm ei legi conditionique parerent; nos neque ex delectis judicibus, ſed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, ſed ab accuſatore conſtitutos judices ita feremus, ut neminem rejiciamus?

42. Neque ego nunc legis iniquitatem queror, ſed factum tuum a ſententia legis doceo diſcrepare; & illud acerbum judicium, si, quemadmodum ſenatus cenſuit, populuſque jussit, ita feciſſes, ut in hunc & ſuam, & ab hoc obſervatas tribus ederes; non modò non quererer, ſed hunc, judicibus editis, qui teſtes iidem eſſe posſent, abſolutum putarem: neque nunc multò ſecus exiſtimo: quum enim has tribus edidiſti; ignotis te judicibus uti malle, quàm notis, indicaviſti: fugiſti ſententiam legis: æquitatem omnem rejeciſti: in tenebris, quàm in luce, cauſam verſari maluiſti.

43. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienſes, aut tribules ſuos judices? immo verò tu quid diceres? quem judicem ex illis aut tacitum teſtem haberes, aut verò etiam excitares? Etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortaſſe Plancius, propter vicinitatem ac necessitudinem ſuam, non edidiſſet; &, si quæsitor edendus fuiſſet, quem tandem potiùs, quàm hunc C. Flavium, quem habet, cui notissimus eſſe debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, juſtissimumque edidiſſet? cujus quidem æquitas, & meæ similis voluntas erga Cn. Plancii ſalutem, quam ille sine ulla cupiditatis ſuſ-

ſpicione præ ſe fert, facilè declarat, non fuiſſe fugiendos tribules huic judices, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuiſſe videatis.

XVIII. Neque ego nunc conſilium reprehendo tuum, quòd non eas tribus, quibus hic maximè notus erat, edideris, ſed a te doceo conſilium non ſervatum ſenatûs. Etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? ſequeſtremne Plancium? reſpuerent aures, nemo agnoſceret, repudiaretur: an gratioſum? illi libenter audirent; nos non timidè confiteremur: noli enim putare, Laterensis, legibus iſtis, quas ſenatus de ambitu ſancire voluerit, id eſſe actum, ut ſuffragatio, ut obſervantia, ut gratia tolleretur: ſemper fuerunt boni viri, qui apud tribules ſuos gratioſi eſſe vellent.

45. Neque verò tam durus in plebem noſter ordo fuit, ut eam coli noſtrâ modicâ liberalitate noluerit: neque hoc liberis noſtris interdicendum eſt, ne obſervent tribules ſuos, ne diligant, ne conficere neceſſariis ſuis ſuam tribum possint, ne par ab iis munus in ſua petitione reſpectent: hæc enim plena ſunt officii, plena obſervantiæ, plena etiam antiquitatis. Iſto in genere & fuimus ipsi, quum ambitionis noſtræ tempora poſtulabant, & clarissimos viros eſſe vidimus, & hodie

videmus quamplurimos gratioſos. De-
atio tribulium, deſcriptio populi, ſuf-
ia largitione devincta, ſeveritatem ſe-
is, & bonorum omnium vim ac do-
m excitarunt: hæc doce, hæc profer,
incumbe, Laterensis, decuriaſſe Plan-
n, conſcripsiſſe, ſequeſtrem fuiſſe, pro-
tiaſſe, divisiſſe; tum mirabor, te iis
is uti, quæ tibi lex dabat, noluiſſe:
ulibus enim judicibus, non modò ſe-
itatem illorum, si iſta vera ſunt, ſed
vultus quidem ferre poſſemus. Hanc
ationem quum fugeris, quumque eos
ces habere nolueris, quorum in hujus
cto quum ſcientia certissima, tum do-
gravissimus eſſe debuerit; quid apud
dices, qui abs te taciti requirunt, cur
sibi oneris impoſueris, cur ſe potissi-
m delegeris, cur denique ſe divinare
ueris, quàm eos, qui ſcirent, judi-
e?
XIX. Ego Plancium, Laterensis, &
ım gratioſum eſſe dico, & habuiſſe in
itione multos cupidos ſui, gratioſos;
ıs tu si ſodales vocas, officioſam ami-
am, nomine inquinas criminoſo: sin,
a gratiosi ſunt, accuſandos putas; noli
ari, te id, quod tua dignitas poſtula-
, repudiandis gratioſorum amicitiis non
e aſſecutum.
47. Jam, ut ego doceo, gratioſum eſſe

tribulibus Plancium, quòd multis benignè fecerit, pro multis ſpoponderit, in operas plurimos patris auctoritate & gratiâ miſerit; quòd denique omnibus officiis per ſe, per patrem, per majores ſuos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, ſequeſtrem fuiſſe, largitum eſſe, conſcripsiſſe, tribules decuriaſſe: quod si non potes; noli tollere ex ordine noſtro liberalitatem, noli maleficium putare eſſe gratiam, noli obſervantiam ſancire pœnâ. Itaque hæsitantem te in hoc ſodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitûs cauſam contuliſti, in qua desinamus aliquando (si videtur) vulgari & pervagatâ declamatione contendere: sic enim tecum ago.

48. Quam tibi commodum eſt, unam tribum delige tu; doce id, quod debes, per quem ſequeſtrem, quo diviſore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Eſtne hæc vera contentio? placetne sic agi? non poſſum magis pedem conferre, ut aiunt, aut propiùs accedere. Quid taces? quid diſſimulas? quid tergiverſaris? etiam atque etiam inſto, atque urgeo, inſector, poſco, atque adeo flagito crimen: quamcumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu oſtendito,

dito, si poteris, vitium; ego, quâ ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi: nam, ut quas tribus tu tuliſti, si jam ex te requiram, possis, quorum ſtudio tuleris, explicare; sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adverſario, cujuſcumque tribûs rationem popoſceris, redditurum.

XX. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam ſuperioribus sit Plancius designatus ædilis: quæ comitia primùm habere cœpit conſul quum omnibus in rebus ſummâ auctoritate, tum harum ipſarum legum ambitûs auctor: deinde habere cœpit ſubitò, præter opinionem omnium; ut ne, si cogitaſſet quidem quiſpiam largiri, daretur ſpatium comparandi. Vocatæ tribus: latum ſuffragium: deſcriptæ, renuntiatæ. Longè plurimùm valuit Plancius: nulla largitionis nec fuit, nec eſſe potuit ſuſpicio. An tandem una centuria prærogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo umquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit; tu aut his ipsis comitiis conſularibus, aut certè in illum annum ædilem Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed univerſus populus voluntatem ſuam declararit? cujus in honore non unius tribûs pars, ſed comitia tota comitiis fuerint prærogativa?

50. Quo quidem tempore, si id, La-

terenſis, facere voluiſſes, aut si gravitatis eſſe putaſſes tuæ, quod multi nobiles ſæpe fecerunt, ut, quum minùs valuiſſent ſuffragiis, quàm putaſſent, poſtea, prolatis comitiis, proſternerent ſe, & populo Romano, fracto animo atque humili ſupplicarent; non dubito, quin omnis ad te converſura ſe fuerit multitudo. Numquam enim nobilitas, integra præſertim, atque innocens, a populo Romano ſupplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, & magnitudo animi pluris fuit, sicut eſſe debuit, quàm ædilitas; noli, quum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putâris. Equidem primùm ut honore dignus eſſem, maximè ſemper laboravi: ſecundò, ut exiſtimarer: tertium mihi fuit illud, quod pleriſque primum eſt, ipſe honos: qui iis denique debet eſſe jucundus, quorum dignitati populus Romanus teſtimonium, non beneficium ambitioni dedit.

XXI. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, reſpondeas mortuo. Noli iſta meditari; atque illud cave potiùs, ne tua iſta querela, dolorque nimius ab illis ſapientissimis viris reprehendatur: vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre ſuo, potentissimo & clarissimo ci-

ve, C. Claudio, ædilem non eſſe factum, & eumdem sine repulſa factum eſſe conſulem: vidit, hominem sibi maximè conjunctum, egregium virum, L. Volcatium; vidit, M. Piſonem in iſta ædilitate, offensiunculâ acceptâ, ſummos a populo Romano eſſe honores adeptos. Avus verò tuus, & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret repulſam, quo cive neminem ego ſtatuo in hac republica fortiorem; & C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, ſepties conſul eſt factus; & L. Cæſaris, Cn. Octavii, M. Tullii, quos omnes ſcimus ædilitate præteritos, conſules eſſe factos.

52. Sed quid ego ædilitias repulſas colligo? quæ ſæpe ejuſmodi habitæ ſunt, ut iis, qui præteriti eſſent, benignè a populo factum videretur. Tribunus militum, Lucius Philippus, ſummâ nobilitate & eloquentiâ; quæſtor C. Cœlius, clarissimus ac fortissimus adoleſcens; tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Oreſtes, facti non ſunt: quos tamen omnes conſules factos ſcimus eſſe. Quæ tibi ultro pater, & majores tui non conſolandi tui gratiâ dicerent; neque verò quò te liberent aliquâ culpâ, quam tu vereris, ne a te ſuſcepta videatur; ſed ut te ad curſum iſtum tenendum, quem a prima ætate ſuſcepiſti, cohortentur: nihil

54. Et ais, prioribus comitiis Anienſem a Plotio, Terentinam a Plancio tibi eſſe conceſſam; nunc ab utroque eas avulſas, ne in anguſtum venirent. Quàm convenit, nondum cognitâ populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuiſſe dicis, jacturam ſuarum tribuum, quò vos adjuvaremini, feciſſe; eoſdem, quum jam eſſent experti, quid valerent, reſtrictos, & tenaces fuiſſe? Etenim verebantur, credo, anguſtias: quasi res in contentionem, aut in diſcrimen aliquod poſſet venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis, eum te arripuiſſe, a quo non sis rogatus? Nam quòd queſtus es, plures te teſtes habere de Voltinia, quàm quot in ea tribu puncta tuleris; indicas, aut eos teſtes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint; aut, te ne gratuita quidem eorum ſuffragia tuliſſe.

XXIII. Illud verò crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehenſos eſſe dixiſti, caluit re recenti; nunc in cauſa refrixit: neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui diviſor, oſtenderis. Atque is quidem eductus ad conſules, qui tum in crimen vocabatur, ſe iniquè a tuis jactatum graviter querebatur: qui si erat diviſor, præſertim ejus,

quem tu habebas reum, cur abs te reus non eſt factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparaſti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis: alia te ratio, alia cogitatio ad ſpem hujus opprimendi excitavit: magnæ ſunt in te opes: latè patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimiùm retinens equeſtris juris & libertatis videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium; qui ita ſemper teſtimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos judicum ſuis teſtimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo faciliùs ob eam cauſam, dignitatem, quam volunt, conſequantur.

56. Quibuſcum me, Judices, pugnantem meo more priſtino non videbitis: non quò mihi fas sit quidquam defugere, quod ſalus Plancii poſtulet; ſed quia neque neceſſe eſt, me id perſequi voce, quod vos mente videatis; & quòd ita de me meriti ſunt illi ipsi, quos ego teſtes video paratos, ut eorum reprehensionem vos veſtræ prudentiæ aſſumere, meæ modeſtiæ remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro, atque obſecro, Judices, quum hujus, quem defendo, tum communis periculi cauſâ, ne fictis auditioni-

bus, ne diſſeminato, diſperſoque ſermoni fortunas innocentium ſubjiciendas putetis.

57. Multi amici accuſatoris, nonnulli etiam noſtri iniqui, multi communes obtrectatores atque omnium invidi, multa finxerunt. Nihil eſt autem tam volucre, quàm maledictum: nihil faciliùs emittitur, nihil citiùs excipitur, nihil latiùs dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut aut negligatis, aut dissimuletis, umquam poſtulabo: ſed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit ejuſmodi, ut non exſtet auctor, qui audierit; aut ita negligens vobis eſſe videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit; aut ita levem habebit auctorem, ut memoriâ dignum non putarit: hujus illa vox vulgaris, *audivi*, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

XXIV. Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expoſtulavi; quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adoleſcens, primum de plebe ædilem curulem factum eſſe dixit. In quo, Cassi, si ita tibi reſpondeam, neſciſſe id populum Romanum, neque fuiſſe qui id nobis narraret, præſertim mortuo Longino; non, ut opinor, admirere, quum ego ipſe non abhorrens a ſtudio antiquitatis, me hîc id ex te primùm audiſſe confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans,

ac perſubtilis oratio., digna equitis Romani vel ſtudio, vel pudore; quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos, & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur; reſpondebo ad ea, quæ dixiſti; quæ pleraque de ipſo me fuerunt: in quibus ipsi aculei, si quos habuiſti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt.

59. Quæsiſti, utrùm mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuiſſe ad adipiſcendos honores viam, an futuram eſſe filio meo, qui eſſet familiâ conſulari. Ego verò, quamquam illi omnia malo, quàm mihi; tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi, quàm mihi fuerunt: quin etiam, ne fortè ille sibi me potiùs peperiſſe jam honores, quàm iter demonſtraſſe adipiſcendorum putet, hæc illi ſoleo *præcipere* (quamquam ad præcepta ætas non eſt gnati) quæ ille a Jove ortus ſuis præcipit filiis:

Vigilandum eſt ſemper: multæ insidiæ
ſunt bonis.

Noſtis cetera.

Non te id quod multi invideant...

Quæ ſcripsit gravis ille & ingenioſus poëta, ſcripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nuſquam erant, ſed ut nos, & noſtros liberos ad laborem & laudem excitaret. Quæris, quid potuerit ampliùs

aſſequi Plancius, si Cn. Scipionis fuiſſet filius. Magis ædilis fieri non potuiſſet; ſed hoc præſtare, quòd ei minùs invideretur. Etenim honorum gradus ſummis hominibus & infimis ſunt pares; gloriæ dispares.

XXV. Quis noſtrûm ſe dicit M'. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Duellio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? tamen eoſdem ſumus honorum gradus, quos illi, aſſecuti. Eſt enim in virtute multis adſcenſus; ut is gloriâ maximè excellat, qui virtute plurimùm præſtet: honorum populi finis eſt conſulatus; quem magiſtratum jam octingenti ferè conſecuti ſunt: horum, si diligenter quæras, vix decimam partem reperias gloriâ dignam: ſed nemo umquam sic egit, ut tu: Cur iſte ſit conſul? quid potuit ampliùs, si L. Brutus eſſet, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil ampliùs, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæſtor eſt factus, & tribunus plebis, & ædilis, quàm si eſſet ſummo loco natus: ſed hæc, pari loco orti, ſunt innumerabiles alii conſecuti.

61. Profers triumphos Titi Didii, & C. Marii; & quæris, quid simile in Plancio. Quasi verò iſti, quos commemoras, propterea magiſtratus ceperint, quòd

triumpharant, & non, quia commiſſi ſunt iis magiſtratus, in quibus re bene geſtâ triumpharent. Rogas, quæ caſtra viderit: qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæſtor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me cuſtodiendum transferre maluerit.

62. Quæris, num diſertus sit? Immo, id quod ſecundum eſt, ne sibi quidem videtur. Num juriſconſultus? Quaſi quiſquam sit, qui sibi hunc falſum de jure reſpondiſſe dicat. Omnes enim iſtiuſmodi artes in iis reprehenduntur, qui quum profeſſi fuerint, ſatisfacere non poſſunt; non in iis, qui ſe abfuiſſe ab iſtis ſtudiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non ſcientia requiri ſolet. Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre moleſtè ſolemus, si eas artes, quas in emendo ſecuti ſumus, fortè neſciverit; sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam eſſe curamus: sic populus Romanus deligit magiſtratus, quasi reipublicæ villicos: in quibus si qua præterea eſt ars, facilè patitur; sin minùs, virtute eorum & innocentiâ contentus eſt. Quotus enim quis-

que diſertus? quotus quiſque juris peritus eſt? ut eos numeres, qui volunt eſſe: quòd si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis & ornatissimis civibus eſt futurum?

XXVI. Jubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil poteſt, nisi eum nimis in ſe iracundum putàbis fuiſſe. Idem effers Laterenſem laudibus. Facilè patior, id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat; & id te accuſantem tamdiu dicere, quod ego defenſor sine periculo possim confiteri. Atqui non modò confiteor ſumma in Laterenſe ornamenta eſſe; ſed te etiam reprehendo, quòd ea non enumeres; alia quædam inania, & levia conquiras. Præneſte feciſſe ludos. Quid? alii quæſtores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, juſtum in ſocios fuiſſe. Quis negat? Sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur.

64. Non vereor, ne mihi aliquid, Judices, videar arrogaſſe, si de quæſtura mea dixero: quamvis enim illa floruerit, tamen eum me poſtea fuiſſe in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multùm sit ex quæſturæ laude repetendum: ſed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæſturam, aut gratiorem, aut clariorem fuiſſe. Verè mehercules hoc di-

cam : ſic tum exiſtimabam, nihil homines aliud Romæ, niſi de quæſtura mea, loqui. Frumenti in ſumma caritate maximum numerum miſeram : negotiatoribus comis, mercatoribus juſtus, municipibus liberalis, ſociis abſtinens, omnibus eram viſus in omni officio diligentiſſimus : excogitati quidem erant a Siculis honores in me inauditi.

65. Itaque hac ſpe decedebam, ut mihi populum Romanum ultrò omnia delaturum, putarem. At ego, quum caſu diebus iis, itineris faciendi causâ, decedens e provincia, Puteolos fortè veniſſem, quum plurimi, & lautiſſimi ſolent eſſe in iis locis ; concidi pene, Judices, quum ex me quidam quæſiſſet, quo die Româ exiſſem, & num quid in ea eſſet novi : cui quum reſpondiſſem, me e provincia decedere : Etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa.

XXVII. Huic ego jam ſtomachans, faſtidiosè, Immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quaſi qui omnia ſciret, Quid? tu neſcis, inquit, hunc Syracuſis quæſtorem fuiſſe? Quid multa? deſtiti ſtomachari, & me unum ex iis feci, qui ad aquas veniſſent. Sed ea res, Judices, haud ſcio an plus mihi profuerit, quàm ſi mihi tum eſſent omnes congratulati : nam poſteaquam ſenſi, populum Romanum aures he-

betiores, oculos acres atque acutos habere, deſtiti, quid de me audituri eſſent homines, cogitare; feci, ut poſtea quotidie me præſentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem a congreſſu meo, neque janitor meus, neque ſomnus abſterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otioſum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te ſolere orationes, quum otioſus sis, has ego ſcripsi ludis & feriis, ne omnino umquam eſſem otioſus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio ſcripsit Originum ſuarum, ſemper magnificum & præclarum putavi, *Clarorum virorum, atque magnorum, non minùs otii, quàm negotii rationem exſtare oportere.* Ita, si quam habeo laudem, quæ quanta sit, neſcio, parta Romæ eſt, quæsita in foro: meaque privata consilia publici quoque caſus comprobaverunt, ut etiam ſumma reſpublica mihi domi fuerit gerenda, & urbs in urbe ſervanda.

67. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi eſt, idem virtutis curſus ad gloriam; hòc facilior fortaſſe, quòd ego huc a me ortus, & per me nixus, adſcendi; iſtius egregia virtus adjuvabitur commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, numquam ex urbe abfuit, nisi forte, lege, necessitate: non valuit rebus

iiſdem, quibus fortaſſe nonnulli; at valuit assiduitate, at valuit obſervandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: eâ eſt uſus ratione, quâ, minimâ invidiâ, novi homines plurimi eoſdem honores conſecuti ſunt.

XXVIII. Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quòd iis æquè mea ſalus cara fuerit; ego me debere bonis omnibus fateor: ſed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri & cives, ædilitiis comitiis, aliquid meo ſe nomine debere Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, & in iis Plancio: utrùm igitur me conturbare oportet? an ceteris, quum cujuſque dies venerit; hoc nomen, quod urget, nunc quum petitur, diſſolvere? Quamquam dissimilis eſt pecuniæ debitio, & gratiæ: nam qui pecuniam diſſolvit, ſtatim non habet id, quod reddidit; qui autem debet, æs retinet alienum: gratiam autem & qui refert, habet; & qui habet, in eo ipſo quod habet, refert: neque ego nunc Plancio deſinam debere, si hoc ſolvero; nec minùs ei redderem voluntate ipſâ, si hoc moeſtiæ non accidiſſet.

69. Quæris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi eſt carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil poteſt eſſe jucundius, ampliùs, quàm quod pro Plan-

cio facio, facere poſſim; nec vides, iſtorum ipſorum caritate ad hujus ſalutem defendendam maximè ſtimulari me, atque excitari. Nam neque illis hujus ſalute, a quo meam ſciunt eſſe defenſam, quidquam eſt optatius; & ego ipſe numquam illos adſpicio, quin per hunc me his conſervatum eſſe meminerim, hujuſque meriti in me recorder. Opimium damnatum eſſe commemoras, ſervatorem ipſum reipublicæ: Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem ſit reſtitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius ſuo nomine liberatus ſit, nec Quinti Metelli Calidius.

XXIX. De Calidio tibi tantùm reſpondeo, quod ipſe vidi; Q. Metellum Pium, conſulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano ſupplicaſſe, quum quidem non dubitaret & conſul, & homo nobiliſſimus, patronum illum eſſe ſuum, & familiæ ſuæ nobiliſſimæ dicere. Quo loco quæro ex te, num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, ſi Romæ eſſe potuiſſet, aut patrem ejus, ſi vixiſſet, non fuiſſe facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria poſſet evelli! vulnus illud reipublicæ, dedecus hujus imperii, turpitudo populi Romani, non judicium putandum eſt. Quam

enim illi judices, si judices, & non parricidæ patriæ nominandi ſunt, graviorem potuerunt reipublicæ infligere ſecurim, quàm, quum illum e civitate ejecerunt, qui prætor finitimo, conſul domeſtico bello rempublicam liberarat?

71. At enim nimis ego magnum beneficium Plancio facio, &, ut ais, id verbis exaggero: quaſi verò me tuo arbitratu, & non meo, gratum eſſe oporteat. Quod iſtius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? immo verò, quia jugulari paſſus non eſt. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgaſti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuiſſe dixiſti. Poſuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de iſto paulò pòſt plura dicam: de te tantùm requiro, utrùm putes odium in me mediocre inimicorum fuiſſe. Quod fuit ullorum umquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hoſtem? an fuiſſe in iis aliquem aut famæ metum, aut pœnæ, quorum vidiſti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe verſari? nisi fortè exiſtimas, eos idcirco vitæ meæ peperciſſe, quòd de reditu meo non timerent. Et quemquam putas fuiſſe tam excordem, qui, vivis his, ſtante urbe & curiâ, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, & is civis prædicare, vi-

tam meam, quæ fidelitate amicorum conſervata ſit, inimicorum modeſtiâ non eſſe appetitam.

XXX. Reſpondebo tibi nunc, Laterenſis, minùs fortaſſe vehementer, quàm abs te ſum provocatus; ſed profectò nec conſideratè minùs, nec minùs amicè: nam primùm illud fuit aſperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causâ fingere. Scilicet homo ſapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obſtrictus, quum liber eſſem, & ſolutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum juſtæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si non eſſent, vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc ſplendore & hac dignitate hominem defenderem: fingenda fuit mihi videlicet cauſa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, & ſe ab aliquo ſervatos eſſe fateantur: non quò turpe sit, protectum in acie, hoſtium manibus eripi; nam id accidere, nisi forti viro, & pugnanti cominus, non poteſt: ſed onus beneficii reformidant, quòd permagnum eſt, alieno debere idem, quod parenti.

73. Ego, quum ceteri vera beneficia,

etiam minora, dissimulent, ne obligati eſſe videantur; eo me beneficio obſtrictum eſſe ementiar, cui ne referri quidem gratia poſſe videatur? An hoc tu, Laterenſis, ignoras? qui, quum mihi eſſes amiciſſimus; quum vel periculum vitæ tuæ mecum ſociare voluiſſes; quum me in illo triſti & acerbo luctu, atque diſceſſu, non lacrymis ſolùm tuis, ſed animo, corpore, copiis proſecutus eſſes; quum meos liberos, & uxorem, me abſente, tuis opibus, auxilioque defendiſſes: sic mecum ſemper egiſti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne ſtudium meum in Cn. Plancii honorem conſumerem, quòd ejus in me meritum tibi etiam ipsi gratum eſſe dicebas.

74. Nihil autem me novi, nihil temporis causâ dicere, nonne etiam illa teſtis eſt oratio, quæ eſt a me prima habita in ſenatu? in qua quum perpaucis nominatim egiſſem gratias, quòd omnes enumerari nullo modo poſſent, ſcelus autem eſſet quemquam præteriri; ſtatuiſſemque eos ſolùm nominare, qui cauſæ noſtræ duces, & quasi signiferi fuiſſent; in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter rei magnitudinem dicta de ſcripto eſt: in qua ego homo aſtutus ei me dedebam, cui nihil magnopere deberem, & hujus tanti officii ſervitutem adſtringebam teſtimo-

nio ſempiterno. Nolo cetera, quæ a me mandata ſunt litteris, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis ſtudiis aptius, quàm conſuetudini judiciorum, eſſe videatur.

XXXI. Atque etiam clamitas, Laterensis: *Quouſque iſta dicis? nihil in Ciſpio profeciſti: abſolutæ jam ſunt preces tuæ.* De Ciſpio mihine tu objicies, quem ego de me bene meritum quia te teſte cognoveram, te eodem auctore defendi? & mihi dices, *Quouſque*, quem negas, quod pro Ciſpio contenderim, impetrare potuiſſe? Nam iſtius verbi, *Quouſque*, hæc poterat eſſe invidia, Datus eſt tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non poſſumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, & ipſum id non obtinuerit, dici, *Quouſque*, irridentis magis eſt, quàm reprehendentis: niſi fortè ego unus ita me geſſi in judiciis; ita & cum his, & inter hos vixi; is in cauſis patronus, is in republica civis & ſum, & ſemper fui, ſolus ut a te conſtituar, qui nihil a judicibus debeam umquam impetrare.

76. Et mihi lacrymulam Ciſpiani judicii objectas: ſic enim dixiſti: *Vidi ego tuam lacrymulam.* Vide, quàm me verbi tui pœniteat: non modò lacrymulam, ſed multas lacrymas, & fletum cum ſingultu vi-

dere potuiſti. An ego, qui meorum lacrymis, me abſente, commotus, ſimultates, quas mecum habebat, depoſuiſſet, meæque ſalutis non modò non oppugnator (ut inimici mei putarant) ſed etiam defenſor fuiſſet, hujus in periculo non dolorem meum ſignificarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas eſſe dicebas, nunc eaſdem vis invidioſas videri.

XXXII. Negas, tribunatum Plancii quidquam attuliſſe adjumenti dignitati meæ; atque hoc loco (quod veriſſimè facere potes) L. Racilii, fortiſſimi & conſtantiſſimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, ſicut in Plancio, numquam diſſimulavi me plurimùm debere, ſemperque præ me feram: nullas enim ſibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quàm ego ſum in illum gratus, tam licuiſſet per hominum vim, & injuriam prætoris, ei gratiam referri! Sed, ſi non eadem contendit in tribunatu Plancius; exiſtimare debes, non huic voluntatem defuiſſe, ſed me, quum tantum jam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuiſſe contentum.

78. An verò putas, judices idcirco minùs meâ causâ facturos, quòd me eſſe

gratum crimineris? An, quum populus Romanus illo ſenatuſconſulto, quod in monumento Marii factum eſt, quo mea ſalus omnibus eſt gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit de magiſtratibus, defenſor ſalutis meæ, cui ſenatus pro me gratias agendas putavit) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, eum quum vides, quo me tandem animo in te putas eſſe, Laterenſis? ullum eſſe tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modò pro ſalute tua, ſed etiam pro dignitate defugerem? Quo quidem etiam magis ſum, non dicam miſer (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum) ſed certè exercitus: non quia multis debeo; leve enim onus, beneficii gratia: ſed quia ſæpe concurrit propter aliquorum de me meritorum inter ipſos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix poſſim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo; non ſolùm quid cuique debeam, ſed etiam quid cujuſque interſit, & quid a me cujuſque tempus poſcat.

XXXIII. Agitur ſtudium tuum, vel etiam, ſi vis, exiſtimatio, laus, ædilitas: at Cn. Plancii ſalus, patria, fortunæ. Salvum tu me eſſe cupiſti; hic fecit etiam, ut eſſe poſſem: diſtineor tamen, & divel-

dine aliquid de thenſis miſericordiæ cauſà dicerem : quod in aliis ædilibus antè feciſſem. Nonnihil egiſti hoc loco : nam mihi eripuiſti ornamentum orationis meæ: deridebor, si mentionem thenſarum fecero, quum tu id prædixeris : sine thenſis autem quid potero dicere ?

84. Hìc etiam addidiſti, me idcireo meâ lege ex iſto ambitu traxiſſe, ut miſerabiliores epilogos poſſem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris & fori diſcipulo diſputare ? Rhodi enim, inquit, non fui. Me vult fuiſſe: ſed fui, inquit, Nicæis (putabam in Vaccæis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehenſionis anſam aliquam, neſcio cur ſeveriorem Nicæam putes, quàm Rhodum : si ſpectanda cauſa eſt ; & tu in Bithynia ſumma cum dignitate fuiſti, & ego Rhodi non minore. Nam, quòd in eo me reprehendiſti, quòd nimiùm multos defenderim ; utinam & tu, qui potes, & ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare ! ſed fit veſtrâ diligentiâ, qui in causis ponderandis omnes ferè repudiatis, ut ad nos pleræque confluant, qui miſeris & laborantibus nihil negare poſſumus.

85. Admonuiſti etiam, quòd in Creta fuiſſes, dictum aliquod in petitione tua dici potuiſſe : me id perdidiſſe. Uter igitur

noſtrûm eſt cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim; an tu, qui etiam ipſe in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus geſtis nullas litteras misiſſe, quòd mihi meæ, quas ad aliquem misisſem, obfuiſſent: quas ego mihi obfuiſſe non intelligo; reipublicæ video prodeſſe potuiſſe.

XXXV. Sed ſunt hæc leviora: illa verò graviora, atque magna, quòd meum disceſſum, quem ſæpe defleras, nunc quasi reprehendere, & ſubaccuſare voluiſti: dixiſti enim, non auxilium mihi, ſed me auxilio defuiſſe. Ego verò fateor mehercule, quòd viderim mihi auxilium non deeſſe, idcirco me illi auxilio perperciſſe: qui enim ſtatus, quod diſcrimen, quæ fuerit in republica tempeſtas illa, quis neſcit? Tribunitius me terror, an conſularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes atque integros sine ferro viceram? Conſules poſt hominum memoriam teterrimi, atque turpissimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declararunt; quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit; emptis provinciis, a ſenatu, a republica, a bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimùm poterant, quum, quid ſentirent, neſciretur, furialis illa vox nefariis ſtupris, religiosis altaribus effemi-

nata, ſecum & illos, & conſules facere; acerbissimè perſonabat: egentes in locupletes, perditi in bonos, ſervi in dominos armabantur.

87. Aderat mecum ſenatus, & quidem veſte mutatâ; quod pro me uno, poſt hominum memoriam, publico consilio ſuſceptum eſt. Sed recordare, qui tum fuerint conſulum nomine hoſtes, qui ſoli in hac urbe ſenatum ſenatui parere non siverint; ediĉtoque ſuo non luctum patribus conſcriptis, ſed luctûs indicia ademerint. Aderat mecum cunctus equeſter ordo, quem quidem in concionibus ſaltator ille Catilinæ conſul proſcriptionis denuntiatione terrebat: ac tota Italia convenerat; cui quidem belli inteſtini, & vaſtitatis metus inferebatur.

XXXVI. Hiſce ego auxiliis ſtudentibus, atque incitatis, uti me, Laterensis, potuiſſe confiteor; ſed erat non jure, non legibus, non diſceptando decertandum (nam profectò, præſertim tam bona in cauſa, numquam, quo ceteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuiſſet) armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum; quibus a ſervis, atque a ſervorum ducibus cædem fieri ſenatûs, & bonorum, reipublicæ exitioſum fuiſſet. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuiſſe præclarum, si finem eum vincendi viderem; quem profectò non videbam. Ubi enim præſtò

fuiſſet mihi aut tam fortis conſul, quàm L. Opimius? quàm C. Marius? quàm Lucius Flaccus? quibus ducibus improbos cives reſpublica vicit armatis: aut, si minùs fortes, attamen tam juſti, quàm P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio ſumpſerat, ea, Tib. Graccho interempto, jure optimo ſumpta eſſe defendit? Eſſet igitur pugnandum cum conſulibus: nihil ampliùs dico, nisi illud, Victoriæ noſtræ graves adverſarios paratos; interitûs nullos ultores eſſe videbam.

89. Hiſce ego auxiliis ſalutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare; fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, ſed me auxilio defuiſſe: sin autem, quò majora ſtudia in me bonorum fuerunt, hòc iis magis conſulendum, & parcendum putavi; tu id in me reprehendis, quod Quinto Metello laudi datum eſt, hodieque eſt, & ſemper erit maximæ gloriæ? quem, ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, conſtat invitissimis viris bonis cessiſſe; nec fuiſſe dubium, quin contentione & armis ſuperior poſſet eſſe. Ergo ille, quum ſuum, non quum ſenatûs factum defenderet; quum perſeverantiam ſententiæ ſuæ, non ſalutem reipublicæ retinuiſſet; tamen ob illam, quòd illud voluntarium vulnus accepit, juſtissimos omnium Metellorum & clarissimos triumphos gloriæ laude ſuperavit, quòd & illos ipſos improbissimos

cives interfici noluit, &, ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit: ego, tantis periculis propoſitis, quum ſi victus eſſem, interitus reipublicæ; ſi viciſſem, infinita dimicatio pararetur; committerem, ut idem perditor reipublicæ nominarer, qui ſervator fuiſſem?

XXXVII. Mortem me timuiſſe dicis. Ego verò ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicæ vellem: nam, qui pro republica vitam ediderunt (licet me deſipere dicatis) numquam mehercule eos mortem potiùs, quàm immortalitatem aſſecutos putavi. Ego verò, ſi tum illorum impiorum ferro ac manu concidiſſem, in perpetuum reſpublica civile præſidium ſalutis ſuæ perdidisset. Quin etiam, ſi me vis aliqua morbi, aut natura ipſa conſumpsiſſet, tamen auxilia poſteritatis eſſent imminuta, quòd peremptum eſſet meâ morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuiſſet ſenatus, populuſque Romanus. An, ſi umquam in me vitæ cupiditas fuiſſet, ego menſe Decembri mei conſulatûs, omnium parricidarum tela commôſſem? quæ, ſi viginti quieſſem dies, in aliorum jugulum conſulum recidiſſent. Quamobrem, ſi vitæ cupiditas contra rempublicam eſt turpis, certè multò mortis cupiditas mea turpior fuiſſet cum pernicie civitatis.

XXXVIII. Nam quòd te in republica liberum eſſe gloriatus es, id ego & fateor, & lætor, & tibi etiam in hoc gratulor : quòd me autem negaſti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. Nam, ſi quis idcirco aliquid de libértate mea deminutum putat, quòd non ab omnibus eiſdem, a quibus antea ſolitus ſum diſſentire, diſſentiam ; primùm, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimiùm memoris, nimiúmque grati : sin autem sine ullo reipublicæ detrimento, reſpicio etiam aliquando ſalutem tum meam, tum meorum ; certè non modò non ſum reprehendendus, ſed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent.

92. Res verò ipſa publica, si loqui poſſet, ageret mecum, ut, quoniam sibi ſerviſſem ſemper, numquam mihi ; fructus autem ex ſeſe non, ut oportuiſſet, lætos & uberes, ſed magnâ acerbitate permixtos tuliſſem, ut jam mihi ſervirem, conſulerem meis : ſe non modò ſatis habere a me, ſed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidiſſet.

93. Quid, si horum ego nihil cogito ? & idem ſum in republica, qui fui ſemper ? tamenne tu libertatem requires meam ? quam tu ponis in eo, si ſemper cum iis, quibuſcum aliquando contendi-

mus, depugnemus: quod eſt longè ſecus. Stare enim omnes debemus, tamquam in orbe aliquò reipublicæ, qui quoniam verſetur, eàm deligere partem, ad quam nos illius utilitas, ſaluſque converterit.

XXXIX. Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defenſorem ſalutis meæ (nam hæc privatim fortaſſe officiorum memoriam, & gratiam quærunt) ſed dico hoc, quod ad ſalutem reipublicæ pertinet: ego eum nòn tuear, quem omnes in republica principem eſſe concedunt? ego C. Cæſaris laudibus deſim, quas primùm populi Romani, nunc etiam ſenatûs, cui me ſemper addixi, plurimis atque amplissimis judiciis videam eſſe celebratas? Tum hercule me confitear non judicium aliquod habuiſſe de reipublicæ utilitate, ſed hominibus amicum, aut inimicum fuiſſe.

94. An, quum videam navem ſecundis ventis curſum tenentem ſuum, si non eum petat portum, quem ego aliquando probavi, ſed alium non minùs tutum atque tranquillum, cum tempeſtate pugnem periculosè potiùs, quàm illi, ſalute præſertim propositâ, obtemperem, & paream? Neque enim inconſtantis puto, ſententiam, tamquam aliquod navigium, atque curſum, ex reipublicæ tempeſtate moderari. Ego verò hæc didici, hæc vidi, hæc ſcripta legi: hæc de ſapientissimis & cla-

riſſimis viris, & in hac republica, & in aliis civitatibus monumenta nobis litteræ prodiderunt : non ſemper eaſdem ſententias ab iiſdem, ſed, quaſcumque reipublicæ ſtatus, inclinatio temporum, ratio concordiæ poſtularet, eſſe defendendas : quod ego & facio, Laterenſis, & ſemper faciam; libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi umquam, neque dimittam, non in pertinacia, ſed in quadam moderatione positam putabo.

XL. Nunc venio ad illud extremum, quod dixiſti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca, lapidemque e ſepulcro venerari pro deo; neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuiſſe. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus : nihil enim ex meis eſt temporibus, quod minùs pervagatum, quodque minùs aut meâ commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterenſis, ex illo incendio legum, juris, ſenatûs, bonorum omnium, cedens, quum mea domus ardore ſuo deflagrationem urbi, atque Italiæ toti minaretur, nisi quieviſſem, Siciliam petivi animo, quæ & ipſa erat mihi, sicut domus una, conjuncta; & obtinebatur a C. Virgilio, quocum me uno vel maximè quum vetuſta amicitia, tum mei

dentissimi atque optimi ſenis, & utriuſque filiorum manibus, in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi.

98. Quò quum veniſſem, cognovi, id quod audieram, refertam eſſe Græciam ſceleratissimorum hominum, ac nefariorum, quorum impium ferrum, igneſque peſtiferos meus ille conſulatus e manibus extorſerat: qui antequam de meo adventu audire potuiſſent, quum tum abeſſent aliquot dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque perrexi. Hic verò simul atque me mare transiſſe cognovit (audi, audi, atque attende, Laterensis, ut ſcias, quid ego Plancio debeam, confiteareque aliquando, quod faciam, me & gratè, & piè facere: huic, quæ pro ſalute mea fecerit, si minùs profutura sint, obeſſe certè non oportere) nam simul ac me Dyrrhachium attigiſſe audivit; ſtatim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veſte mutatâ, profectus eſt.

99. O acerbam mihi, Judices, memoriam temporis illius, & loci, quum hic in me incidit, complexus eſt, conſpersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit! ô rem quum auditu crudelem, tum viſu nefariam! ô reliquos omnes dies, noctesque eas, quibus iſte a me non recedens, Theſſalonicam me, in quæſto-

›TANDA ET CORRIGENDA.

umerus alter paginam , alter lineam indicat.

2 , L. 11. *Complecti orando.* Pythœanus & unus e noſtris habent *complecti ornando* , . lectionem præſtare vulgatæ cenſet Grævius.,

, 30. *L. Mummio.* Ita dedimus e codicibus is , in quibus ſcibitur *Mumio.* Turnebus ex e repoſuit *Ninnio* , quod ſervant plerique ti.

3. *Nec tueri.* Ita Turnebi codices & nos- dque præferendum duximus vulgato , *nec in-*

, 3. *Quàm quòd.* Particulam *quòd* , ut in- tam contra decus linguæ Latinæ , delebat Gronovius , & huic quidem in uno e nos- mſſ. ſubjiciuntur puncta tamquam delendæ.

, 6. *Is me quidem minimè (cognoram enim... quam longè hunc &c.* Ita e veſtigiis codi- & editorum reſtituit locum Grævius , qui in ſequentibus pro *cognatio* , mallet *con-*. Vulgati nullo ſenſu , nec ullis mſſ. aucto- , *is me (quamquam equidem non : cognoram ...quàm longè hunc &c.*

d. 30. *Sed ne vultu quidem.* Sequimur cum io codices Pythœanum & Erfurtenſem. Vul- habent *luctu* , quæ vox hîc otioſa eſt , quum tur *veſtitu.*

, 6. *Proditores meos non indicem ; dolo- profectionis meæ reditûs dignitate conſoler.* lerique Gruteri codices , & duo e noſtris :

alii vitioſè cum vulgatis, *proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ: defenſores reditûs dignitate conſoler.*

19, 6. *Moleſtus omnibus ſanè, ipsi ne luctuoſus quidem viſus eſt.* Ita dedit Grævius, & sic habet, teſte Grutero, Palatinus nonus: idque præſtat vulgatæ lectioni, *honeſtus ipsi, omnibus luctuoſus tandem viſus eſt.*

20, 10. *Quid denique ille dies.* Ita duo codices e noſtris; tertius habet, *qui denique illa die*, unde videtur legendum, *qui denique ille dies*, pro vulgato, *quid denique illo die.*

21, 4. *Apud univerſum populum ſalutem populi Romani.* Ita Grævii codex Erfurtensis & duo e noſtris, acriùs & venuſtiùs, quàm vulgati, *apud univerſum populum Romanum ſalutem reipublicæ.*

23, 19. *Alter conſul, ut me...non modò deſererent, ſed...proderent, pactionibus eos...obligarat.* Ita mendoſè vulgati, nullo ſenſu. Locum Grævius emendavit, ut dedimus, & favent codices noſtri, in quibus conſtanter ſcribitur *deſereret*, & *proderet.*

25, 7. *Remanendum ampliùs putavi.* Vocem mediam, quam ignorant codices noſtri, delevimus.

26, 25. *Metellarum filii.* Ita cum Turnebo & Manutio dedimus. Vulgati mendoſè *Metellorum.* Vide in ea, quæ ſequitur, oratione n. 6.

32, 1. *Sed sicut.* Plures mſſ. addunt *tamquam*, quæ vox interpretatio eſt præcedentis, nec debuit, priore expulsâ, locum alienum occupare, ut in plerisque editis.

33, 23. *Tantum....univerſum cuncto populo.* Ita codices noſtri, ut voluit Turnebus. Vulgò *univerſim.* Vocem *cuncto* delebat Grævius.

34, 29. *Fratriſque mei.* Codices non agnoſcunt vocem *mei*, quam cum Grævio delevimus.

35, 11. *Pro eodem me.* Abeſt a mſſ. vox melia: & paulò pòſt, *unus hic*, *qui domi.* Poſteriores voces, quas ignorant iidem codices, cum Grævio delevimus. Pro his unus e noſtris habet, *unus hic*, *qui quidem in foro &c.*

36, 8. *Non modò non.* Alterum *non* ignorant Grævii codex Dresdenſis, & plures e noſtris, ut etiam prima editio. Additum videtur ab iis, qui ignorarunt, *non modò* ſæpe poni pro *non modò non.*

37, 31. *Voluntate tamen perfectà ſenatûs.* Ita codices noſtri, ut edidere Victorius & Grævius. Alii, *voluntate tamen perſpectâ ſenatûs.*

38, 8. *Cui parti.* Ita Græviani codices & noſtri, ut & editio princeps. Vulgò *cujus partis.*

Ibid. 26. *Quod potui.* Has voces, quas ſervant codices noſtri, reſtituit e ſuis Grævius, omiſſas in vulgatis.

45, 12. *Atque in officio perſolvendo dissimilis eſt ratio & pecunia debita.* Ita duo codices e noſtris: tertius cum duobus Grævianis, & editione principe, omittit totam hanc periodum ad finem uſque numeri, tranſlatam fortaſſe huc parum commodè ex Planciana 68. aut ex libro II. de Officiis 69.

51, 17. *Armatos etiam.* Abeſt a noſtris mſſ. vox *etiam*, quam Grævius addidit.

53, 5. *Illi non item.* Ita e Bergæi codice Manutius, ut ſenſus poſtulat. Vulgò *illuc irem.*

54, 14. *Quæ vis, quæ cauſa.* Ita Grævii codices & noſtri, pro vulgato, *quæ res, quæ cauſa.*

Ibid. 23. *Propter varietatem venditorum.* Fortè *propter avaritiam*, idque mallet Grævius.

ıit Grævius. Vulgò, *uno ſortitu retuliſti.*
poſt *ſtuprorum omnium*, addebat Hotoma-
ɪrincipem, quæ vox aut alia ſimilis deeſſe
ır.

, 19. *Terrore complerent.* Ita Grævius e
ctura. Deeſt in vulgatis vox *terrore*, quam
; poſtulat.

d. 26. *Quid igitur ego cessi.* Ita Manutius
ntagathus, pro vulgato, *quid igitur ego gessi.*

, 2. *Nova manus.* Vulgò *nova vis.* Muta-
ɪrævius e Francii primo, & eódem ducunt
odices, in quibus vitiosè ſcribitur *novatos*

, 19. *Bellum internecivum.* Ita Gruterus,
tque Grævius, pro vulgato *inteſtinum*, cui
nullus hîc locus.

, 1. *Senatum conſules vetabant.* Grævius ex-
it, quod erat in Erfurtensi codice, *ſenatus-
lta volabant.*

, 11. *Ego....dubitarem? hòc meliore condi-
, quàm Decii, quòd &c.* Ita noſtri codices
teres editi, idque præſtat Gruterianæ lec-
, *ego....dubitarem hòc meliore conditione eſſe,
Decii, quòd &c.*

d. 22. *Non erat, ut, qui modus moribus
t.* Hæc eſt lectio mſſ. & veterum editorum,
uòd quidam habent, *modus omnibus moribus*:
ıediam vocem ignorant codices noſtri.

, 8. *Nihil eſſe jure ſcitum.* Ita Manutius &
gathus, probante Ursino. Vulgò, *nihil eſſe
ptum*, alieno planè ſenſu.

, 19. *Quum tantis ſceleribus eſſes.* Addunt
ti, *& factis*: quas voces rectè delevit Græ-

, 12. *Qui....confirmat.* Sic habent Græ-

151, 11. *Prædixerit.* Scilicet Etruſcorum diſciplina. Ita Grævius : mallemus tamen cum vulgatis, *prædixerint.*

153, 19. *Mater Idea.* Ita rectè emendavit Faernus, probantque Urſinus & Grævius, pro vulgato *mater Dea.* Infrà, *cujus ab avia manibus.* Ita quidem codices : ſed videtur legendum cum Fabricio & Manutio, *cujus ab atavi manibus*, ſcil. Scipionis illius Naſicæ, qui optimus a ſenatu judicatus, matrem Ideam hoſpitio excepit. Ab eo Lentulus maternum genus trahebat.

161, 19. *Omnes indices...e carcere in forum effudit.* Eodem ſenſu dixit in Piſonem 16. *in me carcerem effudiſtis.* Vulgò editur *judices*, nullo ſenſu. De voce *indices* vide pro Murena 49. pro Sulla 70. & pro Sextio 95.

165, 3. *Somnium matricidarum.* Ita quidem vulgati : ſed pro *ſomnium*, Gruteri & Grævii codices, ut etiam duo e noſtris præferunt *ſenium.* Eſt autem *ſenium* mœſtitia, angor, & cruciatus animi, quo conficiuntur, qui nec ſe, nec alios pati poſſunt.

169, 20. *Principi...dicenti.* Lege omnino cum Manutio *principe...dicente.* Contra Clodium ſententiam dixerat Pompeius.

170, 24. *Ut...modò ſe venditet illis.* Ita, Urſino teſte, liber mſ. ſed explendæ ſententiæ deeſt, *modò his*, quas voces cum Panthagatho & Grævio addidimus. Vulgati tantùm habent, *ut modò ſe vendat illis.*

171, 13. *Alienatione a quibuſdam, hærent ea tela &c.* Ita perlevi mutatione correximus vitiatam mſſ. & editorum lectionem. *Alienatione*, *& quibuſdam hærentia tela &c.* quibus ex verbis nihil ſe extricare poſſe fatetur Grævius.

175, 31. *Etiam, ne...res recidat.* Dele cum
ræVio primam vocem, quam ignorat codex Er-
rtenſis.

178, 25. *Deorum ignes, ſolia, menſas.* Ita
odex e noſtris optimus, cum pluribus aliis Gru-
ro & Grævio excussis, quæ lectio præſtat vul-
ıtæ, *Deorum ignes, ſolennes menſas.*

185, 22. *Quia quâ voce.* Ita codices noſtri
ım Hotomano. Primam vocem omittunt vulgati.

190, 4. *Ut jam virilis tua vox.* Ita Grævii
odices & noſtri. Gruterus dedit ex conjectura
rsini, *ut jam puerilis tua vox.*

191, 19. *Non excellens animo & amore rei-
ıblicæ* (Addunt editi recentiores, *non præſtans
republica*) *virtus :* quas voces rectè delevit
ræVius.

194, 15. *Inauditâ libidine inſani.* Ita codices
oſtri cum Grævianis, & editis veteribus, idque
gnificantius videtur vulgato *infamis.*

195, 4. *Fœneratorum gregibus inflatus.* Ultima
ox corrupta. Grævius ex conjectura reponebat
feſtatus.

202, 22. *Aut edicto.* Vel legendum cum Pan-
gatho, *ſuo edicto*, vel duo hæc verba cum Ma-
ıtio, Lambino, Grævio delenda.

204, 31. *Nemone mutavit ?* Videtur legen-
ım, *mutabit*, ut innuat Piſonem, ubi ex Ma-
donia deceſſerit, quam tum imperio conſulari
gebat, reum fore.

211, 23. *Et effuſam illam ac ſuperatam.* Gu-
lmius legebat, *& fuſam illam*, deletis vocibus
ſuperatam, quas, Grutero teſte, ignorant duo
odices & editio princeps.

212, 16. *Plaga mihi ſanabilis, illis mortifera,
ıi eam impoſuiſſent.* Ita Lambinus & Gruterus,

proximè ad codices, in quibus vitiosè ſcribitur, *mihi ſanabilis, illi mortifera, quam ei impoſuiſſet.* Victorius & Manutius dederunt, *mihi inſanabilis, reipublicæ mortifera, quam ei impoſuiſſem.*

217, 23. *Et ad reipublicæ ſtatum.* Hæc corrupta eſſe nemo non videt. Emendabat Grævius, *ad incertissimam ſpem recuperandi ſtatum ſuum.*

220, 17. *Inter meum diſcrimen & eorum prædam.* Ita quidem codices noſtri & editi veteres: ſed Palatini plerique habent, teſte Grutero, *inter meum caſum & ſuam prædam.*

223, 28. *Tulit, geſsit.* Apertum mendum. Lambinus affirmat in codice Memmiano ſcriptum reperiri, *Tigranes igitur, qui & ipſe &c.*

227, 6. *Quamquam quis audiret, si maximè queri vellent.* Ita codex e noſtris optimus, ut voluere Pantagathus, Ursinus, Lambinus. Mendoſa lectio vulgata, *quamquam quis auderet, si maximè queri vellet.*

232, 8. *Ex deſerto Gavii Cæpionis horreo.* Ita locum emendavit Perizonius Animad. hiſtoricis, pp. 30. & ſequentibus. Fuere iis temporibus *Gavii Cæpiones*, nulli *Gavii Oleli*, quomodo habent vulgati. Codices noſtri corruptè, *Gavi Leliorea.*

233, 2. *Magnâ rerum permutatione.* Vulgò *perturbatione.* Grævii codices & noſtros ſequimur.

241, 4. *Vos taciti mœrebatis.* Ita codices noſtri cum Grævianis. Vulgò *mirabamini* aut *mœrebamini.*

242, 8. *Hominum ſceleribus.* Vulgò *ſceleri.* Alterum habent Grævii codices & noſtri.

244, 5. *Quis umquam tam propriè...id umquam eſſe facturum.* Hæc corrupta sine libris melioribus ſanari non poſſunt. Cogitabat Græ-

vius, *quis umquam tam promptè...id eſſet facturus.*

245, 3. *Jure præsidium comparat?* Hæc priora Milonem ſpectant, quem laudabat accuſator Sextii, ſequentia ad ipſum Sextium pertinent. Veram lectionem ſervarunt duo e noſtris codicibus, ex quibus etiam infrà dedimus *monetur*, pro vulgato *movetur*. Vitiosè vulgati, *qui vitæ præsidium comparat*, sine diſtinctione Milonis & Sextii; qua ex lectione ut ſenſum aliquem eliceret Manutius, addebat, *cum laudas?* Loci depravandi occasio fuit frequens repetitio vocis *qui*.

218, 3. *Indicibus.* Reponit Lambinus *audacibus.* Sed vide de voce *indices* Orat. de aruſpicum reſponsis, n. 34.

249, 19. *Ut hi sint optimates.* Ita cum Ursini libro unus e noſtris. Vulgati omittunt *optimates.*

262, 1. *Ore ipsi.* Lambinus dedit ex conjectura Memmii *auctori ipsi.*

265, 21. *Siſtis pelli.* Ita ſcribunt Grævii codices & noſtri. Vulgò *siviſtis.*

270, 30. *Et ad Numidici illius Metelli caſum.* Ita Manutius locum emendavit ex oratione poſt reditum in ſenatu, n. 25. Vitiosè codices & editi, *& ad unum dicto citius Metelli caſum.*

272, 28. *Aliquid defecti.* Vox corrupta, pro qua Manutius reponebat *aliquid de me ficti.*

275, 30. *Ab univerſo populo.* Lege cum Hotomano, *ex univerſo populo.* Hanc emendationem flagitant verba, quæ ſequuntur.

285, 12. *Ut mihi renovatus ille tuus in te ***.* Turnebus vidit hîc in mſſ. vacantem totam paginam.

288, 21. *Sed tamen ne me cum his principibus, qui adſunt P. Sextio, ſed ut tecum, homine uno impudentissimo atque infimo.* Ita Lambinus ex

duobus mſſ. & Grævius ex Erfurtensi locum integrarunt, qui in vulgatis mutilus & mendoſus sic legitur: *& ut ne me cum homine uno non ſolùm impudentissimo atque infimo*, contra mentem oratoris.

300, 10. *Collocatam.* Nempe filiam. Vulgò *collocatas.* Grævii codicem Erfurtenſem, & e noſtris duo ſequimur.

303, 14. *Urnas delegerit.* Ita conſtanter Gruteri & Grævii codices. & duo e noſtris, pro *dejecerit.* Eſt autem *deligere*, ut viri docti obſervarunt ex Nonio, ejicere, eliminare.

310, 12. *Oſtendam alio loco.* Ita codex optimus e noſtris: in vulgatis deeſt verbum *oſtendam*, omiſſum a librariis, quia præcessit vox *debeam.*

312, 22. *Cetera accuſator fatetur.* Ita Gruteri & Grævii codices, & unus e noſtris, idque præſtat vulgato *ceterùm.*

Ibid. 30. *Et Duriensi.* Probat Iſaacus Vossius in notis ad Pomponii Melæ II, 6. legendum non *Duriensi*, ſed *Turiensi*, a fluvio *Turia* qui Valentiam præterfluit, nunc *Guadalaxar.*

315, 5. *Quem exteræ gentes.* In Gruteri codicibus & noſtris ſcribitur *alteræ gentes*, aut *ultra -regentes*; unde ſuſpicatur Grævius Ciceronem ſcripsiſſe, *quem ultimæ gentes.*

318, 8. *Temporis magis hujus vitio, quàm hominis; neque ego de tam iniquo genere judicii plura dicam.* Ita locum ſe reſtituiſſe ait Hotomanus e. mſſ. nam Manutii & Gruteri codices, ut & noſtri corruptè habent *temporum magis: ego non hujus, inquam, genere judicii plura dicam.*

323, 16. *Quorum jus & fortunæ conditio.* Deeſt copula in pleriſque codicibus, unde Gulielmius

lielmius malebat, *quorum vi fortunæ conditio infima eſt. Jus* autem & *vis* eodem ferè modo ſcribuntur in mſſ. & ideo frequenter permutantur.

329, 13. *Aut obteſtatione & conſecratione legis aut pœna.* Locus mendoſus. Videtur legendum cum Pantagatho & Urſino, *ut obteſtatione legis & conſecratione pœnæ.* Nihil variant codices noſtri.

Ibid. 22. *Neque legem, neque pœnam latam eſſe.* Hæc verba, tamquam ineptum gloſſema, rectè delet Manutius.

330, 11. *Fœdus feciſſe.* Ita Græviani codices & noſtri. Vulgò *fœdus iciſſe* aut *iniſſe.*

337, 10. *M. Annium Appium.* Quum *Appius* prænomen ſit, Manutius cenſet reponendum eſſe *Papum*, aut aliud ſimile.

338, 16. *Quem quum L. Antiſtius accuſaret.* Addunt editi *Spoletinus*, ſed codices noſtri habent *Spoletinum*, errore non inſolito librarii aberrantis, qui ſcriptam non ſuo loco vocem delere noluit. *Non dixit.* Omiſſam a librario negationem, quam ſenſus requirit, cum Pantagatho & Urſino repoſuimus.

339, 28. *Idem heros.* Vox corrupta. Urſinus e veteri libro reponebat *idem prætor.*

340, 16. *Mamertinos Ovios.* Ita Buchananus conjecturâ certissimâ. Oviorum familia in primis clara erat apud Campanos: Mamertini autem oriundi e Campania. Vulgò *Mamertinos obvios*, quæ vox locum hîc non habet.

Ibid. 31. *Cujatis siet : id habent omnes leve.* Ita codices noſtri, ut edidere Manutius & Lambinus. Vulgò, *cujatis : etsi id habent hoc leve.*

345, 27. *In ruinis noſtris veſtriſque diſcordiis.* Ita cum Lambino duo e noſtris mſſ. Vulgò, *in ruinis veſtris noſtriſque diſcordiis.*

346, 27. *Ita enim contendere de republica, quum id defendas...& fortium &c.* Ita liber Urſini & duo e noſtris, & sic dedit Grævius. Vulgò, *id enim contendere mihi videtur e republica, quum id defendas...& id fortium &c.*

355, 10. *Scelus imperatoris in pœnam exercitûs expetitum eſſe.* Vox ultima ſumitur activè, pro *recidiſſe.* Ita Gruterus & Grævius e ſuis codicibus, & sic unus e noſtris. Priùs vulgabatur, *indignissimum ſcelus, is imperator in pœnam exercitûs expetitus eſſe videatur.*

360, 22. *Rempublicam bene geſtam*, & paulò pòſt, *bene rempublicam geri.* Ita codices noſtri & editi veteres. Primus mutavit Lambinus, deditque *rem bene geſtam*, & *bene rem geri.*

363, 12. *An Tib. Gracchus.* Hîc Gruterus & Lambinus negantem particulam inſeruerunt, quam ignorant Græviani & noſtri codices, & ſenſus reſpuit.

365, 8. *Exſtinxit reſpublica dignitaſque ipſorum.* Ita Grævius e codice Erfurtenſi, cui accedit unus e noſtris, pro vulgato, *exſtinxit reipublicæ dignitas & ipſorum.*

368, 2. *Decem dierum.* Ita ex præcedentibus reponendum eſſe duximus cum Grævio. Vulgata lectio *dierum duodecim* aut *XV.* ut habent codices noſtri, ſtare non poteſt.

374, 10. *Quàm ut, qui conſul...is ut eam &c.* Locus contaminatus. Senſus conſtabit, si cum Grævio legeris, *quum qui conſul...is eam deſponſam &c.* Nihil variant codices noſtri.

Ibid. 31. *Quòd ita meritus erat, grati.* Ita cum Grutero & Grævio dedimus: Vulgati nullo ſenſu, *quòd ita meritus erat, gratis.*

377, 5. *Quinqueviratum.* Legendum videtur ex hiſtoria, *vigintiviratum.*

385, 12. *Atque exiſtimare.* Deeſt in vulgatis copula, quam e noſtris & Grævii codicibus reſtituimus.

391, 27. *Scelere etiam, si opus eſſet audaciâ.* Vulgò, *& audaciâ* : ſed deeſt in mſſ. copula.

393, 27. *Tamen eſt ejus omnino cupiditatis.* Ita diſertè Memmianus codex, & eódem alludit optimus e Grævianis, meliùs quàm in vulgatis, *tamen eſt ejuſmodi cupidinis.*

399, 20. *Aut quibus neceſſe eſt idem dicere.* Locus non videtur mendo vacare. Ant. Auguſtinus legebat, *aut quibus nec eſſe ibidem liceret*, idque probat Urſinus.

Ibid. 30. *Timere videatur.* Reponit Hotomanus, *videantur*; ſed tunc delenda conjunctio *si*, legendumque, *ut, ne quis id fortè neſciat, timere videantur.*

402, 1. *Quæ in hunc nondum.* Vox ultima nec in mſſ. nec in editis ante Gruterum viſitur. Eam igitur cum Grævio delevimus.

405, 16. *Quæ in ſororem tuam moliris.* Voces, *in ſororem tuam*, addidit Gruterus, quas ignorant duo e noſtris mſſ. & meliùs abeſſe exiſtimavimus.

406, 13. *Pepulerunt.* Ita duo e noſtris & unus e Grævianis mſſ. Vulgò *perpulerunt*, aut *perculerunt.*

407, 7. *Dide ac dissice.* Vulgò, *dede te ac disjice* : emendarunt Lambinus & Puteanus e veſtigiis mſſ. qui plerique hoc loco corrupti.

Ibid. 21. *Filii cauſa.* Vulgò *Cœlii cauſa* : ſed noſtri & Græviani codices id habent, quod dedimus.

415, 12. *Ad hoſpitem domi necandum.* Ita codices noſtri. Quidam malunt, *ad hoſpitem domini necandum.*

417, 20. *Tentatum eſſe.* Voculam *eſſe* Grævius omisit, quam ſervant codices.

421, 4. *Ad memoriam reipublicæ revocabat.* Vulgò *reſervabat*, & id quidem habent codices noſtri: ſed Rubenius in electis teſtatur in veteri codice legi *revocabat*, quæ vox de homine ſemianimo meliùs dicitur.

422, 5. *Ad balneas Senias.* Ita Gruteri codices & noſtri, pro vulgato *Xenias.*

423, 8. *Quadrantariâ illâ permutatione.* Narrat Plutarchus quemdam adoleſcentem in Clodiæ loculos pro nummis argenteis quadrantes æreos, ſtupri mercedem, misiſſe.

424, 17. *Quàm si tradidiſſet.* Ita cum duobus Grævii codicibus unus e noſtris. Vulgò, *quàm si non retraxiſſet.*

427, 12. *Aut quæſtio ſublata.* Quæri enim de ſervis manumissis non licebat. Sic habet codex e noſtris optimus, ut voluit Manutius, pro vulgato *ſublevata.*

436, 10. *Quibus eras ignotus.* Vitiosè vulgati, *quibus erat ignotus.*

438, 21. *Quam cum Antonio communicavi.* Ita quidem libri veteres: ſed Hotomano non diſplicet Lambini conjectura, *commutavi.*

443, 23. *Æquatum....conſulatum.* Diſplicet vox *æquatum*: quid si legamus *æquum*, hoc eſt, commodum & faventem in omnibus.

447, 11. *In hoc majali.* Ita ex Isidoro hunc locum citante repoſuit Gruterus, pro vulgato *in hoc animali.*

448, 5. *Barbaro Epicuro.* Ita Memmiani codices, idque rectè præfert Lambinus Faerni conjecturæ, *barbaro Epicureo.*

449, 20. *In toga prætexta.* Ita Turnebus. Vitiosè vulgati, *in toga & prætexta.*

452, 19. *Lutulente Cæſoni.* Ita Victorius & Turnebus. Alii *Cæſonine.*

453, 29. *Qui rempublicam ſenatûs auctoritate ſervarat.* Ita codex e noſtris optimus, ut voluere Gulielmius & Gruterus. Pro *idemque in Italia*, ut habent nullo ſenſu codices, dedimus ex emendatione Manutii, *is neque in Italia*, nimirum Cicero. Quæ ſequuntur, pertinent ad Pompeium.

456, 30. *Conſentiente populi Romani...voce.* Ita Gulielmius, & firmat codex unus e noſtris, in quo ſcribitur litteris initialibus *P. R.* Vulgò, *Populo Romano*, quas voces delebat Lambinus, ſenſu reclamante.

458, 12. *Tabellarum*, & folio ſequenti 26. *tabellas.* Sic dedimus ex mſſ. Turnebi, Faerni & noſtris. Vulgati habent *tabularum* & *tabulas.*

460, 6. *An amicos tuos.* Voculam *an*, quæ ſenſum turbat, natam ex initio vocis ſequentis, cum Grævio delevimus.

461, 21. *Ex famæ.* Scil. laceratione. Ita codices, ut edidere Manutius, Lambinus & Grævius. Alii *ex infamia.*

463, 18. *Abſens.* Huic voci locus hîc non eſt. Legendum videtur cum Manutio & Grævio, *ab ſenatu.*

471, 14. *Sed proditæ.* Ita cum Turnebo dedimus, pro vulgato, *ſed perditæ*, quæ vox huic loco minimè congruit.

Ibid. 30. *Per te.* Has voces, quas omittunt vulgati, ſervant Faerni & Grævii codices, & noſtri.

473, 7. *Videbit iratos.* Ita omnino legendum cum Lambino, non ut vulgò, *videbis.*

476, 28. *Cum patribus conſcriptis.* Editio princeps, & duo codices e noſtris habent litteris ini-

Ibid. 21. *Q[illegible] ex [illegible]tatis &c.* [illegible] Grævius e ſuis mſſ. Alii, [illegible] *non d[illegible]tis &c.*

505, 20. *Ut fueris dig[illegible].* Ita Grævii codex Erfurtenſis, & duo e noſtris; & ſic legendum eſſe patet ex repetitione eorumdem verborum in-

à, *ſed, ut fueris dignior.* Haud rectè vulgati, : *fueris dignior.*

Ibid. 29. *Quid cuique ipsi debeant.* Vulgò, *quid* :*nique ipsi debeant.* Præſtat lectio, quam ſervant ræνii codices, & plures e noſtris.

507, 9. *Cn. Manlium.* Hîc & pro Murena 36. anutius reponit *Mallium*, quia Manliorum nota ›bilitas.

Ibid. 29. *Iidem mihi ſunt grati.* Ita Grævius. odices, quos excussimus, corrupti hoc loco, ut i plerique. Gruterus dedit, *idem mihi ſunt ju-ces parati*, obſcuro, aut nullo ſenſu.

508, 18. *Simul ut qui sint professi videro, :am.* Ita Grævius, ſenſu aperto, pro vulgato, *nul ut qui sint professi, video quid dicam.*

511, 11. *Tot e reliquis.* Vulgò *quot e reliquis.* ›rrexit Grævius e ſuis mſſ. quibus accedunt :am noſtri.

515, 23. *Votis, ominibus, lacrymiſque.* Ita :ævii codex Erfurtensis, & unus e noſtris, id-e præſtat vulgato, *lacrymis votiſque omnibus.* : iiſdem codicibus dedimus infrà, *ut haberent em reducerent*, ubi malè vulgati, *ut haberent od reducerent.*

516, 11. *Qui si adeſſet.* Ita codices noſtri, voluit Ursinus, pro vulgato, *quòd si adeſſet.*

520, 19. *An quòd rejectæ auctiones eſſent? mo verò, inquit, quòd legationes.* Ita ex op-ıo codice Turingico locum emendavit Grævius. vulgatis legitur nullo ſenſu, *an quòd auctio-s eſſent? Immo verò inquit, quòd legiones.*

522, 13. *Ulla in re.* Ita cum Manutio codi-s noſtri. Vulgò, *nulla in re.*

Ibid. 17. *In ipſo denique ambitu, rejectionem ri voluerit judicum alternorum.* Ita Grævius lo-

cum emendavit, qui in vulgatis ſic legitur nullo ſenſu, *de ipſo denique ambitu, de rejectione fieri voluerit judicium alternorum.* Vide in Vatinium n. 27.

Ibid. 27. *Et per conſenſionem magiſtratuum, qua honeſtè ſodalitas nominaretur.* Hæc quo ſenſu dicantur, obſcurum eſt: itaque cum Grævio lectionem codicis Erfurtenſis admiſimus.

525, 26. *C. Flavium.* Ita quæſitor hic a Laterenſi editus vocatur infrà n. 104. nec veriſimile eſt *C. Alphium*, ut habent vulgati, qui hoc anno prætor fuit, editum quæſitorem fuiſſe.

526, 24. *Conficere*, id eſt, conciliare amicis ſuis *ſuam tribum.* Vulgò, *reficere.* Correxit ex optimo codice Erfurtenſi Grævius, & ſic habent duo e noſtris.

529, 30. *Sed comitia...fuerint prærogativa.* Vulgò *prærogata.* Id dedimus cum Grævio, quod habent codices noſtri.

536, 26. *Non te id quod multi invideant....* Vide in Sextiana n. 102.

537, 28. *Profers triumphos Titi Didii.* Cujus triumphus ex Macedonia in Piſoniana n. 61. Didii numerantur inter homines novos pro Murena n. 17. Erfurtenſis igitur codicis lectionem prætulimus vulgatæ *Tib. Gracchi*, quæ nata videtur ex mera alicujus conjectura: nam codices noſtri nomen omittunt, ſcribuntque *T.... & C. Marii.*

Ibid. 31. *Magiſtratus ceperint, quod triumpharant.* Ita diſertim duo codices e noſtris, quibus proximè accedit Erfurtenſis, qui habet, teſte Grævio, *magis ceperint.* Huic loco minimè ſatisfacit vulgata lectio, *magis laude fuerint digni, quod triumpharunt*, nec ſanè in ea Tullii manum agnoſcas.

539, 7. *Niſi eum...putabis fuiſſe.* Verbum *putabis*, aut *putabit*, ut habent quidam codices, rectè delebat Gulielmius.

544, 19. *Quod fuit ullorum.* Addunt vulgati, *tantum ? requiro, utrum putes odium.* Quas voces e verſu ſuperiori malè iteratas erasimus. Has duo codices e noſtris, pluresque alii non agnoſcunt.

546, 27. *Propter rei magnitudinem.* Ita e mſſ. Gulielmius & Græviu*s*. Vulgati mendosè, *propter ejus magnitudinem.*

547, 12. *Et mihi dices.* Ita Græviu*s* e mſſ. in quibus, ut in optimo e noſtris, ſcribitur infrà *contenderim*, non, ut vulgò, *contenderit.*

548, 24. *Et injuriam prætoris.* Vulgò *populi Romani*, ſed Gruteriani codices & noſtri ſcribunt *p. r.* unde, ut innuit Gulielmius, fieri poteſt *prætoris*, potiùs quàm *populi Romani* : tunc enim iidem codices ſcribunt *ppli R.*

550, 3. *Salutem... abjecero.* Ita codex Erfurtensis Grævii, meliùs quàm vulgati, *objecero.*

551, 30. *In ludos*, nimirum Circenſes, in quibus thenſæ, ſeu ſacra quædam vehicula, a signo Vertumni in circum maximum ducebantur, onuſta deorum imaginibus : ædilium autem erat thenſarum & pompæ illius viam curare. Vulgati mendosè *in locos.* Ursini & Turnebi codices ſequimur cum Grævio. Unus e noſtris mendosè *illuſos.*

563, 20. *Te tamen, exſurge, quæſo, retinebo.* Ita Grævii codex Erfurtensis, & duo e noſtris, idque præſtat vulgato, *huc exſurge tamen quæſo. Retinebo.*

FINIS.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06291 8605

1837
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
BEQUEST OF
JOHN S. LAWRE